Clasicii Literaturii
Universale

Coperta colecției de *Vasile Socoliuc*

Georg Forster
CĂLĂTORIE ÎN JURUL LUMII

tn românește de LUCIA POPESCU Cu o prefață şi note de THOMAS KLEINITIGER

Bucureşti, 1980 Ecîimn^Unîvere

NOTA ASUPRA EDIŢIEI

Volumul de faţa cuprinde o selecţie din scrierile cele mai reprezentative ale lui Georg For- ster (1754—1794), menită să familiarizeze cititorul român cu viaţa şi cu opera unuia dintre cel mai consecvenţi ginditori revoluţionari aparţinînd iluminismului german. Textele din volum nu au fost aranjate in ordine cronologică, cl pe două secţiuni care s-ar putea intitula Scrieri *filozofice şi* politice, respectiv Relatări ale călătoriilor. Pentru întocmirea prezentului volum au fost luate în consideraţie în ordinea apariţiei lor: *FORSTER, Ein Lesebuch fur umere Zeit* de Gerhard Steiner şi Manfred Hăckel, Thuringer Volksverlag, Weimar, 1954 ; *GEORG FORSTER, Philosophische Schriften,* editat de Gerhard Steiner, Akademie Verlag, Berlin, 1958; FOR- *STERS WERKE* in *zwei Bănden,* Aufbau Verlag, Berlin und Weimar, 1968 ; precum şi ediţia masivă a tuturor scrierilor lui Forster incluzind jurnalele, corespondenţa, traducerile etc. care a apărut în Akadercie Verlag, Berlin, 1968 —1974, sub îngrijirea lui Gerhard Steiner. Notele din subsolul paginilor schiţează o succintă istoric a devenirii operei lui Forster şi îşi propun să uşu-_ reze orientarea cititorului în epocă.

PREFAŢA

La prima vedere raportarea lui Georg Forster (1754—1794) la Lessing, Herder, Goethe, Schiller şi Kant, marile personalităţi care au modelat spiritualitatea germană In a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, pare o întreprindere hazardată. Un asemenea demers implica un dublu risc: pe de o parte, poate provoca o relativizare a valorii absolute, proprii operei lui Forster, pc de alta, poate rata semnificaţia reală a lucrărilor acestui călător, om de ştiinţă, gîn- ditor şi revoluţionar, atribuindu-i, In efortul de a justifica publicarea unei selecţii din scrierile sale, trăsături comune personalităţilor acelei epoci. Dar abordarea vieţii şi operei lui Georg Forster din punct de vedere comparatist se întemeiază, înainte de toate, pe interferenţele ţinînd de operă şi de biografie şi este validată de însăşi convingerea lui Forster că nu merită să fie considerat 'drept adevăr decît ceea ce se expune în permanenţă interogării,

rezistînd tuturor îndoielilor. Demersul comparatist implică, fireşte, şl opţiunea celui ce compară, opţiune legată nemijlocit de situarea sa Istorică, aşa incit semnificaţia actuală a creaţiei lui Forster se oferă ca un corectiv binevenit In încercarea de a stabili cît mai exact valoarea absolută a operei şi vieţii acestui om. Trebuie precizat de la început că, prin natura scrierilor sale, Forster a fost determinat, mai mult decît oricare dintre contemporanii săi, să-şi transpună ideile în practică, să-şi trăiască din plin convingerile sale. Din această situa)ie singulară în care opera îşi domină creatorii derivă coerenţa exemplară a vieţii lui Forster. După cum vom vedea, scurta existenţă a lui Forster poate servi drept model pentru rolul jucat de intelectual în istorie.

Gerhard Steiner, cel mai avizat cercetător al operei lui Georg Forster, afirmă precaut că scrierile acestuia îl arată ca fiind „poafo cel mai radical şi lipsit de compromisuri dintre iluminiştii germani". Penuria de studii dedicate lui Georg Forster precum şi spaţiul modest pe care-1 ocupă în istoria literaturii germane indici

insa cu accastă idee nu s-a impus şi ne îndeamnă si transgresam oadrul iluminismului pentru a inccrca relaţionarca lui l-orstci[1] cu titeva din marile momente ale culturii germane (lin a iloiui jumătate a secolului al XYin-

lca.

Născut la Nasscnhuben în anul 1754, Gcorg Forster este ou einri ani mai tînăr decît Gocthc şi cu cinci ani mai bătrin decît Sc-hUler. Ca şi Lcssing, Wieland sau Hcrder, aparţine, prin tatăl său, acclui clcr protestant din mijlocul căruia s-au ridicat mulţi dintre cci care an contribuit substanţial la Înflorirea culturii germane. După cc, din cauza dificultăţilor materiale dar şi dintr-o nestăvilită sete de cunoaştere, Georg şl tatăl său peregrinaseră prin Rusia şl Europa, stabQindn-se, In sfîrşit, la Londra, 11 se oferă şansa unei experienţe unlcc: la vîrsta de 17 ani Georg Întreprinde, împreună cu tatăl său, o călătorie In Jurul lumii ca membra al expediţiei conduse de celebrul explorator James Cook. Călătoria, care d urcării trei ani (1772—1775), va marca in mod hotărî tor evoluţia ulterioară a Ini Gcorg Forster. stnţ anU In cuc Lessing, a când activitate era în întregime pusă in slujba cmanclpăril literaturii, publică Emilia Galottî, iar Goetbe, care participa împreună ca Lcnz, Wagner şl alţii la elaborarea nnei no] doctrine cstcticc puse sub semnul Iul Shake- speare şl al artd gotice, dcsăvîrşeşte Gotz von Bcrlicliingen şl Suferinţele tânărului Werther. Poezia lirică scrisă de Goetho fn această perioadă se caracterizează şl ea printr-on ton nou, manifestat mal ales prin exprimarea spontană şl

ncsoGsticată a sentimentelor. După tntuarcerea sa din călători^ Georg Forster pu- bBcă întîl la Londra, In 1177, varianta engleză a Călătoriei în jurul lumii Ediţia germană, apărată la Berlin Intre 1778 şl 1784, ii aduco Iul Forster recunoaşterea generală. Cititorul de azi este frapat In primul ifnd de atitudinea receptivă **a** Iul Forster faţă dc colturile din Mările Sudului, total diferite^ evident, de civilizaţia vest- europeană, unde se desfăşura din plin prima revoluţie industrială. Desigur eă astăzi, dupft două sute de ani, s-a produs o oarecare nivelare Intre civilizaţi], dar felul in care Forster priveşte aceste tipuri de cultură ne sugerează eă ideea inexistentei unor deosebiri de valoare Intre diferite culturi sincronice trebuie să-şi aibă rădăcinile în epoca iînminatt, acea epocă care şi-a propus combaterea vehementă • tuturor prejudecăţilor: Trebuie subliniat că Forster şl tatăl său se aflau pe vasul lui Cook In misiune oficială, avînd sarcina să adune, să selecteze şl să evalueze materialul ştiinţific dc orice fel, de la botanici şl pină la antropologie. Prin urmarct

Hpsa dc prejudecăţi manifestaţii in jurnal nu dori vă din atitudine» dezangajată a unui observator impresionist, ci este, fără. îndoiala, modelul imri abordări ştiinţifice, însoţite «Io o încărcătură umanistă, carc lipseşte adesea din demersurile fiinţelor exacte. Pîn- «olo de modul dc abordare, care ar lintea servi şi astăzi drept exemplu pentru rcceptarea adecvată a unor civilizaţii san fenomene culturale străine, se desprind din lectura acestei pasionante de- scricri de călătorie cîteva idei, a căror valabilitate o înţelegem, poate, în întreba ci amploare, abia stăzi. Georg Forster apare ca im promotor timpuriu al viziunii ecologice asupra universului: el eonccpc omul şi natura într-o indisolubilă condiţionare reciprocă. Prin rcJaţionarea tipului de civilizaţie cu reliefnl şi condiţiile climaterice ale unui anume teritoriu — idee pe care o va aplica şi in scrierile sale cstetice — Georg forster participă, fapt tipie pentru epoca sa, la explicarea raţionalişti a unor fenomene spirituale. Forster nn s-a oprit la aspectele exterioare întâlnitc în cnisul călătoriei sale, ca toate că metoda empirică şi comparativă aplicată consecvent l-ar fi pntut îndemna in această direcţie. încă drn această perioadă se manifestă interesul său pentru problemele sociale, dc guvernămint, de organizare statală şl familială. Forster priveşte dezvoltarea omului şi a societăţii In perspectivă sistematică, fără aplicarea onor concepţii gata-făcnte, aşa incit observaţia titide în permanenţă să sc coaguleze in legităţi cu valabilitate generală. Prin propensiunea spre abstractizarea nnor observaţii ccipirîce, carc sînt considerate dc cl fundamentul sine qu i non al oricărei reflecţii, Georg Forster tine de ilnminismnl german, opnnîndn-se net concepţiei kantiene cn privire Ia Imposibilitatea do a cunoaşte realitatea prin interuiedinl simţurilor. In schimb, dacă luăm în consideraţie locul privilegiat pe care-I ocupa in epoca familiilor conceptul dc moralitate, nn putem dccit să privim cu admiraţie modul in carc Forster rclafionează etica cu condiţiilc specifice. In felnl acesta sc explici rolul important pe care-l joacă dreptul natural in judecarea de către Forster a fenomenelor socialo intîlnitc in cursnl călătoriei. Dealtfel, asemenea nonă, oelw de az!, acest

observator atent «te departe de a considera toate cuccririlo civilizaţiei europene drept binefaceri. Insulele din Mările Sudului îi apar drept an adevărat paradis, dar el se fereşte să-l idilizeze sau să viseze in mod paseist la o intoarccre la starea naturală. Nu-i scapă nici cfectcle negative ale colonialismului european, incipient fn această regiune, dar este conştient că civilizaţiile oceanice vor trebui să trcacă prin purgatoriul confruntării cu civilizaţia curo- peana, pcnlru a-şi dolrindi drcplul la o identitate proprie. Alexalider von Uuniboldi, celebrul explorator şi geograf, care «e-considera pe sine dregi elev al lui Georg Forster, este cel mai în măsură să Judccc imuortanţa ştiinţifică a lucrării lui Foreter. El afirmă că in Călătorie în jarul lumii, noua modalitate de a studia natura, dovedind „o fericită deschidere spre oricc generalizare a aspectelor observate în natură[1]', se îmbină cu „etnografia". Forster initi* ind in felul acesta „o nouă eră a călătoriilor ştiinţifice", a cârd trăsătură distinctivă ar fi „universalitatea acompaniată de plasticitatea reprezentării". Chiar dacă Georg Forster ar ti lăsat in urma sa numai această singură lucrare, el ar fi meritat un loc de cinste in istoria culturii europene, dar evoluţia sa ulterioară a confirmat resursele sale remarcabile.

Mai importante decît onorurile de care sc bucură după publicarea lucrării in Germania, mai semnificative pentru dezvoltarea ba decît ocuparea unui post de profesor de ştiinţe naturale la Kol- legiuni Carolinum din Kassel sînt prieteniile pe care le leagă cu ci(iva dintre cei mai remarcabili ginditori şi oameni de ştiinţă al epocii: cu Georg Cliristoph Lichtenberg, fizicianul, filozofai şi autorul cclebrelor Aforisme, cu Christian Gottlob Ucync, filolog şl secrctar al Societăţii de ştiinţe, ca Friedrich Heinrich Jacobi, filozoful. In aceeaşi perioadă, Forster ii cunoaşte pe Lcssing şi pe Iler- der, dc a căror idei va fi vizibil Influenţat, după cum observi Schiller mai tîrziu.

Una din caracteristicile pregnante ale acestei epoci, în care Germania era împărţită în nenumărate state, conduse de prin(i absolutişti, o constituie dezvoltarea unei culturi şi a unei ştiinţe naţionale. Această anticiparc

a unităţii statale în domeniul suprastructurii presupunea un viu schimb dc idei între oamenii de ştiinţă, ginditori şi artişti. Intr-o perioadă în care apar culegerea de poezii populare a lui Herder, intitulată Vocile popoarelor în cînt'jce, Nalhan înţeleptul a lui Lcssing, in care Kant îşi pnblică Critica raţiunii pure şi Schiller debutează cu Hoţii, Forster acoperă nn domeniu important al culturii, editlnd, împreună cu Lichten- berg, Magazinul gottingian de ştiinţe şi literatură In care publici un număr mare de articole şl recenzii din domeniul ştiinţelor naturii. In acelaşi deceniu Goethe se concentrează la Weimar asupra chestiunilor administrative şl aprofundează studiile sale în domeniul ştiinţelor naturii. In timp ce ccrcctărilc lui Goethe au la bază ideca unităţii absolute a universului, teoriile lui Forster sînt pro» vocatc de impulsuri ctico-polilice carc vizează instaurarea unei lumi mai bune, a unei „fcriciri sociale superioare".

La treizeci şi trei dc aoi, la începutul unei noi etape în activitatea publicistică, Georg Forster a schiţat în franceză un autoportret din care spicuim : „M-am ocupat dc toate ramurile istoriei naturale, inclusiv fizica şi chimia. Ştiu destul dc bine să desenez plante şi animale. Am unele cunoştinţe in domeniul filozofici, al ştiinţelor frumoase şi al artelor. Dar geografia, Istoria, politica, chestiunile publice au exercitat dinlotdeauna asupra mea nn farmec deosebit, şl lor le-am dedicat lot timpul meu liber. Stâpîncsc limba latină şl puţină greacă. Vorbesc şi scriu cn uşurinţă franceza, engleza şl germana ; citesc fără dificultăţi olandeza şi italiana şi cu puţin exerciţiu m-aş putea perfecţiona în cunoaşterea limbii spaniole, a celei portugheze şl a celei suedeze, deoarecc stăpînesc noţiunile de bază ale acestor limbi. Dc asemenea înţeleg puţină poloneză şi rusă.-" Acest fundament cultural solid II indrnmă pe Forster, in mod firesc, spre a treia sa ipostază, cea de gînditor umanist. Scrierile de natură filozofică se inscriu în perioada 1188—1192, cînd se maturizează concepţia sa despre lume. In acest interval, Forster este bibliotecar la biblioteca universitară din Mainz, iar lucrările pc care le scrie sînt menite a

contribui la efortul de definire a unor concepte-cheie ale epocii, cum ar fi dihotomia cultură- natură, raţiune-cunoaştere prin intermediul simţurilor, liberlate-ncccsitate, modelul anticilor. In acest moment apropierea lui Forster de încercările de clarificare spirituală şi estetică întreprinse dc Goethc şi Schiller este maximă. Dacă in perioada călătoriilor gîndirea lui Forster era înriurită mai ales de ideile iluministe, re-prezentate dc pildă de Lessing, dacă în etapa scrierilor din domeniul ştiinţelor naturii se poate observa admiraţia sa pentru Herder, acum el sc apropie temporar de ideile lui Goethc şi Schiller, participind nemijlocit la elaborarea doctrinei clasice despre arta şl funcţia ei in societate. Fragment d.ntr-o scrisoare către un scriitor german despre „Zeii Greciei" ce Schiller, Arta şi epoca, precum şi o scrie de alte scrieri ni-1 arată pc Forster încercînd să îmbine abstracţiunea idealului clasicist cu gindirca sa concretiza- toare dc origine raţionaliştii. Din studiul Arta şi epoca (17S9), de pildă, sc desprinde judecarea frumosului de pe poziţii clasiciste, prin asocierea sa eu noţiunile de întreg, de armonie şi de pcrfcc- ţiune. Aşezarea omului in centrul conceptului dc frumos admi-

raţia pentru produsele artistice din Grecia antici, precum şl luarea de atitudine in favoarea „libertăţii nobfle i alegerii, care pornite artistului si ereeze formele sublimului ale cărui tipare nu IM aflat in naturi* sînt idei care împărtăşesc spiritul epocii. Dacă In plan estetic lai Forster ii lipsesc dstdaBe fine, pe care le DU- tem intîinl la un Leasing sau Schiller, tal li min In scHmb meritul de a B legat In mod indisolubil fenomenul artfcttc de eondh- lioaărDe salo social-poBtlce *«»Hn tactorOsr care împiedici, ta aeeolul XViIl dezvoltarea unei arte armonioase este remarcabili, Iar propoziţia uşor enigmatică cu care te Incbcie stadiul: „Inţelep- tnl se mingile la gindul ci veşnica schimbare a luensOn Q (aoe si întrezărească apropierea scopului urnirii", poate & citit* ca na •eon la evenimentele din Franţa unde Mmcnhe renliţia.

Simţind in anul 11N nemia si se documenteze la fata locului pentru a-şi putea forma o pirere proprie despre mişcările revoluţionare din Emopa, Forster întreprinde

In compania tinărului Alexander von Humboldt o cilitorle prin Brabant, Flandra, Olanda, Franţa fl Anglia. Însemnările cu privire la această călătorie se constituie lutr-o sinteză a tuto rar ideilor sale de pini atunci. Titlul original, volt ambiguu, caro l-ar putea tradnee eu Vederi de pe Rinul Inferior, dezvâhrie intaiţla programatică a autorului de a m relata doar ceea ce vede In drumnl sin, ci de **a** expune şl punctul de vedere propriu. Această călătorie marchează creşterea intocsulul pentru desfăşurarea Revoluţiei franceze. Descrierea revoluţiei din Mainz reprezintă Împreună cu Schije pariziene un document de o valoare Inestimabila. Aceste două scrieri, «are oglindesc poziţia specifici **a** intelectualului Intr-o epocă revoluţionari, exprimi efortul de dreaptă judecare a evenimentelor *i> uiai ales, tensiunea existentă Intre gind şl faptă. Cea mai dificili sarcină a Intelectualului a (ost din totdeauna transpunerea Ideilor sale in practică. Forster şi-a dat seama, atunci cind trupele victorioase ale armatei populare franceze au Intrat în Mainz, că neutralitatea reprezinţi o atitudine îndoielnici. Consecvenţa cu care transpune; in realitate prin activitatea sa In clubul iacobinilor din Mainz, Idealurile raţionale ale epocii fluministe demonstrează capacitatea sa ic a acţiona In conformitate cu Mul In care gîndise |t scrisese In anii precedenţi, cu toate că, **aşa** cum observa chiar d, cel care l-an aplaudat concepţiile cit timp erau doar pe birtie

Ocondamni «cam pentru aplicarea tor In practici. Opţiunea clari **a** lui Georg Forster In favoarea Berotaţiei franceze semnifici o

justificare esislcnţialâ *a* ideilor sale cu preţul .solitudinii ţ.i al cmJ* graţiei politice. Ironia istorici a fiient ca, in clipa in care Forster declara în Convenţia u^ianali dc la Paris afilierea Bcpublicii de ia Mainz la Republica franceză, trapele contrarerolţUmarc ti ocupe teritoriul acestei tinere republici germane care, in vizinuea făuritorilor ei, trebuia să deţină, pentru inkcaga Germanic, un model al spiritului nnb$OBU ia acţionc. Forster a fost nevoit să rămină la Paris, jac Schiţe pariziene, aecst ^reportaj" angajat, dar nicidecnm părtinitor, dintr-un moment dc cotitură al Revoluţiei franceze, se constituie intr-an document istoric care,

datorită impresiei de autenticitate, a judecăţii lucide şi a coerenţei stilistice* merită pe bună dreptate, aşa cum a remarcat Waltcr Benjamin. ,.o poziţie dc prim rang in literatura epistolară germană". Procesul de familiarizare cu opera şi biografia lui Georg Forster se realizează insă cel mal bine prin lectura studiului Influenţa politicii asupra fericirii oamenilor, no numai pentru că acesta este scris in ultimele luni ale vieţii sale, devenind astfel un adevărat testament politic, ci şi pentru faptul că aici se manifestă plenar maturizarea ideologică a Ini Forster. Dealtfel, dintre toate scrierile lui Forster, acest studio şi-a păstrat eea mai accentuată actualitate datorită continuităţii aspectelor pe care le înfierează. Dacă aeta Călătorie in jurul lumii sc citeşte cn un interes amuzat, oarecum arhivistic, dacă scrierile sale despre artă nu mal suscită astăd decit o curiozitate binevoitoare^ dacă Revoluţia din Mainz şi Schiţele pariziene atrag, ca şi Călătorie pe Rinul inferior, atenţia ca documente istorice şi existenţiale, Influenţa politicii asupra fericirii oamenilor proiectează pe cititor in prezentul său imediat, pro- vocîndu-1 la o interogaţie critică asupra poziţiei pe care o ocufă in contextul social.

După accastâ succintă treccre in revistă a reperelor vieţii ţi gîndirii lui Georg Forster, putem să înţelegem mal bine rolul M care acesta l-a jucat in epoca sa. Fără a fi deschizător de drumuri Forster are totuşi meritul de a fi receptat, sintetizat, simplificai şi răspîndit ideile altora. El face parte din acea categorie de oameni a căror contribuţie la elaborarea anumitor docirine este greu d« definit cu exactitate, dar fără a căror activitate, afirmarea acestor* ar fi fost inimaginabilă. Fricdrich Schlegel, acest avizat teoretician al romantismului, a fost primul care a atras atenţia asupra importanţei lui Forster, ara tind că ..smcrile soTTTmV 4*Hţtru-ţU rfnt un mijloc şi o condiţie tot atit de necesare pentru formarea trogresivă, prccum sint cele ştiinţifice sau artistice propriu-zise". Contribufia lui Georg Forster la dezvoltarea literaturii germane |l a gîndiril sociale <Hn Germania rămine o certitudine chiar tocă, din

perspectiva zilelor noastre, ea pare modestă. Adevărata «a dimensiune se relevă Insă atunci cînd opera sa este considerată epifenomenul unei vieţi exemplare în care gîndul şi fapta sint guvernate de o coerenţă deplină.

Thomas Kleininger

SCRIERI FILOZOFICE ŞI POLITICE

ARTA ŞI EPOCA[3]

Vas *exemplarul Cracca Nocturna versate mânu. Versate diurna.*

IIORAŢIU*

Dintre toate florile gingaşe, care împodobesc viaţa societăţii, cea mai delicată, mai frumoasă şi mai degrabă pieritoare este arta. La începuturi, mugurul artei pare un haos întunecat care prinde treptat formă. Ceea ce urmează după minutul de perfecţiune al înfloririi este doar învelişul golit de spirit. In zadar ai încerca să prelungeşti sau să reţii clipa de strălucire : nu stă în puterea omului să o recheme. Printr-un concurs fericit de împrejurări, unic în felul său, grecii s-au ridicat la cea mai înaltă desăvîr- şire a idealului. Nu numai ceea ce a rămas din operele lor divine, supravieţuind furiei distructive a secolelor, dar şi imitaţiile urmaşilor păstrează flacăra sfîntă la care geniul artelor noi încearcă să-şi aprindă torţa. Oare ce ar rămîne din cpocile de artă ale Romei antice sau ale celei contemporane, ale Franţei şi Marii Britanii, dacă Elada ar pretinde să i sc înapoieze modelele, lăsîndu-ne doar contribuţiile proprii ? Orice abatere de la canoanele lui Po-

iictet[8] sau ale lui Parrhasius[4], legislator recunoscut in

3 **Alegeţi-vâ pe greci drept exemplu !**
Citiţi-le opera ziua şi noaptea Horaţiu, Ars *Poetica*

4 **Parrhasius (începutul sec. V î.e.n.) se numără împreună cu Zeuxis printre pictorii cei mai d* vază ai Şcolii**

arta picturii, orice expresie a figurilor, orice formă care nu-şi împrumută caracterul şi -armonia de la zeii Eladei cade inevitabil în sfera desfigurării. Există oare o singură statuie cit de cît acceptabilă, creată în timpurile apropiate nouă, căreia mitologia greacă să nu-i fi împrumutat ideea, formele şi proporţiile, iar costumul grecesc haina ? Există oare în arhitectura noastră un element care poartă amprenta frumosului şi al cărui model să nu fi fost conceput de spiritul unui grec ? Oare de ce este Rafael unic printre inovatori ? De ce avea

Guido [s], aici îl las pe Mengs[5] să vorbească pentru mine, atît de multă înclinaţie pentru pictură? Pentru că primul stăpînea cu desăvîrşire arta idealizării, proprie anticilor, iar al doilea s-a inspirat din operele cele mai frumoase ale acestora. Cît de mult a rămas in urmă arta modernă faţă de cea antică ! Distanţa e incomensurabilă, deoarece nimeni nu se încumetă să măsoare prăpastia care separă valoarea de non-valoare. Această delimitare strictă pare a fi dură, nedreaptă chiar. Dar dacă vom continua să „salvăm" lucrările recente, cu valoare artistică relativă, ajungem să eludăm un adevăr incontestabil pentru care depun mărturie criticile oamenilor de artă şi ale publicului. Canoanele frumosului sălăşluiesc în adîncul fiinţei noastre : ele determină alegerea temei, executarea ei de către artist şi opinia cunoscătorului. Simţul artistic propriu firii omeneşti vădeşte fără tăgadă în operele antice, păstrate pînă la noi, frumuseţea sensului intrinsec, iar în perfecţionarea formei, armonia sublimă, care lipseşte aproape cu totul plăsmuirilor strălucitoare ale artiştilor contemporani. Ce alt temei ar putea avea acuzaţia, unanimă şi vehementă, că artistul de azi nu

este însufleţit de setea de glorie şi de nobil entuziasm, ci de setea de cîştig şi de infatuare ? Ce altă explicaţie ar putea avea riposta amară a oamenilor de artă, atunci cînd se plîng de răceala contemporanilor, de degradarea bunu- lui-gust, de perfecţionarea meşteşugului mecanizat care face inutilă opera de artă adevărată prin satisfacerea dorinţei de lux, dorinţă incapabilă să insufle un avînt sublim ? Care este decizia finală a arbitrului suprem, filozofia, în soluţionarea divergenţelor dintre artist şi epocă ? Ea găseşte vinovată regiunea cu clima mai aspră, cu figurile ei urite. cu hainele lipsite de graţie şi cu onorabilitatea rigidă a unor moravuri închistate. Filozofia acuză şi exaltarea nebuloasă care de teama unor exagerări neagă determinările naturii şi ar vrea să facă din oameni nişte mecanisme lipsite de spirit şi suflet. Tot ea învinovăţeşte şi despotismul laic, în condiţiile căruia o roată trîndavă pune în mişcare alte roţi, iar odată oprită prima, se împotmolesc şi toate celelalte. E normal ca un efect, ale cărui cauze sînt căutate peste tot, să existe, iar existenţa lui să fie acceptată de toată lumea. Afirmaţiile noastre vor fi

conturate mai pregnant în cele ce urmează prin delimitarea mai exactă a noţiunii, pe care o asociem cu aceea a scopului final al artei, şi prin indicii despre ceea ce ne oferă artiştii din zilele noastre. Opera de artă faţă de realizatorul ei este o acţiune a forţelor personalităţii asupra unui material dat; transformarea materialului după imaginile făurite de fantezia creatorului, fantezie fecundată de precepte întru procurarea acestor copii spirituali; redarea materializată a imaginilor primite. Imboldul de a crea este asemănător instinctului fizic de proereaţie şi sălăşluieşte în adîncul fiecărui om, cu o intensitate extrem de variată ; el se dezvoltă diferit de la individ la individ, corespunzător condiţiilor exterioare. Mulţi din locuitorii Eiadei nu s-au realizat asemeni unui

Lisandru[6] sau Appelles[8], pentru că nu au avut şansa să străbată templele şi pieţele Atenei în epoca lui Alexandru. E posibil însă ca avînd la îndemînă bogăţia de idei a lumii antice,

un spirit tără vlagă să se stingă din pricina inactivităţii. Năzuinţa forţelor in acţiune, delicateţea şi acuitatea simţurilor, armonizarea părţilor trupului, într-un cuvînt, perfecţiunea morală şi fizică a artistului este prima cerinţă in artă. El trebuie să simtă cu intensitate, să primească nenumărate impresii şi să le grupeze cît mai frumos; mina sa trebuie să dea ascultare instinctului creator, iar creaţia materială urmează să înfăţişeze cu exactitate şi în chip desăvîrşit plăsmuirea fanteziei sale. Dacă natura, din care se inspiră artistul, nu-i dezvăluie încă formele sale cele mai frumoase, strădania artistului este inutilă. Nu vrem să coborîm în adincimile metafizicii pentru a afla ce anume merită să fie definit drept *frumos.* Senzaţia depăşeşte cu mult limitele raţiunii care chibzuieşte şi compară. Refracţia diferită a razelor de lumină nu explică *cum* apare în noi reprezentarea diferitelor culori ale acestora. Definiţia logică a frumosului nu explică acel ceva indivi7,ibil şi acţiunea lui in sensul creat anume pentru el. însoţite cu noţiunea de frumuseţe sînt cele de întreg, armonie şi perfecţiune. Raţiunea care analizează relaţiile existente între noţiuni aşază frumuseţea în mijlocul lor. Inima însă a descoperit relaţia cu mult mai înainte, iar această revelaţie i-a dat fiorul încîntării. Şi zeiţa Citera[8] e înconjurată de graţii şi nimfe, însă, vai celui care recunoaşte existenţa zeiţei numai datorită prezenţei tovarăşelor ei de joacă. Pentru a percepe frumuseţea trebuie să o contemplăm în natură sau în operele de artă, pentru a vorbi despre ea nu facem decît să definim relaţiile dintre fenomenele care o însoţesc. Perceperea frumosului este unul din cele mai pure sentimente, dacă obiectul său este receptat ca un întreg desăvîrşit în relaţiile sale interne şi externe de către raţiunea noastră. Deci nu nemărginita şi sfînta natură în totalitatea sa, pentru că noi o cunoaştem doar din fragmente separate ; nu masele inerte de stînci ale pămîntului, căci şi lor le lipseşte unitatea esenţială şi determinantă ; nu formele plăcute ale regnului vegetal, pentru că formele lor nu au la bază o lege severă, ci sînt înlănţuite de sînul matem al gliei; nici chiar animalele

inconştiente de propria existenţă şi înzestrate cu puţine relaţii interioare, ci omul, care se deosebeşte de toate celelalte vieţuitoare şi care vede în afara sa numai corelaţii ale propriei armonii interioare — omul *este rodul cel mai dcsăvîrşit al artei creatoare de frumos*.

Independent de diversele teorii asupra originii neamului omenesc, indiferent dacă popoarele s-au format pe propria glie sau altundeva; indiferent dacă multitudinea de popoare care s-au răspândit pe întreg pămîntul are la bază existenţa unei singure seminţii, sau mai multe, era inevitabil să existe undeva un tărîm unde modul de organizare al oamenilor să se armonizeze cu regiunea geografică, cu roadele pămîntului şi crîmpeiul lor de cer, unde totul să se îmbine pentru a crea suprema desăvîrşire şi frumuseţe. Nu e greu să demonstrezi cu ajutorul caracteristicilor care semnalează raţiunii prezenţa frumosului că Elada e ţara fericită, unde s-au întruchipat cele mai frumoase forme ale neamului omenesc. Clima blîndă, poziţia atît de propice pentru comerţ şi contacte cu popoare îndepărtate, condiţiile favorabile dezvoltării forţelor fizice şi îmbogăţirii cunoştinţelor, libertatea spiritului şi, drept rezultantă a conlucrării acestor factori, echilibrul moral şi fizic, bogăţia de idei şi o sensibilitate extremă a sentimentului, totul arată spreacest unic ţel.

Aici au fost întrunite toate cerinţele necesare creării **unei** opere de artă desăvîrşite. Artistul, înzestrat cu perfecţiune şi armonie interioară, a aflat fa jurul său forme care corespundeau întocmai simţului său pentru frumos, iar prin reproducerea lor a înfăţişat şi modalitatea proprie de a intui frumosul. Dar artistul nu a rămas

---

ionice. Lucrările sale nn s-au păstrat.

5**marcă prin colorit, grafie, expresivitate şi acurateţe a desenului.**

6[s] **Anton Raphael Mengs (1728—1779), pictor şi critic de artă german. In studiul său *Diferitele şcoli dc pictură* analizează şi opera lui Guido Reni.**

I
I

tributar realismului formelor; de la o copiere migăloasă s-a avîntat spre libertatea nobilă a alegerii, alegînd excepţionalul dintre formele desăvîrşite. Zeuxis[16] a creat fecioarele din Agrigent în frumuseţea lor orbitoare, concepînd apoi, din farmecul reunit al acestora, pictura mult admirată [7] din templul Junonei Lucinia[12]. Căci nici cea mai graţioasă

---

7 **E vorba de un portret al Elenei.**

“ Lucinia e un alt nume al Junonei, zeiţa luminii şi a materni taţii

formă a naturii nu e perfectă ; poate ?i pentru faptul că nici cea mai desăvârşită fiinţă *a* acestui pamînt nu este decît un acord din marea simfonie în ale cărei armonii se afundă spiritul nostru.

Mai era de urcat o iingură treaptă ; arta greacă a făcut şi acest pas ! Intuiţia artistului îşi însuşise mijloace mai rafinate prin care să se manifeste forţa vitală. Acum nu-i mai era de ajuns să modeleze un trap frumos, dar neînsufleţit. De aceea el dă viaţă formelor armonioase, dăruindu-le suflet. în faţa statuilor create de artist, privitorul care descoperă pentru prima dată ce sentimente nobile îl animă pe omul înzestrat exclamă cu uimire : „Iată fruntea care adăposteşte o adîncă înţelepciune ! Această privire scrutează adîncurile şi desluşeşte viitorul i Cuvintele rostite de aceste buze ştiu să convingă. Fericirea şi suferinţa străbat prin învelişul formei, dar nu-i tulbură expresia şi nu deformează măreţia atitudinii. In felul acesta se bucură sau suferă eroul şi înţeleptul !“ Violenţa unui caracter este temperată dacă frumuseţea îi domină expresia. Virginitatea serafică nu se teme de ochii care o privesc cu admiraţie. Fonnele duioase ale iubirii nu trezesc furtuna patimilor, ci strecoară în suflet dorul domolit al afecţiunii. La fiul Maiei[13] şiretenia şi amăgirea se transformă în graţia calină a tinereii, iar Ia zeul vinului ameţeala devine veselie şi bucurie. Pe faţa lui Apolo, cel departe săgetător, mini a devine zâmbet al triumfului. Fantezia artistului, înaripată de cîntecele divinului Homer, a izbutit să creeze pentru muritori frumuseţea sublimă. Descătuşată de greutatea corpului, viaţa atotbiruitoare se înfăţişează în contururi eterice. La graniţa dintre frumos şi urît, artistul a dăltuit formele sublimului, ale cărui tipare nu le-a aflat în natură, şi astfel a creat idealul !

Este frumoasă primăvara vieţii cînd sentimentele ne promit fericire, iar fantezia zburdă neîngrădită în visuri trandafirii. Uitînd de noi în contemplaţia obiectului care trezeşte sentimentele, îi cuprindem întreaga bogăţie şi ne

contopim cu el. Iubirea nu e singura care ne îndeamnă : dă tot ca să obţii tot. Orice fel de delectare cere această dăruire sinceră drept preţ al posesiunii depline. Numai ceea ce a f.>st rasimţit în profunzime şi cu sinceritate pcKite să irumpă din suflet şi sa alcătuiască o nouă şi desăvîrşită creaţie. Această origine poate fi recunoscută în operele zămislite de artişti geniali : ele sînt copiii unui simţâmînt profund, atotcuprinzător şi ale unei energii creatoare ne-stăvilite. Vîrsta maturităţii arareori este capabilă de atîta dăruire ; cunoaşterea multilateralităţii potenţează simţământul conştiinţei de sine, dar ne răpeşte candoarea. Activitatea de comparare şi selectare precede toate acţiunile, iar autoconservarea şi autoadmiraţia reprezintă scopul final. Voluptatea propriei existenţe exclude orice activitate care ar Impieta asupra individualităţii proprii, raţiunea uzurpă drepturile sentimentului, iar legile ei îngrădesc pornirile inimii.

Poate oare ochiul să scruteze întunericul secolelor trecute şi ale celor viitoare pentru a cuprinde, ca într-o panoramă, viaţa naţiunilor. Cine poate urmări firul subţire al soartei acestor naţiuni de la primele începuturi, din perioada de primitivisip, denumită în mod eronat perioadă a bunului plac, cînd mobilul imediat al tuturor acţiunilor era instinctul ? Ar trebui să se treacă apoi la epoca trezirii impetuoase a raţiunii, care la început s-a luptat în joacă cu simţurile, purtînd mai tîrziu un război aprig pentru supremaţie. Ea a domnit cu puteri depline pînă i s-au vlăguit forţele şi au rămas doar mecanismele prescripţiilor, în ale căror făgaşuri bătătorite a tot oscilat organizarea obosită şi golită de sentimente şi gîndire per-sonală. Cine se încumetă să urmărească analogiile şi să compare durata existenţei neamului omenesc cu creşterea şi descreşterea noastră ca indivizi, pentru a regăsi în acest arc imens al devenirii instinctul animalic al copilului, eflorescenţa bogată în idei a sentimentului la tînăr, seriozitatea

omului matur şi rutina omului bătrîn ? Cred însă că este utilă activitatea de a stabili la fenomene limitate punctele de dezvoltare şi de declin sau de a îmbogăţi cu evenimentele istoriei un schelet ipotetic pentru a obţine un posibil tot. Toate acestea sînt mai mult decît ipoteze. Cercetătorului îi este cunoscut faptul că în cpoca accca memorabilă, cînd flacăra entuziasmului l-a cuprins pe om, sufletul i s-a deschis în faţa frumuseţii, delectîndu-se cu rapsodiile poeţilor şi creaţiile artiştilor plastici ; astfel s-a desăvirşit în om cea mai profundă dintre transformări. Arta a devenit îndrumătoarea ştiinţei. Proporţionalitatea perfectă a operelor de artă a creat noţiuni cu ajutorul cărora omui a cuprins universul simţurilor şi a pătruns pe tărîmul intelectualităţii şi moralităţii. Acolo unde artistul a simţit intern, prevăzînd cu entuziasm şi realizînd cu talent, acolo, teoreticianul stabileşte acum canoanele perfecţiunii, simetriei şi concordanţei, decantînd critica artei. A urmat momentul cînd s-a demonstrat şi s-a înţeles virtutea şi frumuseţea morală, care pînă atunci se făceau doar *simţite* în ritmul din cîntecele aezilor, în operele sculptorilor şi pictorilor. în timp ce spiritul uman, îndeosebi raţiunea, se apropiau de apogeul dezvoltării, s-a pierdut pe nesimţite capacitatea de receptare estetică. Scriitorul cel mai spiritual[J1] al secolului nostru afirmă cu fineţea-i obişnuită că unei epoci geniale nu-i poate urma decît una spirituală, iar însemnătatea epocii actuale constă în analizarea meritelor epocii antice.

Filozofia greacă s-a păstrat pînă în zilele noastre, dar arta greacă a pierit ca neaua florilor de primăvară. Roma, stăpînitoarea lumii, a dus pînă la cele mai îndepărtate provincii spiritul legii, pe care întemeietorii ei l-au împrumutat din Grecia, iar noua religie răspîndită cu iuţeală uimitoare din răsărit spre apus a îmbrăcat mantia filozofiei greceşti. Prăbuşirea imperiului, urmare firească a decăderii moravurilor şi a simţului estetic, nu a impietat asupra progresului raţiunii.

Goţii, sarmaţii, arabii şi cruciaţii şi-au adus aportul la păstrarea şi propagarea ştiinţei greceşti pînă cînd prolificitatea nordului barbar şi născocirea tiparului i-au asigurat existenţa eternă. Acolo unde legile statului impulsionau forţele creatoare ale cetăţenilor, acolo unde după războaie urmau epoci de linişte şi bunăstare, acolo unde fericirea a zîmbit popoarelor, acolo s-au ivit din nou primele mlădiţe ale creaţiei artistice. Dar peste tot ştiinţa este mult dezvoltată faţă de noua artă, care nu mai poate impune regulile sale ; artistul este obligat să păşească încătuşat în teorii. Opera de artă adevărată, opera anticilor, nu mai înfloreşte în Latium şi nici în îngheţatul

" F o re tei' se referă probabil la Voltaire.

nord. ea se transformă intr-o plantă firavă de «Tu, lipsită de Hori. Fiica sensibilă a entuziasmului şi sentimentului a dispărut; în locu-i apare, dătinîndu-se pe picioare nesigure, o fiinţă născocită din necesitate şi luciditate.

In clipa în care Astreea [16] şi-a încetat misiunea printre oameni, iar dreptatea, legată la ochi, înarmată cu sabie şi talgerele balanţei, ţine scaun de judecată, în clipa aceea Erta nu mai are înalta menire de a îndruma şi forma pe oameni; filozofia preia de aici înainte sarcina de educator. Nu-i de mirare că arta şi-a urmat sora în Olimp ; ea nu a voit să se umilească, distrîndu-1 pe omul rafinat, nici să ajungă roaba opulenţei acestuia. Epoca îndepărtată a tinereţii omenirii, lipsită fiind de mijloacele noastre de gîndire logică, îşi decanta înţelepciunea şi învăţămintele prin observarea nemijlocită. Forţa impetuoasă a acestei epoci s-a concentrat în poporul care avea capacitatea să vină în întîmpinarea naturii, care o absorbea cu o sete de înţelegere atotcuprinzătoare, ţesea cu fantezie imaginile proaspăt culese şi percepea, cu sensibilitate şi supremă naivitate a spiritului, frumuseţea şi bunătatea. Dacă am privi înapoi spre acele tftnpuri cînd dialecticienii nu stabiliseră încă simbolica sentimentelor şi nu născociseră teoria care să transforme arta în abilitate mecanică, am descoperi nenumărate opere de artă, zămislite de acea capacitate in-stinctivă de înţelegere a frumosului. De aceste opere nu 6e bucură doar un Lucullus [18] egoist, ci, create cu iubire şi respect faţă de patrie, întru folosul şi bucuria tuturor, insuflă întregului popor sentimentul frumuseţii morale, dorinţa de glorie, elanul de a lucra pentru propăşirea statului, respect şi încredere faţă de zeii atît de asemănători oamenilor. Secunda aceasta minunată din viaţa omenirii a durat tot atît de puţin ca şi clipa repede trecătoare a înfloririi şi era sortită să se destrame la ivirea zorilor, aidoma viselor frumoase.

u Astreea, zeiţa justiţiei, fiica lui Zeus. Trăia printre oameni tn ^poca de aur a omenirii, dar în epoca flerului i-a părăsit însoţi ndu-i pe zei în Olimp, pentru că nu a izbutit să împiedicc războiul între pămînteni.

11 Luicullus. Lucius Lucinius (108—57 î.e.n.), general roman, te- rlnpiilorul lu' Mitridaie, celebru pentru luxul in care trăia.

n

Cît de liniştit izvorau primele opere ale artei griwşi.i t?in bogata sursă a simţămintelor ! Iubirea a condus aiina tinârului din Corint cînd a desenat prima ***imagine a*** uuir ***bnd.*** Admiraţia faţă de erou mişca inima artistului în momentul în care îi imortaliza statura nobilă în metal sau marmură. Recunoştinţa faţă de „fiinţele superioare"[8], pe care imaginaţia le aşezase în Olimp şi Empireu[9], a creat prima statuie a unui zeu cu trăsăturile caracteristice unei (meniri transfigurate. Entuziasmul acesta nobil a cuprins poporul; cl facc cunoscută virtutea generalilor şi a legiuitorilor, a binefăcătorilor şi a salvatorilor patriei, ridi- . indu-le monumente şi statui, împodobeşte templul din Delfi şi Poicilul[10] lui Polignot[11], iar Fidias sculptează pe Zeus şi pe Minerva în aur şi fildeş [12]. Băi publice, gimnazii şi temple, aceste culmi ale arhitecturii, se ridică pretutindeni pe pământul binecuvîntatei Elade. Pensula şi dalta creează minunile, pe care luxul asiatic le aprecia la bogăţiile Lidiei; artiştii şi poporul, conduşi de sentimente, se întorc în a încorona meritele cetăţenilor şi a preamări strălucirea zeilor; lor le este cu totul străin egoismul, căruia nu-i priește bucuria colectivă. Pînă în epoca lui Pericle, cînd mîndra Atenă a risipit cu nepăsarea tinereţii milioane pentru

8 **Aluzia la poezia *Divinitatea* de J. W. Goethe.**

9 **Io. mitologia greoo-romană partea cea mai de sus a beri tei ccrcşti, lăcaşul zeilor.**

10M **Sală în Atena, împodobită cu celebre picturi murale, pictate 4e Polignot şi llicon.**

11“ **Polignot, pictor grec din prima jumătate a sec. V î.«.n.**

12**Statul monumentale ta Olimpia, respectiv în Partenonul «Un Atena.**

înfrumuseţarea cetăţii şi pentru fastul jocurilor, luxul individual al atenienilor era îngrădit cu străşnicie; locuinţelc, mobilierul, hrana, totul făcca dovada cumpătării şi simplităţii.

Arta modernă are altă origine şi altă soartă. Primitivitatea epocii nu mai înseamnă simplitate naturală din eare se poate naşte arta. Moravurile decad în senzualitate primitivă ca urmare a războaielor neîntrerupte, a tiraniei feudale şi a unei lipse totale de sensibilitate. Ştiinţa semidoctă a scolasticilor, boala mai incurabilă decît ignoranţa, tronează la catedră. încătuşaţi de litera moartă a cărţilor,
iiimenii se cdincesc în subtilităţi logice şi meditaţii meta- '
ii?.ice, poarta războaie verbale acerbe, in timp ce drumul observaţiei şi al experienţei rămîne nebătut, iar negura prejudecăţilor îşi arunca zăbranicul asupra minţilor celor mai luminate. Opulenţa luxuriantă şi egoismul meschin îşi unesc forţele cu opacitatea ştiinţei şi ignoranţa din sufletul mulţimilor, influenţînd imaginaţia artistului modem şi paralizîndu-i elanul cu ajutorul căruia, stăpîn fiind pe mijloace mecanice mai bune şi impj-esionat de contemplarea ruinelor din Atica, s-ar fi putut avinta pe urmele anticlor.

Sentimentul unic, din care răsar arta şi virtutea a îngheţat la suflarea rece a despotismului. Iubirea de patrie nu-1 poate înflăcăra pe cel care nu are ţară, ci doar stăpîn. Nu există astăzi o Atenă liberă, unde artistul să creeze pentru posteritate un Harmodiuşi unde amficţionii[28] să-i aducă omagii în numele popoarelor. Pnvirea cercetătoare a creatorului de artă caută zadarnic omul în armura de fier sau în faldurile diforme ale îmbrăcăminţii. Eroii acestei epoci îşi ascund în van goliciunea sufletească în haine barbare. Eroii greci se înveşmîntau mai frumos şi, mai ales, în mantia virtuţii. Nici chiar în pietatea catedralelor artistul nu află focul sacru care să-l înaripeze, aşa cum izbutea

antropomorfismul la greci. In tot ce e mai bun şi mai frumos în universul vizibil, în proporţiile corpului omenesc, a cărui armonie arta greacă a atribuit-o şi zeităţilor, în relaţiile ideale, care-i întăreau artistului credinţa într-o desâvîrşire supremă, superioară perfecţiunii umane, el presimte divinitatea, dar e greu s-o înfăţişezi pe aceasta in forma nedezvoltată a sugarului sau în chinurile martirilor schingiuiţi. Să lăsăm aceste jocuri ale fanteziei din faza de tinereţe a omenirii! La o parte cu încercarea, puerilă de a transpune noţiuni pur raţionale în simboluri palpabile !

Omenirea îmbătrînită a împins cu indiferenţă calculată arta nouă spre sera servîtuţii. Totuşi sint mulţi care

[a] **Harmodiu şi Aristogen au ucis pe Hiparh, tiranul din Atena (în jurul anulai 125 î.e.n.), devenind întemeietorii legendari ai libertăţii republicane ateniene.**

* **Membri ai uniunii oraşelor greceşti; accasta confederaţie avea cinia-lcv religios şi sprijinea arta şi pe artişti.**

se străduiesc să urce poteca anevoioasă spre gloria arlis- tică, pe care o vor atinge însă abia după înfrîngerca unor mari dificultăţi. Astăzi, singura poartă de intrare în templul artei este poarta ştiinţei. După însuşirea a mii de reguli, artiştii îşi aleg subiectul, fixează poziţiile şi figurile, caracterizează sentimentele şi reuşesc să creeze o plăsmuire, imitînd în mod fidel natura. Creaţia lor întruneşte aprecierile glaciale ale cunoscătorilor eruditi. Laurii simplităţii însă au fost cîştigaţi de greci ! Ei au avut menirea, demnă de invidiat, ca în haosul naturii primitive să ocrotească firava mlădiţă a moralităţii.

Grecii l-au îndrumat pe filozof spre abstractizare şi pe omul primitiv să îmbrace în mantiile elegante şi binefăcătoare ale frumuseţii ideale închipuirile în care caută să întrupeze fenomenele naturale, închipuiri care la început arătau tot atît dc necioplite ca şi el. Frumoasele timpuri ale bucuriei naive au pierit pentru totdeauna ! Cel care nu s-a bucurat nicicînd de tinereţile sale le plînge, cel

care nu a tresărit de bucurie triumfă plin de dispreţ, înţeleptul se mîngîie la gîndul că veşnica schimbare a lucrurilor îl face să întrezărească apropierea scopului urmărit.

ÎNFLUENŢA POLITICII ASUPRA FERICIRII OAMENILOR [13]

Est *quidem vera lax, rec ta ratio, naturae congraens, diffvsa in omnes, constant, sempkerna, quae vocet aii afficium jvbendo, vetando* a fraude ***dstcrrcat. — Huic legi neque*** **abrogare** fot ***est, neque derogări ex hac*** aliquid ***licct,*** neque ***tata abrogari patest.***

CICERO*

Ar fi un spectacol inedit şi foarte interesant, dragă prietene*, dacă cele mai importante activităţi ale oamenilor, arta de a guverna şi politica, ar fi chemate în faţa scaunului de judecată al raţiunii pentru a da seamă de faptele lor şi pentru a se apăra de acuzaţiile aduse de către virtute, acuzaţii întărite prin mărturia experienţei. Pledoaria apărării ar duce la descoperiri care, chiar dacă nu vor apăra po oameni dr abuzuri şi oprimări, i-ar determina să

13 **Lucrare scrisă la Paris ia anul 1793, poate fi considerată** Testamentul „âu **politic. A fost publicata în anul 1794 în revista *Friedensprăliminarien (Preliminarii ale păcii),*** la **editura V'Jss din Berlin.**

ˢ Există o lege, aceca a raţiunii obiective. Această lege corespunde legilor naturii, de ea se bucură toţi muritorii. Ea este imuabilă şi eternă; ne îndeamnă spre împlinirea datoriei i ne îndepărtează de fapte reprobabile. Această lege- nu trebuie încălcată, nici schimbată sau lesiiiintată Cicero, *De republica.*

*** Tiiomas Brand jr. lord Docte, prieten ou r rster.**

fie mai prevăzători în viitor. S-ar dovedi că senzualitatea firii omeneşti a încheiat împotriva noastră un pact de alianţă cu cele două învinuite, de aceea omul se găseşte în imposibilitate? de a pomi în acţiunile sale de la principiile juste, elaborate, şi acumulate în urma unei practici îndelungate. Poate că această constatare ar putea fi invocată ca un fel
dc scuză dacă perseverenţa în greşeala recunoscută şi dovedită ca atare nu ar indica o pervertire aproape incurabilă, în ultimul timp, datorită preocupărilor mele în unele domenii înrudite, am avut ocazia să analizez capetele de acuzare sub diferite unghiuri şi cred că rezultatele obţinute merită să fie aduse la cunoştinţa publicului chiar dacă sînt insuficiente şi fragmentare. Consider că ele pot contribui la clarificarea problemei şi alcătuiesc un imbold pentru cei care ar simţi chemarea să facă o astfel de cercetare. Voi fi bucuros să aflu mai mult decît ştiu astăzi despre cele mai importante probleme ale omului raţional.

Suveranii afirmă că scopul suprem al activităţii lor este fericirea oamenilor. Noile declaraţii ale cuceritorilor Poloniei [1] sînt redactate în acest spirit şi nu pun cîtuşi de puţin la îndoială sinceritatea afirmaţiilor. Confuzia în mînuirea vocabularului este destul de mare, iar suveranii noştri folosesc cu predilecţie cuvintele fericire, adevăr şi virtute, tocit îmi pare că nu se mai pot descurca fără ele. Aceste noţiuni alcătuiesc însă un pretext, pentru ca dreptul celui mai tare să nu apară cu prea multă pregnanţă. Scopul final al hoţului este bucuria de a stăpîni bunul acaparat. Dacă el ar descoperi calea de întoarcere — împreună cu prada — din hrube în palatele societăţii burgheze, s-ar erija în cel mai aprig apărător al privilegiilor acestei clase şi ar fi un înverşunat răzbunător al dreptului de proprietate lezat. Cercetaţi istoria şi veţi afla că partidele politice, odată ajunse la conducerea statului, dezaprobă mijloacele cu ajutorul cărora au făcut din popor o unealtă pentru

obţinerea puterii şi propovăduiesc ordinea, calmul, supunere în faţa legilor, inviolabilitatea persoanei şi a bunurilor, uitînd că au lansat, nu cu mult timp în urmă, moda tribunelor gălăgioase, a calomniilor, a jafului şi a sfintelor insurecţii.

Merg un pas mai departe şi recunosc că este caracteristic firii omului să dorească binele general fără să aştepte un folos individual. Nimeni nu face rău din rea voinţă ! O acţiune întreprinsă din astfel de mobiluri presupune un dezechilibru al forţelor spirituale. Atunci cînd prostia sau nebunia ocupă locurile de frunte în societate,

cei din jur împiedică dezastrul pe care l-ar provoca abuzul de putere al unor asemenea bolnavi mintali. Sînt extiem de puţine cazurile cînd oameni ambiţioşi, minaţi de o ne-] săţioasă lăcomie şi patimi distrugătoare, au trecut la ac- i ţiuni paranoice şi, în lipsa unor oprelişti, au reuşit să se 1 impună drept conducători de popoare şi stăpînitori ai lumii. ' Aşa se explică domnia lui Nero, Caligula în Roma antică 1 şi a altora asemenea lor. Sminteala înverşunată, ajunsă pe tron, ne umple de teamă şi dispreţ şi constituie excepţia care confirmă regula.

în ce constă *jericirea* pe care suveranii zeloşi vor s-o dăruiască oamenilor ? Bunul simţ leagă noţiunea de fericire de un anume conţinut, iar nu ştiu ce sentiment colectiv transformă această noţiune în obiect al năzuinţei tuturor celor care sînt de aceeaşi origine şi au aceeaşi educaţie. Obişnuiţi din copilărie să considerăm tihna şi senzaţiile plăcute drept scop final, învăţaţi fiind să credem că fiinţa umană care face deosebirea între plăcere şi durere este născută doar pentru savurarea celei dintîi, ne formăm treptat o concepţie asupra modului ideal de a exista. Acest mod cuprinde suma tuturor senzaţiilor plăcute şi întrece cu mult totalitatea celor neplăcute, iar varietatea şi alternanţa acestor senzaţii plăcute le conferă un farmec în plus, deschizîniu-le noi surse de receptivitate. Este oare întru totul corectă această definiţie ? Privind din acest punct de vedere, starea arendaşului englez pare a fi echivalentă cu fericirea, iar aceea a iobagului polonez cu nefericirea. Sentimentele, principiile, gîndurile şi cunoştinţele omului care, bucurîndu-se de agoniseala ogoarelor şi păşunilor roditoare, se îmbracă bine, locuieşte Intr-o casă curată, mobilată cu lucruri frumoase, ne fac să preferăm acest reprezentant al speciei umane. El se simte bine în situaţia creată, în această stare de mulţumire are răgazul să mediteze la problemele originii şi rostului existenţei sale şi, imprimînd celei mai bune părţi a fiinţei sale, raţiunii, care îl ridică deasupra celorlalte vieţuitoare, evoluţia

corespunzătoare, începe să fie conştient de demnitatea sa de om. Sclavul secătuit, vieţuind In bordeie mucede şi goale, îmbrăcat în piei de oaie, plin de păduchi, trudind din greu şi mîncînd pe apucate nu cunoaşte decît manifestări animalice, se odihneşte gol de gînduri de pe urma eforturilor depuse şi moare fără să fi trăit bucuria de a utiliza forţele spirituale, pe care nici nu a bănuit că le are, înşelat fiind asupra scopului existenţei sale.

Dacă fericirea oamenilor, aşa cum o înţeleg suveranii, ar corespunde primei descrieri, iar oamenii s-ar afla în deplinătatea forţelor fizice şi intelectuale, ar însemna că lumea fizică şi a ideilor este favorabilă fericirii. Dacă grija permanentă a celui care are de condus un popor de milioane sau doar de citeva mii va fi procurarea mijloacelor pentru cei încredinţaţi de providenţă cîrmuirii sale să poată duce o viaţă conformă cu rostul lor, atunci această preocupare ar constitui un semn de înaltă distincţie acordat unei fiinţe. Neamul omenesc aflat la primii paşi spre maturizare, ar merita să aibă norocul de a fi cîrmuit de către conducători buni şi înţelepţi, care să vrea şi să aibă puterea de a-i îndruma pe supuşii lor spre desăvîrşirea formării spirituale, spre stadiul *uman* al existenţei.

Suveranii însă nu au această concepţie despre fericirea omului. Unii socot popoarele precum preoţii egipteni, care îi numeau pe atenieni *eternii copii.* Regii sînt ferm convinşi că organizarea comunităţii, rezolvarea problemelor acesteia şi folosirea în comun a forţelor de care dispune nu pot fi lăsate pe mîna supuşilor, pentru că, neştiutori fiind şi neputincioşi, ei trebuie să creadă ceea ce li se spune ; fericirea presupune în acest caz ascultare şi cuminţenie. Singur suveranul are dreptul la libertate ; el domneşte cu depline puteri după bunul său plac. Mulţimilor nu le rămîne decît un cîmp restrîns de acţiune, în cadrul căruia se deplasează mecanic ; ghidaţi de legi precise, se obişnuiesc să-şi considere suveranii şi învăţătorii ca pe nişte fiinţe superioare, capabile de lucruri

miraculoase. Despotismul tinde în mod necesar să instaureze *nulitatea morală* a omului, stare pe care o defineşte însă drept fericire a celor mulţi, iar modificările efectuate în decursul timpului au drept unic scop consolidarea acestei situaţii.

În ce constă acest sistem de guvernare ? Educaţia morală a omului din Europa se caracterizează printr-un cumul de deficienţe grave, prezentînd atîtea racile, îneît este lesne de înţeles de ce pînă şi unele minţi luminate au ajuns la concluzia că omul nu poate fi făcut fericit decît dacă e împiedicat să-şi utilizeze capacitatea nefastă după părerea lor, de a-şi făuri singur o lege morală, care să poarte o j luptă continuă cu instinctele. Aceşti exegeţi cer *o* educaţi^ care să ţină intr-o stare de letargie cea mai nobilă capacitate a omului, *capacitatea de autoperfecţionare,* care-i j deosebeşte de celelalte vieţuitoare. Starea naturală, descrisa de filozoful din Geneva [5], este o creaţie a imaginaţiei sale-, I Natura nu a produs nicicînd o fiinţă, cu atît mai puţin un l om, al cărui suflet să fie într-o stare perpetuă de pace şi ad cărui trup să se afle în sănătate deplină, acestea fiind premisele presupuse de filozof ca esenţiale pentru fericirea omului liber în sinul naturii. Se ştie cît e de greu să satisfacem cerinţele elementare ale animalităţii noastre atunci cînd ne bizuim doar pe hazard. Soarta animalelor este sg fie cînd flămînde, cînd ghiftuite. Chiar dacă nu duce la îmbolnăviri, o asemenea alternanţă provoacă stări de neliniste. Se poate oare afirma despre omul primitiv (căruia filozoful nostru nu-i poate contesta darul de a gîndi, fie şi în mod rudimentar, capacitate pe care o acordă pînă şi animalelor) că inima sa ar fi „liniştită**, atunci cînd, supus unor atacuri dureroase ale foamei sau ale unui alt instinct, aleargă fără odihnă, pradă frămîntărilor sale ? Pare curios că cercetarea cauzelor inegalităţii dintre oameni nu a pornit de la marea varietate de forme pe care întîmplarea o imprimă şi în cazul satisfacerii necesităţilor vitale. Dezvoltarea eului raţional nu este doar opera

necesităţii ; abundenţa aduce cu sine sentimente şi ginduri noi, inegalitatea şi morala şi-au făcut apariţia atunci cînd primii oameni, de sex diferit, s-au întâlnit pe acelaşi petec de pămînt.

Presupunînd că din momentul în care omul se află sub jurisdicţia propriei raţiuni el supune acţiunile sale responsabilităţii morale iar durerile fizice inerente constituţiei sale se amplifică prin suferinţele morale, necunoscute în lumea animalelor. In acest caz se iveşte uimitoarea întrebare: prin ce *mijloace artificiale* se satisfac necesităţile vitale, excluzînd pe cît posibil factorul întâmplării, şi totodată se îngrădeşte utilizarea raţiunii, acest dar periculos, aducător de nenorocire, obţinîndu-se totuşi evitarea neajunsurilor

unei dezvoltări morale, fără a se renunţa însă la avantajele oferite de utilizarea forţelor spirituale. Răspunsul sună cam In felul următor: înţelepciunea suveranilor a descoperit mijloace care aduc fericire supuşilor lor. Convieţuirea unei populaţii numeroase intr-un spaţiu restrîns este o problemă rezolvată de economia politică ! Perfecţiunea legilor constă în capacitatea lor de a orienta acţiunile supuşilor într-o singură direcţie ; ele declanşează un efort continuu, imprimă moravurilor o evoluţie ponderată, exclude libertatea şi liberul arbitru, ocrotesc relaţiile din cadrul societăţii de eventualitatea unor schimbări. Supunere necondiţionată faţă de legile statului, încredere oartiă în preceptele religioase, sîrguinţă neobosită în efectuarea lucrului, acestea sînt obligaţiile primordiale ale celui care aşteaptă de la suveran asigurarea traiului. Şi care sînt roadele unei a tari supuneri ? — Cine s-ar îndoi ? — ele sînt : un popor fericit, o curte strălucitoare şi un imperiu înfloritor!

Se cuvine să lăudăm înţelepciunea, grija milostivă şi jertfa măr inimoasă a domnitorilor care au elaborat acest plan de fericire colectivă, atît de bine fundamentat! Trebuie să se ţină seamă şi de curajul necesar pentru realizarea lui, date fiind *actele de nesupunere ale raţiunii!* Am totuşi îndoieli faţă de infailibilitatea mijloacelor propuse. Există o ţară unde sistemul de guvernare e foarte asemănător celui descris. O interdependenţă strînsă nu lasă nimic la voia întîmplării, fapt mult lăudat de scriitori şi prezentat drept o capodoperă a ştiinţei politice. Dacă cercetezi în-l ce s-a întîmplat cu locuitorii aeestei ţări, după milenii de oblăduire a despoţilor, ai să afli nişte creaturi înlănţuita pînă la moliciune bolnăvicioasă, care întrunesc toate viciile originii lor, a căror educaţie se face prin asimilarea în mod mecanic a unor noţiuni şi prin deprinderea unor îndecm!- nări. Se urmăreşte, fără pic de chibzuinţă sau simţ moral, satisfacerea instinctelor ; se jertfesc zeilor foiţe de cositor, iar împăratul e socotit fiu al rarului. Mai demult se credea că poporul chinez, căci despre el

e vorba, ar avea hrană suficientă şi că cel puţin din punct de vedere fizic duce o viaţă îndestulată. Acum se ştie cu certitudine din istorisirile martorilor oculari că această aglomerare de multe milioane e sortită la o existenţă precară.

n

Dacă s-ar instaura şi in Europa un sistem da guvernare 1 asemănător, urmările' ar fi oare aceleaşi ? Educaţia noastră 1 superioară, cercetările profunde asupra adevărului, speculaţiile asupra limitelor fiinţei umane, cunoştinţele noastre j devenite atotcuprinzătoare datorită înfloririi comerţului şi navigaţiei, ştiinţele aplicate, arta dusă la cel mai înalt grad j de finalitate, gusturile şi moravurile noastre, avantajele 1 fizice, toţi aceşti factori nu ar trebui oare să deschidă calea către stabilirea unei forme capabile să combine avantajele unei bune aprovizionări cu grija pentru *maturizarea morală* a omului ? Cine poate stabili cu precizie ce mişcări şi ce revoluţii i-au pregătit pe oamenii din Asia răsăriteană pentru mecanismul organizatoric de acum ? Descoperirea atîtor ştiinţe pe care le-au păstrat e drept fără a le aduce perfecţionări progresive, clarificarea şi fixarea multor noţiuni, îmi par a fi mărturii ale unei activităţi spirituale bogate, ale unei înalte *moralităţi* a vechii populaţii din acest mare stat. N-ar fi cu totul lipsit de sens să considerăm uriaşa încleştare de forţe din Europa, încleştare care a început cu mii de ani în urmă, ca pe un studiu premergător epocii d« *dominaţie asupra maselor.* Popoarele Asiei au parcurs acest drum mai repede ca noi pentru că natura este mai puţin darnică în acele ţinuturi şi capacităţile mult diferite. La noi altele sînt fenomenele care ar trebui să însoţească epocile de linişte. întrebarea este dacă suveranii noştri sînt capabili de a ne conduce departe de acele abisuri, în care a fost dus odinioară poporul chinez.

Forţa acestei obiecţii se pierde atunci cînd este confruntata cu aprecierea justă a urmărilor inegalităţii dintre oameni în cadrul unui stat

alcătuit după modelul descris. Această inegalitate fie că se bazează pe privilegii moştenite, fie pe cantitatea de bunuri adunate — declanşează pasiuni care învenineză cu atît mai mult sufletele atunci cînd sînt mai puţin ţinute în frîu de raţiune şi cînd stăpî- nire; le ignoră, încrezătoare în măsurile adoptate, şi nu se teme de izbucnirea lor. Care să fie mijlocul de apăran în faţa egoismului, a setei de cîştig, în faţa necinstei, a invidiei, a urii şi a calomniei ? Cum poate fi împiedicată apariţia voluptăţii, desfrîului, îmbuibării, vanităţii şi orgoliu- lui, a tuturor manifestărilor caracteristice aroganţei celor avuţi ? Nu se gîndeşte nimeni că în momentul în care se

răpeşte omului măsura-etalon, cu ajutorul căreia poate cîntări ce este bun şi ce este rău, moravurile impuse din afară nu sînt decît un fel de jonglerie convenţională, oamenii vor acţiona fără reticenţă şi vor considera tot ceea ce este *interzis* drept permis. Ce s-a obţinut prin abolirea raţiunii ? S-a distrus virtutea dar a rămas viciul, iar în conştiinţa oamenilor sălăşluieşte decăderea morală. Deci fericirea *sclavului domesticit* este o minciună, la fel ca şi fericirea *sălbaticului* în sînul naturii. Cele două extreme se întâlnesc, dacă luăm în consideraţie relaţia lor faţă de moralitate. Gîndul mă duce la fructele sălbatice care cresc libere, nestînjenite, dar nu le poţi mînca de acre ce sînt, şi la plantele a căror dezvoltare a fost împiedicată de mîna exagerat de grijulie a omului, care dau flori pipernicite şi nu rodesc.

Nici nu mă încumet să cercetez care vor fi celelalte conâecinţe ale acţiunii absurde, de a condamna la letargie perpetuă capacitatea de desăvîrşire, caracteristica distinctivă a fiinţei umane. Avem oare dreptul să distrugem nepedepsiţi şi după bunul plac creaţia naturii ? în Europa principiul nu a fost pus încă în practică în mod consecvent, aşa cum s-a petrecut în răsăritul Asiei. Oare numai mongolii[14] acceptă o existenţă de sclavi, în timp ce europenii nu se lasă turnaţi cu forţa în tipare şi nici nu acceptă să le fie înăbuşite forţele spirituale ? Nu, căci avem suficiente exemple de sclavie şi în Europa, care ne învaţă cît de mult s-a înjosit omul şi cît de brutal au fost frînte mlă- diţele raţiunii care se năştea. Faptul de a fi păstrat, fie şi numai *parţial,* posibilitatea unei activităţi independente a spiritului se datoreşte mai puţin unor avantaje fizice sau unor aptitudini, ci mai degrabă modului de formare a poporului, relaţiilor rezultate din factorii de climă, din poziţia geografică şi contactul cu alte popoare. Există o înlănţuire de evenimente care influenţează această situaţie, folosită de despot pentru realizarea scopurilor.

14 **Se referă la statele sclavagiste din Asia.**

Despotismul nu a înlănţuit însă complet aceste forţe pentru că şi-ar fi dăunat sie însuşi.

'r Apărătorii despotismului găsesc chiar în starea de &- josire a oamenilor argumente prin care vor să dovedeascfi inviolabilitatea accstei tutele permanente. După afirmaţiile lor, raţiunea şi libertatea sînt drepturile unui număr restrlris de privilegiaţi, pentru că aşa este mersul acestei lumi. Pînă fi istoria confirmă că în toate timpurile şi în toate ţările, soarta mulţimilor a fost neştiinţa şi un trai mizer. Se acceptă ca minţile luminate să fie oameni de stat, conducători de oşti, preoţi, medici şi filozofi. Se citesc eu pasiune operele unor raţionalişti cultivaţi; se ascultă şi se privesc cu îneîntare creaţiile unei fantezii sclipitoare, ale umorului fin şi ale armoniosului simţ estetic. Dar aceste minţi luminate, pe care suveranii le apreciază j cam se cuvine, trebuie să înţeleagă cît de mult le creşte valoarea atunci cînd sînt puţine la număr ; ele sînt nevoite Bă înveţe să dispreţuiască, după modelul stăpînitorilor lor, mulţimile sortite doar trudei şi supunerii oarbe.

Nefericit şi crud dispreţ faţă de oameni ! El, dispreţul j suveran, cane a statornicit neştiinţa şi sclavia în mijlocul oamenilor, ridicînd pe cci ambiţioşi deasupra celorlalţi, are curajul să se laude cu această faptă! Filozoful şi politicianul au o părere comună despre starea actuală a speciei umane ; primul însă ştie ce pot şi ce trebuie să fie oamenii. De aceea filozoful urmăreşte cauzele înjosirii fiinţei umane şi caută mijloacele prin care ar fi posibilă o readucere pe făgaşurile iniţiale. El priveşte cu mili la omul care n u arc dreptul să se bucure de darurile sublime ale raţiunii i moralei şi care, împovărat de societate, îşi trage vlaga doar din instincte. **In** accastă stare jalnică omenirea inspiră prea puţin respect, dar neajutorarea sa e motivul pentru care omul de suflet, conştient de datoria sa, recunoaşte în această masă chinuită şi lipsită de orizont obiectul grijii sale permanente.

Nu vreau să mai menţionez obiecţia de prea multe ori repetată că munca impusă în zilele

noastre maselor nu le dă răgazul necesar şi nici nu le oferă prilejul de instruire pentru a-şi modela spiritul şi a se desăvîrşi din punct de vedere moral. E suficient să fie liberată clasa muncitoare de povara impusă de o stăpînire nedreaptă, iar rodul muncii să nu fie acaparat de tâlhari şi leneşi privilegiaţi pentru ca această stare de lucruri, bazată numai şi numai pe abuzuri, să dispară. Natura, mai puţin vitregă decît o etc- scriu detractorii, dă un imbold creator chiar şi sărăciei, imbold care declanşează elanul şi dezvoltă forţele spiritului. Muncitorul *trudit* nu e atît de obosit încît să nu poată gîndi! Bucuria izbînzii îi deschide şi lui porţile receptivităţii ! Pentru realizarea acestui ideal merită să lupţi! Nu- • mai cînd ţi se răpeşte satisfacţia realizării, sentimentul; ^ străduniei risipite în zadar şi nedreptatea suferită înăbuşă[1] 4 vioiciunea spiritului, lăsînd loc indiferenţei faţă de propria desăvîrşire.

Omului îi e suficient să aibă drept pilon de susţinere a moralităţii cîteva adevăruri fundamentele, rezultatele lup- tei milenare a raţiunii împotriva erorilor, a concepţiilor! greşite şi înşelăciunii. Aceste adevăruri trebuie să fie în- ■ ţelese şi însuşite în toată profunzimea lor şi inoculate senei- ţ bilităţii umane. Cunoaştem cu toţi cu cît talmeş-balmeş e încărcată mintea şi celui mai umil zilier pentru a-i obligd spiritul la inactivitate ! I se vîră în cap basme copilăreşti în locul unei îndrumări eficiente pentru cunoaşterea na- ’ turii; el dispune de prescripţii şi formule învăţate pe *de*' rost în locul unei conştiinţe de sine care să fie îmboldită • spre fapte de către experienţă şi practică; ştie cîntece şi scamatorii de bilei; e pus să se roage în faţa unor fetişe ; are convingeri greşite despre răsplată şi pedeapsă, despre atotputernicia credinţei, iar în locul unui ţel, înalt şi măreţ în simplitatea sa, i se oferă minciuni cu ajutorul căroia nu poate trece dincolo de graniţa existenţei fizice ca să ajungă la cunoaşterea adevărului etern şi a bunătăţii supreme. Mijloacele artificiale, folosite pentru

întreţinerea neştiinţei, au fost colecţionate de educatori pentru a le folosi în scopul nivelării tuturor cunoştinţelor, cu toate că legile naturii, ignorate din neştiinţă sau nesocotite cu bună ştiinţă, cer o educaţie pornită din lăuntrul fiinţei şi realizată cu forţele proprii ale fiecărui individ. Despotismul are nevoie de automate, iar preoţii şi diaconii au fost pînă în- tr-atît de lipsiţi de tact încît le-au cioplit din specia umană.

Jumătate din timpul, pierdut cu atîta lipsă de răspundere pentru comunicări neroade, formule rostite papagaliceşte, învăţămîntul plictisitor de predare a unor noţiuni de mult răsuflate, deci jumătate din acest timp ar fi suficient pentru a îndrepta atenţia omului simplu asupra stării sale,

trezindu-i dorinţa de a deveni, prin propi'ia străduinie,] fiinţa demnă pentru care a fost creat. Predarea unor cu- 1 noştinţe utile, redeşteptarea simţămintelor celor mai deli- 1 cate care ne dau posibilitatea să fim părtaşi la bucurii în j limita raţionalului, aceste înalte preocupări, demne de a fi luate în considerare de educatorii neamului omenesc, | nu cer nici talente deosebite şi nici măcar o mare desfăşu-] rare de forţe. Spontaneitatea dascălului şi a elevului asigură condiţii prielnice pentru succesul muncii amîndurora. j E nedreaptă afirmaţia că apărătorii demnităţii umane se rătăcesc în jungla unor teorii sterile şi ar dori să vadă pe toţi învăţaţii la coarnele plugului ! A trebuit să li se bage în cap oamenilor nenumărate inepţii, pentru a-i înstrăina de propria personalitate, dar sînt suficiente cîteva noţiuni ! fundamentale pentru a-i apropia de scopul menirii lor! Cînd vor înţelege în sfîrşit suveranii şi educatorii că feri-] cirea şi virtutea nu se pot obţine prin decrete ale stă- pînirii şi nici prin educaţie. Sîmburele din care se dez- j voltă virtutea şi fericirea *sălăşluieşte în adincul fiinţe*i noastre. Tiranii perfizi sau educatorii exageraţi îl pot înă- buşi, curmîndu-i drumul spre încolţire.

Nu vreau să neg foloasele educaţiei, cu toate că face dovada unor mari lipsuri. Omenirea s-a adăpat din acest izvor cum se hrăneşte copilul găsit la sînul unei doici milostive. Vitalitatea şi îngrijirea femeii îl fac să prospere. Dar bogăţia, aroganţa şi luxul au trezit instinctele hrăpăreţe ale tinerei femei. Nestăpinită, sedusă şi seducătoare, ea a ajuns curînd la treptele tronurilor, iar pe fiica adoptivă a sortit-o unei grele servituţi. în sfîrşit, bătrînă, decrepită, curtezana se înrobeşte seducătorilor de odinioară, şi e gata să le v[r]îndă libertatea şi nevinovăţia fecioarei adoptive. Şi nu e de mirare că exemplul depravării subminase deja moralitatea unei fiinţe atît de fragile, iar instinctul imitaţiei a dus-o pe căi greşite, dezlănţuind pasiuni nestăvilite.

De ce calomniază clerul neamul omenesc aflat

în stare de revoltă ? Doar cl este cel în a cărui grijă a fost lăsat omul, secole de-a rîndul! Preoţii i-au fost educatori atotputernici ! Nu a fost obişnuit neamul omenesc să-i asculte orbeşte ? Logic ar.fi fost ca învăţăcelul să se formeze din pilda dascălului. Departe de mine gîndul de a scuza crimele care dezonorează cauza libertăţii, dar cine poartă vina că asupra revoluţiei celei mai noi apasă viciul imoralităţii? Cine ne-a creat acest sistem de morală atît de profund vătămător ? Cine ne-a dat exemplul negativ şi a dus atît de departe infamia încît nu a mai socotit necesar să acopere urîţenia ei cu mantia ipocriziei ? Sărmani oameni, din ce abisuri trebuie să vă ridicaţi !

Este adevărat că preceptele străvechi, fie că sînt de inspiraţie supranaturală sau au rezultat din adîncurile raţiunii noastre, ne-au ferit de imoralitate. Adevărul adine pe caxe-1 convin mai face minuni chiar şi astăzi, deşi a fost acoperit cu zgura atîtor nimicuri. Spre nefericirea neamului omenesc singurul izvor unde ar fi putut sorbi înţelepciune şi găsi entuziasmul întru dobândirea virtuţii a fost păzit de nevolnici, care l-au tulburat cu bună-ştiinţă. Sau poate că ar trebui să-i lăudăm pe educatorii noştri că nu au izgonit încă cu totul adevărul din tablele moralei şi nu au excomunicat *încă* raţiunea ! Să sperăm că în sfîrşit se arată zori mai limpezi în faţa noastră, pentru că de mai bine de 30 de ani înţelepţii se apleacă asupra acestor probleme şi aleg grîul de neghină. Secerişul e aproape ! Culegătorii vor strînge în hambar roadele şi vor arde buruienile. Vă e frică să nu fie arse şi spice bune ? Fiţi fără teamă ! Nu se pierde nimic, dacă avem *sumînţă bună* pentru semănat !

Ar fi timpul ca şi cei neîncrezători în capacitatea de desăvîrşire a omului să se convingă în sfîrşit că frumoasele concepţii despre perfecţiunea ideală sînt doar visuri irealizabile ! Cauza libertăţii şi moralităţii nu este însă în pericol. Binele şi răul nu apar nicăieri în stare pură, iar diferenţierea este rezultatul unui plus sau

minus al acestor trăsături. Luat îp sensul strict al cuvîntului, nici un caracter nu e atît de rău încît să nu aibă şi însuşiri bune ; nici un caracter nu e atît de perfect încît să nu fie posibilă apariţia răului, a greşelii sau a crimei. Din cele expuse nu trebuie să dedueem că răul nu poate fi atenuat sau evitat, ori că este indiferent dacă trăim sub o guvernare bună sau rea ? Dacă scopul existenţei noastre poate fi atins numai datorită acţiunii forţelor noastre spirituale, putem oare să ne împăcăm cu gîndul că marea masă este exclusă de la realizarea acestui ideal, invocînd motivul că nu e posibil ca toţi oamonii să se transforme în acelaşi timp şi cu intensitate egală pentru a deveni fiinţe raţionale şi morale ? Dacă cineva ar trebui să arunce un pumn de bile spre o *ţintă precisă,* nu ar fi absurd dacă s-ar lăsa convins că le-ar putea arunca şi în acest sens opus pentru că oricum *nu pot ajunge toate la ţintă 1*

Adversarilor libertăţii le-a mai rămas un ultim argument, împrumutat, chipurile, de la natura umană. „Omul, afirmă aceştia, este aşa cum l-au format *deprinderile.* Nici măcar filozoful nu constituie o excepţie, pentru că şi asupra lui au acţionat, chiar înainte ca el să fi fost conştient de acest fapt, epoca, mediul înconjurător, oamenii şi împrejurările ; toate aceste elemente şi-au lăsat amprenta, transformată mai tîrziu în făgaşuri adinei pe care le străbat sentimentele şi gîndurile. Virtutea şi viciul, înţelepciunea şi nebunia sînt deprinderi, determinate de soarta inevitabilă. Cine poate să se strecoare printre ochiurile de plasă ale destinului său, al cărui fir a fost tors mult înainte ca omul să fi sorbit prima gură de aer ? Nu ţin să analizez această afirmaţie din punct de vedere metafizic, pentru că am duce dispute interminabile şi sterile pe care filozofia fie că le-a clarificat de mult sau nu le va rezolva niciodată. Doresc să menţionez acele convenţii fără de care nu e posibilă nici un fel de înţelegere între oameni. Acordul simţurilor noastre alcătuieşte baza unei antone constante uniforme a modului nostru de reprezentare. Odată stabilit consensul asupra

conţinutului noţiunii de durere şi plăcere, vor apare altele, că de pildă bun şi rău, drept şi nedrept. Nu mai stă în puterea noastră să modificăm conţinutul acestor noţiuni de bază şi nici relaţia lor faţă de conştiinţă. Cred că am merita să fim întâmpinaţi cu un zîmbet ironic, dacă am dispreţui senzaţiile plăcute doar pentru că am fost *deprinşi* de la natură să le găsim plăcute 1 Odată ce forţele spirituale ale omului au creat noţiuni morale, acestea devin pentru el, din clipa apariţiei lor, instanţa supremă de judecată a acţiunilor sale, chiar dacă li s-ar opune alte concepţii sau sentimente. Noi nu cucerim nici onoarea şi nici merite deosebite dacă ne opunem autorităţii acestui judecător suprem, pretextând că acţionînd astfel sîntem independenţi. Cînd 6Întem oare *conştienţi* de autonomia noastră; atund cînd adoptăm în mod mecanic o senzaţie sau cînd analizăm ca un judecător modificările determinate dc aceasta în eul propriu ? Scopul, unanim recunoscut, al dezvoltării speciei umane este predestinat prin capacitatea de a fi morali; această capacitate reprezintă caracteristica generală a întregii specii umane, trăsătura de unire a tuturor verigilor din lanţul generaţiilor, determinanta care armonizează într-un acord perfect toate celelalte aptitudini. Dependente de condiţiile exterioare în care ne găsim pot fi doar intensitatea şi modul de dezvoltare a acestor aptitudini.

Există o deosebire pregnantă între moralitatea făptuitorului şi moralitatea faptei sale. O acţiune nedreaptă, făcută cu intenţiile cele mai bune. dar în necunoştinţă de cauză, rămîne totuşi un delict, chiar atunci cind făptuitorul este absolvit de vină şi dacă socotim drept regretabilă doar opacitatea judecăţii sale. Dar nici o acţiune pozitivă nu poate să-l absolve pe făptuitor de mustrările moralei, atunci cînd a acţionat cu intenţii criminale,., chiar dacă fapta are urmări dintre cele mai fericite. Cuvîntul *virtute* nu ar trebui să fie pronunţat de buze omeneşti, dacă prin virtute înţelegem desăvîrşita eliberare de forţele răului, o activitate

pozitivă şi o energie neîngrădită a fiinţei noastre. Dat fiind că limitele condiţiei umane barează calea spre perfecţiunea absolută, rămîne doar posibilitatea să numim virtute acordarea *unei acţiuni drepte cu conştiinţa bunelor intenţii.* Considerînd problema din acest unghi de vedere dispare şi controversa dacă Ia stabilirea unei definiţii a virtuţii trebuie să se ia în considerare intensitatea efortului individual şi a luptei interioare pentru obţinevea auestui acord. Nu poate fi acordat un plus de merit acestei acţiuni, deoarece virtutea este rezultatul armoniei forţelor spirituale, o victorie cucerită cu greu de către raţiune, secondată fiind de o voinţă neînduplecată. Vanitatea ar fi

iitisfăcută dacă s-ar acorda un surplus de merit, dar acest "Acru ar scădea din valoarea virtuţii care, indiferent de aspectul eroic sau agreabil pe care l-ar adopta în funcţie de individ şi factori exteriori, trebuie să fie singura răsplată, filozoful care solicită un surplus de merit nu este un dis- ■ ipol al înţelepciunii. Cunoaşterea de sine şi aprecierea justă a personalităţii, atribute obligatorii filozofului, sînt condiţii care exclud m^dria făţarnică, dar şi umilinţa prefăcută. Se poate ca^idera fericit cel *tarn* necomparîndu-se cu semenii săi, simte mulţumirea deplinei concordanţe din— I tre natura umană şi propria personalitate. în cele ce ur— j mează am căutat să separ din conglomeratul amintit ma.i sus adevărul de neadevăr. Atît timp cît asociem noţiunile de anumite cuvinte, avem siguranţa că virtutea se buc-ură de o întîietate de necontestat, chiar dacă e considerată drept o deprindere. Fiind fundamentată deosebirea dintre tendinţa firească a naturii umane şi influenţa factorilor exteriori, rămîne să cercetăm în ce măsură ar putea fi diminuată, datorită unor măsuri corespunzătoare, dependenţa individului faţă de factorii exteriori. Din cele expuse anterior reiese în mod evident cît de periculoasă şi potrivnică poate deveni o educaţie *nenaturală*, care încearcă deliberat să o

ia înaintea procesului natural şi împiedică formarea individului bazată pe experienţă, singura capabilă să ducă spre un anumit grad de moralitate. Un sistem educaţional, avînd drept scop obţinerea independenţei interioare şi nu legarea de nişte lanţuri înrobitoare, nu contribuie oare cu nimic la fericirea şi desăvîrşirea speciei umane ? Cu această întrebare ne întoarcem la obiectul principal al studiului nostru.

Nu mi se pare imposibilă existenţa sub forme durabile a unor legi şi precepte care, respectînd aria de utilizare liberă a capacităţii individuale, să determine cît are dreptul societatea să ceară de la membrii săi, atunci cînd le acordă avantajul de nepreţuit al siguranţei persoanei şi bunurilor. Această societate îl respectă deci pe fiecare individ în măsura în care el, cel dotat cu capacitatea de a se perfecţiona, o merită. Ideea nu se împacă deloc cu conceptul asupra copilăriei perpetue a omenirii, concept care se află chiar şi la baza celui mai temperat despotism, cel patriarhal. Ea presupune că tutela suveranilor asupra supuşilor are un sfîrşit şi că, pe măsură ce oamenii devin mai priceputi în utilizarea forţei morale, se modifică şi sistemul educaţional al părintelui şi al preceptorului; ei pot da de acum încolo sfaturi prieteneşti, aşa încît dominaţia unuia şi supunerea celuilalt vor dispare treptat. Această premisă se află însă în dezacord evident cu despotismul. Care suveran renunţă la sceptru şi-i lasă în paza virtuţii şi a înţelepciunii pe supuşii săi ? Am parcurge zadarnic întreaga istorie în căutarea unui asemenea eveniment ! Nu e cazul

[40].4

bu-1 invocăm pe nobilul Timoleon[15], cel ce a restaurat o republică. pentru că epoca sa l-a convins de avantajele formei republicane de guvernare. Trecem sub tăcere pe Carol al V-lea[16]

15 Timoleon **(411—337** î.e.n.). general **din** Corint. **A** luptat **contra** tiranilor **din** oralul **natal şi a restabilit constituţia republicană în oraşele Siciliei.**

16[B] Carol al V-lea (1500—1558). **Din 1519 pînă în 1556 împărat** al Germaniei şi rege **al Spaniei. A cedat fiului**

sau pe regele Sardiniei[17], care au trecut sceptrul fiilor lor, înlesnindu-le o domnie nemiloasă, dar au regretat apoi pierderea tronului. Subjugat de regimul despotic, poporul este prea slab, prea pasiv şi neştiutor ca să poată trece brusc la conducerea ţării. Fără virtute şi înţelepciune nu poate exista o constituţie. Dar unde şi cînd pot să-şi însuşească iobagii, transformaţi în unelte de muncă dc către suveranul lor, virtute şi înţelepciune ?

Dacă nu există nici cea mai mică speranţă de a obţine sub domnia despotismului stadiul de fericire, dacă saturarea şi satisfacerea cerinţelor naturale, arbitrar indicate de suverani drept singura fericire, nu pot fi obţinute sub sceptrul lor, dacă îndemnul către popor de a folosi propria raţiune li se pare a fi o încălcare a drepturilor ca şi faptul ca toată capacitatea individului es.e destinată dezvoltării şi desăvîrşirii sale, este firesc să cercetăm modul cum şi-au îndeplinit suveranii datoria ridicată de ei înşişi la rangul de preocupare permanentă. Să vedem ce mijloace au folosit pentru ca fiinţele încredinţate lor să obţină independenţa interioară şi perfecţionarea morală. Constituţiile din majoritatea ţărilor Europei sint încă departe de despotismul propriu-zis. Nu ar fi cu totul exclus ca în aceste ţări unde există coeziune şi stabilitate în actul guvernării, să se realizeze pe calea unor sisteme diferite de cele ale despotismului consolidarea fericirii poporului. Marile curţi europene sînt singurele care au un sistem de guvernare închegat şi o politică bine stabilită. Statele mici sînt constrînse să se orienteze în mod permanent după situaţia momentană, ciiutînd să salvgardeze existenţa lor, soUcîtînd sprijinul cînd unui vecin puternic, cînd celuilalt, pentru a nu cădea într-o dependenţă înrobitoare, care le-ar secătui cu atît mai mult cu Cît oprimatorii au interes să-i exploateze din plin. Posibilitatea unei acţiuni *planificate* întru fericirea supuşilor este, aşadar, cu totul exclusă în jumătate din ţările Europei. După ce-şi asigură suverani-

tatea, regii şi curtenii au drept unică preocupare desfătarea, pînă secătuiesc veniturile statului. Sub asemenea eînnuire poporul nu are o viaţă omenească.

Acolo unde există un sistem de guvernământ propriu- fcis, oamenii politici zîmbesc ironic pe seama naivilor, care au drept preocupare fericirea poporului. „Ce se alege din toate declaraţiile solemne făcute în favoarea supuşilor *T'* CLne pune o astfel de întrebare nu este un bun om politic, ei un nepriceput, mult prea cinstit. Secretul guvernării este *extinderea* teritorială, secretul poliţiicii lor, *duplicitatea şi dispreţul* faţă de om. Cuvîntul *secret* nu este bine ales. În zilele noastre casele domnitoare nu-şi mai ascund intenţiile sub acest văl, ci doar maşinaţiile şi mijloacele pentru obţinerea scopului. „Principele" lui Machiavelli[10] au mai este combătut de autori regali[u], d se află la vedere în sala de audienţe. Nici că se poate o batjocură mai mare la adresa iluminismului ! Este foarte posibil ca în timp ce într-o parte a Europei se afirmă drepturile omului cu ajutorul armelor — drepturi care ar putea fi mult mai bine apărate de raţiune —, în cealaltă parte a continentului domnia bunului plac să-şi scoată masca pentru a înfricoşa neamul omenesc cu figura sa de meduză [n].

Ţin să preîntîmpin o interpretare eronată. Am afirmat mai sus că suveranii nu mi se par chiar atît de duşmănoşi, incit să privească cu ochi răi fericirea omului. Poate că sînt sinceri atunci cînd din egoism sau din satisfacţia pe tare ţi-o dă o faptă bună consideră fericirea, aşa întruchi-

[!°] **Prin opera sa II Principe (1532), omul de stat şi scriitorul italian Nlccolo Bemardo dei Machiavelli (1460—1527) devine primul teoretician al statului absolutist.**

[“] **Este vorba de Frederic al II-lea (1712—1736), care a scris în 1739, *Antimachiaiell.* ou Examen du Principe de *Machiavell.***

[a] **Forster se referă la Revoluţia franceză şi la coaliţia oontra- revo'.uţioni-S [a] principilor germani.**

a

pată cum o înţeleg ei, drept o problemă de guvernare.' Nu-mi retrag, după cum s-ar crede, părerea favorabilă, dar rezolvarea acestei contraziceri aparente se află în adineul inimii omeneşti. Natura noastră apare medicilor şi psihologilor drept o alcătuire minunată; deseori ea se opune unei distrugeri chiar în clipa cînd eşti înclinat să crezi că este pe punctul de a pieri. Originea, educaţia, anturajul, totul pare 6ă se coalizeze împotriva suveranilor, şi totuşi uneori poate fi întrezărită în furtuna patimilor dezlănţuite. Bunăvoinţa suveranului, evidentă în proclamaţii. în comportamentul său faţă de un suferind sau cînd ascultă sfaturile unui om de bună credinţă, constituie un caz de excepţie. Această solicitudine, anemică, nu trebuie confundată cu elaborarea minuţioasă a unui plan de acţiune raţional şi umanitar. Suveranii se gîndesc numai la propriile interese şi nu la binele poporului Dacă ar exista o singură excepţie, zeiţa dreptăţii ar veni să locuiască ia inima unui asemenea Titus [18] :

...e qual, cke col supere
accoppia Si la bontã, ch'cH
seculo jutvro La gente
crederă. che sia dai cielo
Tomata Astrea...

AJ2IOSTO"

O, prietene, cît de sărac este cel a cărui inimă milostivă nu se îndură să alunge pe cerşetorul nesăţios ! Principii şi Ttifli cu seamă despoţii sînt

---

său în 1555 Tările do Jos, iac **in** 1556 **Spania şi Neapole. In 1556 a abdicat în favoarea** fiului său Ferdinand.

17**Victor** Amadeus **al II-lea, din 1720 rege al Sardiniei.** A **re**nunţat **la tron în favoarea fiului său, Carol Emanuel 1 (1701—1773).** In anul 1730 vrînd să **reia tronul a fost închis de fiul său.**

18**în comparaţie cu alţi împăraţi romani, Titus Caesar Vespa- sian August (39—81) era considerat un domnitor blajin.**

** **...este cel care uneşte înţelepciunea cu bunătatea aşa, încît generaţiile viitoare să creadă că Astreea A ceborît din nou printre oameni...**

în această situaţie : cerşetorii care le înghit averea sînt ei înşişi, şi nici unul dintre ei nu a avut vreodată curajul să-şi refuze o plăcere !

Sclavul propriilor capricii este o pradă uşoară pentru cei din jur. Prietenii vicleni şi obraznici ştiu să camufleze intenţiile lor în haina curtoaziei. Se pricep să aştepte clipa prielnică pentru a face servicii, strîngînd astfel mai tare lanţul dependenţei faţă de ei. Stirpea parazitară, altoită | pe trunchiul slab al domnitorului, îi suge acestuia cele j mai bune forţe dîndu-: în schimb viciile pe care nu le avea încă. La fel şi copacii năpădiţi de vîscul înfloi'itor nu dau frunze şi roade. Avem oare temeiul să credem că fericirea popoarelor va rezulta din constituţiile marilor impe- . rii europene existente astăzi, care au doar tendinţe de expansiune, încheie pacte duplicitare şi poartă războaie din [1] calcule economice, iar existenţa lor are drept bază spori- | rea continuă a impozitelor şi forţelor armate ? Cine are curajul să afirme „că nu este primejdios ca dorinţa de cucerire să devină pasiunea principală a suveranului, care se exprimă asemenea lui Cezar prin cuvintele poetului grec[1:1]: *ca să poţi stăpîni este permis să încâlci dreptatea;* că viaţa şi bunurile a milioane de oameni, liniştea supuşilor şi *n* vecinilor atîmă mai uşor în balanţă decît setea de glorie, căci *poate,* după satisfacerea acestei pasiuni, va sosi şi clipa cînd bunăstarea poporului să devină una din preocupările suveranilor. *Poate* vor veni şi zilele de răsplată şi fericire, cînd legi noi vor asigura supravieţuitorilor dreptul asupra bunurilor. Dat fiind că în faţa puterii învingătorului omenirea întreagă se pleacă putem crede că şi zeul războiului s-ar transforma într-un Apolo binefăcător ?“, Nu-mi luaţi în nume de rău faptul că această apologie sună mai degrabă a satiră! Pentru a nutri o firavă speranţă sînt necesare prea mari sacrificii! Fericirea germanilor să fie posibilă numai după ce Casa de Austria îşi va realiza toate planurile ambiţioase [10] ? Chiar dacă admitem că finalizarea acestor planuri este mai apropiată decît

cred unii politicieni, este drept oare ca generaţia viitoare să-şi clădească fericirea pe temelia suferinţelor unor generaţii anterioare ? Nu este mai bine şi mai logic ca fiecare să-şi poarte de grijă, aşa încît faptele bune ale înaintaşilor să se răsfrîngă pozitiv asupra urmaşilor ?

Speranţa generaţiilor viitoare trebuie să aibă drept temelie condiţia *de astăzi* şi nu nişte planuri de cuceriri

[u] **Cicero serie în cartea De ojftciis *(Despre îjulaloriri)* că Cezar** ar **ti citat adesea versurile din tragedia lui Euripidc *l'enicicnel-j.***

[w] **Restaurarea monarhiei în Franţa,** a **cărei regină, Mărie** An- **toinette, făcea parte din casa Ilafcsburgilor.**

şi extinderi teritoriale care, chiar dacă nu s-ar realiza, vor marca accelerarea declinului, în cazul cînd nu vor fi însoţite de o organizare temeinică a statului. Mă tot întreb unde se află în Europa statul cu o putere de neclintit a aparatului organizatoric, cu o coeziune de nezdruncinat şi o concordanţă deplină intre părţile componente ? Singura cale pentru popoare de a afla speranţa unei fericiri durabile este calea opusă celei pe care se merge astăzi. Un stat cu intenţii de cuceriri teritoriale are obligaţia să se organizeze înainte de a trece la acţiuni in afara graniţelor. Procedînd astfel nu mai e posibilă organizarea ulterioară, dată fiind inegalitatea, varietatea părţilor componente care se opun armonizării într-un tot unitar.

Sîmburele dezmembrării marilor imperii se află în lipsa de moralitate a claselor dominante, în imposibilitatea de a pune stavilă pretenţiilor acestor clase atît de influente în stat. Imperiul roman s-a împărţit în imperiul de răsărit şi de apus ; tot aşa se vor fărîmiţa stăpînirile, care nu se bazează pe un mecanism asemănător celui oriental, format deci din clase şi caste închise. Atunci cînd legislatoarea [19] din nordul Europei a

19 **împărăteasa Eeaterina a II-a a reorganizat împărţirea administrativi a ţării după revoltele ţărăneşti din 1773—1775.**

sporit numărul demnităţilor în marele său imperiu, a bănuit probabil foloasele unei asemenea măsuri, dar e evident că acest sacrificiu organizatoric a apărut mult prea tîrziu. Nu constitu-; ţia, ci superioritatea persoanei suveranului ţine în frîu aristocraţia impertinentă sau pe favoriţii de o noapte, care sînt trimişi la ivirea zorilor în bezna de unde s-au ridicat.

Aceasta e situaţia în statele conduse de suverani absoluţi care deţin toate drepturile şi în faţa majestăţii cărora rangurile dispar. Să vedem ce se întîmplă în statele monarhice în care aristocraţia *îşi arogă privilegii* ? Neliniştile, revoltele, schimbarea continuă a legilor se succcd cu atît mai des cu cît se dezvoltă forţele morale ale poporului, t pe care oei dornici de putere în zadar încearcă să le fo- | loscască ca unelte întru realizarea.scopurilor proprii. Nu e necesar să vin cu amănunte, pentru că istoria oferă destule exemple concludente. Dragă prietene, gîndeşte-te la ţara dumltale; sau aruncă o privire asupra evenimentelor actuale din Suedia, Polonia, Franţa şi, vei afla confirmarea spuselor mele.

Politica suveranilor nu duce Ia armonie; ea nu plămădeşte liniştea popoarelor, ci revoluţii; nu răspîndeşte în jur fericirea generală şi nici nu e capabilă să asigure dinastiei o domnie la adăpost de soarta schimbătoare a norocului. Marile personalităţi sînt excepţii, iar apariţia lor e meteorică ! Pentru un suveran ambiţios chiar şi numai *intenţia* de a domni *singur* e periculoasă. Şi cît de repede se prăbuşeşte sub domnia unui urmaş nevolnic structura unui stat lipsit de temelii solide, pentru că înaintaşii l-au ridicat mai mult pentru satisfacerea unei fantezii şi mai puţin pentru dăinuirea statului de-a lungul veacurilor !

După treizeci sau patruzeci de ani toate marile personalităţi de pe vasta scenă a lumii se schimbă. Nou-veniţii îşi preiau rolul dLspunînd de alte aptitudini, înclinaţii şi forţe, de alte cunoştinţe

teoretice şi de alt mod de acţiune, dar ca şi predecesorii lor şi ei vor ajunge la chibzuinţă şi înţelepciune tot pe calea *experienţei,* singura posibilă dealtfel. Poporul parcurge în decursul istoriei un drum mai simplu : populează pămîntul cu noi membri, care vor pleca şi ei grumazul sub jugul exploatării. Oamenii ajung să-şi dea mult prea tirziu seama că au fost înşelaţi, lipsiţi de educaţie şi de tot ce poate oferi existenţa pe acest pămînt. Cum a fost oare posibil ca în asemenea condiţii să se fă- găduiască o schimbare a soartei în cadrul noţiunilor politice, iniţiate pe de o parte de către pasiunile şi lăcomia păturilor dominante, iar pe de altă parte de multele suferinţe ale poporului. E timpul să menţionez rolul destinului, instanţa supremă, care nu ţine seamă de calculele noastre. Acest stăpîn al lumii înfrînge oamenii prin oameni şi se pricepe să găsească adversari înverşunaţi contra celor favorizaţi de noroc. El e cel care a hotărît moartea timpurie a lui Alexandru cel Mare. uniderea lui Cezar, atunci cînd nici nu începuse bine să domnească, şi tot el

făureşte armele pentru multe deznodăminte fulgerătoare. Destinul a hotărît căderea statuilor lui Jupiter, victoria lai Luther asupra papalităţii, înfrîngerea armatelor Austriei şi Burgundiei de către apărătorii libertăţii helvetice obţinerea independenţei Ţărilor de Jos în urma unui război de o sută de ani[20] şi eliberarea Americii de sub dominaţia britanicilor.

Nu acceptăm însă fatalismul dezolant, pentru că atunci ar fi inutilă orice discuţie despre ţeluri morale, dar recunoaştem că acţiunea unor forţe oarbe şi iraţionale e atît de bine dozată şi planificată încît se armonizează cu întregul eşafodaj al evenimentelor. în toate timpurile şi locurile, în toate minţile, raţiunea este una şi aceeaşi. Acţiunile realizate conform legilor ei drepte nu distrug pacea lumii, iar cel ce le făptuieşte pare să cunoască tainele destinului. Conflictele sînt opera lăcomiei şi a pasiunilor arogante ; oamenii sînt apăraţi prin propria lor mărginire de efectul distrugător al acestora şi acţionează pentru menţinerea unui echilibru, în vederea realizării unui scop, necunoscut iniţiatorului, care presupune că-şi realizează doar propriile intenţii. Să lăsăm filozofia să cerceteze de ee senzualitatea are o pondere mai însemnată decît raţiunea şi de ce influenţa ultimei este prea puţin perceptibilă în actul de guvernare a universului, unde totul pare mai degrabă un haos, în care elementele abia organizate se disociază sub influenţa unor forţe de atracţie mai puternice, distrugînd astfel forme abia înfiripate, totul fiind supus unui proces de transformare continuu. Nu

20 **Luptele cantoanelor elveţiene au dus la dobtndirea independenţei Elveţiei faţă de Austria (1384) şi faţă de imperiul german (1499).**

***• Cele şaptesprezece provincii s-au ridicat tn 1555 împotriva dominaţiei lui Filijp al II-lea al Spaniei. Abia In 1G48 (Pacea West falkă) Spania a recunoscut indegâdndenţa piwiaciUor reunite.**

vreau să cercetez acum ce vină au milioanele de oameni, aflaţi în stare de robie perpetuă şi cărora le este barat cu desăvîrşire drumul spre o dezvoltare a forţelor spirituale, şi nu ţin să discut acum cum au fost sau cum vor fi răsplătiţi pentru această nedreptate. Dat fiind că întreaga specie umană
sc poate bucura de libertate morală, doar prin intermediul 1 unui număr foarte mic de indivizi, şi de cele mai multe ori într-un fel imperfect, mi se pare că noi oamenii ne asemuim cohortelor de omizi, din care foarte puţine la număr ajung să se desăvîrşească, izbutind să devină fiu- i turi şi să zboare spre libertate, bucurîndu-se astfel de | existenţa lor. Dar atunci cînd se întrezăreşte o posibilitate de a arăta acestor milioane calea spre dezvoltare nu are i nimeni dreptul nici să se supere, nici să ameninţe !

Trecutul nu dovedeşte nimic în ceea ce priveşte condiţiile viitoare. S-ar putea argumenta că evoluţia morală ja oamenilor nu reprezintă şi ţelul naturii creatoare 1 Poate că aceasta se orientează doar spre o bunăstare fizică. 1 aşa cum e cazul la celelalte vieţuitoare. E foarte posibil j ca într-un trecut îndepărtat aceasta să fi fost scopul final al creaţiunii, dar nimeni şi nimic nu mă poate convinge că în etapele istorice viitoare va fi trecută cu vederea dezvoltarea forţelor spirituale ale fiinţei umane. Socot drept cea mai mare crimă la adresa umanităţii intenţia de a prelungi cu bună ştiinţă stadiul de omidă la om şi drept în-josire umilitoare faptul de a lăsa nedezvoltate şi nefolosite forţele morale, mai ales după ce pretextul că în felul acesta se poate asigura fericirea durabilă a întregii specii s-a dovedit a fi o himeră, o înşelăciune amarnică.

în sfîrşit, a sosit, prietene, clipa să dăm jos de pe soclu această imagine mincinoasă a fericirii şi să înălţăm la loc de cinste *demnitatea.* Capabil să simtă durere şi plăcere, creat pentru suferinţă şi

bucurie, omul va lăsa în grija naturii fericirea personală, pentru că natura e singura care hotărăşte cu dreaptă măsui-ă pentru toate fiinţele, corespunzător duratei de existenţă şi a rostului fiecăruia. Omul are datoria să folosească capacităţile sale spirituale pentru a deveni înţelept şi virtuos. De realizarea acestei desăvîrşiri va avea să dea socoteală omul în faţa creatorului său! Meşteşugul regilor de a ţese iluzii ascunde sub strălucirea vorbelor dreptul celui mai tare şi i-a sărăcit pe oameni, mutilîndu-le sufletul. Suveranii şi «fefcnicii lor tind către o cu totul altă fericire: îşi înmulţesc modalităţile de a se desfăta, iar singura preocupare este crearea dc noi surse de plăceri. Prea bine, prinţi şi preoţi, vă lăsăm în seama plăcerilor voastre, dar vă şi absolvim de îndatoririle care vă depăşesc. Nu ne mai promiteţi fericire, ci îndepărtaţi opreliştile puse în calea dezvoltării noastre şi vom ajunge şi fără ajutorul vostru la desăvîrşirea morală ; căci priviţi bucuria *şi durerea, adevăraţii noştri educatori,* le primim din mîna mamei noastre, a tuturor, natura!

REVOLUŢIA DIN MAINZ [1]

(Fragment)

An ***ei, qui ad defendendas causas advocatur, non est*** **opus /ide, qu*am nec cupiditas cornimpat,* nec *gratia avertat, nec* metus *frangat* ?**

QUE'JTILIAN-

I

Festivităţile din Mainz. – Plecarea trupelor germane spre Franţa. – Proclamaţia ducelui de Braunschwcig.

Mainz, 1 august 1792[1]

După încoronarea împăratului Francisc al II-lea[4] oraşul Mainz a devenit locul de întîlnire al tuturor celor care sînt importanţi sau se cred importanţi în Germania, începînd cu capetele încoronate, prinţi, miniştri, ambasadori şi nenumăraţi nobili. S-au număra; pînă la zece mii de străini

' Lucrarea, Începută de Forster în septembrie 1793 la Paris, a fost concepută sub forma a 16 scrisori scrise din amintire. Manuscrisul, incomplet la moartea autorului, a fost publicat de fiica şi ginerele acestuia, Georg Gottfried Gerrinus, în 1843.

*** Cel care e ales să fie apărătorul unei cauze nu trebuie oare să fie atît de integru, încît să nu-l ducă în ispită cupiditatea ; speranţa unei răsplate să nu-l ademenească şi nici să-l copleşească teama ? Quintilian, *Institutio oratoria* XII, *1.***

*** Data se referă la succesiunea evenimentelor şi nu la momentul redactării.**

‘ După îaoraxxnarea lui Francisc al II-lea la 14 iulie 1792, în Frankfurt, a avut loc la Mâine un congres al principilor şi miniştrilor germani în scopul pregătirii unei intervenţii armate contra Franţei.

între zidurile oraşului nostru. Hanurile erau ocupate de prinţi care nu mai găsiseră loc în palatele ducale ; toate casele particularilor adăposteau oaspeţi sau prieteni din oele mai îndepărtate colţuri ale Germaniei. Chiar şi nobilii din Mainz, a căror lipsă de sociabilitate e cunoscută de cei asemenea lor în toate cele zece districte [21], s-au văzut nevoiţi să devină aproape politicoşi pentru a se afirma în mijlocul atitor blazoane din Boemia, Austria, Saxonia, Hanovra, Silezia etc. Din zorii zilei străzile erau impînzite de

---

21[s] **împărţirea teritorială a vechiului Imperiu german,** da tînd din **1512.**

oameni bine îmbrăcaţi iar către prînz aglomeraţia de trăsuri te făcea să crezi că te afli într-o mare capitală.

La curte se ţineau lanţ serbările, mesele, concertele, balurile, iluminaţiile şi focurile de artificii, iar farmccul unic al ţinutului nostru şi splendoarea maiestuoasă a Rinului contribuiau la această strălucire. Curioşii, care se delectaseră în Frankfurt admirînd vechile podoabe şi fastul greoi al strămoşilor, sătui de aroganţa feudală şi de ceremoniile solemne, se bucurau acum la vederea spectacolului gratuit oferit de risipă, căreia artele graţioase ale secolului nostru i-au dat concursul, satisfăcind cu strălucire neîntrecută egoismul prelatului amfitrion[22]. Cele mai aplaudate au fost iluminaţiile. Grădinile favoriţilor, podul de vase, iahturile, turnurile bisericilor din Kostheim, Kastel şi Hochheim erau scăldate noaptea în lumină artificială. O asemenea privelişte nu-şi găsea pereche nici în Londra, nici în Paris. în oglinda imensă a Rinului se reflectau turnurile în flăcări şi jerbele de artificii. Cu tot timpul scurt pe care l-au avut la dispoziţie cetăţenii, iluminarea comandată a oraşului le-a reuşit foarte bine. Pe străzi se vedeau, prinse în chenar de lămpi viu colorate, felicitări în versuri greoaie la adresa împăratului şi a soţiei sale; aluzii spirituale la buna înţelegere dintre cei doi *vulturi*[23]; ici colo se auzeau profeţiile oamenilor de la curte despre victoria armatelor unite.

---

22 **Mainz era reşedinţă arhiepiscopală, arhiepiscopi'! din Mairu fiind şi principe elector.**

23 **St«na Austriei şi a Pmsiei.**

S-a uitat şi numărătoarea orelor in noaptea aceea, pînă intr-atît erau orăşenii de tulburaţi de evenimentele neobişnuite şi de veselia din această ţară a basmului. Nu se cuvine ca filozofia să dojenească această receptivitate, atît de potrivită inimii omeneşti, numind-o neseriozitate, deoarece considerente morale nu i-au pus capăt. Mai degrabă să mulţumim naturii că a dat acestor evenimente atîta farmec, încît au risipit norii melancoliei, iar cel nefericit şi-a uitat pentru un timp necazurile. Greşeala, dacă poate fi numită greşeală, nu se datoreşte dispoziţiei generale, căci a domnit o atmosferă de bucurie, ci stăpînirii, care foloseşte în mod nepermis această stare de euforie, vrînd să compenseze cu o noapte de carnaval munca poporului subjugat.

Faţa de ceilalţi nemţi, cei din Mainz sînt mai receptivi la asemenea bucurii. Pretenţiile şi luxul nobilimii şi al unui cler numeros întreţin aici o mulţime de pierde-vară şi o armată de mijlocitori, unelte ale bogăţiei lor. Un roi de meseriaşi, negustori, artişti, servitori, văd cu toţii în persoana stăpânului idealul propriei lor deveniri şi modelul către care tind. Dacă pierderea de timp şi plăcerile se află pe primul loc în suita de exemple înfăţişate poporului, nu se deteriorează cu timpul şi moravurile oamenilor muncitori ? Nu va năzui fiecare să obţină, un cîştig uşor ? Preferinţa nesănătoasă şi neindicată din punct de vedere politic a unor suverani pentru oraşele lor de reşedinţă poartă şi ea o parte din vină pentru această moleşire a moravurilor. O numesc nesănătoasă pentru că ei nu pot menaja oraşul decît asuprindu-i şi mai mult pe ţărani şi puţin indicată din punct de vedere politic, pentru că veniturile statului ar putea fi sporite fără pagubă pentru locuitori, moravurile ar putea fi îndreptate şi înnobilate, dacă, în loc de administrarea unor paliative, s-ar vindeca marea rană a ţării, iar în oraşul Mainz, ar înflori negoţul, ocupaţie pentru care oamenii de aici par a fi predestinaţi. Dar

privilegiile claselor arogante împiedică acest lucru: nobili trîndavi dau poporului neştiutor un prost exemplu prin incultură strigătoare şi senzualitate grosolană. Se cade deci si iertăm poporului slăbiciunea, senzualitatea, nulitatea şi nechibzuinţa atîta timp cît el vede în viaţa suveranilor doar un şir neîntrerupt de ospeţe, jocuri, călătorii de plâ- cere. concerte şi baluri, pe scurt, toate mijloacele ineficace pentru alungarea plictisului (căruia singuri arta ar putea să-i dea o îndeletnicire folositoare), iar în "viaţa clerului, doar grija îmbuibării şi satisfacerii unor instincte încă
puternice.

Nu iau asupra mea sarcina de a decide dacă virtuţile şi slăbiciunile oamenilor sînt deopotrivă pe întinsul pă- mintului. dacă la Roma şi Capua trăiesc oameni asemănători. *Aş* vrea să ştiu de ce oamenii de pe întreg pămîntul trebuie să fie turnaţi după *un singur* tipar ? Doar aşa, ca s& confirme regula din cărţi ? Dacă fiecare ţară are avantajele :?i dezavantajele salo., normal este ca şi locuitorii să fie diferiţi, fără ca armonia întregului să sufere din pricina acestei varietăţi. Noi nu pretindem cetăţenilor din acelaşi luc să semene unul cu altul ; dimpotrivă, găsim că-este firesc ca fiecare îndeletnicire să imprime caracterului şi modului de viaţă, al oamenilor o notă aparte, tot aşa cum cercrn potrivirea învăţământului după specificul fiecărei nuferii. Desăvîrşirea -care poate fi obţinută nu constă în uniformizare, ci în dezvoltarea neîngrădită a personalităţii.

Ciima blîndă, aerul îmbălsămat, regiunea frumoasă, abundenţa a tot ee simţurile pot dori dar mai ales vinul nobil trezesc în locuitorii din Mainz o dispoziţie spre delectare, dispoziţie care nu se împacă deloc cu virtutea aspră a unui Cincinnatus [8] sau Cato [9]. Dar pot oare acestea toate să-l împiedioe pe orăşeanul din Mainz să-şi însuşească virtuţile unei societăţi culte atunci cînd forma de guvernămînt, legile şi educaţia activează

întru realizarea accstui scop ? Dacă în urma unor împrejurări oraşul Frankfurt ar fi nevoit să cedeze o parte din activitatea co- mcrcială oraşului Mainz, iar bogăţia *cîştigată prin sîrguinţd* ar aduce cu sine bunul gust şi simţul estetic, dacă ar înflori şi aici artele frumoase care modelează sufletul, ar fi oare dc compătimit Germania că odată cu moravuri mai

’ Cincinna'.us (sec. V î.e.n.), consul roman, celebru prin auste^ ritutca sa.

• Gato, Marcus Porcius, (Cato cel Bătrfn) (234—149 e.n.), om politic de vază, adept al principiilor austerităţii, a încccrcat să îngrădească luxul şi risipa în Roma imperială.

pure şi o educaţie aleasă, precum odinioară în Grecia, ar avea şi propriul ei Sibaris[10].

La bucuria acestor zile ia parte şi amorul-propriu prin micile satisfacţii oferite patriotismului local. Am fost în- cîntaţi să-i vedem în Mainzul nostru pe regele Prusiei[11], contele de Hessa[12], principele de Braunschweig[24], pe unul din fiii regelui Angliei George al IH-lea, cît şi pe alţi semizei ai zilelor noastre. Şi acest fapt dovedeşte capacitatea de însuşire a unor deprinderi şi maleabilitatea naturii umane care se simte bine în această nouă ambianţă. Oraşele, provinciile, chiar naţiunile sînt uneori tot atît de vanitoase şi dornice de aplauze în relaţiile lor publice ca şi persoanele particulare. Dacă însă ar încerca să obţină aplauze pentru merite excepţionale, această înclinare ar aduce un folos moral. în statele monarhice cetăţenii au ohiceiul să-şi atribuie o parte din onoarea şi respectul de care se bucură suveranul lor, de parcă ar cunoaşte principiul filozofic potrivit căruia suveranul este doar reprezentantul poporului. Adorarea absurdă a monarhului, obicei de care rîdem cînd îl întâlnim la vecinii noştri francezi, nu apare peste tot într-o

24 **Numele oficial al fratelui imediat următor regelui şl al so**

formă atît de stridentă, exteriorizată prin cuvinte grandilocvente, dar principiul orgoliului naţional este pretutindeni atotputernic şi de aceea locuitorii din Mainz se simt importanţi prin persoana prinţului lor. Iar acest sentiment a fost adîncit şi de relaţiile politice ale actualului prinţ elector care a reuşit să joace un rol important în Germania. Iată de ce, cu toată mica suprafaţă a statului Mainz, s-au reunit la curtea de aici prinţi germani şi ambasadori strălucitori. Oraşul Mainz a adăpostit în ultimii ani numeroşi oaspeţi cu rang princiar, dar de cînd regele din îîeapole a asistat aici la o vînătoare de vulpi, sîntem ferm convinşi că nici un potentat, aflat la douăzeci de mile de oraş, nu poate rezista tentaţiei de a vizita această curte.

[M] Sibaris, oraş antic din Italia, renumit prin epicureismul locuitorilor.

[u] **Friedrich WilheLm al Il-lea (1744—1787).**

[“] **Ludovic al X-lea, oonie dc Hessen—Darmstadt (1753—1830).**

[“] **Karl** Wflheim **Ferdinand, duce** de BraiKischweip (J7&4<- **1R0G),** comandantul suprem al **armatelor** coalizate contra **FiausţeL**

Reuniunea de acum a întrecut pe toate celelalte în importanţă şi strălucire. Viena şi Berlinul s-au întîlnit la Mainz; personajele de vază şi numeroşii oameni de cultură care se află în preajma principilor au fost obiectul atenţiei şi satisfacţiei generale. Tinereţea împăratului avea ceva înduioşător, impresionînd întreaga asistenţă. Mulţi dintre noi îl văzusem şi la Frankfurt, în ziua încoronării, cînd, în timpul procesiunii spre biserică, apăsat de greutatea mantiei de hermină şi de coroana imperială, îşi plimba privirile rătăcite pe deasupra mulţimii, trezind compasiunea generală. Numai curăţenia sufletească ar trebui însă să trezească un asemenea sentiment, care *ar putea* să vorbească despre frumoasa legătură dintre suverani şi supuşi, dar care totodată, folosit în mod abuziv, poate să devină periculos.

Emigranţii francezi par să fi fost uitaţi cu totul la aceste serbări. Au trecut frumoasele zile cînd cinau cu papă, aşa îl numeau în intimitate pe principe, sau cînd li se trimiteau de la bucătăria curţii meniurile pentru mesele lor festive. Abatele Maury [i;] nu mai este îmbrăţişat în public de către un mare cancelar german ; iar banchete de adio nu s-au mai văzut de cînd au fost în vizită Monsieur şi Madame [25]. Prinţii francezi, deşi emigraţi, nu pot renunţa la etichetă şi se abţin de la întîliiirile unde strălucirea principilor germani le-ar umbri prestigiul. Aristocraţii noştri îi fac să simtă că mai există şi o altă *morgă,* care o depăşeşte încă pe cea franceză, iar francezii se răzbună cu vorbe de duh şi cu zeflemea, arme pe care le minuiesc mai bine decît adversarii lor. Germanii din Mainz se bucură de orice înjosire adusă francezilor, deşi îşi amintesc — nu fără plăcere — de zilele de petrecere, cînd cel mai bun vin de Rin s-a scurs pe gîtlejul cavalerilor lui Ludovic şi cînd, în cele din urmă răsfăţatul gust francez l-a părăsit totuşi pentru şampania

25 **de Provence, viitorul rege Ludovic al XVIII-lea.**

spumoasă, care i-a hiat loeul pe mesele

din grădinile favoriţilor, ajutîndu-i să uite de noaptea răcoroasă.

O singură speranţă mai nutresc aceste epave ale Franţei ; ca îi îmbărbătează în suferinţele pe cave le îndură şi îi împacă chiar cu serbarea strălucitoare la care n-au fost chemaţi. Prinţii înşişi se simt încurajaţi de maiestatea Lor cînd e vorba de petreceri, aşa încît nu de plăcere caută astfel de ocazii, la care întîlnirea atîtor somităţi multiplică dificultăţile şi aruncă asupra fiecăruia cu intensitate sporită influenţa narcotică a rangului. Interesul i-a adunat în acelaşi loc, ceea ce dovedeşte că politica îi poate slăpîni tot atît de puternic ca şi voluptatea. La acest congres al prinţilor s-a decis soarta Europei şi s-au aruncat zarurile pentru provinciile franceze. S-a discutat şi pentru prima oară punerea în aplicare a planurilor aprobate la Pavia şi Pillnitz [ft;]. Intr-un mic han de pe malul Rinului s-au adunat zi de zi miniştrii imperiali prusaci şi ai altor provincii, pregătind obiectivele consfătuirii pentru suveranii Lor. Vom afla în curind rezultatul acestor întrevederi. Trupele germane vor invada în curînd Franţa, a cărei sciziune internă şi armata dezorganizată permit miniştrilor, ofiţerilor, generalilor şi administratorilor să se înţeleagă cu forţele invadatoare. lăsind să se întrevadă o cucerire rapidă şi strălucitoare, aşa cum s-a petrecut cu Olanda în 1787.

Cine ne garantează succesul acestei acţiuni ? Străinii întorşi din Franţa nutresc o cu totul altă părere decît prinţii despre patriotismul şi entuziasmul poporului pentru libertate, chiar dacă această noţiune nu le este încă destul de clară. Experţi în arta războiului şi cunoscătorii topografiei Franţei pe care i-am cunoscut socotesc nerealizabil proiectul de a pătrunde în cursul unei singure campanii pînă la Paris, acesta fiind obiectivul principal pentru a lovi Revoluţia franceză în inimă. Cei care ţin seama de împrejurările atît de favorabile ale expediţiei din

Olanda, cei care au în vedere relieful plat al acestei mici ţări şi distanţa neînsemnată pînă la frontiera cu ducatul de
Cleve[26] nu împărtăşesc acest optimism[M]. înclinăm să prezentăm într-o lumină favorabilă posibilităţile de realizare a dorinţelor noastre, aşa că nu ar fi exclus ca ambele tabere să se înşele : atît cei care se bucură la gindul unei plimbări la Paris pentru a restaura vechiul regim cu ajutorul unei despotice baghete fermecate, cît şi cealaltă jumătate a Germaniei care socoteşte că mijloacele nu sînt conforme scopului şi, ascultînd de glasul dorinţei de libertate, admiră pe vitejii luptători pentru drepturile omului.

Strădaniile principelui elector de Mainz în vederea realizării contrarevoluţiei în Franţa şi lezarea unei neutralităţi utile, pe care ar fi putut s-o respecte cu uşurinţă, dat fiind că nimeni nu l-a silit s-o încalce, toate aceste fapte ar putea să aducă oraşul şi regiunea într-o situaţie critică în cazul unei răsturnări a situaţiei. Cabinetul francez a lăsat deschisă pînă în ultima clipă calea tratativelor, dînd dovadă de multă răbdare faţă de principii electori din Trier şi Mainz, care dăduseră ajutor aristocraţilor refugiaţi, în timp ce la noi se făceau auzite cele mai duşmănoase păreri, ca de pildă: principele elector din Trier dispune înarmarea emigranţilor care vor să provoace nelinişti la graniţa cu Franţa; principele elector de Mainz, episcopul de Speyer, ducele de Wurttemberg şi prinţul de Conde duc tratative împotriva Franţei la Waghăusel, trimit scrisori de avertizare lui Ludovic al XVI-lea, scrisori ce le sînt returnate nedeschise ; iar prinţul elector de Mainz permite să fie insultate culorile Franţei, îngăduind rebelilor să poarte cocarde albe ; de asemenea a organizat la Worms şi Binden tabere ale emigranţilor, unde se fac exerciţii militare. în timp ce în Rheingau se amenajează depozite de muniţii ale emigranţilor, la Koblenz şi Mainz sc

26 **Ducat care se află In Prusia renană.**

prezintă noii ambasadori ai Franţei revoluţionare care, cu toate jignii'ile aduse de linguşitori fugiţi de la Versailles, au încercat să-i convingă pe principii germani că intere- >
sele ambelor ţări coincid. In sfîrşit, cū puţine zile înaintea j st «ii ii înalţilor noştri oaspeţi, ambasadorului Franţei i s-a retras printr-o notă ministerială protecţia prinţului elec- S tor. După acest mesaj, sinonim unei declaraţii de război, ambasadorul s-a văzut silit să plece în Franţa.

Este perfect adevărat că o toleranţă exagerată post? să-l facă pe adversar mai întreprinzător, în loc să-l potolească. S-ar părea că la Tuilleries se menţine tăcerea din teamă, înclin să cred însă că răbdarea de care aminteam, pare să explice mai bine situaţia. Cît de dulce trebuie să fie bucuria unei guvernări neconstituţionale, deci ilegale, dacă l-a făcut pe Ludovic nepăsător faţă de interesele statului francez 1 Ultima lovitură în scopul supunerii acestei puteri» odinioară atît de importantă în Europa, ultima lovitură cu ajutorul căreia Prusia, dar mai cu seamă Austria urmează sa facă din Franţa un stat satelit, asemănător Olandei faţă de Anglia, a fost războiul hotărît la Pavia şi Pillnitz şi care foloseşte drept paravan motivul repunerii regelui în drepturile sale. Publicarea vădit intenţionată şi aparent prematură a promisiunilor pe care le-au obţinut prinţii francezi la Pillnitz din partea Iui I-eopold şi a Iui Friedrich Wilhelm, declaraţiile împăratului la Regensburg au dus la ruperea alianţei din 1756 şi la declaraţia de război din partea Franţei. Această violare a păcii, petrecută cu trei luni în urmă, a rămas pînă astăzi neconcretizată în acţiuni armate. Curtea ţine probabil să procure forţelor germane aliate im pretext pentru atac, fără însă a rupe relaţiile cu Franţa in mod făţiş.

O declaraţie de război, neurmată de acţiuni militare este însă o farsă, o intrigă realizată de comun acord cti inamicul, pentru că nu-şi îndeplineşte scopul urmări ! de orice politică sănătoasă, anume de a restabili cît de cutând o

pace avantajoasă. Rapiditatea atacului, avantajul unei poziţii sigure, slăbirea duşmanului înainte ca el să aibă răgazul şi mijloacele necesare pentru a rezista — acestea sînt elementele care ar putea grăbi sfîrşitul marii nenorociri abătute asupra omenirii. Declaraţia de război faţă de puterile germane, smulgerea Ţărilor de Jos din numii* trupelor austriece nepregătite pentru apărare, «ctipnrea malului drept al Rinului, de la Germersheim pînă ia Koln,
pentru menţinerea neutralităţii în Pfalz şi în electoratele episcopale — toate aceste acţiuni ar fl trebuit să fie realizate în acelaşi timp. Baricadîndu-şi trupele în spatele marelui fluviu, care trasează cu precizie graniţa între Franţa şi Germania şi aprovizionîndu-se din bogatul Brabant cu mijloacele financiare necesare continuării războiului, Franţa eliberată ar fi ţinut piept tuturor atacurilor, fiind astfel in situaţia să impună inamicului condiţii de pace, care, bazate pe interese reciproce, ar fi asigurat un tratat de lungi durată. Aşa cum se prezintă situaţia în momentul de faţi pare că norocul le surâde principilor aliaţi, iar prietenilor libertăţii le pregăteşte o mare nenorocire.

Regele Prusiei însoţit de întreaga suită, s-a îndreptat la sfârşitul festivităţilor către locul de cantonament al armatei sale. Vase bogat împodobite au primit preţioasa încărcătură şi au pornit pe Rin în jos, departe de zidurile primitorului nostru oraş. O mulţime de ambarcaţiuni înţesate de curioşii care doreau să admire pentru prima oară în viaţă o tabără militară precedau şi urmau alaiul princiar. De pe vremea Războiului de 7 ani locuitorii acestor ţinuturi se odihniseră în pace deplină, astfel că timp de doul generaţii nu văzuseră armate angajate în lupte şi nici sălbatica vărsare de sînge. Armata prusacă din Koblenz, care cuprinde conform comunicatului 55.000 de oameni şi care în realitate numără peste 40.000 de soldaţi, a satisfăcut privirile curioşilor prin apariţia sa, iar strălucirea atitor victorii obţinute sub Friedrich cel Mare îi conferă o auri de vitejie şi promite

glorie militară pentru viitor. Trupele imperiale, cantonate între Freiburg, Mons ţi Tournai, în număr de 70.000—80.000 de oameni au fost prevăzute fl pentru stăvilirea spiritului de revoltă care încă mai mocneşte în Belgia. Dacă la grupele de emigranţi adăugăm ft cetele lui Mirabeau totalul lor înglobează 10.000 de oameni. Prusacii şi oştile imperiale au arme redutabile, care; după părerea strategilor de circiumă francezi, nici nu ar fi necesare, deoarece în majoritatea fort&reţelor din Franţa,
comandanţii sînt de partea noastră şi vor deschide porţile 1 la prima somaţie.[20]

Această convingere, proprie nu numai unor tinerei lip- j siţi de experienţă, ci şi tuturor emigranţilor francezi ai i căror comandanţi au probabil temeiuri convingătoare, este j împărtăşită şi de guvernul nostru, care pe această bază] calculează necesarul de forţe pentru atac. Proclamaţia du- I celui de Braunschweig, comandantul suprem al armatelor I aliate contra Franţei, proclamaţie abia ieşită de sub teascu-] rile tipografiei curţii princiare, a fost redactată pe consi- j derente tot atît de puţin temeinice. Naţiunea franceză este 1 îndemnată să nu opună rezistenţă armatelor germane. Pro- ! clamaţia recunoaşte pe Ludovic al XVI-lea, despre care se presupune că este închis împreună cu întreaga familie, drept unicul suveran legitim al Franţei. Acest manifest abundă în ameninţări împotriva spiritului de libertate al noii constituţii franceze şi declară, pe cuvîntul de onoare al celor doi suverani germani, că cea mai mică ofensă adusă regelui Franţei şi alor săi va avea drept consecinţă distrugerea totală a oraşului Paris şi executarea conducătorilor insurgenţi. Din acei te cuvinte reiese cu claritate ura emigranţilor împotriva revoluţionarilor şi predilecţia lor pentru ameninţări. A trece prin foc şi sabie Parisul şi a-1 face una cu pămîntul este expresia preferată de care se folosesc aceşti cavaleri rătăcitori în

nesfirşitele lor tirade îngîmfate, debitate în dreapta şi în stînga, ca un fel de consolare. Amenințarea nu poate fi reală, căci vine din partea celor care fără Paris nu ar mai şti să se bucure de viaţă ! Cînd Ariosto spune : *„E Rodomonte audace se gli vanta / Arder Parigi“* [2i], el îl şi pune pe temerarul sarazin să îndeplinească amenințarea. Rămîne de văzut dacă această nouă amenințare sarazină va deveni sau nu o ro- domontadă.

[H] Se pare totuşi că în Germania exista parţial o părere greşită asupra pregătirilor pentru campania din 1792. Armata franceză sub KeUermann a trebuit să facă faţă unei canonade înfricoşătoare (la 20 septembrie); deci nu este adevărat că duşmanii au pornit fără pregătire în acest război... ONT.a.)

[11] Rodomonte se încumetă să afirme că va arde Parisul. Ariosto, *Orlando furioso,* XIV, 65.

Plecarea trupelor din Mainz spre Spe- yer. – înaintarea armatelor aliate tn Franţa. – Veşti din Paris.

Mainz. 23 septembrie 1702

Tot ceea ce e grandios stîrneşte admiraţie ; chiar şi violenţa proiectată la dimensiuni excepţionale îmbracă această haină, care ascunde măcar pentru puţin timp go- liciunea-i revoltătoare. Fără strălucire şi fără înşelarea simţurilor, răul ar trezi automat aversiune, iar păcatul, chiar sub forma descrisă de Milton[27], nu ar ispiti decît pe monştri. Marile pasiuni, marile crime şi, aş adăuga, chiar şi marile vicii, oricît de detestabile le-ar fi efectele, găsesc un fel de înţelegere în inimile noastre, din dipa în care se presupune cu oarecare certitudine că cei care ajung pe căi greşite au fost orbiţi de o falsă grandoare şi nu au sesizat sau poate şi-au recunoscut mult prea tîrziu greşeala, rătăcirea. Cel care greşeşte şi nu are o asemenea scuză,

27- **Aluzie la *Paradisul pierdut.* în prima cnrtc Milion dcscrie infernul.**

lipsindu-i simţul estetic pentru frumuseţe, sublim, măreţie, a cărui înclinaţie perversă îl îndeamnă să iubească răul sub toate formele, decade în ochii noştri pe cea din urmă treaptă a nemerniciei şi a infamiei.

Voi exemplifica această afirmaţie. în faţa scaunului de judecată al raţiunii s-a dovedit că ambiţiile prinţilor şi marilor cuceritori aduc numai nenorociri. Hotărîrca acestui tribunal nepărtinitor sună limpede în forul nostru interior : „Lăcomia şi pasiunea care cer pentru satisfacerea lor să curgă sînge omenesc nu sînt demne de acest sacrificiu. *O singură* cauză dreaptă poate pretinde acest sacrificiu : apărarea libertăţii!" Este în firea oamenilor să tretcă pe lîngă acest adevăr şi să admire multiplele exteriorizări ale forţelor de neînţeles din caracterul eroilor şi cuccritorilor. în personalitatea unui Alexandru, Cezar, Ca- rol al Suediei şi Friedrich al Prusiei, observatorul impar ţial va afla armonie şi forţă, iar în evoluţia acestora, mă-
roţie. Petele de neşters ale nedreptăţilor şi dispreţului faţă 1 de om, care sluţesc aceste frumoase exemplare **umane,** au I 't> răpesc nici măcar filozofilor plăcerea de a-i admira. însă 1 Xorxcs, Ludovic şi alţi suverani vanitoşi şi însetaţi de glo-1 rîe, dar lipsiţi de măreţia spiritului, n-ar trebui să-i im-1 presioneze pe contemporani prin grandoarea acţiunilor, S 1 întristător să vezi bunurile, tihna, sănătatea şi viaţa a mi-1 lioane de oameni la cheremul unui nechibzuit, care îi duce 1 spre pieire grabnică după bunul său plac, dar măreţia] momentului impresionează şi ne trezim mai degrabă ui-] miţi decît indignaţi în faţa omului, de capriciul căruia e legată soarta unor întregi continente. Nu rompătimim pe regele care fuge, trecînd singur Helespontul[23] într-o corabie, nici pe marele monarh care se roagă zadarnic la l Gertruidenberg[24] pentru încheierea păcii, dar uităm cri- 1 mele săvîrşite de aceştia şi gîndim numai că i-ar fi ajuns dreapta judecată a proniei cereşti Mai există şi o altă categorie de oameni, asemenea lui Cartouche[25] şi Mandrin *, j cârc nu

provoacă dispreţul, pentru că preţuim prevederea, şiretenia, abilitatea, prezenţa de spirit şi vitejia lor, în- tr-un cuvînt, bogăţia lor sufletească. Legea spartană a educaţiei, care lasă pradă oprobriului public doar pe hoţul prins,-se întemeiază pe această admiraţie acordată perspicacităţii şi prezenţei de spirit. Înşelarea speranţelor noastre Îndreptăţite, inexistenţa capacităţilor spirituale acolo **unde** eşti îndreptăţit să le pretinzi, dezechilibrul, prin care micimea sufletească şi mîrşăvia iau locul măreţiei şi nobleţei de caracter, îngîmfarea însoţită de incapacitate, cruzimea şi multe alte vicii, care nu izbutesc să-şi acopere goliciunea sau şl-o etalează cu obrăznicie, acestea sînt tarele incurabile, faţă de care nu avem nici un fel de indulgenţă. Imitarea greşelilor şi viciilor, care prin simplul fapt că

[3] După înfrîngerea de la Salamina (480 î.e.n.) Xerxes se retrage trecînd Helespontul.

“ Orăşel în Olanda unde In 1710, după ce Franţa fusese învinsă in războiul de succesiune, au avut loc tratativele Intre diplomaţii olandezi şi emisarii regelui Ludovic al XlV-lea.

[85] Cartouche, Louis-Dominique (1693—1721), capul unor bande de hoţi in Paris.

**** Mandrir, Louis (1724—1755), capul unei bande de tîlhari din Franţa.**

reprezintă repetiţii ia scară redusă pierd orice temei, devine ridicolă sau îşi dezvăluie nocivitatea din prima clipă şi în mod atît de evident, încât îndepărtează pe făptaş din inimile oamenilor. Cred că nu greşim prea mult cînd folosim aceste noţiuni în aprecierea faptelor oferite de istorie.

Forţele armate din Mainz au părăsit nu de mult oraşul, pentru a întări rîndurile duşmanilor Franţei, sperînd că vor izbuti să dea acestor vajnici luptători pentru libertate lovituri fie chiar şi modeste. Pentru a doua oară în răstimp de doi ani, avem nefericirea de a lupta contra libertăţii. In 1790 contingentul din Mainz a jucat acest rol nefast la Liittich [28] iar rezultatul campaniei a fost

28 Revolta locuitorilor din Liittich, desensi **de Forster**

înfrin- gere şi derută. Vitejii bărbaţi din Erfurt şi Eichfeld au suportat greu reproşul concetăţenilor lor care i-au numit „ostaşi ai papistaşilor" şi au regretat cauza pentru care fuseseră puşi să lupte, aşa că s-au întors acasă ca prieteni ai libertăţii şi ai celor din Liittich. Comandantul lor, un favorit al curţii, şi-a pierdut postul şi învaţă acum arta dificilă de a suporta dizgraţia suveranului. La înrolarea trupelor pentru campania de acum, cei din Erfurt s-au încruntat, au scos din sipete capitulaţiile date de suveran şi au refuzat să-şi trimită fiii la luptă împotriva cauzei libertăţii. Ferestrele casei guvernatorului au fost bombardate de o ploaie de pietre, iar prestigiul acestuia a cam suferit, cînd a fost obligat să jure în faţa poporului, că nici un concetăţean nu va lupta în afara zidurilor oraşului Mainz. înrolarea trupelor s-a aprobat numai cu această condiţie, dar de cum au sosit în oraş soldaţii, au ajuns, datorită constrln- gerii sau corupţiei, să uite promisiunile solemne făcute de comandanţi.

Oraşul Mainz, în ale cărui şanţuri de apărare coman- [7] dantul plantase ani de zile viţă de vie şi zarzavaturi şi pe ale cărui fortificaţii prinţul elector şi orăşenii ridicaseră vile şi grădini, urma să fie pus în stare de apărare contra unor posibile atacuri ale luptătorilor francezi pentru libertate. Prinţul elcctor nu s-a mulţumit doar cu acţiunea atît

- puţin sîngeroasă dc a izgoni pe reprezentanţii Franţei. 1 La Regensburg[28] a cerut acest război, dar nu a aşteptat re-] •/uitatul consultărilor, ci a socotit că e mai demn pentru 1 rangul său de comandant să se alăture trupelor. De aceea î a strîns 100.000 de guldeni — aristocraţii şi clerul au fost j obligaţi să contribuie; fonduri cil care a cumpărat din j pădurile proprii lemnul necesar pentru fortificaţii. Din I această reuşită tranzacţie financiară, el a obţinut o sumă considerabilă în loc să fi contribuit altfel la înarmare. Re- ' oraţii din Mainz au făcut zilnic instrucţie şi au lucrat la repararea fortificaţiilor în schimbul unei măriri a

modestei lor solde. După stringerea recoltei, cîmpul din faţa porţii Gau era acoperit de corturi. întreg oraşul a năvălit să ' admire un bivuac pentru 1.000 de oameni şi să ajute eroilor la golirea butoaielor de bere, donate de principe intra stimularea entuziasmului. După plecarea trupelor corlu- rilc au fost ocupate de alte regimente, care la rîndul lor 1 au plecat spre Speyer.

Faţada de veselie populară explicabilă prin prezenţa trupelor nu poate tăinui nemulţumirea provocata de par- j ticipărea efectivă la un război împotriva Franţei. La societatea literară.®, în locurile publice şi în casele particulare cetâţeniii noştri afirmă că acest război prezintă interes doar pentru prinţul elector, în timp ce împrejurările şi interesele ţării reclamă o neutralitate strictă. Ar trebui sa-ţ auzi spunîndu-şi prin cârciumi părerile asupra noului ordin, care interzice discuţiile cu caracter politic, şi condam- nînd cu glas tare necliibzuinţa celor care lasă oraşul fără trupe, după ce au întărit fortăreaţa, iar şanţurile au fost umplute cu apa. „E foarte posibil, spun cetăţenii, ca trupele franceze, cantonate pe linia Weissenburg, să primească întăriri, să atace şi să înfrângă corpul de armată austriac şi pe oamenii noştri, în total 10.000 de oameni, comandaţi de generalul Erbach[1]. Ce se va întîmpla în acest caz cu în-

***® La Rogensburg a fost convocat Reichstagul.**

” Asociaţie literară fondată în anul 1782 sub **denumirea Le&c-** ***gesellschaft.*** **Dispunea de un fond de 100 ziare şi reviste, printre rare 24 aveau caracter politic. Acest cenaclu literar a devenit** un club **politic cu idei revoluţionare.**

** Erbach, **Karl Eugen (1732—181G), mareşal austriac.**

I freaga regiune a Rinului rămasă fără apărare ? Ce se va *ţ* alege de oraşul nostru dacă duşmanul s-ar folosi de acest [avantaj ? Trupele necesare apărării se află departe, într-o **I** ^calitate

nefortificată, unde păzesc un depozit de muniţii I austriac, iar cea mai importantă fortăreaţă e lăsată să cadă I în mîinile duşmanului! Lăzile trezoreriei oraşului sînt
■ oare atît de burdusite, încît să poată suporta echiparea tru- **I** Pelor şi a ofiţerilor, procurarea armamentului şi a echipa- I pontului necesar unei campanii ? E oare cazul să fim **I** implicaţi într-un conflict armat, cînd două încoronări, la K scurt timp una după alta, expediţia nefericită din Liittich,
I. serbările costisitoare de la curte, gesturile de largheţe ale ; Prinţului elector faţă de emigranţi şi angajarea celor trei Miniştri bine plătiţi, deşi nefolositori, nc-au împovărat cu [datori' noi şi cînd recolta proastă de struguri din ultimii I op[1] ani ne-a secătuit forţele ? Să nu mai aducem în discu- (ţie şi faptul că arsenalul a fost golit, iar praful de puşcă [făcut cadou emigranţilor ! Atît de puţin îl interesează pe I arhiepiscopul nostru averea, fericirea şi viaţa celor daţi lui Mr* grijă, încît le pune în joc din ură faţă de apărătorii li- [bertăţiloi poporului ? Şi nu se gîndeşte el oare că aceasta f [a]i* putea să ne îndemne la răzbunare ?“

Este de prisos să enumăr toate părerile, puţin elogioase I Şi exprimate făţiş, despre politica principelui elector. Lo- [suitorii din Mainz, inconsecvenţi din fire, sar cu multă [uşurinţă de la o extremă la cealaltă, şi nu o dată aceşti I oameni au trecut de la idolatrizare la anatemizarea suve- 1

ranului. înaintea alegerii coajutorului[29], se auzeau adesea fcîn cercurile cele mai înalte ale aristocraţiei din Mainz şi

■ Prin cîrciumile, unde servitorii repetau spusele stăpînilor, ■[c]Uvint de ocară şi ură neîmpăcată la adresa prinţului elec- 1 tor. După un timp, unele evenimente favorabile i-au re- I <iat libertatea ; acum însă locuitorii din Mainz au început I Ş ă-1 găsească lipsit de sentimente, mic la suflet şi înfumu- I Ţ* t pe el, prietenul păcii care nu a rezistat ispitei de a se !Uca de-a soldaţii, atunci cînd s-a ivit ocazia şi toate acestea pentru că destinul i-a lăsat pe mină un popor atît de l| răbdător, încît nici dacă ar trimite pe fiecare al 50-lea lo- 1 cuitor la tăiere nu ar trebui să-i fie teamă că supuşii se 1 vor răscula să-i ceară socoteală.

Toate aceste împrejurări, lipsite de orice logică şi apa- 4 rent inexplicabile, pot fi îmbinate într-un tot unitar. Pro- 1 babil că în cabinetul principelui, urmările pe care le poate avea lipsa de apărare a întregii regiuni, nu au fost îndeajuns cîntărite. De la această constatare nu e greu să ajungi la ! următoarea concluzie : „Oraşele noastre, lipsite de apărare, sînt o tentaţie mult prea mare pentru duşman, care, 1 oricît de puţin pregătit ar fi în Alsacia, nu va pierde o ase-] menea ocazie. Să-l lăsăm deci să invadeze Speyer şi Worms, j să ameninţe fortificaţiile de pe Rin şi oraşul Mainz, reşedinţa prinţului elector ! Ceea ce nu au izbutit avertismentele, provocările, memoriile, crisorile imperiale şi convorbirile secrete va realiza frica faţă de ocupaţia care ne ! ameninţă şi imperiul german t va !r< i în sfîrşit din somnolenţă declarind război francezilor invadatori. Toate aces- I tea bineînţeles dacă francezii vor reuşi să cucerească ora-] şui Mainz ! Dar pentru această faptă, francezii nu sînt des- j tul de tari ; după cran ne asigură emigranţii, oştile revoluţionarilor sînt laşe şi nepricepute ! în plus aliaţii sînt itît de

siguri de victoriile pe care le vor obţine în Franţa. în cît nu e cazul să ne deruteze o mică diversiune pe Rin !“ în politica de azi par să fie permise toate mijloacele pentru eaiizarea scopului ; deci nu trebuie să ne surprindă un plan de sacrificare a locuitorilor din regiunea noastră. La toate aceste zvonuri se adaugă o ştire de ultima oră ; ea confirmă toate bănuielile asupra intenţiilor care se ascund în spatele măsurilor luate pînă acum. îndată după sosirea trupelor din Mainz la Speyer, Erbach a fost nevoit sâ plece cu armata, să întărească rîndurile celor care asediază Thionville. La primirea ordinelor din partea prinţului cir* Hohenlohe[32], a denunţat pericolul de a fi lăsate pradă

Hohenlohe-Kirchberg. Friodrich Wilhelm, prinţ de (1732— 1T9G), general austriac.

atacului duşman depozitele încredinţate spre apărare. Se poate crede oare că obiecţiile sale nu ar fi avut nici cel mai mic efect ? Doar dacă un asemenea sacrificiu nu a fost plănuit conform unor intenţii anume ! Trupele noastre se găsesc în prezent singure în Speyer ; Erbach le-a lăsat drept întăriri 800 de husari imperiali, cu ajutorul cărora nu po ataca pe francezi, ci doar să aştepte cu teamă atacul acestora.

Oricum soarta noastră şi a soldaţilor noştri se va decide în cîteva zile, în acelaşi timp cu destinul Franţei. Armatele germane unite se află din ziua de 16 ale lunii acesteia în cîmpia Champagne ; mica oaste franceză condusă de Du- mouriez nu a putut opri înaintarea şi numai o minune, o ploaie de douăzeci şi patra de ore a salvat Franţa de la o înfrîngere total la ' i randpre. Longwy şi Verdun au că- *l* zut aproape fără rezistenţă pentru că cetăţenii şi cîţiva ! ofiţeri, lipsiţi de onoare, au trădat. La Thionville şi Landau însă, prinţul de Hohenlohe nu prea a avut noroc. încre- f zîndu-se

în comandanţii francezi care acceptaseră să trădeze, prinţul a dispus să fie cerută capitularea primei for- 1 tăreţe, dar comandantul acesteia fusese schimbat cu cîteva | ore mai înainte ; speranţa generalului austriac, care nu era pregătit pentru un asediu, s-a spulberat într-o clipă.

[1] iar Thionville a rezistat cu îndîrjire. Scrisorile emigranţi- | lor, masaţi în faţa zidurilor acestei fortăreţe cuprind cele I mai jalnice plîngeri asupra primejdiilor la care sînt ex- [puşi. Prinţul de Hohenlohe a fost rechemat de la acest ase- | diu şi se îndreaptă cu armata spre Clermont, să ajungă I din urmă pe ducele de Braunschweig. Trupele sosite din | Speyer încercui esc acum cetatea îndărătnică. Dacă nu se I vor depune eforturi considerabile, nu ştiu cine ar mai salva I libertatea, împiedicînd trupele aliate să intre în Paris.

Totuşi veştile sosite din marele oraş fac mărturia unei îndîx'jiri încrîncenate. S-au luat măsuri drastice, acum cînd duşmanul a intrat în ţară. Pe tot timpul verii neînţelegerile dintre curte şi Adunarea Naţională au crescut

[93] **Dumouriez, Charles Franţois (1739—1823), general francez al armatei revoluţionare.**

in intensitate, iar nemulţumirea maselor populare a sporit şi ca. Regele, regina şi suita au devenit ţinta urii tuturor, iar convingerea că aceştia sînt înţeleşi cu duşmanul invadator a devenit o certitudine. Măsurile luate de curte pentru propria-i siguranţă, i-au indîrjit pe parizieni şi pe cei din Marsilia cu ocazia

serbărilor[30]. Nucleul de patrioţi recunosc imposibilitatea de a ţine în mişcare aparatul de stat fără un nou impuls. Puterea de a opri toate rotiţele acestui angrenaj o deţine regele în virtutea constituţiei; şi acum cînd duşmanul se afla pe pămîntul Franţei ocazia era mult prea ispititoare ca el să nu o folosească în scopul restaurării sistemului monarhic. Cu fiecare zi creşte şi pericolul de a pierde toate avantajele obţinute pentru libertate. Din iubire de patrie şi din ură faţă de tirani poporul nu a mai ezitat : a luat arma în mîini şi a alergat, poate din ambiţie şi dorinţă de dominare, spre Ludovic, care, deşi pregătit pentru întîmpinarea unui atac, a fugit ! Dacă ar fi rămas în fruntea trupelor înarmate probabil că în ziua de 10 august ar fi fost suprimată libertatea în Franţa. Aşa însă. Adunarea Naţională a proclamat, în prezenţa regelui, la 20 august suspendarea acestuia, iar la 20 septembrie această adunare a fost chemată să conducă statul, să judece pc rege şi să elaboreze o nouă constituţie.

Este demn de admirat calmul deplin în care douăzeci şi cinci de milioane dc oameni au primit şi aprobat vestea detronării regelui, făcînd astfel dovada deplinei încrederi în reprezentanţii aleşi. Sadan a fost singurul oraş, sau mai bine zis magistratul acestui oraş a. fost singurul, care, indus în eroare de Lafaycttc, a vrut să-şi menţină adeziunea faţă de constituţia din 17SI1 şi faţă de rege, dar exemplul armatei, care s-a declarat în toate regiunile Franţei de partea Adunării Naţionale, l-a făcut să-şi recunoască greşeala. Problema capitală o constituiau trupele aflate sub arme ; nesupunerea lor ar fi avut consecinţe dintre cele mai grave. Ofiţerii’ aristocraţi sperau desigur într-o unire a armatei franceze cu trupele.austriece şi im

periale, pentru a-1 întrona în drepturi pe rege. Ei nu au neglijat nici unul din mijloacele menite să clatine credinţa în suveranitatea poporului, iar discuţiile purtate cu scopuri persuasive, mituirea şi orice încercare de altă natură au rămas fără rezultat. Emigrarea acestor ofiţeri s fost ultimul lor refugiu. Unul din primii făuritori ai libertăţii franceze, Lafayette, la auzul numelui căruia toată lumea din America şi Europa se ducea cu gîndul la virtuţile republicane, dar asupra căruia sistemul monarhic a exercitat mult prea multă influenţă, s-a văzut nevoit sâ părăsească patria ca regalist şi trădător. Probabil că astăzi îşi reproşează că nu a fost capabil să-i înţeleagă pe concetăţeni şi spiritul epocii.

Acum francezii se străduiesc din răsputeri pentru a opune rezistenţă armatelor germane. Kellermann[31] a pornit din Alsacia spre Chalons în fruntea unui efectiv de 16.000 de oameni şi speră să facă joncţiunea cu Du- mouriez. In jurul Parisului se sapă fortificaţii, iar în oraş se angajează recruţi pentru armatele de rezervă. Totuşi un fapt îngrozitor a umbrit frumoasele momente în care s-a născut libertatea republicană. Entuziasmul popular poate trece cu uşurinţă la furie şi răzbunare... Masele îndemnate şi conduse de un fanatic au asaltat la 2 septembrie toate temniţele capitalei şi s-au eliberat prin fapte îngrozitoare de teama imaginară că deţinuţii bănuiţi (şi în mare parte vinovaţi) ar putea să icape şi să-i atace pe locuitori în timpul cînd soldaţii s-ar afla departe, în bătălia cu duşmanul din afară. Statul zdruncinat de revoluţie se aseamănă cu

---

în *Căli-*
toric pe Rinul îvfcrior, **a fost înăbuşită şi cu ajutorul trupelor <i;« Mainz.**

29 **Alegerea unui locţiitor, care devenea în mod automat urmaş al episcopului.**

30[84] **Este vorba de serbările c?t<anizate pentru aniversarea căderii Bastil iei.**

31 **Kellermann, Frangois-ChrLstop'ne (1733—1820), general francez, comandant al armatei de pe Mosela,**

un bolnav: forţele vitale se luptă : cu corpuri străine, pe care trebuie să le învingă sau să le *l* cadă pradă. în această perioadă etapele de vindecare şi de f criză alternează, pînă cînd învinge natura mai puternică sau organismul slăbit devine victima morţii şi a descom- : punerii. Marile puteri par a juca aici rolul acelui medic din ale cărui mîini bolnavul reuşeşte totuşi să scape ; cu viaţa.

ni

Retragerea trupelor *din Speyer. — Cucerirea oraşelor Speyer şi Woi ms. — Panica aristocraţilor din Mainz. — Măsurile de apărare luate de consiliul oraşului. — Primele manifestări ale republicanismului din Mainz.* — Victorii *ale francezilor.*

Mainz, 14 octombrie 1792

Presimţirile noastre cele mai negre s-au confirmat: soldaţii din Speyer au căzut cu arme şi bagaje în mîinile francezilor, iar principele elector din Mainz a dispărut de **pe scena marilor evenimente politice. Ţăranii din regiuni îi avertizaseră pe soldaţi şi comandanţi că se pregăteşte un** atac **francez şi dczvăluiseră chiar şi efectivele acestora. Singura măsură înţeleaptă ar fi fost ca în momentul pornirii trupelor franceze spre Speyer să se dea foc depozitelor, iar trupele să fie retrase în ordine către Mainz. Ofiţerii noştri însă trimiteau scrisori uşuratice şi pline de lăudăroşenie** descriind modul **cum vor primi atît** de dispreţuita **gardă** naţională **franceză.**

Comandantul trupelor noastre, **cunoscut** ca un bun ostaş, ne promitea o victorie **strălucită, cu** toate **că** la 28 septembrie acest conducător **prevăzător trimisese banii regirxfcntelor** la Mannheim, **pentru** mai **multă siguranţă. Marile** noastre speranţe într-o **victorie uşoară ar putea îi întrucâtva scuzate,** dacă **ne amintim dt de dispreţuitor vorbeau emigranţii despre apărătorii libertăţii, susţinînd aceste păreri cu asiduitate. Buna-credinţă germană, chiar dacă ar fi scăzut nouă zecimi din fanfaronada acestor limbuţi fără minte, socotindu-le exagerări, tot ar** fi **avut motive să aprecieze garda naţională drept o adunătură brutală, nedisciplinată şi incapabilă de a rezista atacurilor unei trupe organizate şi bine înarmate. Soldaţii noştri se bucurau de încrederea comandanţilor şi erau apreciaţi** pentru **vitejia lor. Trupele noastre formate din flăcăi să**nătoşi şi zdraveni promiteau soldaţi **destoinici, dar le-au** lipsit ofiţerii capabili, care să-i instruiască.

n

La 29 septembrie, orele două după-amiază, generalul francez Custine[36], în fruntea a opt mii de oameni, a apărut în faţa oraşului Speyer, atacîndu-1. Trupele noastre aliate în poziţie de luptă erau alcătuite, socotind şi efectivele imperiale, din patru mii de oameni. Superioritatea merică a francezilor, lipsa de stăpînire de sine a unor ofiţeri tineri din nobilimea noastră, care s-au retras primii, dînd un rău exemplu, slaba pregătire a soldaţilor, în mare majoritate recruţi care nu participaseră la lupte, au declanşat panică atunci cînd francezii au început o canonadă năprasnică. Arma ;le germane au intrat în derută spre Speyer, dar au fost urmărite îndeaproape de francezi, astfel că aceştia au ajuns cam în acelaşi timp în oraş. Acolo trupele imperiale trăgeau de la ferestrele caselor unde se refugiaseră, dar au fost învinse cu ajutorul grenadelor. Soldaţii noştri s-au re'.ras apoi din oraş, spre Rin, unde nu

fuseseră făcute pregătiri pentru tra ersare. Din nenorocire apele fluviului crescuseră, dar oamenii înfricoşaţi s-au aruncat în apă, fără si se gîndească la ceva. Mulţi au fost duşi de ape, victime ale ambiţiilor principelui. Cei rămaşi «-au predat ftwin- gătorilor. Ofiţerii au fost lăsaţi liberi după cîteva zile, cerîndu-li-se cuvîntul de onoare, că nu vor mai lua parte la război. Două mii nouă sute de prizonieri au fost trimişi la Strassbourg.

In aceeaşi seară, generalul Neuwinger[37] cu patru mii de oameni s-au îndreptat spre Worms unde au ajuns a doua zi la ora patru dimineaţa, luîndu-i prin surprindere oe locuitori. Şi aici, ca şi la Speyer, trupele franceze s-au purtat ca prieteni ai orăşenilor, a căror afecţiune au cucerit-o cu atît mai repede cu cît era mai defavorabilă părerea lansată de emigranţi pe seama lor. Erau aşteptate bande de hoţi şi tîlhari, cînd în fapt au apărut ostaşi î cinstiţi, care îşi ascultau comandanţii şi aveau un singur

crez : Libertatea ! Naţiunea ! Republica ! Pentru ei deviza , 1 „Pace colibelor, război palatelor", nu era doar o vorbă 1 goală, ci un îndreptar pentru comportarea tuturor. După | ce timp îndelungat au răbdat aroganţa şi brutalitatea nobililor francezi, emigraţi cu întreaga suită a patimilor şi nedreptăţilor aristocraţiei, locuitorii din Worms nu puteau] decît să se bucure, cînd francezi liberi cumpărau pe bani j şi nu rechiziţionau de la gazdă cele necesare traiului, j Mulţi germani, care exclamaseră de teamă : „Trăiască Na- I ţiunea , o spuneau acum din toată inima. Pe bună dreptate se lăuda toleranţa republicanilor. în Worms se făcu- 1 seră pînă nu de mult destule temenele în faţa Emigranţilor. Magistratul şi breslele ajunseseră să se tî- rască în faţa lui Conde, iar în Speyer mai mulţi fii ai li- ! bertăţii fuseseră împuşcaţi mişeleşte de către un duşman 1 învins. Cît de uşor s-ar fi putut răzbuna soldaţii libertăţii,] jertfind sînge nevinovat! Dar Custine ţinea trupele într-o j disciplină mai drastică decît în Franţa, fiind preţuit şi I temut de subordonaţi. Atunci cînd soldaţi din garda naţională au jefuit o vie de lingă Speyer, generalul Custine a ordonat împuşcarea lor.

Marele arsenal austriac din Speyer, cel mic din Worms şi 1.800 de corturi noi au fost expediate spre Lindau. Episcopilor şi magistraţilor din Speyer şi Worms li s-a fixat o sumă însemnată drept răscumpărare şi, fiindcă nu s-au găsit bani la Worms, Custine a ordonat deportarea la Landau a unora dintre cei mai bogaţi cetăţeni, apoi s-a întors degrabă cu întreaga armată în Franţa, pentru că aflase, după cum reiese din scrisorile sale către Adunarea Naţională, că Erbach pornise împotriva sa cu un efectiv de 12.000 .de soldaţi. Ştirea era însă falsă. Dacă ar fi cu- aoscut situaţia reală, care făcea imposibilă această mişcare de trupe ; dacă ar fi ştiut dt de puţin pregătiţi sîntem, ar fi stăpînit la ora actuală oraşul Mainz şi toate bogăţiile pe care ai noştri se străduiesc de opt zile să le expedieze cît

mai departe posibil.

E de nedescris spaima încercată de nobilime, de cler şi de emigranţii francezi, care nu s-au liniştit decît după ce-au părăsit Mainzul. Dacă duşmanul ar fi fost în faţa porţilor lipsite de apărare, fuga acestora n-ar fi fost posibilă şi am fi văzut cu ochii noştri cum sînt plătite cu vîrf

şi îndesat ameninţările deşănţate, dispreţul amar şi calomniile neruşinate, revărsate potop asupra francezilor liberi de către cei care, lipsiţi de curaj şi stăpinire de sine, niei nu s-au gîndit să opună rezistenţă, dar s-au grăbit să-şi salveze avuţiile, de parcă nu aveau datoria să-şi salveze ţara aflată în primejdie. Nobilii care urmau să cedeze principelui atelajele pentru transportul tunurilor spre valurile de apărare, au încărcat în ele vinurile şi toate bunurile, îndreptîndu-se în mare grabă de-a lungul Rinului spre Frankfurt sau alte localităţi îndepărtate. Ceea ce nu r reuşit să facă comerţul, îngrădit fiind de laşele vi privilegiile aristocraţilor,, a izbutit să realizeze frica ; frumosul Rin a devenit un rin de mare trafic al mărfurilor. înde- [plininduşi în sfîrşit rosturile lui reale. Nenumărate ambarcaţiuni mari şi mici,. încărcate pînă la refuz, iahturi şi vase cu sute de pasageri pluteau în josul rîului spre Koblenz. Se plăteau sume exorbitante pentru transportul călătorilor şi al bagajelor ; iar ultimii sosiţi se considerau fericiţi plătind înzecit, numai să poată pleca. Mai mult de 20.000 de guldeni au părăsit sipetele- nobililor fugari şi au trecut în mîinile celor ee muncesc. Cu jumătate din această sumă, dată sub formă de împrumut, s-ar fi fortificat oraşul Mainz, asigurîndu-1 contra atacurilor unui r-.vediator. Datorită panicii oamenii încărcau bunurile pe vaee uitînd să indice adresa destinatarilor. Se spune că la Koblenz s-au pierdut din pricina spaimei tocmai bunurile pe care oamenii voiau să le pună în siguranţă. Nici pe uscat, exodul nu s-a desfăşurat în condiţii mai bune. Toate mijloacele de tracţiune au fost încărcate pînă la refuz ; zile întregi, din zori şi pînă la închidcrea porţilor trecea- şirul neîntrerupt al echipajelor, faotoanclor, trasurilor, carelor şi camioanelor. Mulţi emigranţi, ncavînd cu ce să plătească caii şi căruţa, mergeau pe jos t-pre Rlielngau, Hossa şi Nassau.

Averea catedralei, formată din infule [3S)], ornate cu pietre preţioase şi perie, veşmintele preoţeşti, cîrje episcopale, vase dc altar şi icoane, însumind milioane, a fost împachetată de membrii consiliului episcopal şi transportată !a Diisseldorf, sub directa supraveghere a unuia dintre 1 consilieri. Arhiva imperiului, o parte a celei din Mainz şi | tezaurul statului au apucat pe acelaşi drum, sub paza arhi- î varilor şi a administratorilor financiari. în sfîrşit şi-a făcut 1 apariţia şi prinţul elector, venit de la Aschaffenburg. In || loc să-i liniştească pe oetăţenii speriaţi de pericolul unui || asediu, a găsit de cuviinţă să-şi adune in mare grabă lucrurile mai de preţ şi să dispară la vreme de noapte, go- j nind spre un refugiu sigur în caleaşca de pe care fuseseră scoase însemnele blazonului. A urmat apoi picătura de venin, care a umplu paharul amărăciunilor. De

cum au plecat aristocraţii şi clerul cu toate averile lor, s-a dat im ordin seve., care interzicea, sub sancţiunea unor pedepse grave, celorlalţi locuitori să le urmeze exemplul. Şi ultima zvîcnire a despotismului a fost o nedreptate strigătoare la cer !

Cînd statul antic roman era în pericol, senatul Romei I extindea puterea consulilor, şi aceştia numeau un dictator atotputernic dacă erau necesare măsuri urgente. Dictato- ! rul se deosebea doar prin durata limitată a guvernării sale [32] de tiranul de odinioară. Republica făcea, în caz de primej- ! die, un orim pas spr6 o formă monarhică ; dat fiind că atît legile cît şi aducerea lor la îndeplinire se aflau înmănuncheate în aceeaşi nună, dispărea inerţia din mecanismul de stat, aşa încât măsurile luate aveau mai multă eficacitate şi se caracterizau prin rapiditatea execuţiei. In ceasurile de cumpănă, cetăţenii făceau dovada virtuţii lor, alegînd pe eroul care va ţine cu mîini sigure cârma statului pe timp de furtună. în statul absolutist, un asemenea remediu nu e necesar, dacă în persoana suveranului se afli întrunite calităţile oare pot salvgarda statul. Experienţa dovedeşte însă că asemenea cazuri sînt o excepţie. Monarhiile au nevoie de cineva care să se substituie în cazurile de primej die figurantului nevolnic de pe tron. Marii viziri din Orient nu mai corespund acestui scop de cînd sînt aleşi (datorită favorurilor sau obişnuinţei, şi nu ca urmare a ■unor cerinţe imperioase de a face faţă unui pericol. Ar fi e bizară răsturnare a noţiunilor, dacă în caz de primejdie, atunci cînd republica concentrează puterea statului, mo, îîarhia ar ajunge să găsească o soluţie prin fărîmiţarea puterii.

32 **EşorJe fure împodobesc veş Tartele precţcrti.**

Principele noslru ne-a făcut cadou un nou sfat, for* «nat din decanul bisericii, cu titlul de guvernator, din comandantul fortăreţei şi din cancelar, care are atribuţiile ministrului de justiţie. Acest triumvirat urmează să ia măsurile necesare pentru menţinerea ordinii în oraş. Cetăţenii şi-au mai revenit de cînd stolurile de mîncăi nefolositori au părăsit oraşul. Intr-adevăr, amestecul nefast de Incăpăţînare şi teamă, prin care s-au caracterizat în această împrejurare aşa-zişii nobili apărători ai poporului, a paralizat şi curajul celorlalţi locuitori, molipsindu-i de egoism, înalţii demnitari promit să împartă eu noi toate primejdiile, cu toate că, în marea lor înţelepciune, şi-au pus în siguranţă de pe acum, lucrurile de preţ şi butoaiele cu Dechantei— Hocheimer şi alte vinuri renumite. Cancelarul s-a adresat cetăţenilor aflaţi în faţa primăriei cu apelativul : „Iubiţii mei fraţi f“ ; aceste cuvinte nu mai fuse- r seră rostite de tare mult timp de vreo excelenţă din Mainz,

I Această înjosire, căci aşa e denumit la curte un asemenea | artificiu, se află în prea mare contrast cu insolenţa ministerială de pînă acum, pentru a nu trezi la oamenii obişnuiţi cu jugul un sentiment de demnitate. Un berar a răs- ; punls acestei formule de adresare, bătînd cu pumnul în

■ masă şi injurînd de uimire. Această replică, suportată în *I* tăcere de către cancelar, a cuprins de fapt toată indignarea | locuitorilor clin Mainz. Totuşi cetăţenii cinstiţi au fost de

■ acord cu propunerea ministrului şi sint gata să apere ora- I şui cu arma in mî-nă.

Ziarul *Mainzer Zeitung* este considerat cel mai eficace I mijloc de îmbărbătare a locuitorilor cărora le dă tot felul | de speranţe. Un ambasador[40] străin care nu a urmat 1 curtea, eonsidermd probabil că prezenţa sa e un mijloc de I calmare a spiritelor, ţi-a ales acest ziar pentru etalarea talentelor sale de diplomat. După ce — în paginile ziarului desigur — a învins de nenumărate oii trupele franceze : şi î-a făcut prizonieri chiar şi pe comandanţii acestora;

după ce a prorocit intrarea armatei germane în

Paris, ne i comunică zilnic fel de fel de ştiri fanteziste, promiţînd aju- ; toare preţioase. După afirmaţiile acestui ambasador, du-

[48] **Ambasadorul Prusiei, Johann Friedrich, Freiherr von** Stein.

cele de Darmstadt va sosi în citeva zile la Mainz cu 4 OOO de oameni. Ni se comunică din sursă sigură că Erbach a părăsit graniţa franceză şi se află în drum spre noi, însoţit de un corp de armată. Şi tot versatul nostru scriitor . aduce în marş forţat din Breisgau pe prinţul Esterhazy, în 1 fruntea unei armate de 14.000 de oameni. Acum dteva 3 zile acest prinţ a fost văzut la Philippsburg, dar ediţia spe- I eială a ziarului nostru ne anunţă că a fost văzut la Hei- j delberg, iar avanposturile sale au ocupat Heppenheim,]ₐ nici zece ore distanţă de Mainz. Acest intrepid ministru ■ a îndatorat p< principele -îlector şi statul prin înfiinţarea 1 unei companii de trăgători, aleşi dintre vînătorii şi hăitaşij] caselor nobiliare, în fruntea căreia colindă noapte de j noapte împrejurimile pînă la Nierstein, şi ne tduce în zori ' de zi liniştitoarea veste că nici un duşman nu are curajul gă se apropie de persoana sa, Nerecunoscătorii locuitori flin Mainz nu arată înţelegere pentru sacrificiul său, ei întimpinâ veştile şi dovezile de vitejie cu un zîmbet ironic, care l-ar scoate din sărite chiar şi pe oel mai teribil încrezut. Cu *Moniteur* [33] *şi Strassburger Zeitung* '•[2] în mînă orăşenii fac o reverenţă mîndriei lor naţionale şi-l asigură pe fanfaronul politician „că e mai uşor să păcăleşti vulpile decît pe ocuitorii din Mainz" Ei nu pot uita scena dintre un cavaler al unui ordin german şi valetul său '[3], scenă care zădărniceşte orice încercare de a păstra seriozitatea în timpul cavalcadelor spre Nierstein.

Noua locotenenţi a întreprins acţiuni zadarnice pentru a strînge o garnizoană suficient de numeroasă. Esterhazy apără depozitele imperiale în Austria şi nu poate părăsi regiunea, pentru că ar da posibilitatea armatelor franceze să treacă imediat Rinul între Strassbourg şi Neubrei- sach. Contele de Darmstadt a refuzat să ne ajute şi joacă acum rolul de partidă neutră. Episcopul din Fulda, prinţii de Nassau-Weilburg şi Nassau-Usingen, mulţi alţi dregători de mare importanţă au amabilitatea să ne trimită minusculele lor efective pentru apărarea fortăreţei, dar cole

oîceva sute de oameni se pierii printre valurile de întări- ,turi şi, oe e mai rău, aceşti soldaţi de paradă au înţeles că pe la noi nu e vorba doar de o joacă de-a războiul, aţa că fug zilnic din posturi in cete numeroase, luind direcţia spre casă. Ţăranii din Rheingau, ademeniţi de promisiunea — ades făcută, dar niciodată respectată — de a fi eliberaţi de anumite corvezi pe o durată de câţiva ani, se arată dornici să apere oraşul şi să lucreze Ia palisade. Fiilor de orăşeni, studenţilor, ucenicilor şi calfelor li s-a dat ,voie să se aprovizioneze cu arme din arsenalul oraşului. •La porţile cetăţii santinelele stau de pază ca să împiedice dezertările : tot în acest scop au fost răsturnate şi podurile de trecere

33 **Ziarul oficial al Revoluţiei Franceze.**

spre oraş. Comandantul nostru îşi petrece nopţile în camere de gardă şi nici nu vrea să audă de predare, în caz de r sodiu, atita timp cît „nu-i arde cămaşa pe trup". Cine mai îndrăzneşte oare să se îndoiască acum de vigilenţa şi cinstea sa ? Cine nu se simte îmbărbătat de un ase- menea exemplu ? Totuşi continui să cred că apărarea ora» jşuîui se va afla sub semnul întrebării, atunci cînd francezii se vor ivi în faţa porţilor. Locuitorii sînt destul de iscusiţi ca să arate hotărîre de a lupta, atîta timp cît pericolul e departe şi mai mult ipotetic, dar nu-şi vor risca viaţa, apărind un oraş. din care cei avuţi au cărat toate averile. Orăşenii nu au decît casa în care stau şi e de la sine înţeles că nu o vor expune vreunui pericol. Le-a dat oare un singur nobil din Mainz vreun exemplu de vitejie, jertfire de sine, de iubire de ţară ? Nu au fugit ei cu toţii, în cap cu principele elector, doar la zvonul unui pericol? Şi-au luat tălpăşiţa prelaţii, canonicii, prunul ministru, camerierii, toţi beneficiarii dreptului feudal şi rudele lor, pînă într-a şaptea spiţă, făcînd astfel dovada unei felonii, demnă de dispreţ. Discursurile arogante, care se aud la tot pasul, ar avea temei, dacă locotcnenţa ar fi convinsă pe de-a-ntrcgul că poate opune rezistenţă francezilor. Dar, lăsând la o parte gami2oana anemică, se ştie prea bine că nu avem nici un tunar iscusit în oraş şi nici provizii de pulbere şi gloanţe. Soarta trupelor noastre, trimise în Speyer e un alt motiv de mînie al cetăţenilor, care se pling că fraţii lor au fost jertfiţi cu bună ştiinţă. Primele veşti, desigur exagerate, despre numărul morţilor şi răniţilor,

ca şi relatările ulterioare asupra bunei comportări a francezilor fată de prizonieri, au provocat in popor un eurent de opinie nefavorabil principelui elector, singurul răspunzător pentru sîngele vărsat zadarnic. Acum cei. din Mainz Irit recunoscători şi-i stimează pe republicani. Doisprezece soldaţi originali din Mainz sosiţi la Strassbourg au cîştigat pe locuitori pentru cauza francezilor prin isto- risirile lor, făcîndu-i să nutrească speranţa că sub paza unei trupe franceze vor fi mai fericiţi decit sub domnia unui stăpîn egoist. Vicarul Dorsch [Vk], care în calitatea sa de profesor la o universitate catolică a. îmbrăţişat filozofia lui Kant, solicitase generalului comandant din Strass- bourg eliberarea celor doisprezece soldaţi, iar societatea „Amicii poporului" i-a echipat pentru drumul spre casă. Cei 12 vorbesc atît de tare şi cu atita însufleţire de cele văzute pe acolo, încît comandantul nostru a găsit cu cale să-i îndepărteze din oraş.

O împrejurarea ridicolă, petrecută zilele acestea, oglindeşte pe deplin atmosfera din Mainz. Consiliul de război era întrunit să discute mijloacele de apărare. Existau două păreri : prima opta pentru retragerea trupelor din întări- turile exterioare, dată fiind lipsa de oameni; cealaltă sus- ţinea că fără aceste întărituri oraşul nu poate rezista nici
o clipă, fiind situat mai jos decît întăriturile care vor trebui apărate, fie şi numai în scopul de a obţine de !a duşman condiţii mulţumitoare. Discuţiile durau de un timp Îndelungat şi cine ştie care ar fi fost rezultatul, dacă nu ar fi sosit un mesager să le întrerupă. Călăreţul! c^re făcea parte din corpul de gardă a diplomatului, a adus vestea că francezii se află la Gppenheim, de unde se îndreaptă. în marş forţat spre Mainz. El însuşi scăpase cu greu din în- cercuire. La auzul ştirilor înfricoşătoare, comandantul a dat ordin să se tragă un foc drept semnal de alarmă şi s-a Îndreptat în mare grabă şi agitaţie spre sediul guvernatorului şi al ministrului. Din fericire, s-au aflat oameni destul de chibzuiţi ca

să punã sub semnul întrebării afirmaţiile mesagerului. A fost trimis un cercetaş priceput caix: la căderea nopţii ne-a înştiinţat că francezii nu sini nicăieri şi că mesagerul fusese băgat In toţi sperie!ii de r, tunnă de oi. Dar vestea deepi'e apropierea francezilor ţţ* răspîndise în oraş, iar bubuitura de tun provocase îngrijorarea tuturor. Orăşenii erau în mare fierbere ; cei cart pînă acum se entuziasmaseră doar în sinea lor pentru cauza republicanilor, dădeau glas acum bucuriei lor. Micii negustori de pe străzile cizmarilor şi augustinilor începură să confecţioneze şi să vândă cocarde tricolore, pe care studenţii le arborau cu entuziasm. Această anticipare puica fi înţeleasă la tineret, dar era de mirare că şi oamenii aşezaţi au fost cuprinşi de înflăcărare. A doua zi, guvernatorul a dispus arestarea dtorva studenţi, dar teama de q îndîrji poporul a dat o tentă de blîndeţe şi chiar de înţelegere măsurilor luate.

, Vestea precisă asupra retragerii trupelor franceze din 3peyer şi Worms am primit-o la cîteva zile de la întîm- plarea povestită mai sus. Acum circulă zvonul că francezii nu au renunţat la atacul asupra oraşului Mainz, dar se aşteaptă întăriri pentru ocuparea întregii regiuni a Rinului. Dacă în Franţa se procedează după un plan conceput anterior, presupun că vom fi scutiţi încă mult timp de o asemenea vizită, pentru că francezii trebuie să ocupe mai întâi malurile Moselei de la Trier pînă la Koblenz, obligând astfel trupele duşmane să se retragă din interiorul Republicii, pe un singur culoar în direcţia Rinului Inferior. Se tpare că cei de la Koblenz au aceleaşi temeri ca noi, pentru că arsenalul trupelor prusace a rămas fără apărare, şi fortăreaţa Ehrenbreitstein dispune de tot atît de puţine trupe ca şi Mainzul nostru. Stăpînind Koblenz, Trier, Ehrenbreit. stein şi Rheinfels, francezii îşi obligă adversarul să treac| Rinul pe la Koln şi Diisseklorf, aşa că regiunea din nord şi întreg sudul Germaniei le sînt deschise. Simptomele fricii, care au apărut la uoele din curţile mici, s-au datorat desigur rezultatului sumbru şi neaşteptat al campaniei din Franţa. Episcopul din Speyer, unul dintre cei mai activi duşmani ai francezilor şi ai libertăţii, a părisit reşedinţa sa din Bruchsal şi caută un loc de refugiu în munţii Oden- wald. Markgraful de Badcn a plecat de pe malul Rinului spre interior. Principele elector din Trier, nobilimea şi înaltul cler au fugit, cu averile şi butoaiele lor de vin, tot atât de repede ca şi ai noştri, iar emigranţii francezi izgoniţi şi din acest loc de refugiu se îndreaptă în eonvoaie spre Luttich şi Brabant. O sumă de mai multe milioane, aflată la Koblenz ca rezervă pentru solda trupelor, a fost gxpddiată de urgenţă în jostă Rinului spre Wesel. Chiar gi cei din Neuwied nu se simt în siguranţă. Entuziaştii luptători pentru libertatea poporului n-au visat nicicînd jsă fie despăgubiţi atît de bine pentru toate jignirile aduse Jor de nobilimea noastră pe vremea exaltării antirevoluţionare.

Noua modificare a constituţiei realizată anul trecut a avut un efect miraculos asupra francezilor. La 21 septembrie, Adunarea Naţională a abolit cu unanimitate de voturi monarhia în Franţa. Această declaraţie marchează începutul

epocii de salvare şi redeşteptare a statului. O zi mai înainte Kellermann respinsese trupele duşmane formate din 55.000 de oameni, avînd la dispoziţie o treime din acest efectiv. Canonada inamică[45], efectuată cu ghiulele de 27 de funzi, a secerat mulţi soldaţi din rîndurile francezilor, dar nu a zdruncinat eroismul acestor republicani. Nici tunurile care au bătut zece ore în şir, nici superioritatea numerică nu i-a făcut să se retragă. Avangarda lui Keller- paann se afla baricadată pe o înălţime la Cote de Biâme, de unde duşmanii nu au izbutit să o scoată. Soarta Franţei a depins de această bătălie, iar în această zi memorabilă a /ost întemeiată şi salvată noua republică, i După lupta pierdută, armata aliată nu a mai fost capabilă să întreprindă nimic. Ducele de Bnaunsehweig s-a ,văzut silit să se gîndească la retragerea din Franţa, unde nu izbutise să se afirme şi unde armata risca să se dezmembreze. H înspăimânta starea drumurilor şi poziţia inamicului care primea zi de zi întăriri şi putea ocupa pe neaşteptate o poziţie favorabilă, de-unde să taie calea armatelor germane. Dizenteria bîntuia oastea prusacă şi imperială, răpind mai mult de cincizeci de soldaţi zilnic în lazaretele din Verdun. Pentru a completa tabloul menţionez şi faptul

că între generali şi în rindtil trupei existau adînci neînţelegeri. Emigranţii erau urîţi şi printre aliaţi se redeşteptaseră vechile resentimente dintre Prusia şi Austria ; ambiţiosul Clerfait[40] critica măsurile generalisimului, iar Friedrich Wilhelm constată că politica Vienei l-a înşelat amarnic. în această conjunctură s-a deds încheierea unui armistiţiu de cîteva zile. Ducele de Braunschweig l-a folosit pentru a-şi pune trupele să defileze împreună cu tunurile, după care s-a retras spre Stenoy şi Verdun. Acum ar fi fost momentul de a iniţia convorbiri între Franţa şi Prusia.

Ducele de Teschen despre care se afirmă că a încercat totul, de comun acord cu consiliul de război din tViena, pentru a zădărnici operaţiile lui Braunschweig, tprofiită de faptul că frontiera de nord a Franţei a rămas descoperită pentru a bombarda Lille, singurul loc unde tepublica se mai află în suferinţă ; pe toate celelalte fronturi, nimeni şi nimic nu mai poate opri înaintarea francezilor. Cucerirea oraşelor Bruntrut[48] şi desfiinţarea arsenalelor din Speyer şi Worms ne lasă să întrevedem zile grele pentru Germania. La 24 septembrie, Montesquiou[49], în fruntea unei armate franceze, a intrat în Chambery şi a cucerit întreaga Savoia unde creează un stat independent, tare va forma probabil un nou departament al îYan- ■ţei. Nisa şi ViUafranca au fost răpite Piemontului fără să [s] Ise fi tras un singur foc de armă ; Ţările de Jos sînt ameninţate de Dumouriez. A'ceste schimbări, petrecute în mai puţin de două luni, par adevărate minuni, dacă ne gîndim cît de înrădăcinate erau convingerile că rezultatul va fi cu totiîl altul. S-ar putea crede că un destin implacabil a ho- tărit această schimbare — dar nici faraonul nu s-a lăsat ; convins de prima minune[50]

Cucerirea oraşelor *Mainz* [fi] *Frank* ***furt.*** –
Fondarea Uniunii populare în *Mainz.* –
Plantarea unui copac *al* ***libertăţii.*** ·

Mainz, 7 noiembrie 1792

Nimeni nu poate evita soarta care i-a fost hărăzită! De patrusprezece zile francezii stăpînesc

oraşul. Cocarda tricoloră se răzbună pe toate jignirile aduse ei de principele elector şi înjoseşte mîndria aristocraţilor, care trebuie 60 poarte contra voinţei lor. Ca *ira,* carmagnola şi mar- seillcza[34] răsună pe toate străzile. Un popor ale cărui pasiuni, cum spunea Mirabeau[35], sînt diferite de cele ale altor oameni, este plăcut uimit de veselia, bucuria şi maleabili- tatea francezilor. Oraşul Frankfurt le-a deschis porţile în acelaşi timp cu Mainzul, şi nu e meritul forţelor aliate, dacă Hanau, Kassel, Rheinfels, Ehrenbreitstein şi Koblenz nu salută încă steagul libertăţii. Cuceririle noastre din /ara trecută, Verdun şi Longwy, au fost evacuate ; din Thion- viDe şi Lille germanii s-au retras de mult. Pe tot întinsul republicii nu mai există mercenari ai principilor, iar Luxemburgul s-a transformat într-un imens lazaret, unde omul se sperie la vederea atitor suferinţe. Armele grele şi bagajele trupelor aliate, împotmolite în noroaiele drumurilor; au devenit o pradă uşoară pentru duşman. Drumurile sînt presărate de cadavrele soldaţilor şi cailor. Trupele prusace care au avut cel mai mult de suferit au scăzut la
o treime şi piertl zilnic un mare număr de răniţi.

Suveranii, rămaşi în Germania cu întreaga curte, atît de orgolioşi şi mîndri de originea lor, sînt cuprinşi de panică. Conştiinţa celor care obligau pe semenii lor să asude din greu, mai greu decît animalele de povară, pentru a le lipi apoi întreaga agoniseală, conştiinţa neguţătorilor de oameni s-a trezit în sfîrşit Ei văd furiile răzbunării ve-
nind pe urmele lor şi fug, fără să arate pic de curaj, spre cele mai îndepărtate cotloane ale ţării. Episcopul din Wiirzburg, cel din Fulda şi tribunalul camerei din Wetzîar au solicitat salf-conducte generalului francez. Comoara ducelui de He&sa, care primeşte bani de la englezi pentru supuşii săi vînduţi în America, a fost transport tă în roare grabă la Hanovra. Nici chiar in Turingia nobilii nu se simt în siguranţă. Nu se cunoaşte ascunzişul

---

34 ***Qa ira,*** **carmagnola, marseilleza, cântece revoluţionare** franceze.

35 **Mirabeau, Honone. conte de (1749—1791), om** politic francez.

principelui elector din Mair iar nouă ni se pare că tot ce a fost strălucitor odinioară e mort de mult. Nici nu ne putem aştepta la altce\ ! Poporul îi lasă pradă soartei lor pe nobili, care se salvează împreună cu averile lor

în zorii zilei de 14 octombrie, cetăţenii din M dormeau, cînd un foc de armă a vestit apropierea duşmanului. Toată lumea a năvălit pe străzi şi la fortificaţ să - acest spectacol neobişnuit. M-am suit cu mul a ţi răşeni în tumul lui Ştefan, de und am arit avanposturile franceze pe cîmpia dintre Herxheim şi Weisser.a'.;. Nu cupă mult timp o coloană a urcat coastele dealurilor dintre Brezenheim şi Thalheim spre Mombach, trecînd prin faţa oraşului la o distanţă mai mică decît o jumătate de lungime a tirului tunurilor noastre. Nimeni nu a înţeles de ; ce nu atacăm duşmanul prin surprindere, din bastioanele , şi şanţurile cele mai apropiate. In curînd s-a răspîndit f zvonul că aceste coloane sînt formate din corpul de emi- I granţi ai lui Conde [53] care, strecurîndu-se pe drumuri tăi- i nuite, vin, sub protecţia cine ştie cărei madone, din tabăra [de la Basel în ajutorul multiubitului şi preacredinciosului | oraş Mainz. Pare de necrezu că o asemenea poveste, lip- | sită de orice urmă de adevăr, poate să fie crezută şi de cei 1 mai naivi din rîndurile poporului. Dar minunea devine 1 credibilă de îndată ce eşti silit să accepţi ca adevărată o | minunăţie şi mai mare. De data aceasta „geniul profetic" §■ al *Ziarului din Mainz* prinsese rădăcini mai adinei în rîn- I dul nobililor decît al poporului. Aceasta pare să fie esplişi- Ş caţia că unui general din Mainz i-a venit ideea strălucită Ide a considera garda naţională franceză, care îndrăznise | să se avînte fără călăuze şi specialişti pînă aproape de ba-

[a] **Car.dc, Louis Henri Joseph, prinţ de. duce de Uourbon (1 157— 1830), comandantul emigranţilor francezi.**

teriile noastre, drept prieteni ai regelui. (Dacă ar fi fost vorba de nectarul Rinului, greşeala de a confunda vinurile din ani diferiţi ar fi fost desigur de neiertat.) „S5nt eroii lui Conde ! Nu vedeţi steagul alb a exclamat încercatul războinic şi a interzis tunarilor să tragă. Lipsa de prevedere a francezilor era într-adevăr mare şi asediaţilor nu le venea să-şi creadă ochilor. Tumul principal al fortificaţiilor nu avea nici oameni, nici muniţii suficiente. Dacă duşmanul ar fi cunoscut această situaţie, ar fi îndreptat lipsa de prevedere prin vitejie. Era suficient să pună scările, ca să suie în cîteva minute parapetul care domină întreg oraşul.

Abia după ce o mare paite din coloana franceză trecuse s-a recunoscut eroarea, iar tunurile din cetate au în- j ceput să tragă, bineînţeles prea tîrziu şi fără efect. Ca- nonada a durat aproape întreaga zi, dar poziţiile franceze erau prea îndepărtate ca să se teamă de îndemînarea tunarilor noştri. Francezii ne-au trimis şi ei cîteva salve de calibrul 24. De cum le-au auzit piuind, orăşenii noştri au azvîrlit puştile şi au plecat acasă, lăsînd fortificaţiile în părăsire. Apariţia oelor nová sule de î'ecruţi austrieci, strînşi de pe la depozitele de armament dincolo de Rin, nu a izbutit să redea încrederea oelor din Mainz în reuşita planurilor de apărare ak guvernatorului. Peste două sute de husari unguri, aflaţi intre noii veniţi, se plingeau de neşansa care i-a adus în rcest oraş, ca să fie martorii şi victimele unei capitulări.

în după-amiaza acelei zile corturile asediatorilor se zăreau de jur împrejurul oraşului, iar lumea se întrecea în a socoti numărul armatelor. Cea mai modestă dintre păreri depăşea cu mult cifra exactă; căci pînă şi în acele clipe de nevolnicie ne mîngîiam cu gindul că nimeni nu ar îndrăzni să atace oraşul nostru cu o armată mai mică de 25.000 de oameni. în cercurilc viceregentului se umfla în mod intenţionat această cifră la 40.000. Custine înaintase însă (cunoaştem

astăzi cifra exactă) cu 13.000 de oameni şi străbătuse în 48 de ore un drum lung de 12 mile germane [5/]*. Era aşa de bine informat asupra stării precare a

[:4] **Mila germană arc o lungime ele 17,42 km.**

forţelor, asupra numărului insuficient al garnizoanei, asupra stării (te spirit a populaţiei, asupra lipsei de hrană şi armament, încît a îndrăznit să spere că va cuceri oraşul în urma unui atac dat de o mînă de oameni, fără arme de asediu. Lipsa de entuziasm a orăşenilor faţă de o rezistenţă îndelungată a fost încurajată de generalul Cusline prin bunăvoinţa de care făcea dovadă. Astfel, ştia cu siguranţă că un cioban şi-a păscut toată dimineaţa turma de-a lungul aliniamentului trupelor franceze şi a obţinut permisiunea de a intra în oraş. Femeile, care spălau tocmai la Gonzenheim, s-au întors seaxa în oraş şi au povestit că duşmanii sînt foarte galanţi, le-au ajutat să strîngă rufele, îngrijindu-se să nu lipsească vreo bucală. Noaptea a fost destul de liniştită cu excepţia faptului că pe la ora 11 un grup de cîteva sute de soldaţi s-a apropiat de palisade. pentru a-i face pe ai noştri să se teamă de un atac. Focul destul de susţinut a omorît un francez şi a rănit pe alţi cîţiva. Pe unul dintre răniţi, care zăcuse toată noaptea pe cîmp, l-au adus în oraş. în aceeaşi dimineaţă a apărut colonelul Houchard cu o somaţie din partea generalului său către comandantul nostru, în care i se cerea predarea fortăreţei. în consiliul de război care a urmat nu a mai fost pusă problema apărării, pînă într-atît erau de convinşi cu toţii de inutilitatea ei. Punctele principale, asupra cărora trebuia să insiste, plecarea liberă a garnizoanei şi permisiunea de a lua averea principelui, nu au fost aprobate de Custine. Ziua s-a scurs în tratative. La ora două după-amiază locuitorii au fost anunţaţi să elibereze etajele superioare şi să strîngă apă în rezervoare, pentru că duşmanul va ataca cu gloanţe înroşite în foc ; la ora şase s-a decis capitularea. Guvernatorul, cancelarul şi

ambasadorul care luaseră această hotărîre au părăsit | spre seară oraşul. Comandantul a trimis un ofiţer şi un | consilier la cartierul general al francezilor, pentru a prezenta ultimele propuneri. Lipsa de calm şi prezenţă de spirit în care au fost rezolvate aceste probleme e perfect j ilustrată de următorul fapt: comandantul a uitat să în- mîneze trimişilor scrisoarea de capitulare, iar consilierul guvernamental care făcea parte din delegaţie a uitat să

o ceară. Abia la cartierul general inamic consilierul şi-a amintit de acest amănunt, astfel că întreaga noapte s-a

as

irosit cu îndreptarea neglijenţei. In sfîrşit, în zori s-a semnat capitularea : garnizoana a trebuit să jure că nu va mai lupta niciodată contra Franţei. Odată acceptată această condiţie, au obţinut dreptul de liberă trecere cu toate onorurile militare şi au părăsit oraşul cu steagul desfăşurat, «lucind cu ei toate bagajele şi casa regimentului. Bunurile principelui au fost sechestrate ca aparţinând naţiunii. Cetăţenilor li s-a permis să părăsească oraşul cu toată averea.

In ziua de 21 octombrie, porţile au fost deschise în zori,. 1 iar intrarea şi ieşirea a fost permisă tuturor. Austriecii şi ungurii profitînd de lipsa de autoritate a comandantu- - lui, au plecat spre Nassau, fără să fi depus jurămîntul impus de generalul franc*... în timpul retragerii spre Kas- ael, de partea cealaltă a Rinului, această garnizoană a maltratat şi if-a jefuit pe locuitori, după obiceiul armatei aus- - triece, ceea ce confirmă în mod concludent cît de rămase în urmă sînt aceste armate şâ conducătorii lor. Faptul că barbarii, care nu cunosc decît dreptul celui mai tare, nu roşesc cînd li se impută hoţiile, jafurile şi cruzimile, mai poate fi scuzat, dată fiind neştiinţa şi comportarea lor necioplită. Dar ce caMficativ să dai încălcării moralităţii de către nişte ofiţeri, oameni de stat şi suverani, crescuţi Intr-a lume marcată de delicateţea, cultura, educaţia şi fi-

lozofia secolului nostru ?

După-amiază am fost martorii unui eveniment care a dovedit tragica decădere a populaţiei din Mainz sub despotismul clerical. Mulţimea, învăţată să dispreţuiască o Btăpînire care na o putea ocroti, sesizînd lipsa autorităţii pînă la ivirea noilor comandanţi, a invadat viile din apropierea oraşului şi a făcut în cîteva ore pagube imense. în multe locuri s-au cules ciorchinii pînă la ultimul bob, iar ce nu s-a putut transporta a fost călcat în picioare. Oamenii înstăriţi au avut norocul că era anotimpul strugurilor, iar populaţia şi-a amintit de vechiul obicei de a ieşi duminica afară din oraş, la podgorii, pentru că aitfel, în aceste condiţii de slăbire a autorităţii, s-ar fi ajuns la devastarea locuinţelor. Magistraţii oraşului şi celelalte autorităţi au acţionat cu Epsă de răspundere, atunci cînd au lăsat mulţimile fără. nici un fel de conducere. Ocnaşii, cam 30 sau 40 la număr, lăsaţi fără supraveghetori, s^au folosit

M

de aceasUt împrejurare să rupă lanţurile, să spargă porţile închisorii şi să sperie cu nelegiuirile lor întreaga regiune.

Se făcuse seară, dnd în sfîrşit au intrat francezii şi au luat în stăpînire porţile oraşului. Poporul i-a întîmpinat într-o tăcere adîncă, fără semne de antipatie, dar şi fără bucurie Au exista) mai multe cauze care au creat această atmosferă : antipatia involuntară, creată de diferenţa de limbă şi caracter dintre germani şi francezi; duşmănia propovăduită de duhovnicii care cântaseră să le convingă mai ales pe femei că francezii sînt fiinţe ale diavolului şi să le trezească dispreţul şi teama ; a treia cauză şi cea mai importantă a fost intrarea în oraş lipsită de strălucire a luptătorilor pentru dreptate. Uniformele lor vădeau urmele unor campanii aspre ; vivacitatea caracteristică francezilor,
: sporită de spiritul de libertate, nu se potrivea deloc cu aerul de paradă al marionetelor noastre militare. Ochiul ne era obişnuit cu soldaţi

spilcuiţi şi pudraţi, purtind vestoane pe talie şi pantaloni strimţi, încălţaţi în cizme lustruite şi mînuind puşti strălucitoare. Locuitorii din Mainz îi priveau cu dispreţul şi mîndria jignită a învinsului pe oamenii prăfuiţi, murdari şi zdrenţuiţi, din care mulţi umblau desculţi şi care în vîrful baionetelor ruginiţi îşi înfipseseră raţia die | piine şi carne.

Răceala şi indiferenţa majorităţii nu a împiedicat însă explozia de bucurie a unei păturl mai puţin numeroase, dar mai importantă pentru cauza libertăţii. Prietenii revoluţiei aşteptaseră cu nerăbdare momentul în care le va fi permis să-şi facă cunoscute in public principiile şi fii lucreze la remodelarea formei de guvemămînt din patria lor. Unii dintre ei îşi prinseseră însemnele libertăţii chiar de la intrarea francezilor în Worms, dar retragerea eliberatorilor ii silise să le ascundă. Fuseseră însă perfect informaţi despre planurile generalului francez şi ştiau că pot spera în întoarcerea acestuia. în ziua ocupării oraşului Mainz au format o uniune populară şi s-au declarat adepţi ai principiului francez de a trăi pentru libertate sau a muri. Ei au declarat că sînt gata de a explica poporului in cadrul unor reuniuni publioe noţiunile de libertate şi egalitate. Custine, căruia i-au făcut cunoscute intenţiile lor de a «v ganiza reuniuni, le-a pus la dispoziţie marea şi frumoasa sală de concerte a castelului, pe care principele elector t»

n

ridicase cu multă cheltuială. Republicanii din Mainz s-au bucurat, aşadar, dc triumful de a călca în picioare, cu mândrie cinică fastul unui prinţilor. Nici un alt artificiu n-ar fi putut fi găsit, care să influenţeze mai profund poporul, să-i măgulească orgoliul şi să transforme în dispreţ şi aversiune supunerea oarbă, de care dăduse dovadă pînă acum faţă de regescul său idol. De la tribuna acestor revoluţionari germani au fost descrise în cele mai sumbre culori guvernarea principelui elector şi numeroase!e-i vicii, slăbiciuni, nedreptăţi, şantaje, tirania-i revoltătoare. A fost dată la o parte chiar şi perdeaua, pe carc iubirea f^ţâ de aproape şi pudoarea o trăgea peste viaţa particulară a principelui. S-au dat la iveală fapte josnice, care-1 dezonorează ca preot şi suveran. Poporul din Mainz, neounoscător al principiului atenian care nu admitea aducerea la cur.oştinţa publică a viciilor, oricît de adevărate ar fi fost. ave-a acum posibilitatea să decidă dacă personajul descris se potrivea cu originalul. Vorbitorii erau siguri de aprobarea publicului, pentru că. povestind faptele reale şi vii în amintirea I tuturor, fapte care fuseseră săvîrşite cu în redinţarea că ; nimeni nu-i va cere socoteală, repetau în sala palatului, în [1] mod public. învinuiri, care altădată de-abia erau amintite, şoptite tainic de la om la om. Tăcerea impusă vreme îndelungată făcea să răsune cu atît mai puternic vocea poporului. Şi la fiecare nouă trăsătură a penelului, ce venea să întregească tabloul, mulţimea exclama : ..Aşa este ! Ai nimerit-o !"• Adunarea populară din Mainz sc asemăna judecăţilor postume din Egiptul antic, carc decideau asupra meritelor faraonului decedat. Acolo se judecau oamenii morţi, în Mainz se ţinea scaun de judecată asupra unui om descompus moral. Preoţii egipteni hotărau măsura laudei sau mustrărilor după legile castei lor ; la noi, poporul cumplit nedreptăţit blestemă numele preotului şi suveranului, chemîndu-1 nu în faţa judecăţii posterităţii ci a contemporanilor. Dacă obişnuinţa de a face rău nu ar avea drept efect

inevitabil împietrirea inimii păcătosului, excluzînd astfel orice posibilitate de recunoaştere a greşelilor, dacă linguşirile curţii ar da răgaz potentaţilor să se gîn- dească la părerea pe carc şi-o poate face istoria despre ei, judecata naţiunii ar aven şc-insc să fie mult mai rodnir-a decît aceea a preoţilor de pe malul lacului Motis[55]. Porţile iadului s-ar deschide pentru nefericitul care, judecat in acest fel, ar deveni o umbră între cei vii şi ar citi în ochii tuturor condamnarea faptelor sale !

Mijloacele folosite de soartă pentru a realiza hotărîrile sale sînt de multe ori simple unelte, fără valoare sau merite deosebite. Dacă îndepărtăm aureola, care-i învăluie pe iacobinii din sala de şedinţe de la Mainz, şi le luăm calităţile excepţionale care fac din ei oameni de bază ai aceste societăţi, ar rămîne o masă neuniformă, cu toate caracteristicile unei formări precipitate, care nu ar satisface cerinţele unui om cult şi moral. Mai mulţi avocaţi destoinici,
| prigoniţi de principe din cauza integrităţii lor, negustori şi cetăţen onorabili, cunoscuţi pentru cinstea lor, cîţiva profesori de la universitatea fondată de principe, mulţi preoţi, [adevăraţi luminători ai poporului, acesta e nucleul aso- Iciaţiei care poate fiice cinste oricărei organizaţii. Un roi | de studenţi brutali, mulţi oameni tineri, cu renume nu prea |bun, întregesc rîndurile membrilor care sînt admişi fără ■selecţie sau control, din respect pentru principiul legali- | tăţii. Orgoliul şi insolenţa unora, egoismul şi intenţiile ob- I scurt ale altora vor aduce proaste servicii cauzei libertăţii, [cu toată străduania cetăţenilor respectabili de a promova ispiritul de înţelegere. Rezultatul de pînă acum al înflăcăra- Iţilor vorbitori republicani este entuziasmul declanşat în irindul auditorilor, care vin cu miile în fiecare *7A,* pentru I la aclama recunoaşterea drepturilor înnăscute ale omului, j [Există semne care pun de acum sub semnul întrebării oportunitatea acestei uniuni; numai iubirea de patrie şi utili- Itatea acestei uniuni pot transforma starea de încântare

a ■locuitorilor în încredere şi stimă şi nu în alte sentimente ■contrarii.

Acum cîteva zile iacobinii noştri au încercat să trezească interesul cetăţenilor şi în afara sălii unde îşi ţin întrunirile. Pentru a demonstra mai bine noţiunea de liberata te, au utilizat pînă şi povestirile superstiţioase, încercînd a îndepărta temerea faţă de biciul stăpînitorului şi de a i'marca începutul epocii de libertate în oraşul Mainz. Există-

[65] Moris — lac în regiunea egipteni :'i TY.'.'utiy

în popor o legendă, care spune că un principe elector[5]» izbutise sa se reîntoarcă în oraşul Mainz, din care fusese izgonit în amintirea victoriei sale, prinţul ar fi dat ordin* să se aşeze un bloc de fier în piaţa oraşului, bloc care mai t; poate fi văzut şi astăzi. Acest principe, după cum spune* povestea, a retras oraşului şi magistratului toate T>rivile-1 giile, promiţînd, cu adînc dispreţ, că le va restitui dreptu-lj rile în ziua în care blocul de fier se va topi la căldura soa-S] relui. Uniunea iacobină a găsit în această legendă un moţi v tocmai bun pentru o piesă de teatru cu caracter politic, intJI care lasă să se înţeleagă că tocmai această uniune a fosta sortită să taie nodul gordian de care depinde libertatea şil viitorul oraşului. Purtând pălării roşii şi intonînd cîntecell de libertate, republicanii, cu ştiinţa şi permisiunea genera-* lului francez, în frunte cu preşedintele lor şi escortaţi de*j muzica militară, s-au îndreptat spre blocul cu pricina. Du-S ceau cu ei un copac al libertăţii împodobit cu panglici şil erau urmaţi de o mare mulţime. însufleţiţi de entuziasm,! iacobinii au frînt in dteva clipe scoabele care ţineau! blocul de fier, simbol al încătuşării poporului, iar pe acel* loc au plantat copacul libertăţii. Urale : „Trăiască liber-] tatea !", „Trăiască poporul î“ „Trăiască republica !“ au ră-| sunat pe tot drumul Întoarcerii spre sala de întrunire.] Acolo s-a făcut propunerea ca blocul de fier să fie topit şi[1] din el să se bată monede jubiliare cu inscripţia : ,.Soarele adevărului l-a topit[u]. Acest act avea să marcheze izbăvirea] de farmecele făcute de principele elector din legendă. Cu 1 această ocazie s-a descoperit că blocul nu era dintr-o bucată, ci o piatră acoperită cu plăci de fier pe care era gra-vată vechea unitate de lungime valabilă din Mainz. Aşadar, s-ia hotărît să păstreze monumentul pentru istorie, ducîn- du-1 la Muzeul de istorie veche.

Manifestările premature ale spiritului de libertate, dar mai cu seamă dorinţa de a semăna pe pămînt german principiile franceze de

guvernare par în unele privinţe ny numai pripite, ba chiar stânjenitoare pentru fundamentarea

“ Adolf al II-lea de Nassau a cucerit oraşul în anul 1462. In- tepînd cu acest an oraşu] n devenit reşedinţa arhiepiscopului.

unui sistem care să corespundă adevăratelor interese a]e umanităţii. Poziţia geografică a Germaniei, caracterul locuitorilor, nivelul şi particularităţile educaţiei, nenumăra- Jtele constituţii şi legi, pe scurt, datele fizice, geografice, mo- Jrale şi politice i-au impus o maturizare lentă şi gradată. Ger- jmania învaţă din greşelile şi suferinţele vecinilor şi, după (cît se pare va obţine o libertate treptată de sus în jos, şi ■nu o va cuceri cu forţa, cum se întîmplă în alte părţi. Ne- lrăbdareii reformatorilor poate împiedica evoluţia liniştită a ■acestui proces ; graba suveranilor o poate impulsiona, însă lambele condu< la un rezultat opus celui aşteptat. Dovadă. Jşi veranii au şi stricat pacea Germaniei prin imixtiunea lor Kn problemele francezilor, iar faptele unor apostoli ai liber- ■taţii fac să para îndreptăţite măsurile cele mai severe luate ■de principi împotriva răspîndirii noilor idei. Ura faţă de ■stăpînirea nedreaptă şi despotică neccsită un timp de ■maturizare ; în momentul de faţă ea este mult prea exa- ■gerată. O apreciere justă a forţelor noastre ne dezvăluie că ■această ură — ca dealtfel orice pasiune care nu-şi poate ■atinge scopul — ne-ar devora numai pe noi înşine.

Conform principiilor constituţiei franceze, cave declară 1 Idrept incompatibile noţiunile de cucerire şi de libertate,

I [Custine a asigurat la cîteva zile după ocuparea oraşului pe i magistrat şi pe toţi locuitorii că republica le lasă liberta- j itea deplină fie să conceapă o nouă constituţie, fie să o 1 păstreze pe cea veche, cu toate că aceasta din urmă e ne-

1 * potrivita pentru nişte oameni demni, iar o nouă constitu- ' ţţie le-ar asigura protecţia franceză. Folosindu-se de starea de spirit a cetăţenilor hotăriţi de a desfiinţa abuzul, ne-

dreptăţile şi mijloacele de persuasiune ale vechii guvernări. ar fi fost posibil să se treacă de la declaraţii la fapte, lobţinîndu-se în sfîrşit o apropiere de constituţia franceză ■Dar miopia unuia dintre membrii fondatori[57] şi a celor cart ■l-au susţinut au scornit un prooedeu ca să afle care era opi- I ni, locuitorilor, dar a scandalizat pe toată lumea, deoarece ■calea aleasă părea scornită de imaginaţia alegorizantă a ■popoarelor orientale şi nu elaborată de raţiunea calculată a

[H] **Georg Wilhelm Bohmer. secretar al generalului Custine.**

»!

germanilor. S-a luat hotărîrea de a pune la dispoziţia orăşenilor două registre: unul legat în roşu pentru a înscrie în el numele celor care se declară pentru libertate şi egalitate. Celălalt registru era legat în negru şi avea un chenar In formă de lanţuri; în el urmau să fie trecute numele celor care din proprie iniţiativă se supuneau vechiului jug, ca să fie trataţi de oameni drept sclavi, după cum ne asigura motto-ul, puţin politic, notat pe copertă. Majoritatea cetăţenilor a considerat această măsură drept o constrîn- gere. în ce consta posibilitatea de alegere, dacă cei care nu se treceau în primul registru erau ameninţaţi cu oprobriul public ? Acest argument atît de evident nu a fost sesizat de iniţiatorul acţiunii. Ar fi fost de ajuns ca un singur adept al vechiului regim, care, în ciuda ameninţărilor, să-şi fi trecut numele în registrul negru, pentru a arăta în mod *î* concret ce înseamnă libertatea şi independenţa voinţei.ii Spre ruşinea aristocraţiei germane, nu s-a găsit nimeni să facă o asemenea faptă sau, mai bine spus, spre ruşinea despotismului din Mainz nici un om de onoare nu s-a de-] darat pentru acest regim.

Dorind să-şi facă prieteni şi adepţi pentru noua com,i- tuţie, francezii acţionează in Germania tot aiît de necum- pătat ca şi clubul din Mainz. Generalul francez şi samsarii i săi stabilesc impozite mari pentru cei avuţi, dar în ţările j unde domnesc încă obiceiurile feudal-aristocratice, acestei obligaţii cad tot asupra celor ce muncesc. Oraşul Frankfurt, j ale cărui relaţii politice nu sînt deloc favorabile unei apro-j pieri de Franţa, a încercat să obţină în situaţia actuală] ocrotirea din partea acestui popor care pe neaşteptate le- ' venise atît de temut dincolo. Lui Custine i s-ar fi acordat; cu bunăvoinţă împrumutul de mai multe milioane pentru republică, dar acest om a izbutit să trezească ura împotriva sa, a naţiunii franceze şi a constituţiei ei, storcind de la cei avuţi suma de un milion şi jumătate[36]. Numai dacă francezii ar fi

36**Custine a motivat această cerere sub pretextul că** în **Maia* 6-ar fi** tipărit; **bauciiatc false pentru a £i trimise In**

procedat după vechiul sistem de cucerire, din punct de vedere politic s-ar putea scuza faptul că ţările în care au pătruns fără să întîmpine rezistenţă, dar unde
nu s-ar putea menţine un timp îndelungat, să fie tratate cu mai multă ostilitate decît acele regiuni care ar putea 6ă le fie cedate după încheierea păcii. Autorul proclamaţiei către populaţia din Hessen nu face dovadă de consecvenţă şi nici prudenţă, atunci cînd discreditează tirania într-un mod atît de puţin abil, încît stîmeşte mila populaţiei pentru domnitorul lor şi răneşte sentimentul de onoare al acestui popor brav şi răbdător [37].

Acţiunile patrioţilor din Mainz pot fi desemnate ca premature şi din multe alte motive. Momentul în care Custine ar fi putut ocupa fortăreţele Rheinfels. Ehrenbreitstein şi Hanau este iremediabil pierdut, dar e greu de stabilit cine' poartă vina acestor erori. Optsprezece sau douăzeci de mii de oameni, cam la atît se ridică efectivul armatelor franceze de la Rin, nu sînt de ajuns pentru a ocupa fortăreţe situate la mari distanţe. Pentru a se scuza, Custine l-a acuzat pe Kellermann care trebuia să-l ajute cu opt sau zece mii de oameni. Kellermann este însă scuzat de faptul că trupele sale au fost silite să înfrunte la Rin o armată mult mai numeroasă, încît nu era în situaţia s& mai cedeze soldaţi pentru întărirea armatei din Mainz. Mai greu de înţeles pare faptul că avînd condiţii atît de favorabile Franţa nu a încercat să unească trupele de la Rin cu cele din Lorena. Situaţia armatelor aliate ar fi fost cu totul alta, dacă Custine ar fi lăsat in Mainz cinci sau ; şase mii de soldaţi şi s-ar fi rcdiat aripii drepte a lui Keller- ! mann cu douăsprezece sau cincisprezece mii de soldaţi.

, Mosela şi Koblenz ar Ii fost închise pentru Prusia ale cărei I trupe bolnave şi vlăguite n-ar fi îndrăznit ;ă atace fără o perioadă de refacere în ţinuturile Rinului inferior. Ko- | blen:- a trimis la

---

Franţa.

37 **Autorul acestei proclamaţi este generalul Custirc.**

cîteva zile după ocuparea oraşului Maia* I soli la învingător pentru a-i preda oraşul şi fortăreaţa I Ehrenbreitstein, în care nu se afla nici un gram de pulbere. | Solii solicitau ocrotirea cetăţenilor nevinovaţi pentru că şi î prinţul elector de Trier arătase multă bunăvoinţă prinţilor i francezi şi emigranţilor. Nimic nu ar fi fost mai favorabil pentru viitoarea campanie decît cîştigarea acestor poziţii ! Hanau ar fi căzut în momentul cînd francezii, stăpîni pe trecerea Rinuului la St. Goar, ar fi îngreunat celor din Hessen întoarcerea în patrie, silindu-i să facă un ocol imens. întreaga Germanie, dar mai ales Franconia şi Sua- bia ar fi fost la dispoziţia trupelor republicane şi le-ar fj furnizat rezerve uriaşe de cereale şi nutreţ.

Acum însă, situaţia este cu totul alta. Regele Prusiei se află la Koblenz cu întreaga armată. Navigaţia pe Rin îi uşurează aprovizionarea. O parte din trupe au trecut rîul Lahn împreună cu corpul din Hessa, pentru a împiedica î înaintarea franceză, încercînd chiar să-i arunce napoi pestei* Rin. Ţăranii din Hessa au fost mai toţi sub arme şi pun la[L]j| dispoziţia suveranului lor trupe proaspete. Demnitatea n - ţională lezată e nerăbdătoare să se răzbune pe francezii pentru proclamaţia amintită. O singură bătălie pierdută < poate răpi Republicii avantajul cbţinut prin traversarea dinului, aducînd oraşul Mainz din nou sub stăpînirea gerJ mană. Care ar fi în acest caz cîştigul locuitorilor care au ' gustat licoarea libertăţii, dar n-au avut voie să-şi poto-i lească setea ?

Dacă judecăm atît de aspru din punct de vedere politic începutul revoluţiei în Germania, există totuşi o cauză] care explică această perioadă. Faza de început a omului^ eliberat de lanţurile sclaviei, cînd începe să-şi croiască uii drum în viaţă, oricît ar fi de dificilă, trezeşte speranţe în] suflet, încredere într-o conducere înţeleaptă şi in :auzali- tatea morală Mişcările dezordonate ale sugarului şi încercările copilului de un an de a merge singur bucură inima părintească, care ghiceşte în copilul de astăzi forţa viitol *rului

tînăr.

Libertatea, ţelul suprem către care tinde omul atît din punct de vedere moral cît şi cetăţenesc, se cucereşte greu, iar drumul e presărat cu multe erori, dar merită să fie plătit acest preţ. Dacă evenimentele epocii noastre,[1] ne-chibzuinţa, miopia oamenilor care doresc să se bucure de drepturile lor înnăscute ne oferă azi un tablou trist, noi nu sîntem cei răspunzători, ci înrobirea îndelungată e singura care poartă răspunderea pentru lipsurile şi scăderile noastre.

Cred că e util să rememorăm cauzele care au dus la o desfăşurare atît de rapidă a evenimentelor. Este mai mult

decît evidentă marea răspundere a principelui elector cară a ţinui să intre în acest război. Consecinţele acestui act ira* ţional nu apar încă, iar dacă oraşul nostru nu revine sub stăpînirea germană înainte de sosirea iernii, ele vor suferi o amînare, iar pe noi ne aşteaptă o viitoare campanie, oare va începe cu asedierea oraşului Mainz. Aristocraţii noştri sînt salvaţi, avînd moşiile, palatele şi averile în siguranţă, departe de Rin. Soborul canonicilor nu are a se teme de distrugerile unui război pentru că cei mai bogaţi membri ai lui se află în nordul principatului sau în Palatinatul nostru. Consilierii, funcţionarii şi valeţii principelui sînt şi ei în afară de orice pericol ! Au şi sosit înştiinţările prin care noul guvern de la Kaulheim îi cheamă în jurul său. Cine urmează să rămînă în oraş ? Negustorii, băcanii, meseriaşii, ţăranii, toţi cei care nu-şi părăsesc îndeletnicirile şi nu pleacă din atelierul, prăvălia sau gospodăria lor. Rămîn deci în oraş cetăţenii harnici ai statului. Ei nu merită oare atenţia suveranului ? Nu are nici un interes faţă de ei ? Nu sînt nici măcar atît de preţioşi cît sînt animalele domestice sau sălbatice ?

Ah sţortunata plebe,
Che dave del tiranno appure,
Sempre e in conto di pecore, e di *zebeS*

O, [raţii mei! Voi, cei dispreţuiţi de către conducătorii atotputernici! Voi, cei exploataţi şi lăsaţi pradă întîmplării oarbe ! Voi, cei apţi de a deveni buni, înţelepţi şi capabili ca şi stăpînii voştri! Voi, cei îndreptăţiţi şi chemaţi în aceeaşi măsură ca şi ei de a dispune dc toate mijloacele pentru atingerea acestui scop ! Durerea din sufletul meu vă recunoaşte drepturile, cere acum celui care caută adevărul să depună întristătoarea mărturie că nu înţelege soarta voastră şi nici dreptatea celui de sus. Mă năpâdcsc imagini dureroase ! Cîmpuri pîrjolite, sate în flăcări, oameni goi gemînd, un oraş transformat într-un

morman de ruine !

“ O, sărmane popor neîericit, / pe care tirani: II găsesc folositor, / tot aşa cum socotesc că oile şi cajivrie sfttf anima’e folositoare. Utel.)

«t;.

Iată unde duc ambiţia nebunească, ura, răzbunarea şi pa-â siunile, a căror satisfacere cere viaţa a mii de oameni I

O ceată de linguşitori plngăresc numele de părinte al po-il porului atribuindu-1 ucigaşului acestuia !

Există oare două feluri de oameni ? Stăpîni obraznici** şi supuşi nefericiţi ? Văd, simt şi se bucură primii altfel 1 decît ceilalţi ? Au oare unii doar de îndeplinit, în timp ce 1 alţii pot da frîu liber bunului-piac ? Virtutea şi dreptatea I e numai dc partea tiranilor şi nicicînd contra lor ? Natura 1 a dat favoriţilor ei totul, în timp ce vouă, sacrificaţilor, nu j vă dă nimic ? Nu, zeitatea nu se contrazice pînă într-atît 5 in operele sale ! Sentimentul veşniciei şi al infinitului nu 11 doar un vis frumos, iar lumea o mizăîn jocul elementelor ! Ţelurile, năzuinţele, moralitatea oamenilor sînt oare nişte] născociri ale celor aleşi să înşele mulţimile ? Poate că nu j sesizăm legătura dintre diferitele destine ale oamenilor fl poate că recompensa se află dincolo de cîmpul nostru de I percepere, dar succesiunea gîndurilor noastre nu e înşelătoare ; ea este adînc înrădăcinată în conştiinţa noastră, i Cine nu se încrede în sentimentele sale, în raţiunea sa, J se îndoieşte de existenţa adevărului şi a dreptăţii, şi acela să nu spere intr-o zi a socotelilor. Să lăsăm să prindă râ-1 dăcini în sufletul nostru sămînţa îndoielii ! Pe voi, cei ur- I măriţi de nefericire şi de nedreptatea celor puternici, să nu vă părăsească niciodată speranţa ! Va veni vremea cînd valoarea omului va fi apreciată nu după rangul moştenit sau ; dobîndit, nici după puterea şi bogăţia sa, ci după virtutea şi înţelepciunea de care dă dovadă. Rangul nu-1 va mai dezvinovăţi pe criminal, ci îi va

spori pedeapsa atunci cînd sîngcle cetăţeanului, căruia i s-a promis ocrotire, va fi tot atît de preţios ca şi al suveranului, care are datoria să-l apere. Atunci nu va mai exista nici privilegiul celor puternici de a nu-şi îndeplini datoriile şi obligaţiile. Arborele genealogic nu va mai hotărî ca un nevolnic să deţină de drept ceea ce străbunicul a luat cu forţa, nici ca cel slab de minte sau cel păcătos să merite încrederea de eare s-au bucurat strămoşii săi, inteligenţi şi cinstiţi. Întâmplarea oarbă, care constrânge omul liber să devină sclavul altuia, nu poate o, liga la aceas ă stare pe urmaşi şi nici nu-1 poate împiedica pe fiul înţelept să-şi afirme independenţa pe care părintele, mai slab de înger, a răbdat să o piardă. Aşa cum ne uimeşte astăzi faptul că omul drept recunoaşte drept rudă apropiată mai degrabă pe cel care cîştigă cu mîinile bătătorite şi haine ponosite hrana pentru familia sa, tot astfel se vor mira in viitor, aflînd că se putea j arăta respect unui om, doar pentru că era îmbrăcat în haine frumoase, avea casă arătoasă, bucate şi băuturi alese, pentru care alţii au muncit. Pentru epocile care vor veni scrierile de faţă trebuie sâ arate că a existat un om care a cinstit adevărul şi care a scris tot ce a gîndit şi simţit L Felul de a proceda al principelui elector din Mairo trebuie să fie discutat în trei privinţe : în calitatea sa de om, de suv . şi ' aliat al altor principi. Nu vreau să mă **I** refer la faptul cunoscut şi acceptat că stăpînitorii neamului I omenesc se caracterizează printr-un fel de impasibilitate, I care de fapt nu reprezintă decît sărăcia de sentimente a | tiranului înfrumuseţată de linguşitorul curţii. Mai există un I motiv pentru care nu vreau să discut despre prima cali- | tate. Dacă un botanist cercetează alcătuirea unei plante şi | găseşte în locul bobocului un vierme închistat în propriile
I excremente, îl aruncă cu dezgust, pentru că din cauza lui | planta nu şi-a realizat scopul final.

Soarta istoricului ar fi
I tristă dacă nu ar sta în puterea sa să se abţină de la cerce-
I tarea inutilă a unor fapte care-1 umplu de dezgust. Nimeni
I nu-1 poale împiedica să îndepărteze inimile împit • aşa
I cum arunci nucile găunoase

SCHIŢE PARIZIENE[1]

1

Paris. 1 brumar, în cel de-al 2-leJ an al Republicii.[2]

Capitala Franţei a fost dintotdeauna si este şi astăzi g şcoală înaltă de cunoaştere a fiinţei umane. Un popas <}e scurtă durată şi o privire nu prea atentă sînt suficiente' pentru a descoperi ceea ce în alte părţi afli după zeci de ani, şi anume : *spiritul epocii contemporane* ca şi *semnele* rnfomJtri. în noua Republică, Parisul este ceea ce Roma a ft»t odinioară in Imperiul Roman ; centrul de unde se propagă toate mişcările pînă în cele mai depărtate provincii şi unde se întîlnesc cele mai diferite influenţe. **Londra, cu**

[1] Această lucrare, scrisă de Forster în ultimele luni de viaţă, a rărrvas neterminată. Ludwig Fer

dina nd Huber i-a publicat-o în revista *Preliminarii* pentru pace, în capitolele 1—4 : î*
Berlin, 1793 ; capitolele 5—7 în volumul II, Berlin. 1794.

La prima publicare articolele sînt însoţite de următoarea explicaţie, trimisă de autorul care îşi păstrase anonima iul : „Veţi pu. blica articolele unui corespondent din Paris, care a trăit evt tele din Franţa. El e trup şi suflet de partea Revoluţiei, dar abor^ deazâ tema dintr-un punct de vedere personal. Corespondentul nu este intru totul iacobin, pentru că aceştia nu vorbesc. în îimp c< autorul nostru e înclinat sâ treacă peste consemnul impus dc aceasta grupare. Apartenenţa sa ? Cred că in epoca noastră evenimente:e nu permit starea de neutralitate. Cititorii vor recunoaşte cu uşu. rinţa cauza căreia i s-a dedicat autorul, aşa câ nu mai este nevoie să se sublinieze acest lucru. Dar i s-a părut util sâ menţioneze de multe ori et *alteram partem* (şi celelalte opinii) în vederea obţine* rii unei variaţii şi facilitării unei luări de pozi|ie.'*

Se pare că această adnotare a fost sugerată de Forster şi redactată de Huber. La retipărirea articolelor de către Huber în Kle ine Schrtfft'ft (Mici scrieri), Berlin, 1797, apare această notă în suhso| Menţiunea că autorul nu aparţine clubului iacobin:-or este inexactă ; Forster făcca parte din această grupare politică, dar afjr, inaţia avea drept scop liniştirea cenzurii prusace.

[2] 22 octombrie 1793.

0 populaţie mult mai numeroasă raportată la numărul de locuitori ai Angliei, se află faţă de Paris într-o relaţie de
1 7 la 1, dar nu are nici a zecea parte din importanţa şi in- [fluenţa acestuia. Supremaţia morală a Parisului asupra departamentelor învecinate este ilustrată în mod evident de următorul exemplu : armata revoluţionară a plecat ieri în aceste departamente pentru aprovizionarea capitalei.
: Forţa acestei armate rezidă în *opinie publică* pe care o re- | prezintă, pentru că numeric însumează doar 6.000 de ; ostaşi. Opinia publică şi influenţa ei

sînt noţiuni asupra | cărora nu existau păreri dare înainte de această Revoluţie.

1 Citesc în unele articole apărute peste Rin, relativ la evenimentele de la noi, cuvintele : constringere, abuz de putere, tiranie, laude la adresa guvernărilor monarhice anterioare, şi comparaţii nu prea măgulitoare la adresa guvernului de azi. Trecem cu vederea asemenea nimicuri pentru că nu vrem să contestăm principiile unui adversar întărîtat, deşi acesta ar fi primul pas ce s-ar cere întreprins. Nu înţeleg de ce un regalist leal nu s-ar gîndi la o cercetare obiectivă, ca Duo *dum ţaciunt idem,* non est *idem* [3], cu toate că ar fi primul fapt care ar oferi speranţa unei ieşiri din labirint.

Presupunînd că şi noi vedem situaţia în negru ca un scriitor ipohondru care şi-a deranjat stomacul la un banchet, e oare de crezut, că vom deschide porţile tuturor fortăreţelor în faţa trupelor coalizate[4] ? Vă asigur că s-ar în- tîmpla exact contrariul : ne-am baricada cu atît mai straşnic şi aceasta ca urmare a opiniei publice, care dă atît de gîndit cel puţin adversarului nostru f*ilnzof.* Ţin să amintesc încă un efcct al opiniei publice. Revoluţia a rupt toate zăgazurile, a trecut peste toate barierele impuse de diferite sisteme de gîndire. Primul prag impus, cu bune intenţii totuşi, a fost propunerea lui Mounier [5]. *„C'est une*

-[1] Cînd doi oameni fac acelaşi lucru, rezultatul nu este identic. (Citat prescurta' din *Ade*lphoe, comedie de Terenţiu.)

[4] In anul 1783 s-au coalizat împotriva Franţei : Austria, Piu-

I sia, Anglia, Olanda, Sardinia, mai tîrziu Spania. Imperiul German a ■ intrat şi el în războiul împotriva Franţei.

[5] Mounier, Jean-Joseph (1758—1306 om politic şi scriitor ■; a I fost preşedintele Adunării Naţionale în anul 1789 ; a demisionat la 1 9 octombrie şi a emigrat în Elveţia, unde a scris o carte ostilă Re-

voluţiei.

tete de *bronze, coulee dans un moule anglais"* [6], spuneam despre el, pentru că ţinea cu tot dinadinsul să copieze *constituţia engleză,* dîndu-şi astfel singur lovitura de graţie. Unii oameni de stat mai ponderaţi au crezut în posibilitatea unei constituţii bune independentă de cea engleză. Dar tind furtuna atotpustiitoare a doborât semeaţa lor construcţie, deşi aceasta purta inscripţia *Non plus ultra*[1], atunci amorul-propriu rănit s-a grăbit să anunţe că s6 apropie sfîrşitul pămîntului. Alţii au aşteptat timp mai în- > delungat, dar ultimul lor paratrăsnet, pe care credeau că l-au aflat în *sistemul federal,* a fost doborît de către fulgerele din munţi [8]. Opinia publică a trecut prin aceste etape, cunoscînd eroarea provocată de un orizont greşit. Acum s-a oprit la cea mai generală dintre toate variantele. Aceasta nu zugrăveşte drept încîntător portul în care urmează să intre şi să se odihnească nava statului, dar consideră că poate naviga destul de comod pe marea deschisă, chiar dacă sînt avarii, avînd drept deviză : *In sileniio* et *spe fonitudo mea* [t]. Revoluţia este — presupunînd că se simte nevoia unei definiţii generalizate — *revoluţie.* Poate vi se pare prea simplu sau plat ? Un bob zăbavă, vă rog ! Am ezitat destul timp s-o numim cu numele adevărat! Dovada concludentă că numele acesta i se potriveşte este dezordinea completă In caie se prăvăleşte totul. Cine ştie, poate că prin această mişcare se salvează şi exegeza unui scriitor german, care afirma că la explicarea acestui cuvînt trebuie să se insiste asupra aspectului de *reaşezare* şi nu de *distrugere.* Noţiunea de opinie publică este în prezent destul de clarificată în contextul naturii revoluţiei încît ar trece drept nebunie încercarea de a fi interzisă -au îngrădită. Acest fenomen al naturii atît de rar întîlnit, încît nu e posibil să-i cunoaştem legile şi să-l definim cu ajutorul ra-ţiunii, trebuie lăsat să-şi urmeze cursul. Aceasta

nu în-

® Este un cap de bronz turnat într-o formă engleză (Iranc.).

’ Mai departe nu se poate (lat.).

[e] Girondiştii sprijineau răscoalele din provincii pentru a slăbi importanţa Parisului. Provinciile cereau o autonomie mai mare în cadrul unui sistem federal. Iacobinii au înăbuşit aceste răscoale cu ajutorul armatei.

• Tăcerea ţi speranţa sint puterea mea Citai.).

seamnă însă că acei prinşi în iureşul vîrtejului nu trebuie să încerce a-şi dirija propria comportare după preceptele raţiunii. Faptul că pămîntul se roteşte în jurul soarelui, antrenînd luna în această mişcare, nu o împiedică pe Selena să se rotească şi în jurul pămîntului. Odată am văzut cura nişte cai scăpaţi din hamuri au trîntit la pămînt pe vizitiul unei căleşti. Cîţiva copii vagabonzi s-au apropiat şi au început să-şi bată joc de pasageri. Furios unul dintre pasageri, vrînd să sară din vehicul, să-i admonesteze, şi-a frînt gîtul ; ceilalţi au fost mai înţelepţi şi au rămas pe locurile lor, aşteptînd să treacă necazul.

De cînd ne-am obişnuit să considerăm revoluţia ca o nouă şi implacabilă forţă motrice, s-au împăcat şi mulţi dintre adversarii ci cu această idee. Nu sînteţi şi dumneavoastră de acord că e mult mai bine să te străduieşti s-o ajungi din urmă, decît să te opreşti brusc, aşa cum au procedat mulţi dintre înţelepţii care, după ce au devansat-o şi au pus-o în mişcare, se mîhnesc văzînd că revoluţia se prăvăleşte asemenea unei avalanşe, care înaintează cu viteză mereu crescîndă, distrugînd orice rezistenţă ? Decretul, dat de curînd de către Convenţia Naţională, prin care se declară că *guvernul Franţei trebuie să rămînă revoluţionar pînă la încheierea păcii,* este în fapt expresia opiniei publice, care socoate că revoluţia trebuie să-şi urmeze cursul pînă la irosirea forţei sale motrice.

Această forţă motrice nu este de natură pur

intelectuală şi pur raţională : ea reprezintă forţa brutală a mulţimilor. Iar raţiunea, această însuşire distinctivă a fiinţei umane, influenţează revoluţia contribuind la mişcările ei şi direc- ţionînd-o într-o oarecare măsură spre ţelul propus, dar nu poate avea o activitate preponderentă, dacă revoluţia a fost hotărîtă în sfatul zeilor. Raţiunea nu poate deţine un rol hotărîtor şi pentru faptul că preponderenţa ei ar însemna frînarea revoluţiei şi nu impulsionarea şi desăvîrşirea acesteia. Dacă aş sta de vorbă cu un fizician aş denumi-o adevărata *vim inaertiae*[10].

Dar odată depăşită forţa de , impact, ea reprezintă priii sine însuşi motivul îndelungatei perioade a mişcărilor re-

" Forţă de inerţie (lat.).

voluţionare, durata care uimeşte pe observatorul neavizat. Atunci cînd Necker[11] a pus în mişcare această forţă atît de greu de stăpînit a maselor populare nu şi-a dat seama de urmări. Primele începuturi ale mişcării erau aproape imperceptibile, avînd un volum, o greutate şi o masă infimă. S-au înşelat şi oameni mai clarvăzători decît el, cînd au crezut că pot stăpîni această forţă imensă. Cît de repede au scăpat din mîini frîiele ! A urmat un joc haotic al elementelor primare, convulsii şi zguduiri puternice. Mici curente existente în sens invers au fost înghiţite do impetuoasa desfăşurare a torentului principal. în final a rezultat o mişcare uniformă în sens unic, sau. cu alte cuvinte, *voinţa poporului a obţinut mobilitatea maximă, iar făclia raţiunii, care continui să ardă, îşi trimite razele în direcţia indicată de această voinţă.*

Nu mă pricep să vă explic mai clar noţiunea de opinie publică cu toate caracteristicile ei actuale. Ar fi poate mai limpede o explicaţie matematică, şi anume : opinia publică este produsul receptivităţii poporului înmulţită cu suma tuturor mişcărilor

revoluţionare de pînă acum. Cel care ştie din antropologie şi istorie cît de vie şi receptivă este naţiunea franceză îşi poa;e da seama la ce potenţe înalte au ridicat evenimentele ultimilor patru ani această sensibilitate prin participarea la conducerea statului, şi va înţelege că forţa opiniei publice poate săvîrşi minuni, cînd este altoită pe asemenea însuşiri morale. Acum cred că nu veţi mai considera lipsit de sens faptul că m-am referit mai înainte la acel *duo dum faciunt idem.* Manifestările generate de jugul despotismului, ca şi cele declanşate de revoluţia republicană, vădesc unele similitudini, dar în ultima ipostază ele se caracterizează prin lipsa de sentiment mergînd pînă la cruzime ; lipfă care, în prima ipostază, e ascunsă sub masca blîndeţii. Aceste manifestări se deosebesc profund datorită forţelor care le provoacă şi prin

" **Necker, Jacques (1732—1804), om de stat francez, scriitor. în anul 1788 director general al finaltelor. în Adunarea Naţională a cerut ca starea a III -a sâ fie reprezentată printr-un număr dublu de parlamentari faţă de primele <k>uă stări. Destituirea sa le către rese la 11 iulie 1789 a contribui! la isaltul Bastiliei** amprenta pe care le-o imprimă opinia publică. Nedreptatea îşi pierde din aspectul revoltător, arbitrar şi brutal, dacă opinia publică — aeest judecător suprem — declară că legea necesităţii a stat la bâza unei asemenea acţiuni sau decizii.

Avantajul care răzuită întrece aşteptările şi este mult tnai important decît l-au socotit antirevoluţionarii, pentru că suplineşte multe din imperfecţiunile *guvernului revoluţionar,* care poate fi apreciat în mod echitabil numai dacă se ia în consideraţie acest avantaj. Convenţia Naţională guvernează numai cu ajutorul opiniei publice, ţinînd seama de ea sau influenţind-o prin activitate susţinută. Oricît de puţin favorabilă ar putea fi descrisă şi caracterizată guvernarea de aici, se

greşeşte profund, atunci cînd se deduce din aspectul ei schimbător o inevitabilă scădere, pentru că voinţa poporului asociată cu raţiunea reprezentanţilor naţiunii îi conferă durată şi forţă. Această raţiune poate fi apreciată în mod negativ, dar ea există şi, conjugată în deplin acord cu voinţa generală, reprezintă o forţă politică uriaşă, în faţa căreia nu rezistă nimeni şi nimic. Situaţia se prezintă cu totul altfel în cazul unei guvernări despotice, unde dezmembrarea este clară şi evidentă. Lipseşte orice urmă de unitate ; raţiunea şi voinţa sînt doar atributele suveranului şi ale consilierilor săi, poporul constituie o masă inertă, care ascultă doar de impulsuri mecanice. Această masă nu e străbătută de forţe spirituale care să o anime, conferindu-i unitate şi viaţă. Scopul şi tendinţele celor două forme de guvernare sînt complet diferite. Desigur mai există un mijloc de a înfringe forţa de inerţie a poporului ; avem în faţă un exemplu viu : Franţa. Vai de acel Necker *german* care ar dezlega şi ar pune în mişcare această forţă ! Aş fi dorit să vă împărtăşea: tot ceea ce simte inima mea în clipa de faţă, cînd împrejurările cer „bărbaţi de stat care să fie mai presus de prejudecăţi naţionale şi care simt cu precizie momentul cînd patriotismul încetează de a mai fi o virtute" [1!]. Cred că v-am oferit

[1!] **Din Lessing, Gotthold Ephraim (1729—1781). Ernst *vnd Falk, Zweites Gespräch (Ernst* ţi *Falk, A doua dezbatere), Scimtl. Schrif- ten,* voi. III, pag. 262.**

Pentru început destul material pentru a avea posibilitatea Unei juste aprecieri a punctului de vedere la care se ajunge, ®tunci cînd locuieşti în Parisul zilelor noastre.

2

Paris, 15 brumar, in cei de-al 2-lea an al Republicii.[18]

Ştiţi tot atît de bine ca şi mine, dragă prietene, că st un ci cînd acorzi răgaz de gîndire nechibzuinţei franceze Şi ai răbdare să aştepţi ceasul de reculegere şi seriozitate, nimeni nu e mai sincer şi mai drept faţă de străini ca francezul. Această trăsătură caracteristică naţională nu s-a schimbat defel; înclin să cred chiar că există un progres în sinceritatea aprecierilor, cu toate că războiul pare să nu favorizeze un asemenea mod de a gîndi. Nu vă lăsaţi înşelaţi de frazeologia vorbitorilor şi a gazetelor noastre. Un asemenea stil este reprezentativ doar pentru cancelariile respective şi face parte din arsenalul noii diplomaţii. Atîta vreme cit duşmanii ne gratifică cu tot felul de epitete, ca : nemernici, hoţi, ticăloşi, atei şi regicizi, noi îi vom recompensa cu atributele de : tirani, til- hari, monştri, sclavi, bandiţi şi vite încălţate. Oamenii raţionali din ambele tabere ştiu să dea o justă apreciere unor asemenea strigăte belicoase şi poartă acest război numai cu intenţia fermă de a obţine pacea. Nimeni nu crede că injuriile pot dovedi justeţea cauzei. In fapt cui trebuie adusă o dovadă de acest gen ? Nu ştiu dacă ar fi mai mare îngîmfai'ea unei părţi sau abnegaţia celeilalte cînd ar fi vorba să *înveţi* sau să predai cu ajutorul unor asemenea argumente. Atunci cînd două mari puteri îşi dovedesc una alteia justeţea părerilor cu ajutorul ghiulelelor şi gloanţelor, soarta războiului nu va fi hotărîtă de un pumn de vorbe necioplite.

Între injuriile politice reciproce există totuşi o mare deosebire. Acestea reprezintă la noi un fel de adaos sau completare, izvorîtă din preaplinul inimii. Ele fac parte

[s] **5 noiembrie 1793. Acest capitol precum şi următoarele două au fost scrise de Forster la Pontarlier.**

din felul nostru de a vorbi tot aşa cum imprecaţiile şi expresiile comune fac parte din

vocabularul uzual. La voi însă, injuriile acestea sînt căutate, intenţionate şi îndîr- jite. Expresia „drept cetăţenesc" nu se întîlneşte în vorbirea voastră de toate zilele, ci doar în cărţi sau în cuvântările grandilocvente. La noi aceste două cuvinte sînt produsul opiniei publice pe care o concretizează. La voi e tocmai pe dos : se fabrică o opinie publică cu ajutorul lor, pentru a influenţa masele. Cu această constatare am pus punctul pe i, scumpul meu antirevoluţionar ! La voi nu este opinie publică şi nici nu poate exista atîta vreme cît poporul se află înlănţuit. Dorinţa de a vedea dezlănţuită şi în Germania această forţă imensă şi necontrolabilă a maselor poate fi considerată în momentul de faţă drept năzuinţa unui *duşman al neamului omenesc.* Noi ne-am lăsat jertfiţi pentru întreaga umanitate. Aş dori ca şi celelalte naţiuni ale Europei să profite de lupta, încrîn- cenarea şi martiriul nostru. înţelepţii şi învăţaţii voştri declamă, se înflăcărează şi demonstrează cum ar fi trebuit făcută revoluţia. Stimaţi domni, nu ne-am priceput la mai mult! A cui e vina dacă Don Quijote primeşte drept răsplată lovituri de ciomag atunci cînd îi eliberează pe sclavii de pe galere ? A cavalerului visător sau a oamenilor înrăiţi ? Cred că e mai bine să nu judecăm şi să nu condamnăm pe nimeni. Oamenii ne dezvăluie prin acţiunile lor adevărata faţă ; fiecare face ce simte că trebuie să facă şi suportă inevitabilele urmări. Cînd o domnie se prăbuşeşte aşa de repede în urma unor eforturi minime, cum a fost cazul la noi, fără îndoială că toţi stîlpii de sprijin erau putrezi. In 1787 a fost suficientă o înlănţuire de împrejurări cunoscute în lumea întreagă, ca să apară în mod evident slăbiciunea şi neajutorarea curţii franceze şi, drept urmare logică, catastrofa căderii. Vă întrebaţi desigur, pentru ce permite destinul acest dezacord între inconsistenţa unei guvernări şi nepriceperea unui popor de a-şi crea o nouă conducere ? De ce apare tocmai într-o asemenea epocă revoluţia ? Cine v-ar putea

răspunde ? Poate providenţa în marea sa înţelepciune. Nu mă simt chemat să elaborez un asemenea capitol din todicee, chiar dacă sînt convins, că Revoluţia noastră, ca operă a pro-
1 videnţei, se află la locul potrivit în contextul planului de

educare morală şi dezvoltare a umanităţii. Nutresc ferma convingere că Franţa va trece cu bine prin aceste grele încercări şi va ajunge la liman, elaborînd o constituţie raţională şi binefăcătoare. „Cine consideră această Revo- j luţie ca fiind doar a francezilor, a spus Mallet du Pan [38] cu adevărată clarviziune, este incapabil s-o aprecieze.[14] î Ea este eea mai mare, mai importantă şi uimitoare *revolu-* j *ţie în dezvoltarea* şi *formarea vioralâ a umanităţii! !*

Se pare că suveranii Europei sînt bine informaţi asupra stării de efervescenţă din Franţa şi au hotărît ca fiind 1 necesar pentru aceste timpuri, să nu lase popoarelor li- | bertatea şi nici răgazul de a da friu liber pornirilor. De 1 aceea mi se pare inutilă şi iraţională strădania scriitorilor 1 dumneavoastră de a insufla un sentiment de ură faţă de I francezi stirnLndu-i pe compatrioţii dumneavoastră împotriva noastră. Nu vreau să insist acum asupra imoralităţii unei asemenea instigaţii. Virtutea cea fără de prihană, rare nu are altă ocupaţie mai înălţătoare decît să ţină o evidenţă contabilicească a păcatelor noastre, a aflat probabil un calmant în cazuistica sa asupra acestei probleme. Experienţa ne dovedeşte că omul obişnuieşte sâ treacă de la o extremă la alta ; de la pasiune la lipsa totală de stăpînire de sine, neluind în seamă preceptele şi învăţămintele. Se ştie în lumea întreagă că neglijarea din partea noastră a relaţiilor externe a dăunat bunului renume obţinut odinioară pe tărîmul diplomaţiei, dar, in schimb, ni se pune în seamă o *propagandă,* pe care ar fi trebuit s-o facem dacă am fi fost cît de cît machiavelici, şi s-ar putea isca bănuiala că plătim o puzderie de instigatori care să insufle unor popoare, inerte din punct de vedere spiritual, unda

38 **Mallet du Pan (1749—1800), publicist francez. A militat pentru o monarhie constituţională. Friedrich Gentz a publicat în 1794 *lucrarea. Mallet* du *Pan. Despre caracteristicile Revoluţiei franceze* fi *motivele duratei sale.* „O scriere foarte instructivă pentru epoca noastră, ar trebui Insă combătută ’ astfel o caracterizează Forster.,**

dătătoare de viaţă şi forţa voinţei neabătute de a intra în acţiune.

Dar pericolul nu este mare, pentru că mijjocul de a influenţa opinia publică e prost conceput Problema îor-
mării unei opinii publice şi posibilitatea acesteia de a influenţa voinţa maselor ne poate scoate uşor din impas. Tot aşa de ■uşor cum este să dovedeşti că biblia te face virtuos, că regulile prozodiei îţi dau fiorul entuziasmului poetic că regulile creează genii : tot atît de convingătoare este şi părerea că exprimarea in mod liber a voinţei (opinia publică) ar putea avea loc mai înainte ca voinţa să fie liberă. închipuiţi-vă numai cît de ridicol e să vezi niște greieri încumetîndu-se să scoată carul din glod şi făcînd sărituri caraghioase. Dacă ştirile din ziarele franceze nu ne induc în eroare se pare că şi în Germania sînt mişcări [cart nu fac dovada docilităţii poporului. Ţin să vă încredinţez că această veste nu mă bucură. Nu este rindul Ger- F maniei de a fi zguduită de revoluţie. A plătit reforma lui
i Lrther cu un secol de vărsare de sînge, tot aşa după cum | Olanda şi Anglia au plătit din greu pasul, care le-a dus
I la libertatea morală şi cetăţenească. Acum e rindul nos- Itru. Şi vă doresc din inimă să vă încălziţi la focul aprins ld< noi şi să nu vă ardă cu flăcările sale ! Dar vai, nenoro- ■cirea altora nu te face mai înţelept !

3

Paris, 24 brumar. în ce! de-
a! :1-lea
an al Republicii.[13]

Dragă prietene, te rog să mă ierţi, dacă scriu din nou
■despre opinia publică, dar ea reprezintă instrumentul şi totodată sufletul Revoluţiei. Urmărind diferitele transfor- % mări, pe care aceasta le-a aflat în ultimii 6 ani, vă veţi ■convinge de adevărul afirmaţiei mele. Poate fi remarcată Ho

[13] 14 noiembrie 1793.

primă etapă a modificărilor în ultimile zile ale monar-
■ hiei. Suprafaţa enormă pe care se întinde Parisul, volu-
*m ul imens de cunoştinţe, gustul, umorul şi imaginaţia V concentrata intre zidurile sale, cerinţele crescânde ale unui Hnvăţămînt cu caracter epicureic, renunţarea la prejude- fcăţ' — cu caracter mai pronunţat în păturile superioare I; decît în cele mijlocii şi de jos —, întrepătrunderea clase

[u] 14 noiembrie 1793.

lor sociale, puterea parlamentului care tindea să contracareze autoritatea palatului, noile idei despre constituţie şi republică, puse în circulaţie odată cu directa participare a Franţei la lupta pentrvi independenţa Americii, dependenţa claselor avute faţă de clasele de jos, care le oferă o viaţă de huzur prin munca lor şi drept urmare emanciparea claselor de jos, conştiinţa vinovată a Curţii şi administraţiei care au dus statul în pragul falimentului, apoi ca o consecinţă a acestei derute, incapacitatea autorităţilor de a suprima activitatea incendiară a pamfletarilor politici, rare îndrăzneau să cutreiere oraşul cu sutele, oblojind cu alifiile lor de şarlatani rănile statului — aceştia sînt factorii care au netezit atît de bine drumul spre libertatea de gîndire şi de voinţă, încît opinia publică domnea nestingherită în Paris, de unde se răspîndea în toată Franţa, cu mult înainte de Revoluţie. Tot ce am schiţat aici în cîteva cuvinte puteţi găsi, expus pe larg şi în mod convingător, în cartea lui Arthur Young [39] Călătorie *prin Franţa.* începînd cu această dată, diferitele etape ale modificărilor pot fi enumerate: prima adunare a notabililor[40]; refuzul Parlamentului de a valida impozitul unic[41]; preluarea ministerului de către Necker; a doua adunare a notabililor ; Statele Generale [42] ; pasul hotărîtor al stării a treia care se declară drept

---

39 **ui Young (1741—1320), economist englez. In lucrarea sa Călătoria *in Franfa,* editată în anul 1792, descrie în mod amănunţit şi critic condiţiile de trai ale poporului francez în preziua Revoluţiei.**

40 **Adunarea celor mai înalte personalităţi din regat, 1; 22 fe**

41 **bruarie 1787. Regele dizolvă adunarea la 22 mai 1787.**

42 **La 14 mai 1787.**

[19] La 5 mai 1789 regele convoacă Statele generale, care nu mai fuseseră convocate din 1614.

Adunarea Naţională[43] ; asaltul asupra Bastiliei[44] ; 5 şi 6 octombrie[45] ; desfiinţarea titlurilor nobiliare[23] ; asignatele [21] ; federaţia ; fuga la Va- rennes [26] ; noua Constituţie civilă a clerului[2<] ; Constituţia din 1791 [2,1]; 20 iunie ■[w] ; 10 august [30] ; 2 septembrie [31]; proclamarea Republicii[32]; planurile de cucerire din iarna trecută ; decapitarea lui Ludovic al XVI-lea [33] ; înîtmplă- xile tragice din primăvară [34] ; lupta eelor două partide din Convenţia Naţională[x'] ; victoria partidei montagnarzi- lor la 31 mai ; noile operaţii financiare iniţiate de Cam- bon[30] şi împrumutul obligatoriu; înrolarea a 800.000 de recruţi şi rechiziţionarea a 40.000 de cai; înfrîngerea definitivă a mişcărilor contrarevoluţionare ; taxa asupra pîinii şi maximalizaren preţurilor [37] ; noul calendar ; exe- cuţia reginei, a ducelui de Orleans şi a deputaţilor federali, şi, ultima etapă, abolirea catolicismului în ziua de 17 a lunii curente.

[13] La 26 august 1789. Adunarea Naţională Constituantă adoptă *Declaraţia Diepturilor Omului* ţi ale *Cetăţeanului,* prin care desfiinţează şi titlurile nobiliare.

**** La 24 august 1790. asignatele se transformă în bancnote.**

[85] Serbarea federaţiilor pe Cîmpul lui Mnrte: marchează unitatea politică a francezilor în apărarea noii orînduiri social-politice.

[M] Ludovic al XVI-lea părăseşte Parisul, fugind la Varennes- en-Aragonne.

[87] La 24 august 1790, biserica se reorganizează în biserică naţională. Promulgarea Constituţiei civile a clerului.

**** La 3 septembrie 1791 Adunarea Constituantă votează constituţia. Franţa devine monarhie constituţională.**

***» Ludovic al XVI-lea este arestat în localitatea**

---

43 **La 17 iunie 1789 reprezentanţii stării a treia din Adunarea Statelor generale se proclamă Adunare Naţională.**

44' **[41] La 14 iulie 1789.**

45**A avut loc o** puternică mişcare populară, care >bligă **A u- nare.i Naţională şi pe** sa se **mu'.e** tiin Paris.

Varcnncs-en- Aragonne.

**** 10 august 1792 insurecţie naţională ; poporul răsculat ia cu asalt palatul Tuileries. Adunarea legislativă proclamă suspendarea monarhiei şi votează convocarea Convenţiei Naţionale aleasă prin vot universal.**

**** 2 septembrie 1792 şlegeri pentru Convenţia Naţională.**

[M] 21 septembrie 1792.

[13] 21 ianuarie 1793.

[51] Izbucnirea răscoalei din Vandee împotriva recrutărilor.

**** Girondinii, partid moderat, şi iacobinii, partid radical condus de montagnarzi.**

**** Cambon. Pierre-Joseph (1756—1B20). In calitate de membru I a Adunării Constituante a impus confiscarea bunurilor emigranţilor .**

Prin decretul din 23 septembrie 1793 s-au stabilit preţuri I pentru cele mai importante bunuri de consum, ce nu puteau fi «!«-I păşite.

Opinia publica s-a manifestat diferit de la o etapă la ■alta, întrucit evenimentele principale i-au imprimat un liaraeter specific. în aceeaşi măsură s-a decantat şi capacitatea de judecată a colectivităţii. Ultimii paşi străbătuţi pe acest drum au fost şi cei mai importanţi, dovedind cu certitudine că forţa raţiunii colective este in ascensiune şi promite aspecte memorabila pentru viitor. Ştiu că La dumneavoastră multă lume ar protesta vehement la citirea acestor rînduri : „Cerul să ne păzească de o asemenea raţiune !“ Parcă şi aud aceste cuvinte ! Puteţi oare să-mi explicaţi cum e posibil, ca într-o ţară, unde au strălucit de la începutul secolului cei mai subtili filozofi, unii scriitori şi oameni de ştiinţă să aibă asemenea păreri ciudate ? Cine ar mai lupta pentru revoluţie, dacă scopul ar fi observarea celei mai stricte moralităţi şi raţionalităţi a acţiunilor şi evenimentelor ? Se cade oare

să ignorăm sau să negăm bogăţia de idei, adevărurile, nenumăratele manifestări ale celor mai alese simţăminte umane. într-un cuvint, marele spectacol al luptei şi desăvîrşirii unei forţe spirituale in plină desfăşurare ? E mai uşor să tăgăduieşti capacitatea de a fi raţional şi virtuos a unui popor de milioane şi să categoriseşti tot ce se întîmplă în acea stare

drept răului a forţelor oculte prosti
şi Porni LG ia. tatea nţio
a unor mai să deduci crimiîi ;ea
care le-au rşit ? e mai să te uieşt
afli dintre uză şi înlănţu care
ţine o însem r şi greu irmina !n
-şurarea lentel epocii, înd-o arac

persoanelor care acţionează ? Urmărind cauzele şi efectele în toate relaţiile posibile, s-ar ajunge, spre liniştirea neamului omenesc, la concluzia că imperfecţiunea şi eroarea sînt defecte ale omenirii, iar imoralitatea şi nechibzuinţa sînt rezultatele neştiinţei şi indolenţei. Dacă scopul unei naţiuni este libertatea morală şi cetăţenească, educaţia spiritului şi înnobilarea sentimentelor, deci propria de- săvîrşire, această năzuinţă reprezintă chezăşia izbînzii, chiar dacă drumul duce pe cai ocolite, uneori alunecoase, cu multe suişuri şi coborîşuri. Fiecare pas înseamnă o iz- bîndă asupra dificultăţilor şi o apropiere de ţelul final, feacă hanul sau vizirul se revoltă

împotriva sultanului
său, ducă Pugaeiov[8i] se jridică în Llusia, aceste revolte sînt nefolositoare umanităţii, indiferent de rezultatul lor, pentru că intenţia iniţiatorilor a foct obţinerea unor avantaje personale. Progresul umanităţii nu poate fi folosit drept paravan pentru asemenea noţiuni!

Poate pretind prea mult de la concetăţenii dumneavoastră : mi-amintesc că şi eu atribuiam şederii mele la Paris avantajul unei priviri de ansamblu asupra situaţiei de la noi. La dumneavoastră colaborează multe elemente care prezintă evenimentele într-o lumină falsă, considerîndu-le sub diferite aspecte, care dau prin refracţie o imagine denaturată. Aşa stînd lucrurile, sînt oare şi speranţe ca matematicienii dumneavoastră să calculeze acest unghi de refracţie ? Nutresc această speranţă din toată inima ! O înţelegere de ambele părţi înseamnă un cîştig pentru Germania, sau, de ce nu, pentru umanitate, ca urmare a justei aprecieri a Revoluţiei noastre. Dacă ar exista
o cît de mică speranţă, aş îndura chiar să mi se arunce, în focul argumentărilor, vorbele : *„Pavele, greşeşti !“* Aş aştepta în linişte ca argumentele mele să-şi dovedească veridicitatea. Ar fi deprimant însă dacă eroarea se află în ochiul observatorului. Evanghelia aminteşte de întunericul care se lasă atunci cînd ochiul este *viclean.* Nu ştiu cum s-ar putea vindeca o asemenea boală, pentru că leacul amintit nu este amintit în biblie. Sînt sigur însă eâ nu e de nici un ajutor alifia, preparată din salivă şi praf, amintită într-un alt pasaj al acestei cărţi.

Progresul imens înregistrat de opinia publică este cu atît mai uimitor cu cît aceasta ţinteşte detronarea *spiritului epocii noastre.* De această neaşteptată orientare nu erau conştienţi nici iniţiatorii Revoluţiei nici cei care au apărut ulterior în prim-planul evenimentelor. Astăzi însă ea apare cu claritate, aşa că cine atacă Revoluţia este şi împotriva acestei noi orientări. Pentru

nune ea reprezintă în mod evident acţiunea supremă care influenţează soarta speciei umane, eare ne împiedica să ne rătăcim pe

[58] **Pugaeiov. Emelian Ivanoviei (1742—1775). conducătorul răscoalelor ţărăneşti din Rusia (1773—1775). Forster** nu **sesizează** ca**racterul revoluţionar al acestei răscoale. îl consideră pe Pusaciov doar cu pe un pretendent]a domnie.**

oceanul teleologiei, să ne lăsăm pradă hazardului ox*b şi să considerăm dreptatea, adevărul, bunătatea şi desăvîr- şirea drept jocuri şi plăsmuiri ale fanteziei.

Nu vreau să vă las nesatisfăcută curiozitatea asupra identităţii spiritului epocii noastre ; el poartă numele de *egoism,* dus pînă la ultimile limite ale absurdului, egoismul pe care-1 ocrotim şi încurajăm, uitînd de dragul lui pînă şi pentru ce trăim. Pe zi ce trece mă conving tot mai mult că, fără Revoluţia noastră nu ar fi existat nici o speranţă de salvare din faţa egoismului feroce, care ar fi cuprins arii tot mai largi. Existenţa acestui egoism şi a sferei sale de influenţă nu are nevoie de dovezi. E suficientă o privire dc ansamblu asupra evenimentelor secolului nostru, pentru a constata dimensiunile copleşitoare ale acestui flagel, îndreptăţind acuzaţiile aduse de moralişti micimii sufleteşti a contemporanilor. Nevoia de satisfacere a simţurilor şi vanităţilor acaparează întreaga forţă morală şi fizică a omului, nelăsîndu-i răgazul să-i iubească pe semenii săi. Unde sînt oare generozitatea gîn- dtrii, avîntul sentimentelor, simţul estetic, uitarea de sine, spiritul de sacrificiu şi independenţă ? Aviditatea de *a clştiga, a poseda* şi *a se desfăta* încătuşează pe om în lanţuri grele, ţintuindu-1 pe tina pămîntului. Care este oare mijlocul pentru a reîntoarce omul pe calea însănătoşirii ? Leacul trebuie să fie pe măsura stării grave a umanităţii, asupra eficacităţii lui mă voi pronunţa în urma unei amănunţite verificări. Este binecunoscut modul în care opinia publică a pregătit desfiinţarea instituţiilor de stat şi a parlamentului ; anulînd prin aceasta prestigiul personalităţilor. Ultimul mare succes a întrecut orice aşteptare : o întreagă clasă socială închistată în prejudecăţi a fost trezită la starea de cunoaştere a propriei personalităţi. Agonia lentă a clerului şi dispariţia ierarhiei bisericeşti în Franţa fac dovada elocventă a opiniei publice. Nici nu a fost necesar un decret pentru separarea bisericii de stat. Superstiţia dispunea de atît de puţin teren favorabil, încît s-a stins ca o luminare. Ceea ce nu a izbutit să realizeze Reforma în Germania, şi anume un *creştinism al sufletului şi al spiritului,* fără ceremonii, dogme şi versete învăţate pe de rost,

fără sfinţi şi legende, fără fanatism şi intoleranţă, v;; înmuguri de-acum sub auspicii fericit o,
ca filozofie morală practică. „Lipsă de credinţă, ateism !“ Parcă şi aud aruncîndu-mi-sc asemenea vorbe. Nu neg posibilitatea apariţiei unor asemenea fenomene care însoţesc de regulă lipsa de înţelegere a evenimentelor ; aş îndrăzni să adaug chiar că aceste fenomene se manifestă şi la apariţia binelui. Unde creşte buruiana mai bine decît în pămîntul lucrat ? Ar însemna să nu avem încredere în adevăr dacă ne temem că nu izbuteşte să se afirme sub scutul libertăţii.

Ajung acum la cel mai puternic efect al Revoluţiei $i al forţei sale intrinsece, opinia publică. Ea a dat lovitura ,de gr< ţie rapacităţii, dorinţei de cîştig şi avariţiei, într-un cuvîm a eliberat pe om de greaua servitute a *dependenţei faţă de obiecte neînsufleţite.* Operaţiile financiare ale Con- tve ţiei Naţionale ţintesc pas cu pas spre atingerea aces- ş.tui scop, prin interzicerea tranzacţiilor cu acţiuni şi cambii, prin lansarea unui împrumut de stat obligatoriu pen- Lti*u capitalişti şi rentieri, prin asigurarea unei evidenţe a [tuturor datoriilor către stat, prin interzicerea exportului
5 mărfurilor de primă necesitate, prin obligarea meseriaşilor de a executa lucrări în folosul statului şi prin chema- trea sub arme a tineretului ţării. întreaga naţiune a fost leducată si facă sacrificii pentru binele patriei. O con.se- Icinţă directă a acestor măsuri a fost şi scăderea din va- jloare a proprietăţii. Convingerea fermă că situaţia exis- Itentă ceae de la fiecare venitul, puterea de muncă, viaţa | chiar, l-a detaşat pe cetăţean de bunurile socotite odi- inioară extrem de importante. Forţele beligerante sînt Isurprinse văzînci că măsurile, socotite de ei dureros de sc- ■vere, au contribuit la emanciparea morală a individului.

. Blocarea comerţului nostru exterior, a importului alimen- ttelor, taxele asupra pîinii şi a mărfurilor de tot felul, pedepsirea celor care se fac vinovaţi de acapararea de ali- me te au dus la manifestarea unui dispreţ accentuat faţă de averea nefolositoare, periculoasă chiar în aceste zile. Alte rezultate ale acestor dispoziţii sînt moderaţia, gos- podărirea judicioasă, modestia, sinceritatea în moravuri, neîngăduirea luxului, mergînd pînă la interzicerea folosirii lingurilor ie argint, ţinută vestimentară decentă, drago: te neţărmurită faţă

de egalitate. Aceste măsuri sînt •probate do opinia publică şi au adus cu sine indiferente

fată de bani, bunuri materiale şi proprietate de orice nu tură. Această detaşare îl face pe om, cel puţin în clipa d«' faţă., dezinteresat, eliberindu-1 intr-o măsură mult mul mare de lucrurile exterioare decît se crede în străinătate,
Cel mai eficace mijloc de a face inutilă bogăţia este educarea dispreţului faţă de ea. Pentru noi singurele urgenţe sînt *pîinea* şi *fierul.* înţelepciunea multor secole ne aratfl că acest crez ne face de neînfrint.

Ceea ce nu a izbutit să realizeze opinia publică înde- j plineşte armata republicană. Acest corp de armată este chemat în toată ţara, acolo unde se simte nevoia unei j impulsionări a moşierilor restanţieri sau avari, a vreunul arendaş sau ţăran, care stringe în hambare surplusul în loc să-l cedeze statului. Opinia publică conferă acestor trupe, formate din detaşamente mid, importanţa cuvenită, dafl fiind că există oameni care mai degrabă ţin să fie con-t slrînşi decît să contribuie de bună voie la propăşirea bi-j nelui general. Efectul moral este însă acelaşi, chiar dacăl apare mai tîrziu : aceşti egoişti se mîngîie pînă la urmă lai gîndul că vecinului nu-i merge mai bine şi că toţi trebuiel să trăiască modest. Ceea ce la început era acceptarea unei I obligaţii se transformă cu ajutorul dreptei chibzuinţe înl recunoaşterea datoriei faţă de societate şi de semeni. Pre-j lucrat în acest mod, şi cel mai arid teren se transformă,: devenind apt să poarte roadele umanismului : spiritul de sacrificiu, iubirea faţă de aproape şi dragostea faţă] de ţară.

Primii paşi sînt totdeauna cei mai grei, aşa a fost şi de] astădată. Desfiinţarea agiotajului[46] părea un lucru imposibil, dai' rigoarea legii şi poziţia hotărîtă a întregii naţiuni, care s-a ridicat împotriva egoismului negustorilor, au
determinat formarea unui curent în favoarea asignatelor. Rămînea de rezolvat problema preţurilor exagerate, datorită cărora negustorii realizau cîştiguri exorbitante. Drept urmare s-a hotărît fixarea unor preţuri oficiale. Legea era imperfectă la început, nelăsînd nici un beneficiu angrosiştilor şi nici micilor negustori ; totuşi comerţul a continuat la Paris mulţumită forţei opiniei publice. Fiecare măsură aplicată reflecţii punctul de vedere al naţiunii ; învâţînd să-şi

1 46*m* **Traficul cu efccte publice.**
2
7

cunoască mai bine interesele, sâ simplifice ideile şi să stabilească relaţiile adecvate, naţiunea înţelege şi dă urmare măsurilor pe care le primeşte de la Convenţia Naţională. Franţa este convinsă că forţa Republicii constă în spiritul de sacrificiu al cetăţenilor care nu vor pregeta să lupte pentru a birui nevoile şi necazurile acestor vremuri.

Activitatea exemplară şi neobosită a Convenţiei Na- ; ţionale a trezit forţele naţiunii şi le-a pus în mişcare. Astfel Convenţia se bucură de încrederea naţiunii prin folosirea talentelor-, cunoştinţelor şi a tuturor resurselor, pe [care acest popor le ridică la cele mai înalte valenţe. Ar fi I deosebit de folositor şi ar merita osteneala de-a studia lu- I crările ştiinţifice ale acestei Convenţii. S-ar ajunge la re- Izultatul uimitor că dezvoltarea forţelor intelectuale a I mers în pas cu Revoluţia, chiar dacă actuala Convenţie nu 1 se ridică la nivelul Adunării Constituante. Sîrguinţa şi tdreaptă judecată, energia inepuizabilă şi altruismul au ri- rdicat Convenţia Naţională pe treptele puterii nelimitate, funde numai forţa opiniei publice o poate menţine. Fără Isemne distinctive, care sâ incinte ochiul, fără întîietate şi [fără autoritate în afara sălii de şedinţă, fără gardă preto- jnană şi fără dreptul la imunitate, doar cu ajutorul opi- I niei publice reprezentanţii poporului guvernează, fără I nici un fel de opoziţie peste 24 de milioane de oameni.

IDecretele emise sînt primite intr-un acord total : Convenţia Naţională definind asentimentul, încrederea şi mîn- Idna tuturor republicanilor.

4

Paris, 1 frimaire
în col de-al 2-lea an al Republicii.[4]*

Dragă prietene, nu pot rezista ispitei de a-ţi povesti BD aceste lungi seri de iarnă o întîmplare cu stafii. Un Sprieten din copilărie, care studia în oraşul H., mergea **Bjdatâ** cu poştalionul spre Berlin. Aşa cum se întîmplă adeseori în timpul călătoriei prin acele ţinuturi nisipoase, prietenul a aţipit. Cînd s-a trezit era noapte adîncă, el însă zări un necunoscut de statură

uriaşă mergînd pe l lingă poştalion. Trupul îi era fosforescent şi răspîndea o lucire mată. Arătarea îşi schimba locul : uneori alunecai în faţa poştalionului, alteori se apropia, dînd impresia căfl vrea să se urce alături de pasageri. Prietenul meu, medic ele ■ meserie, nu ştia ce să creadă. Profesorii de la facultate «el bazează pe natura vizibilă în cercetările lor şi nu au nici* cel mai mic respect faţă de stafii. In cursurile dc ;matomie 1 nu e scris nimic despre corpurile luminiscente ale stafii- ■ lor, care, se zice, dăinuie după moartea fizică şi formează.® învelişul firav al fantomelor. Toată această ştiinţă se află 9 adunată doar în lucrările lui Crusius[47] şi ale altor adepţi 1 luminaţi ai lui Rosicrucius Apariţia a început să-l intrige I pe doctorul nostru care s-a frecat la ochi în speranţa că fl silueta necunoscutului va dispare, dar aceasta se zărea din 1 ce în ce mai limpede. Prietenului îi trece prin minte gîn- 1 dul năstruşnic că stafia se răzbună din pricina neîncre- 3 derii manifestate faţă de ea. Acest gîr.d a făcut minuni: j tînărul a prins curaj şi s-a hotărît s-o ia înaintea duşmanu- I lui sau, poate, — nu vreau să-l nedreptăţesc — s-a jenat] de teama ce-1 cuprinsese şi s-a decis să facă o experienţă hotărîtoare, punînd stafia la încercare şi pedepsindu-se astfel pentru şovăiala de o clipă. A scos spada din teacă îi, în secunda cînd arătarea s-a apropiat de fereastra poştalionului, a lovit cu sete. Spada a trecut prin apariţia fluorescentă fără să întîmpine rezistenţă. Probabil că tot astfel a tăiat sabia lui Diomede*[48], trupul olimpianci zeiţe[49], sau foarfeca lui Bonnet[50] corpul unui polip. S-a auzit doar un foşnet; apariţia continua să însoţească poştalionul cu aceeaşi perseverenţă. Cine ştie ce ar mai fi întreprins necre

---

47 **Crusius, Christian August (1715—1775), teolog.**

48[48] **Diomede, unul din eroii greci care au luptat la Troia, a rănit** pe **zeul războiului Ares şi pe zeiţa Afrodita.**

49 **Zeiţa Afrodita.**

50 **21 noiembrie 1793**

Bonnet, Charles de (1720—1793), filozof şi biolog elveţian, a descoperit polipii şi a cercetat capacitatea lor de regenerare.

dinciosul meu Cel .[40] dacă nu ar fi zărit o scînteie pe vîrful spadei. A prins-o între degete şi, ce să vezi, era un licurici ! Unul din licuricii roiului, care dănţuia în noaptea caldă tot aşa cum se zbenguie ţînţarii la apusul soarelui.

Astfel se termină toate poveştile de "elul acesta — veţi exclama probabil —■, zîmbind la gîndul că nu am găsit ceva mai interesant de povestit. Vă rog să fiţi îngăduitor şi să ascultaţi comentariul. Sincer vorbind am istorisit această întîmplare doar pentru a-mi expune în continuare părerea asupra subiectului despre care v-am relatat. Aş dori să aveţi răbdare, chiar dacă sînteţi nerăbdător să i aflaţi amănunte. Nu realizaţi nimic dacă îl despicaţi cu j spadf pe bietul meu strigoi şi mi-aţi distruge mie şi altora iluziile ! Avem destul timp pentru studiul gîndăceilor ! Să privim mai întîi specia ca un întreg care schimbă datele : conceptului filozofic. Chiar dacă elementele sale sînt for- i mate diri furnici, tot merită puţină atenţie. Cu atît mai mult [sînt demne de a fi luate în considerare şi discutate manifestării? spiritului colectiv, această forţă de impulsionare *[conştientă* de sine însăşi ! Faptul schimbă datele proble-

■ mei, nu-i aşa ? Mai este în acest caz apariţia, pe care v-am

■semnalat-o doar un joc al imaginaţiei, un simplu roi de insecte căruia teama sau superstiţia îi conferă unitate şi

■suflet ? Nici dumneavoastră nu veţi nega realitatea evi- P dentă că spiritul societăţii burgheze merită să fie denumit

o adevărată spiritualitate, fiind suma tuturor minţilor lu- **I** minate ale acestei societăţi ?

Ceea ce este valabil pentru o societate aflată în stare **I** de echilibru este caracteristic şi pentru revoluţie : ea I posedă o spiritualitate proprie, conştientă de existenţa sa, **I** p< care — lăsînd gluma la o parte — vreau s-o analizez

■în cele ce urmează. Conştiinţa este singura artă în care

■facem progrese zi de zi, dar pe care nu izbutim să o pose-

■dăm în întregime. Statul aflat la cumpăna transformărilor ■pare să ajungă treptat la cunoaşterea forţelor de care dis-

■pune şi abia după aceea la determinarea scopului final. ■Opinia publică, adevărat barometru al societăţii, îmi in-

'* Celsus, Aulus Corne]ius (secolul I), autorul lucrării De mp-Bdiciita.

dică cu precizie că :fectul acţiunii asuprii ei înşişi a început să se manifeste şi la noi. In natură există o întrepătrundere şi interdependenţă reciprocă; la fe] se intimplă şi cu sta- j tele, unde efectele acestei influenţări sînt perceptibile şi a de către cei mai puţin avizaţi. în timpul acestei Revoluţii | au existat momente, cînd relaţiile externe s-au exteriori- ^ zat în mod opilăresc, agresiv. Lipsa de apărare a vecini- * lor a făcut ca jocul să devină periculos pentru ei. Dar, cu toată starea de frămîntare de la noi, desfăşurarea neaştep- tată a evenimentelor mă face să cred că vecinii sînt salvaţi, fără ca măcar *să fi contribuit* cu cera la obţinerea acestei linişti.

Datorită acestor evenimente salvatoare cunoaşterea de sine i făcut la noi un alt înainte. Desigur nu s-a ajuns la stadiul pe eare-1 doresc , forţa noastră se manifestă cu prea multă zburdălnicie şi prea mult entuziasm juvenil.

In relaţia dintre state nu e aplicat cu convingere principiul : toţi pentru unul şi unul pentru toţi. Desfăşurarea evenimentelor ne apropie de acest stadiu de maturitate, iar elementul de frînare îl constituie probabil acum concepţiile eronate, difuzate din afară în scopul realizării unor planuri utopice, cum ar fi restaurarea monarhiei sau cucerirea puterii de către un protector etc. Exemplul licuricilor strigoi mă ajută să clarific încă o problemă Aspectul ciudat al Revoluţiei noastre se aseamănă cu alcătuirea închipuită de licurici prin identitatea perfectă a părţilor componente. Oamenii care lucrează în numele revoluţiei nu se ridică, asemenea zeilor, deasupra nivelului celorlalţi cetăţeni şi, comparaţi între ei, sînt egali în valoare. Eşti înclinat să te întrebi dacă revoluţia e făcută în folosul oamenilor sau oamenii spre folosul revoluţiei. Probabil că ambele variante sînt adevărate. Principiul egalităţii nu ar fi cîştigat atît

de repede teren dacă ar fi existat o inegalitate stridentă între oameni, aceşti oameni *omogeni* sînt cei mai consecvenţi în aplicarea principiului enunţat mai sus.

E adevărat, în epocile neliniştite se întîmplă adeseori ca principiile să fie legate prin ab«z de putere. Datorită unor influenţe din afară s-a încercat şi la noi, cu ocarda elaborării legii agrare [51], desfiinţarea dreptului de proprietate sub pretextul aplicării legii de egalitate. Realizarea unei asemenea propuneri ar fi fost sinonimă cu reîntoarcerea ţării la starea de barbarie şi reîntronarea dreptului celui mai tare, contra căruia s-au dat atîtea bătălii. Exagerări de felul acesteia au avut existenţa efemeră a unei' elipe şi au fost anulate în următoarea de către forţele revoluţionare care au repus raţiunea în drepturile sale, pentru că ea, mereu activă şi sigură de adevărurile cucerite, e recunoscută şi venerată de întregul popor.

Vitalitatea forţelor spirituale — rezultanta ■ i - fi a formei actuale de guvernămînt — şi egalitatea între membrii generaţiei de astăzi reprezintă fără îndoială temelia şi garanţia duratei Republicii. Principiile libertăţilor republicane au prins rădăcini adînci in Franţa pentru că sînt înţelese şi acceptate de toată lumea. Un detaşament de cel puţin 500 000 de cetăţeni supraveghează părerile oamenilor şi pretenţiile funcţionarilor publici. Cin< ar avea oare i curajul să-şi ridice capul deasupra mulţimilor ? Cine îndrăzneşte să-l plece mai mult decît vecinul ?

Spiritul revoluţionar face imposibil abuzul de putere. Am învăţat să urîm şi să dispreţuim hegemonia ; idolii zac trîntiţi la pămînt, prejudecăţile au fost înlăturate ; bogăţia şi-a pierdut farmecul, iar corupţia nu mai » atotpu- F ternică. Opinia publică condamnă mai repede **decît** tri- f bunalele pe toţi trădătorii poporului. înaintea jud(sale I prestigiul nu influenţează talgerele balanţei — acest ade- I văr ilustrat de nenumărate exemple — iar sacrificiul volun- 1 tar e un lucru

51 **Prin legile agrare iacobine, ţărănimea** a fost pentru **întîia r oară eliberată din dependenţa** feudală.

obişnuit. O sută de săbii l-ar străpunge pe | un eventual Cromwell[52] mai înainte să apuce o singură noapte în calitate de Lord Protector. înclin să cred că ar I fi omorît chiar înainte de a-şi lămuri sie însuşi asemenea K ambiţie deşartă.

„Noi putem pieri ! Republica să trăiască 1“ — aceasta

* este deviza reprezentanţilor noştri. Danton afirma cu exal

52w **Cromwell, Oliver (1599—1658), a militat pentru emanciparea parlamentului monarhic şi a obţinut în 1649 executarea lui Carol 1; In 1653 devine Lord Protector**

tare : *que la patrie soit sauvee, el que mon novi soit fletri!*[53] în Germania asemenea cuvinte sînt tratate cu dispreţ, fiind socotite vorbe de parada, tirade în spatele cărora se ascunde de cele mai multe ori o inimă golită de sentimente şi un cap lipsit de judecată. Recunosc că exagerarea şi entuziasmul în vorbire, plăcerea de a discuta şi de a se ascunde perorînd sînt caracteristice naţiunii franceze şi că vivacitatea exagerată şi iraţională poate avea uneori urmări nedorite. La voi, germanii, drumul spre inimă trece prin judecata raţională, de aceea probabil că mai toate acţiunile se opresc la jumătatea drumului ; francezul are calitatea de a fi activ şi veşaic preocupat de ideile noi, pe care le acceptă cu entuziasm. Pînă acum preocuparea lui a fost mai mult frivolă, spre încântarea stăpînitorilor. în mintea lui ideile erau în continuă mişcare, dar astăzi, adevărurile esenţiale, cărora împrejurările le-au conferit interes şi importanţă, sînt preluate cu aviditate, oferind astfel un nou cîmp de acţiune imaginaţiei şi reflecţiei. Să aducem laude adevărului! El e cel care odată recunoscut ca atare, influenţează voinţa, dîndu-i fermitate ! Acel video meii- *ora, proboque ; deteriora sequor*[54] e doar o scuză pentru cei debili mintali. Odată ce raţiunea a înţeles utilitatea unei acţiuni, inima trebuie să-i urmeze îndemnul. Experienţa ne oferă cele mai concludente dovezi. Ce am făcut de cînd a început Revoluţia ? Am rostit vorbe în vînt sau am acţionat ?

Mi se pune deseori următoarea întrebare : „Oratorii au fost şi cei care au acţionat întru realizarea Revoluţiei ?“ Poate, în unele cazuri, dar nu prezintă nici o însemnătate întrebarea dacă executanţii au fost şi iniţiatorii acţiunii. Rezultatul este acelaşi pentru Revoluţie. Mă surprinde cit de greu se înţelege în străinătate că la noi totalitatea evenimentelor nu este dependentă, ci independentă de faptele singulare. Politicienii şi filozofii

53[a] **Principalul este să salvezi patria, numele meu fie blestemat! (frane.ţ.**

54[w] **Recunosc şi aprob tot ceea ce c just, dar înclin să fac râu. (Ovidiu, *Metamorfoze,* Vil. v. 20).**

dumneavoastră studiază actul Revoluţiei, aşa cum îl află reflectat în mintea unuia sau altuia, procedînd după o metodă destul de curioasă şi dc învechită. La noi asemenea mod de cercetare ţine de l'ancien *regime* [51] şi este cu totul demodat. întrebaţi pe un republican dacă prosperitatea Republicii depinde de Robespierre, Danton, Pachcn, Hebert sau de oricare alt cetăţean patriot! Iată cum dispar *licuricii* din faţa ochilor observatorului ! Lumina fiecăruia prezintă importanţă doar în măsura în care ea se adaugă celorlalte 24 de milioane de luminiţe. Ce importanţă mai arc în acest caz dacă unul se |pricepe mai bine să *acţioneze* şi altul să vorbească cu tâlc, atunci cînd *astfel* se realizează scopul propus ?

..Dar oare executantul nu lucrează în asemenea condiţii mai degrabă pentru folosul propriu decît spre binele pvblic ?" Auzind asemenea întrebări, ele îmi par tot atît de inteligente ca şi aceea daca francezii sini demoni sau «ngeri ! Datoria primordială a politicii este dc a menţine fîr limite acceptabile pasiunile şi a le supune legilor raţiu-Jnii. Omul sc maturizează intîi fizic, pentru a-şi îndeplini menirea sa în planul existenţei, iar roadele experienţei şi pile meditaţiei se coc mult mai tîrziu. Spre deosebire de «mul primitiv, cetăţeanul zilelor noastre trebuie să se Bucure de avantajul ca în relaţiile sale cu semenii o forţă [«Independentă de instinctele sale, dar bazată pe spiritul de ■dreptate şi raţiune să vegheze asupra dezvoltării sale mo-*ak în pas cu dezvoltarea fizică. Cel pentru care statul nu I înseamnă forţa activă întru desăvîrşirea sa morală,, nu Şart dreptul şi nici căderea să aprecieze morala şi virtuţile I Concetăţenilor mei. Cel care e de acord cu mine asupra '■tcestei probleme nu va pretinde, ca prim rezultat al unei lupt duse de un popor pentru descătuşarea raţiunii şi pen- t itru crearea unei constituţii care să-l ducă spre desăvîrşi- i ret. morală, perfecţiunea care urmează să fie obţinută I mbia după elaborarea unei asemenea constituţii. în timpul | yev(uţiilor se înfruntă pasiuni clocotitoare care pot fi uneori favorabile, alteori defavorabile scopului urmărit. La întrebarea dacă revoluţia serveşte sau va servi scopurilor unui ambiţios sau ale unui partid politic, afirm cu toată convingerea că desfăşurarea favorabilă a Revoluţiei, progresul realizat în acest

secol, larga răspîndire a ideilor

“ Vechiul regim (franc.).

noi în popor şi raţiunea care ghidează opinia publică obligB patimile duşmănoase, care apar puzderie in istfel de împrejurări, să se ascundă sub greaua mantie a virtuţii şi înţelepciunii, iar ţelurile egoiste vor fi subordonate scopului suprem al Revoluţiei ; nimicnicia unor asemenea oameni şi patimile lor josnice dispar în faţa măreţiei statului şi a iubirii de patrie care animă marea majoritate a poporului francez. Vreau să amintesc aici un singur fapt, anume victoria partidei montagnarzilor, care este cel mai concludent exemplu în acest sens. Dacă ţin cirma statului este dovada incontestabilă că sînt slujitorii şi nu stăpîmtorii statului. Spiritul Revoluţiei, pe care l-au trezit, le pretinde astăzi virtuţi şi jertfe la care poate nici nu s-au gîndit. atunci cînd au început acţiunea. Montagnarzii guvernează^ dar se află sub o atentă supraveghere şi doar cea mai strictă respectare a intereselor poporului le poate asigura spriji-Jj nul opiniei publice. Este adevărat că şi-au satisfăcut dorinţa» de răzbunare, dar statul a fost ferit de o sciziune nortalăS Partida montagnarzilor cheltuieşte mii de milioane pentrulj nevoile statului, dar a declarat bogăţia un lucru demn deS dispreţuit. Ei înşişi au drept primă obligaţie să fie pillăfl de virtute republicană. Dacă. aşa cum este omenesc, au9 crezut la început că scopul lor este cu totul altul decît cefl dovedit ulterior de experienţă astăzi ei sînt convinşi că ceafl mai modestă pretenţie personală ar îndrepta împotriva lor® opinia publică şi le-ar pregăti soarta pe care au avut-o ad-* versarii. Singur statul e cel care trage foloase de pe urma 1 ambiţiei lor.

Legile aspre ale epocii şi ale necesităţii pot schimba* lesne deviza amintită mai sas — lespre cari ai iuţea gîndi I cu uşurinţa :ă reprezintă doar modalitate de exprimare - în principiu de acţiune al celor care au rostit-o de la tribuna j oratorilor. Dacă recunoaştem că providenţa urmăreşte prin i revoluţie realizarea unor scopuri înalte şi nu satisfacerea 1 pasiunilor unor ambiţioşi, atunci evenimentul de care am 1 vorbit capătă o importanţă deosebită, iar impresia produsă 1 e atit de puternică încât sînt uimit, cînd văd oameni cu § ;i

co !] i pentru a zări praful din jurul
acestei comete strălucind în soare.

„Dar co înseamnă peniiu noi sp'r'tul Franţei revolu ‚io- 1 nare ? Este el un geniu bun sau un demon ostil ? F:-ie un

meteor strălucitor care trece şi se destramă sau un suflu de viaţă care pregăteşte generaţiile viitoare pentru
o dezvoltare neîntîlnită încă ?“ La acestea, nu găsesc răspunsul, dragă prietene. Intrebaţi-vă filozofii şi învăţaţii, şi să vă răspundă ei că poporul care din mînie necugetată a abătut asupra fiilor săi blestemul sîngelui a fost sortit să rătăcească timp de milenii pe cărările lumii, drept pildă vie a orbirilor. Şi apoi întrebaţi-vă inima ; care va fi soarta acestui popor care luptă eroic împotriva dezmembrării interne şi a duşmanilor din afară şi care suportă fiecare nouă încercare cu stoicism şi abnegaţie, mingîindu-se la gîndul că : *„E spre binele fiilor noştri !“* în faţa ochilor am urmă-poarea imagine : acest popor e înconjurat de lumină şi ţine în mînă spada răzbunătoare. Mînios asemenea săgetăto- jrului Apolo priveşte peste graniţele patriei sale şi rosteşte |cu glas de tunet : *„Discite justitiam moniti !“* [52]

5

**Paris, frimaire,
în cel de-al 2-lea an al
Republicii. “**

In Germania a fost o vreme cîrtd lumea se bucura, cu Iun fel de sensibilitate *ă la* Siegwart[54] de inofensivitatea «Revoluţiei franceze. Totul părea să se desfăşoare cu atîta calm, încît Franţa era socotită ţara fericită, unde libertatea ■vine de la sine... Ni s-au trecut cu vederea cele cîteva calpe te trase în ţeapă ; ni s-a iertat chiar îşi spînzurarea săr- jpmanului Favras [53] care a salvat de la streang un grumaz imai nobil. La apariţia, în 1791, a Constituţiei noastre nu

[5]**- Luaţi aminte să recunoaşteţi dreptatea! (Virgiliu, *Eneida,*
VI v. 620).**

[53] Noiembrie/decembrk' 1793.

[51] **Aluzie la romanul sentimental *Siegwart, eine Klosterges- ehichte (Siegwart, o poveste petrecută în mînăstire),* de Johann Martin Miller, editată la Leipzig, în 1776.**

[55] **Favras, Thomas Mahy Marquis de (1745—1790), locotenent tn garda elveţiană a ducelui de Provence,**

s-a recunoscut vinovat de activitate contrarevoluţionară şi a fost cxecutat. Se bănuieşte că 8-a lăsat învinuit pentru a salva viaţa lui Louis-Stanlslas-Xavier, duce de Provence, viitorul rege Ludovic al XVIII-lca.

se mai îndoia nimeni că pentru omenire începe o nouâf I epocă de aur. Toate aceste visuri utopice au avut drepţ i ! urmare o trezire dezagreabilă, atunci cînd evenimente* au luat o altă întorsătură ; nimeni nu ne-a iertat că le-an* distrus visurile. La 10 august, cînd detronarea s-a făcu®! prin vărsare de sînge, prietenii Revoluţiei şi-au retras sin» patia faţă de noi.

La scurt timp după acest eveniment au început să riel comparate nefericitele nopţi din septembrie [36] cu noap ea - sfmtului Bartolomeu [57] din vremea regelui Carol al IX-leaM S-au petrecut atîtea fapte revoluţionare încît s-a renunţaţi degrabă la prima părere. între timp s-a ivit şi răgazul dti a compara Revoluţia noastră cu altele petrecute în decursul istoriei. Să lăsăm pe îngerii răzbunători ai aceatof 8 Tevoluţii să întocmească statistici. Revoluţia nu se încheie curînd, iar noi mai avem de suportat deocamdată sentin ei acuzatoare, cu tot ţelul înalt pentru care luptăm, şi aceasta din cauza unora care se poartă asemenea copiilor cînd dau în scaunul de care s-au lovit, găsindu-1 singurul vinovat.] Vai de cei cărora furtuna le-a udat semănăturile, dar le-a aprins casele şi omorît vitele ! Ei nu ştiu dacă ;ă blesteme] sau să binecuvinteze !

Femeile, cărora le place să ţeasă o lume imaginară,: pot fi înţelese atunci cînd nu sesizează esenţialul din pricina unui amănunt captivant. Obişnuite fiind să privească, desfăşurarea evenimentelor doar în funcţie de faptul care le emoţionează, totul se destramă în jurul lor atunci cînd] punctul de referinţă dispare. Ghilotina, îmi spunea mi demult o pariziană, va distruge orice urmă de bunăta ;e. Copiii o pomenesc în jocurile lor, iar băieţii vagabonzi taie guul pisicilor cu ajutorul ei. Se zvoneşte că în nu şti i care orăşel, au vrut s-o încerce chiar pe grumazul un liâ] dintre tovarăşii de joacă. Aceste exemple de aşa-zisă săl-1 biticire nu m-au înspăimîntat ; ştiam că pe biata femeie] o speriaseră ultimele evenimente. Nu avea motiv de îngri-ri jorare pentru copiii săi care se aflau în perioada de trecere:

[58] Intre 2 şi 5 septembrie 1792 au fost executaţi foarte mulţi contrarevoluţionari.

[67] în noaptea de 23 spre 24 august 1572 au fost omorîţi la P rîs nufşhenoţji.

de la instinctele copilăreşti la sentimentul moralităţii. Şi de ce oare lipsa de sensibilitate trebuie neapărat să fie urmarea nefastă a Revoluţiei, cînd conlucrează şi mulţi alţi factori de influenţare. Sînt socotiţi englezii mai cruzi decît alţi oameni pentru că spînzură în fiecare săptămînă 0 mulţime de hoţi şi tâlhari la Londra ? Totuşi această îngrijorare vădeşte existenţa unor sentimente înălţătoare. [(Cetăţeanul adevărat, omul în cel mai larg sens al cuvîntului, suferă adînc la gîndul că binefacerile Revoluţiei, de Icare umanitatea are atîta nevoie, nu-i folosesc decît după - ce au curs rîuri de singe. Cîteodată se întâmplă lucruri mai : întristătoare ; un criminal politic să fie jelit ca părinte şi jprieten de sutele de oameni care l-au cunosout. în ţara / *dumneavoastră* se poate naşte întrebarea dacă noţiunea de Jcrinui in sens politic este bine clarificată. Cred că nu sîn- ■ten suficient pregătiţi să răspundem la această întrebare. ■Poe.te cineva din afară să decidă că este de preferat siste- fcaul sau programul de guvernare al unui partid politic pai al altuia ? Atunci cînd situaţia nu mai oferă nici o •posibilitate de împăcare între două partide, iar lupta

■ Eămine unicul deznodământ posibil pentru soluţionarea di-

1 bvergenţelor, partidul învingător îşi află salvarea doar în 1 jdesfiinţarea celuilalt. Dar tot ce au săvîrşit patimile la] [adăpostul necesităţii stringente ale luptei de idei urmează

Să-şi afle pedeapsa chiar dacă nu se va prăbuşi nici un ■urr: Siloah[58] asupra vinovaţilor. Moralitatea acestei răz- «tunări sîngeroase însă nu poate fi cercetată de pe scaunul i |d(judecată al oamenilor de azi.

j -1 Dacă vrem să analizăm cu imparţialitate nu ne este [■permis să pierdem din vedere cauzele care dau o notă de ! î involuntar acţiunilor întreprinse de oameni şi care uneori [1] Sini atît de puternice, încît rezultatul — fie el pozitiv sau nu — le aparţine pe de-a întregul. Cele mai importante evenimente ale Revoluţiei au fost declanşate de

rezistenţa şi impactul unor asemenea forţe. Adunai'ea Naţională a fost împiedicată în acţiunile sale de piedici minore, dar a obţinut, pas cu <pas, o supremaţie deplină, rezultantă a

[18] Ţurn ridicat în apropierea oraşului biblic Siloah. care s-a prăbuşit, îngropînd sub dărîmături 10 oameni.

conştiinţei de sine. In cealaltă tabără existau mari divergenţe între Curtea, care ţintea să recîştige vechea supremaţie, şi o minoritate, care nu mai voia să acorde primei nici măcar fărîma de putere pe care i-o conferea noua Constituţie. In interiorul acestei minorităţi exista şi o fracţiune, al cărei ţel era declararea Republicii, per *saxa, per ignes* [59], mergînd pe căi mai directe dar şi mai periculoase. Ciocnirea inevitabilă s-a produs în actuala Adunare. Sprijinite de forţa armelor unor puteri străine, taberele se agită, se aprind şi scapără. încercarea de a linişti prin măsuri autoritare această încrâncenare nu a făcut rlecit să ridice la maxim tensiunea, declanşînd cele mai teribile pasiuni. Ne-am războit destul între noi ! Situaţia s-a limpezit în ţară ; următorul pas şi nu cel mai uşor e să străpungem cercul de fier care ne înconjoară. întreaga Europă mizează pe această singură carte în lupta ei contra noastră. Dar a calculat cineva gradul de elasticitate al i materiei aflate în stare de efervescenţă şi ştie cu siguranţă* că ea nu prezintă nici un pericol ? Cunoaşte cineva inten-1 sita tea la care poate ajunge starea aceasta în urma unor 1 imixtiuni din afară? Cînd va exploda, bomba nu va dis- I truge totul în jur ? Există oare în toate aceste planuri ' urme ale unei activităţi calme şi ferme a raţiunii sau poate ! situaţia se rezumă doar la ciocnirea dintre patimi şi la 1 jocul hazardului ? Se războiesc regii cu republicanii sau | poate cel de sus sfarmă această lume pentru a rna uma-, nitatea în tipare noi ?

Ignorarea Revoluţiei nu poate merge atît de departe îneîi să e fie luat: în : ideraţie cu toate că durează j de cinci ani şi idealurile sale atît de clar conturate ! Probabil că se acordă prea multă importantă pasiunilor^ şi instinctelor umane intrate în acţiune şi se aşteaptă ca< ele să dăuneze mai mult decît au făcut-o pînă acum. Dei aceea afirmaţia noastră că situaţia internă s-a clarificat? e întâmpinată cu zîmbete ironice. Nu vreau să exprim acum indignarea pe care o resimt, constatînd această ignorare a sentimentelor şi a principiilor morale, folosite dir ce .'mai mult în politică drept pretexte in scopul mascării unor intenţii, şi nici să condamn lipsa de moralitate a unor calcule egoiste,

care mizează pe defectele noastre. Orice om integru se cutremură la gîndul că se pol stabili cu sînge rece planuri de distrugere a unui sis- ten politic prin cea mai sinistră trădare faţă de umanitate. Admiţînd prin absurd că *distrugerea*, nu a Republicii, ci
0 *Franţei, care atîmu atît* de *greu in balanţa echilibrului european*. a fost decisă de cele două mari puteri, Anglia şi Austria, chiar de la izbucnirea Revoluţiei şi că înfăptuirea complotului politic a fost atît de bine dirijată încît să se utilizeze forţele revoluţionare pentru reuşita acestui complot, succesele obţinute de Revoluţie demonstrează cu precizie imposibilitatea realizării acestor planuri criminale. Transformările rapide in desfăşurarea Revoluţiei răpesc orice speranţă de a dirija după bunul-plac mersul
, evenimentelor spre ,.stîncfle“ periculoase. Dacă este ade- Lvărată vorbăria emigranţilor francezi, care susţin că fră- pnîn ţările noastre interne stnt nişte mine pe care Austria [şi Anglia le vor face să sară în aer, că aurul străin a de- Ifclanşat declaraţia de război din partea noastră şi că tot fauru’ străin a hotărît decapitarea lui Ludovic pentru a l^doborî în urma acestei acţiuni şi pe cei care au declarat ■război, aurul străin ar lucra şi astăzi pentru noi disensiuni ■în cadrul Convenţiei şi pentru a-i învrăjbi pe conducătorii
1Revoluţiei. Dacă este adevărată afirmaţia că zece mii de ■“emigranţi activează la Paris în slujba Angliei şi Austriei, leu toate măsurile severe, pregătind diversiuni şi dezorga- lifiizînd armate, punind la cale jafuri şi impunînd prin Jconstrîngere sau perfidie acţiuni în cadrul Uniunilor
1 (populare sau a Comunei iniţiind acţiuni nânoase împo- triva puţinilor aliaţi care nc-au mai rămas, negociind predarea la inamic a fortăreţelor noastre, fol< sind labilitatea ■guvernării şi slaba capacitate de a înţelege a mulţimilor pentru a produce dezordini, dacă toate acestea sînt ade- Bpfcţtc, cum de nu există un dram de judecată pentru a con ' puţinul ; pc i machia-
] velisme cu progresul hotărîtor dobîndit prin Revoluţie în ciuda tuturor piedicilor puse în calea sa. Prin cîte situaţii lirele nu am trecut! Ni s-au răpit fortăreţe cu ajutorul înfometării sau din vina

comandanţilor trădători. Mii de «men; au fost aruncaţi în închisori : sute de oameh au (Cost ghilotinaţi ; al ■ zeci de mii au pierit în războiu sau in prizonierat — latele le-am extras din ziarele străine — ; | I iam fost obligaţi . ’ă renunţăm la traiul comod de zi cu zi; | ■ siguranţa multor cetăţeni e subminată în urma abuzului, ■ i (devenit atotputernic, sau a trădătorilor. Totul e perfe^M | adevărat! Dacă ţinem seama de faptul că spiritul revoluţionar a fost înteţit ea să ardă în vilvătăi şi că focul nimi-1 .citor distruge acum tot ce-i stă în cale, chiar şi marile»! personalităţi, amenințând să treacă graniţele, acest lucru jiu l-ar fi realizat nicicînd o mică explozie *in* interiorul : organismului nostru burghez. E josnic artificiu], dar şil mai josnică speranţa celor care, pentru a zgudui şi dez-l ^membra Franţa, au sprijinit formarea *opiniei publice.* I JPresupunînd un lucru Imposibil, şi anume că necinstea t de care se vorbeşte cu atîta inconştienţă a pătruns în cele I mai înalte sfere şi ţine în mînă eîrma statului, inițiind lacţiuni de înaltă trădare, să ne gîndim cu cîtă grijă ji teamă sînt nevoiţi să acţioneze ca să nu se demaşte ! Cea ; mai mică greşeală ar însemna pieirea trădătorului, lacre- | derea cetăţenilor e singura cale pentru a urca cele mai | înalte trepte ale puterii, de unde . ;-ar putea eventual pune | ia cale planul nebunesc de predare a Franţei în mîmile { duşmanului. încrederea nu poate fi obţinută însă decît [1] cu mijloace potrivnice intereselor curţiloi regale şi impe-1 riale ale Europei. Numai ieşirea din necaz şi îngenun- i cheiea duşmanilor pot trezi încrederea noastră ! în Franţa [1] nici un om nu are puterea de a întreprinde de unul si gur j

o acţiune de maTe amploare ! Nimeni nu e a >tputernic, încât să nu poată nutri asemenea gînduri şi să mîn nască, prin forţa personalităţii sale masele populare, Chiar dacă, prin absurd, ar exista un asemenea om — presupun un lucru imposibil pentru că şi vremurile sînt neobişnuite — nu-1 văd ducînd egoismul pînă la un asemenea grad de absurditate, încît, deţinînd puterea unui Cezar sau Crom- well al secolului nostru, să accepte rolul de marionetă a junor puteri străine. Doar platitudinea crasă a unui intri»! gant de

duzină poate aprecia astfel măreţia omefl ineasçă! Mai e posibilă şi o altă interpretare. în această -(variantă, prevederea politică a duşmanilor noştri nu ar fi 5ntr-o situaţie a t de precară. Şiretenia acestor noi Ma-' chiaveli ar fi destul do firavă dacă pentru un plan de ase»

menea proporţii şi conceput cu a ti La minuţiozitate nu a calculat anticipat evenimentele, care pentru neiniţiat par a fi rezultatele norocului nestatornic sau efectele de neînlăturat ale Revoluţiei. Poate cineva să creadă că e posibil ca în cadrul acestui plan să fi fost inclusă pe tot timpul companiei ideea răspîndită in Europa şi printre americani, că singurul mijloc de a îngenunchea pe republicani este cel al trădării ? Poate că trupele aliate au vrut să-şi bată joc de armata noastră nedisciplinată şi de comandanţi, atunci cînd s-au retras, lăsîndu-le impresia că nimeni nu poate Tezista în faţa armatei franceze. Au ridicat oare englezii asediul de la Dunkerque doar cu intenţia ca în viitoarele campanii împotriva noastră să se facă dovada că această cauză a Revoluţiei nu insuflă curajul necesar trupelor noastre ? Eroul de la Martinestje[fi0] va dovedi oare că în- frîngerea sa la Maubeuge a fost o mişcare tactică excepţională, datorită căreia Jourdan [a] îi va cădea negreşit in plasă ? Cine ştie, poate că Wurmser[02] se retrage incă în anul acesta din Alsacia [63] pentru a duce la pieire trupele noastre, lăsîndu-le pe mină Zweibriicken şi Palatinatul ca pe niştе aparente avantaje, care le vor induce în eroare ?

E (Nu-i aşa, dragă prietene, că reînvie speranţa ? Nu-i aşa că regretaţi faptul că am adoptat un punct de vedere I atît de nefavorabil republicanilor ? Privite astfel, lucru- [nle au un cu totul alt chip. Tot ceea ce ne bucură pe noi, I la dumneavoastră trec drept dovezi ale adîncii înţelep- 1 ciuni a cabinetelor din Londra şi Viena ! Vai nouă, săr- 1 mani republicani ! Vom plăti scump faptul de a ne fi scu- I turat de rege, nobilime şi der ! Domeniile coroanei, ave- K iile clerului şi ale emigranţilor slut îmbucături prea mari I pentru noi şi ne vom îneca cu ele ! Asignatele vor fi pînă | la urmă de folos duşmanilor ! Ce furtună va dezlănţui con-

[M] **Prințul de Koburg (1773—1815), care împreună cu generalul [Suvorov a învins pe turcí îo lupta de la Martinestje.**

[41] **Jourdan, Baptiste (1762—1833), mareşal al Franței.**

[65] **Wurmser, Dagobert Siegmund de (1724—1797), mareşal austriac.**

[83] **Trupele contrarevoluționare conduse de mareşalul Wurmser nu fost înfrînte în luptele de la Weisscnburg şi s-au retras din Alsacia în 1793.**

fcolidarea datoriilor dc stal şi Împrumutul obligatoriu 5 Cum ne vom salva oare din greaua situaţie d* a avea bani i gheaţă în tezaur ! Ce nenorocire ne aşteaptă dacă von® ■ transforma o sută de mii de nababi în oameni săraci $ 1 24 milioane de săraci în oameni cu stare **!** Economia **ji 3** cumpătarea, suprimarea luxului şi întronarea moravuri- 1 lor austere ne vor duce la pieire ! Ideea d- a topi clopotele 1 Ipentru a turna tunuri trebuie să fie o invenţie austriaca. 1 Fabricile de arme din Paris au fost ridicate de Pitt[65] pen- 1 tru a ne distruge ! Armata noastră a numărat de patru ■ ori o sută de mii de oameni. Astăzi se vor adăuga la aoeste 1 forţe încă de opt ori o sută de mii de băieţi zdraveni şj 1 ţaatruzeci de mii de cai. O fi şi această măsură tot o vicle- I riie a duşmanului ? Sărmani tineri, vor cădea în capcanele] fintinse nouă în jurul graniţelor şi de-a lungul coastei 1 | tAşa să fie ? Graniţa din nord e acoperită, Lyon e cucerit, j Marsilia salvată, Vendee®[5] distrus, Strassbouig asigurat, j dar se afirmă că sîntem pierduţi! Păgînismul catolicilor] a dispărut din întreaga Franţă şi s-a instaurat o epocă a i ■raţiunii. Dar şi această victorie — aşa se afirmă — e tot I
o stratagemă a politicii subtile dusă de Londra ! **In** Paris şi în întreaga Republică domneşte pacea ! E tot mina Angliei şi a Austriei la mijloc ? Dragă prietene, iată Cîte gin- j duri ne asaltează ! Mă reculeg şi mă plec în faţa hotărârilor sorţii ! Mă plec în faţa înţelepciunii politicienilor [1] dumneavoastră! Destul cu gluma! Rămîneţi cu bine şj j salutaţi din parte-mi papagalii iui Zenide [66] !

6

Paris, 13 nivuse.«

Aveţi dreptate, dragă prietene, nici eu nu contest posibilitatea de a recunoaşte din anumite trăsături caracterul unui popor, al unei revoluţii spirituale sau al unei epoci.

[M] Pitt, Wîlliam (1759—1806). conducătorul coaliţiei contra Franţei.

•s Din martie 1793 în provincia Vend&e exista o rr.işcare TO- ialistă.

®* După poezia lui Wieland *Idris* nud Zf'nido.

[f"] ianuarie 179?..

Selecţia acestor trăsături caracteristice trebuie făcuţă cu discemămînt ca să nu fie considerate

drept manifestări distinctive acţiuni fără nici un fel de însemnătate, cărora &oar numele iniţiatorului le conferă interes. Ţin să vă povestesc o întâmplare care are meritul de a evidenţia spiritul Revoluţiei în tot ce are el mai caracteristic. Laplanche, un reprezentant al poporului care are în seama sa departamentul Manche, a înştiinţat cu cîteva zile în urmă Convenţia Naţională că oamenii din batalionul 11 al noului regiment de rechiziţie din Paris, format mai ales din trupe din Tuileries şi Champs Elysees, se poartă ca nişte rebeli. La Contances au batjocorit cocardele tricolore şi au cîn- tat: „O *Richard, o mon roi*[55] [6S]. Intr-adevăr ciţiva oameni rău intenţionaţi, copiii răsfăţaţi ai unor negustori bogaţi, secretari de avocaţi, funcţionari subalterni de prin birouri Şi cîţiva preoţi din aceste batalioane au atras de partea or, sau i-au ademenit pe ceilalţi cu ajutorul banilor, că să comită asemenea farse de prost-gust, care puteau fi socotito [cu uşurinţă drept rebeliune. în seara primirii acestei veşti Clubul iacobinilor s-a întrunit în şedinţă, după ce fusese citită in prealabil darea de seamă în Convenţia Naţională, unde s-a decis că un corp de armată atît de prost sudat nu trebuia trimis în Vendee contra rebelilor, ci contra austriecilor. In timpul şedinţei a sosit un trimis al trupelor din Tuileries, aducînd la cunoştinţa Convenţiei că „întreaga trupă cu un efectiv de 4.000 de oameni au luat în unanimitate hotărîrea de a ruga Convenţia să pedepsească pe instigatori. Deocamdată au arestat pe părinţii capilor revoltei".

In dimineaţa următoare, în ziua de patru a acestei luni, întreaga trupă din Tuileries, bărbaţi şi femei, s-a prezentat în faţa Convenţiei. Preşedintele lor a cerut permisiunea de a citi darea de seamă, dar Baudouin, oratorul lor, a ţinut mai înainte următoarea mvîntare : „Am fost trădaţi! Aceşti tineri, speranţa noastră, n-au înţeles chemarea patriei. Oameni care aveau sarcina de onoare să lupte pentru independenta Franţei, au devenit rebeli, fredonînd cintecul interzis prin care se recunoşteau rebelii din Ven- dee. Focul sacru al răzbunării să-i distrugă pe aceşti răzvrătiţi !

55 **Arie din opera Rtcftar***d Inimă-de-Leu (1784)* **a compozitorului Andre Emest Gretry (1741—1859).**

1 melodie preferată a liştilor.

4

8

Pedepsirea lcr, exemplară, să servească drept avertisment celor care s-ar simţi tentaţi să le urmeze pilda. Trupele din Tuileries încearcă adînca durere de a avea în rândurile lor pe aceşti copii, trădători ai cauzei libertăţii. Părinţii vin în faţa Convenţiei şi cer pedepsirea oelor pe care îi reneagă. Adevăraţii *sanscvlottes* vor adopta alţi fii. Pe vinovaţi sâ-i judece poporal! O judecată rapidă şi neîndurătoare va stîrpi de pe pămîntul libertăţii pe aceşti laşi, care şi-au călcat jurămîntul dat faţă de Republică. Noi ceilalţi am jurat şi ne ţinem jurămîntul! Noi vom merge, dacă o fi nevoie, în locul fiilor vinovaţi, să îndreptăm greşelile lor. Vă rugăm să încuviinţaţi să aducem la îndeplinire ordinele date de Convenţia Naţională. Permiteţi ca patru comisari, aleşi din rindurile noastre, să ne însoţească pentru a fi martori ai pedepsirii acestor mizerabili !“

S-a dat apoi citire hotărîrii luate de trupă, iar preşe-, dintele Convenţiei i-a chemat pe cei care stăteau afară să ia parte la şedinţă. Merlin Thionville [56] a remarcat că Roma a avut un singur Brutus, pe cînd noi avem şase sute. Thuriot[57] a ţinut o cuvîntare impresionantă, în care a spus că Brutus a fost obligat să aducă la îndeplinire sentinţa dată de stat în virtutea funcţiei sale, dar în cazul de faţă, sentimentul de jertfire şi dc altruism a dus la formarea acestui juriu de patrioţi adevăraţi. „Judeca i singuri, a exclamat oratorul, la ce înălţimi s-a avîntat iubirea dc libertate şi spiritul nostru revoluţionar ! Pe întreg globul păminte.se nu există un om care să nu fie impresionat de spiritul de sacrificiu al acestor părinţi si rude, care au alergat învr-un suflet să ceară pedepsirea trădătorilor. Dar, a adăugat el, crima nu e atît de gravă pe cît a fost socotită la început. Rudele şi prietenii unor foşti nobili,, încolonaţi în acest batalion, au răpit minţile revoluţionarilor cu ajutorul băuturii, făcindu-i să uite de datoria faţă de cauza libertăţii. înainte de a expune cazul Comitetului salvării publice, vă rog, a continuat oratorul, în numele virtuţilor cetăţeneşti, să decretaţi că batalionul Tuileries a dobîndit

56 **Merlin de Thionville, AnloLnc-Christaphe (1703—1833), a Sprijinit revoluţia din Mainz. Era prieten cu Forster.**

57 **ThurJol, Jacques-Alcxis (1753—1829), politician franccz.**

merite faţă de patrie. Indignarea noastră nu e îndreptată împotriva cetăţenilor patrioţi, care plîng în faţa noastră cînd declară : Copiii noştri sînt vinovaţi ! îi predăm, să fie judecaţi de sabie ! Cine vorbeşte astfel face dovada unei virtuţi ! Să declarăm deci că trupele din Tuileries şi-au dobîndit merite faţă de patrie ! Vom cinsti astfel virtutea revoluţionară şi vom da o lovitură mortală celor care plănuiesc cu sînge rece pieirea patriei atrăgînd în prăpastia trădării pe fiii acestor părinţi-cetăţeni care jură acum .încă o dată să-şi verse singele pentru patrie.‘‘

Aplauze nesfîrşite au răsunat în încheierea citirii declaraţiei trupelor şi după cuvîntarea lui Thuriot. Timp îndelungat s-au auzit urale „Republica şi libertatea !“ Propunerea lui Thuriot a fost votată în unanimitate. La şedinţa din ziua de unsprezece a sosit o scrisoare din partea batalionului acuzat, în care erau expuse dovezile contra învinuirilor lui Laplanche. „Sperăm, se spune aici, că eroarea unei clipe nu-i va înfiera cu stigmatul de trădători. Noi am dat urmare ordinelor ministrului. El ne-a însărcinat cu apărarea Cherbourgului. După dispoziţiile reprezentanţilor săi urma să plecăm împotriva rebelilor din Avranches. Explozia de murmure nu a fost un semn de revoltă. Toate acuzaţiile aduse nouă în faţa Convenţiei sînt false şi exa- gerate." In încheiere se afirmă hotărîrea ior nestrămutată de a lupta contra duşmanilor şi se reînnoia legămîntul de iubire faţă de ţară. Convenţia a trimis scrisoarea Comitetului salvării publice care va ancheta şi va stabili adevărul.

Aceste fapte le găsiţi mai bine relatate decît am reuşit eu, în ziarele noastre. Dar ceea ce nu e scris în nici un ziar şi nu poate fi redat de pana unui istoriograf sau a unui poet sînt scenele din momentul citirii scrisorii lui Laplanche în faţa trupei şi Convenţiei Naţionale. In acele clipe se dădea o luptă tragică între iubirea de patrie şi cea faţă de copii. Poate că nu era o luptă, ci fuziunea celor două sentimente ; convingerea asupra vinovăţiei copiilor rostea în inima părinţilor sentinţa capitală, dar în acelaşi timp

durerea faţă de pierderea copiilor îşi afirma îndreptăţită ci prioritate. Lacrimile izvorau din ochii oelor cărora patria şi justiţia le pretindea această jertfă. Părinţii cereau cu lacrimi în ochi pedeapsa capitală pentru fiii lor. Nu era. om să nu plîngă în rîndurile Convenţiei şi a miilor de ascultători.

7

Paris, In nivose.[58] **1**

După cum v-arn mai scris., dragă prietene, Parisul este 1 iocul de formare al opiniei publice, inima Revoluţiei şi a I Republicii. L-aş compara, fără glumă, cu un stomac, chiar i dacă această asemuire dă loc la persiflări. Să-i lăsăm pe **2** detractori să-şi amuze publicul cu afirmaţia că noi pro-] cedăm asemenea spaniolilor care se scobesc în dinţi înainte 1 de a se aşeza la masă ! în arcurile unde îşi află crezare 1 atîtea nimicuri se mai poate îndruga încă imul. Noi ştim 1 care este adevărul! Nicicînd nu a trăit mai bine *cetăţeanul* 1 din Paris ca astăzi cînd există un *singur* fel de pîine. In pie- 1 ţele pline pînă la refuz, nu ; nai sînt de văzut lacheii şi bu- 1 cătarii unor cheflii bogaţi cumpărînd alimentele cele mai 1 bune pentru stăpînii lor. in schimb, meseriaşii apucă să mă- 1 ninoe bine şi pe săturate. în rilele de sărbătoare îşi cumpără j pe bani puţini delicatesele pe < are prinţii voştri şi gurmanzii j risipitori le primeau cu poşta specială din Franţa. Exce- I lentele vinuri de Languedoc, Champagne şi Bourgogne, 1 pe care le beau pînă mai ieri vecinii, sînt savurate de repu- j blicani. Lordul Howe [59] şi flota sa atotputernică nu a reuşit I să blocheze hrana stridiilor, a racilor dc mare şi a calca-j nilor, pe care-i pescuim, graşi şi frumoşi, de-a lungul coas-1 telor. Ţărăncile din Normandia nu au uitat să îngraşe 1 claponi şi puici. Ananasul sc coace ca şi pînă acum în serele noastre, iar soarele a fost şi anul acesta darnic, pîrguind roadele bogate din livezi. Natura nu pare să fie supărată
eă nişte simpli revoluţionari consumă produsele ei în loc-.;) ducilor şi a administratorilor generali. Dar în timp ce pentru risipitorii nesăţioşi mincărurile

58 **Decembrie/ianuarie. Capitol** scris între 14 şi 19 decembrie,

59 **Este ultima lucrare a lui Forster.**

alese pierd u-eu orice farmec, noi ne bucurăm cu măsură de accste road<2 ale pămîntului, cinstind cu feluri alese doar bucuria marilor sărbători ale patriei şi ale noastre. în zilele de lucru no mulţumim cu friptură şi salată, care e foarte gustoasă, chiar dacă nu a fost preparată de episcopul de Paris[60].

Paris ! — Vă rog să-mi iertaţi arabescurile atunci cînd vorbesc despre el. — Parisul simte, gîndeşte, se bucură şi digeră pentru întreaga ţară. De aceea complotul care urmărise anul trecut marşul spre capitală pentru a strangula Revoluţia prin ştergerea Parisului de pe faţa pământului, sau pentru a-1 reduce, ca pe Anvers, la starea jalnică dintre viaţă şl moarte, nu era întru totul lipsit de temei. Parisul dă tonul nu doar pentru că adăposteşte o populaţie numeroasă şi pentru dimensiunile sale impresionante, oi pentru că circulaţia mărfurilor, a ideilor şi chiar a persoanelor este foarte redusă în restul ţării. Nici al douăzecilea, poate nici al treizecilea locuitor al Franţei nu iese din perimetrul locurilor natale, în timp oe în Anglia a patra parte a populaţiei trece cel puţin o dată pe an prin Londra, cîştigînd astfel un grad do independenţă şi de claritate in gîndire, acelaşi pe care îl vei afla şi la parizieni. în timpul monarhiei, aristocraţii locuiau lot timpul la Paris ; cei din Anglia pleacă vara la moşii, separînd astfel interesele lor de cele ale oraşului. La noi Parisul e I singurul etalon al desăvîrşirii şi mmdriei naţionale ; e I steaua polară a Republicii. Aici e mişcare şi viaţă; aici fi; afli ultimele noutăţi şi invenţii ; aici este lumină şi posibi- I ! ta tea de a cunoaşte. Parisul e centru de comunicaţie cu
■to te departamentele Rcpublicii. In Paris converg ideile H care sînl difuzate apoi spre cele mai îndepărtate provincii. I Canoanele bunului-gust şi ale modei pornesc de la Paria.
■Franţa le dă ascultare ca unor legi divine şi le impune în
■întreaga Europă. Supremaţia în acest domeniu e recunos-

™ **Joigne, Antoine (1728—1311), episcop al Parisului, renumit** ■ pentru arta sa **de a pregăti salate.**

60 **Howe, Richard-Charles** (1725—1799), **amiralul flotei** engleze

cută şi astăzi, după cum o dovedesc jurnalele dumneavoastră de modă.

Dar între graniţele Republicii, astăzi, Parisul dictează prin forţa opiniei publice.

Cine urmăreşte mersul Revoluţiei ştie că toate evenimentele de seamă au fost pregătite şi realizate în *Paris.* Poporul din Paris a fost un instrument puternic în mîinile celor care au avut curajul să pună la încercare forţa naţiunii, dind prilej mulţimii să-şi facă auzit pentru prima dată glasul. E cea mai bună dovadă a maturităţii politice şi a conştiinţei republicane faptul că această capitală, locul de etalare a celui mai orbitor lux şi a unei revoltătoare imoralităţi, a dat semnalul de abolire a monarhiei. în acest loc de concentrare intensă a bogăţiei, a risipei şi egoismului era mai mare şi numărul duşmanilor Revoluţiei, ei reprezentînd o forţă mai puternică decît oriunde în ţară. Aceasta este şi explicaţia frămîntărilor continue care se fac auzite la Paris, cu mai multă sau mai puţină intensitate, încă de la pi'ima şedinţă a Adunării Naţionale. în acest oraş s-a încercat prin tertipuri, şiretenie, calomnie, mită şi corupere, prin crimă şi fărădelege, frînarea spiritului revoluţionar. S-a cheltuit energie, tenacitate, dar totul a fost în zadar ! Superioritatea celor care aveau cu totul alt ideal a zădărnicit aceste încercări!

Nu intenţionez să evaluez idealurile Revoluţiei şi nici moralitatea sa cu ajutorul etalonului convenţional, pentru că nu aşa se pot aprecia la adevărata valoare marile evenimente. Răspîndirea largă a ştiinţei şi a descoperirilor în acest domeniu au constituit la Paris una din principalele cauze ale marii receptivităţi a locuitorilor faţă de ideile revoluţionare. Curiozitatea parizienilor este cu cîteva grade mai ascuţită şi mai selectivă decît a locuitorilor din cine ştie ce colţ de ţară, iar cultura lor, dobîndită prin contactul cu oameni eruditi şi prin frecventarea spectacolelor, unde ştiu să aprecieze cu discernămînt jocul actorilor, nu poate fi înţeleasă decît de cel care participă la viaţa de aici. Cinci ani de Revoluţie au potenţat această caracteristică ; vînzătoarele ghemuite în faţa focului de cărbuni, citesc jurnalul, sacagii şi lustragii vorbesc seara la adunările pe secţiuni şi la cele populare despre măsurile cerute de situaţia de

moment cu siguranţa pe care ţi-o conferă cunoaşterea adevărului unor noţiuni de bază. Relaţiile stabilite fie şi cu ajutorul unor idei puţine la număr pot duce la apariţia unor judecăţi mărginite, dar numai noţiunile false duc la rezultate greşite. Mintea parizianului, modelată de Molifere, Regnard, Destouches, Marivaux, Racine, Corneille şi Voltaire are posibilitatea de a înţelege adevărul expus de alţii, chiar dacă nu-1 află singur. .Asupra unui *singur* punct s-au înşelat: nu-şi dau seama de marea distanţă — *distanţă creată in mod artificial dealtfel* — care-i departe de jugul neştiinţei, încît astăzi francezul nu mai poate înţelege cum lucrează mintea unui om pentru care un călugăr capucin reprezintă cultura. Lecţia din iama trecută a diminuat în mod sensibil părerea exagerată asupra receptivităţii vecinilor.

Parisul va rămîne. cel puţin pentru moment, reşedinţa guvernului. Sistemul federal al statului american a permis Congresului o schimbare frecventă a reşedinţei, schimbare care într-un stat cu asemenea dimensiuni a contribuit probabil la întărirea uniunii federale, fiind spre folosul şi nu în detrimentul acestuia. Faptul că s-a emis părerea construirii unui nou oraş ca sediu al Congresului nu va duce neapărat la stabilirea sediului guvernului. Ţara întreagă ar trebui să se opună construirii unei noi capitale din moment ce ea există. Bunăstarea tuturor e condiţionată de bunăstarea acestei ţări, iar filozofului patriot nu-i rămîne decît să modeleze statul aşa cum o cere situaţia existentă şi nu după concepţia lui.

Parisul, veţi spune, joacă în stat rolul pe care nu şi-l arogă nici cel mai răsfăţat fiu fără a stîmi invidia celorlalţi. Vocea parizienilor a fost considerată de cele mai multe ori drept vocea întregului popor, dar, vă rog si remarcaţi deosebirea, întregul popor a aplaudat această voce şi a fost de acord cu opiniile expuse. încercările de a învrăjbi departamentele contra Parisului au eşuat. O jumătate de milion de oameni, vieţuind pe o suprafaţă de mici dimensiuni, reprezintă un excelent barometru politic. Esenţial în desfăşurarea unei revoluţii nu este faptul că o facţiune sau alta şi-a depăşit drepturile, ci că prin aceste nasuri ea a reuşit să cucerească puterea în stat sau să salveze naţiunea

dintr-o situaţie critică. întreaga lum<> ştie că 31 martie şi 2 iunie sint opera Comunei din Paria. In acele clipe părea că puterea şi prestigiul Convenţiei Naţionale vor dispărea, dar s-a îatîmplat la fel ca în căzui unui bolnav, care în timpul crizei e lipsit de prestigiul său individual în faţa doctorului; odată trecut de acest impas Prestigiul se manifestă cu mai multă intensitate. Comuna din Paris, care îşi asumase pe atunci multe obligaţii, a «idat în faţa Convenţiei. Nici nu apucase procurorul general Chaumette[61] să pronunţe hotărîrea de a uni toate comitetele revoluţionare din cele 48 de secţiuni într-un organism comun cu cel al Consiliului Popular, cînd un decret al Convenţiei a interzis orice unificare a autorităţilor subordonate. Comuna din Paris nu a fugit ca un miriapod fricos ; ea a fost secţionată în 48 de sectoare independente, fără prea multă importanţă, subordonate Comitetelor revoluţionare. Chaumette, care a mai fost admonestat şi pentru abolirea atît de zgomotoasă a catolicismului, a ales soluţia cea mai înţeleaptă şi s-a adaptat situaţiei. Popularitatea sa era nelimitată în oraş şi este şi astăzi destul de mare, cu toată lovitura primită. Adjunctul său, ttebert[73], care editează un ziar sub numele de Pere Duchesne, se menţine şi el pe poziţie, cu toate că nu de mult s-a încercat să i se dea o lovitură distrugătoare. Despre primarul Pache, lumea vorbeşte cu respect ca despre un <>m a cărui moralitate a trecut cu succes prin toate încercările. Un asemenea om pare sortit să imprime Revoluţiei pecetea desăvîrşirii sau cine ştie...

O mulţime de oameni, care n-au altă ocupaţie decît să socotească cum să fie canalizat excesul de pasiune al unor capete înfierbîntate, sînt dc părere că au descoperit noi sciziuni, noi revoluţii cu al(i corifei. Ei afirmă că ştiu cu precizie — de parcă ar fi îa legătură cu inamicul — cine va începe primul şi cine va urma. Cînd stai să le asculţi vorbăria şi te gîndeşti la suita de ridicări şi de căderi ale numeroaselor partide, pe care ei le preconizează, eşti aproape gata să crezi că vor elimina prin ghilotinare pe

61 **Chaumette, Pierre-Gaspard (1763—1794), şef al grupării ia- tobine.**

cele douăzeci şi cinci dc milioane de patrioţi. Acum cîteva zile mi s-a dezvăluit un nou secret : spun ci că vom avea
o altă rezolvare a situaţiei în următoarele zece luni. Termenul acesta atît de lung pare să dezmintă afirmaţiile că nu sînt siguri de viaţa lor nici o singură clipă. Cred că lupta, chiar acerbă, e inevitabilă. Dar cine nutreşte speranţa să scape nepedepsit pentru intenţia de a subjuga din nou Franţa cu ajutorul unor asemenea diversiuni interne acela... Nu, domnilor, jocul dumneavoastră nu are şanse ! Noi avem atuul — Parisul e de partea noastră, deci vom învinge !

RELATĂRI
ALE
CĂLĂTORIILOR
ÎMPREUNA CU JAMES COOK ÎN JURUL

LUMII[62]

Cînd Cook sc ivi

Suma cunoştinţelor geografice era relativ limitată in j vremea lui Cook, căruia îi fusese sortit

să adune în scurt | timp cele mai convingătoare date asupra planetei noastre, i Dorinţa de a face descoperiri îl însufleţea, iar calităţile sale] erau pe măsura acţiunii pentru care fusese destinat. Ast-

fel a realizat infinit mai mult decît predecesorii săi rămî- txînd una din marile personalităţi ale secolului, atît ca navigator cît şi ca descoperitor de noi zone geografice.

Pentru a ne da seama de amploarea

 în 1772,

acţiunilor sale amintim lungimea traseului străbătut în cei zece ani. Căile de apă parcurse de Cook în timpul marii călătorii în jurul lumii sînt egale cu de şapte ori înconjurul pămîntului. Care marinar

—la vîrsta de 17

se poate mîndri să fi străbătut într-un timp atît de scurt patruzeci de mii de mile ! In linie dreaptă, acestei lungimi îi lipseşte o pătrime ca să completeze distanţa de la pămînt la lună.

—ani, Georg

Ajungem să înţelegem acţiunea sa în adevărata-i măreţie dacă o corelăm cu celelalte idealizări ale căpitanului Cook, omul care a făcut de două ori înconjurul lumii şi era pe punctul de a parcurge accastă

—Forster pleacă

distanţă a treia oară ; omul carc a navigat pe toate oceanele lumii; omul care cunoştea întreaga planetă de parcă ar fi cumpănit în palmă globul pământesc, aşa cum împăraţii din

vechile picturi ţin în mină globul imperial. în Mările Sudului a călătorit pe urmele vechilor descoperitori, corectînd hărţile de navigaţie; a străbătut apele unor ţărmuri noi, iar prin

—tatăl său într-o

realizări a întrecut pe navigatorii timpurilor vechi şi pe cei de astăzi. îi datorăm nenumărate observaţii astronomice şi determinarea poziţiei geografice a multor ţinuturi. A mînuit, cu o

tenacitate demnă de preţuire, sonda ; a trasat harta coastelor şi a golfurilor, a porturilor, a bancurilor de nisip, a recifelor şi stâncilor; a elaborat ex- celente eompendii pentru navigatori.

—**jurul lumii**

Hărţile mărilor europene nu sînt redate cu atîta exactitate ca în cele aduse de Cook din călătoriile sale în emisfera sudică. Navigatorii mai vechi se temeau de ivirea uscatului şi

—condusă de

treceau în viteză prin faţa lui, deseori fără să debarce sau să cerceteze pă-mînturile noi descoperite, şi chiar dacă puneau piciorul pe uscat nu se prea ocupau să-l cerceteze. Atitudinea

adoptată faţă de indigeni îi obliga să se retragă în grabă, chiar mai înainte de a fi cunoscut regiunea şi vegetaţia sau pe oamenii trăitori pe acele meleaguri. De aceea din relatările lor nu se

desprind lucruri interesante, nici pentru biologi, nici pentru filozofi ; şi nu sînt corespunzătoare nici din punctul de vedere al navigatorilor, care nu găsesc în ele materiaî util.

— navigator

Cook a fost şi în această privinţă mult diferit faţă de I predecesori. Spiritul său neobosit iscodea mereu mijloace I să uşureze viaţa dură a echipajului, izbutind astfel să pre-

—James Cook

1 lungească durata călătoriilor ; a lărgit aria descoperirilor şi a cunoştinţelor prin studii asupra naturii şi a omului. Răimînea pe pământurile nou descoperite atîta timp cît era necesar pentru a întreprinde

—(1723—1779).

cercetări minuţioase cu ajutorul tovarăşilor de călătorie. Sînt convins că odată tipărite, studiile sale vor alcătui o sursă utilă şi vor fi citite cu plăcere şi interes. Jurnalele călătoriilor însumează ele singure şase

volume in-cvarto ; alte două volume cuprind observaţiile astronomice, altele relatări asupra unor fenomene fizice şi descrieri din natură. Din acest voluminos material n-a văzut | lumina tiparului decît o infimă

—durează 3 ani,

parte. Numai cercetările asupra speciei umane cuprind date foarte amănunţite asupra multor popoare necunoscute nouă. Cook a scris cu rîvnă tot ce putea fi de folos contemporanilor şi

~~şi~~ **Reinhold şi**

urmaşilor ; des- Pre înfăţişarea oamenilor din ţinuturile noi descoperite, temperament ul lor, moravurile şi felul de viaţă, îmbrăcă- mintea, formele de guvernare, religia, noţiunile ştiinţifice ^

—Georg Forster

arta !

Nimeni altul nu cunoştea mai bine valoarea clipei care P'ere atit de repede şi nimeni nu a folosit-o cu mai multă c°nştiineiozita te. Nimeni nu a împins atît de departe limitele cunoaşterii

într-un timp atît de scurt, ca cel pe care Exploratorul nostru l-a avut la dispoziţie. înaintaşii socoteau că şi-au făcut datoria faţă de urmaşi atunci cînd au ^conjurat pămîntul în douăzeci şi două de luni,

—se reîntorc

realizare P-care o credeau mai mult decît meritorie.

Călătoriile lui ^rteret[2] au durat mai mult pentru că a pierdut un muson PHelnic, dar acest timp l-a irosit apoi prin porturile populeze de europeni.

—încărcaţi de

Cook a rătăcit trei ani în cursul primei călătorii; a doua a durat mai mult, iar a treia, al cărei sftrşit el nu l-a mai apucat a ţinut mai mult de patru ani.

încerca să-i povestesc viaţa şi să fac cunoscute

descoperirile sale de-a lungul celor trei călătorii unice în felor.

A doua călătorie a lui James Cook

Nu trecuse un an, cînd la 13 iulie

cercetărilor

1772 Cook a plecat din nou cu două nave. Era însoţit de astronomi, naturalişti şi desenatori care urmau să fie plătiţi din fondurile publice. Printre aceşti

întreprinse,

specialişti se număra şi tatăl meu, aşa <â am avut şansa ca. însoţindu-1, să înconjur pământul de la apus la răsărit. Cook însuşi a elaborat cea mai mare parte a planului

—dar din cauza

de călătorie, avînd în vedere că toate descoperirile făcute de el pînă la această dată nu izbutiseră să convingă pe geografi că nu există un continent

sudic.

—cu amiralitatea

Punctul cheie de la care porneau geografii în speculaţiile lor era echilibrul necesar între emisfera nordică şi sudică, teorie pe care o prezentau drept un adevăr de necontestat. Această teorie presupunea existenţa unui continent în sudul planetei, pentru a evita o răsturnare a globului terestru. Nu i-a convins călătoria în jurul insulei Noua Zeelandă şi nici faptul că pilotul Juan Fernandez a pătruns pînă la 40" latitudine sudică, căci dincolo de aceste drumuri de apă străbătute a rămas necercetată o mare parte a oceanului. Cook a cucerit o mare victorie pentru triumful adevărului, dar pentru a învinge neştiinţa şi lipsa de raţiune a plecat într-o nouă călătorie, pe o rută temerară în jurul polului sud, care urma să spulbere teoria existenţei unui nou continent. A călătorit trei veri la rînd dincolo de 60° latitudine sudică, pătrunzînd de mai multe ori în interiorul cercului polar. Pe timpul iernii, cînd nopţile durează şase luni şi cînd furtunile acelor mări neospitaliere întrerup călătoriile de cercetare, Cook a născocit o modalitate de a recrea echipajul, pornind să cerceteze insulele situate în interiorul *Tropicului Capricornului.* Timp de patru luni a parcurs distanţa de la Capul Bunei Speranţe pînă în Noua Zeelandă, a trecut dincolo de cercul polar, a coborît în părţile sudice ale Oceanului Indian pînă la 47[63] latitudine sudică, apoi a străbătut şase sute de mile marine la 60° latitudine sudică. In Noua Zeelandă, nava *Revolution,* j comandată de Cook, s-a reîntîlnit cu vasul *Adventure* care se pierduse de nava amiral în timpul unei ceţe dense. Co- 1 mandantul navei *Adventure,* Fumeaux, a folosit cele trei j zile cît a fost despărţit, pentru a cerceta Ţara Yan-Diemen,

---

britanică tatăl nu-şi poate publica materialul. In locul tatălui, Georg Forster descrie :âlătoria în jurul lumii. Prima ediţie apare în 1777 la Londra sub titlul *A Voyage Round the World.* **Ediţia germană apare în 1778—1780, la Berlin, sub titlul *Johann* Reinhold *Forster»* ttnd *Georg Forsters* Rc.isv *um die* W *elt in den Jahren 1172*—1775 *(Călătorie în jiiTi'l* lumii a lui Johann Reinhold *Forster* şi Georg Forster *în* anii *1TT2*—*1775).**

63 **Carteret, Philippe (mort în 1796) navigator englez, a descoperit multe insule din Mările Sudului.**

I aducînd dovada că această fîşie de pămînt este legată de coasta răsăriteană a Australiei. După revederea cu căpitanul Fumeaux, Cook se îndreaptă către prietenii săi, paşnicii locuitori ai Insulelor Societăţii, continuîndu-şi drumul ; spre vest şi parcurgînd aproximativ cinci sute de mile a determinat poziţia exactă a insulelor Amsterdam şi Mid- ; delburg, pe care Tasman le descoperise venind din Noua

Zeelandă. Pe drumul de întoarcere către Tahiti a menţinut cursul între 40° şi 50°, străbătând Marea Sudului cu toată iarna care domnea în această emisferă. Datorită acestui mod de a lucra şi-a rezervat un timp apreciabil pentru cercetările din vara următoare.

145

Dupa Întoarcerea în Noua Zeelandă a plecat pe un drum mult mai spre sud, totuşi suprafaţa neexplorată a mării îngheţate era încă imensă şi ar fi speriat pe oricine în afară de Cook. O furtună puternică a despărţit pentru a doua oară vasul *Adventure* de nava amiral, iar Cook s-a văzut din nou în situaţia de a înfrunta cu un singur vas pericolele unei călătorii de doi ani. Ştia din prima călătorie cîto primejdii îl aşteaptă pe navigator la aceste latitudini sudice extreme. Ştia cît de agitată este marea şi cît de ceţoasă şi rece este atmosfera ; cît de periculoşi sînt gheţarii plutitori şi rit de numeroase sînt banchizele de gheaţa Experienţa unor dificultăţi învinse îl îndemnau pe căpitan să treacă la înfăptuirea unui plan, care ii reuşise pe jumătate. A doua călătorie din timpul verii a început de la antipodul Londrei, cu direcţia spre Polul Sud. Pentru a cerceta o suprafaţă cît mai mare, Cook descrie un arc spre nord pînă la 58° latitudine sudică, după ce a străbătut peste cinci sute de mile marine în apropierea cercului polar şi se întoarce spre sud cu hotărîrea fermă de a pătrunde în această zonă cît mai aiînc posibil. Gheaţa care pînă acum stăvilise înaintarea lor pînă la 64° şi la 67° latitudine părea să fie de data aceasta mai favorabilă expediţiei îneît nava ajunge pînă la 62° fără a întîlni nici cea mai mică bucată de gheaţă şi trece de 70° cu multă uşurinţă. Toată

lumea nutrea speranţa de a pătrunde în sud tot atît de departe cît pătrunseseră alţi navigatori în partea de nord a Terra, cînd în ziua de 30 ianuarie 1774 un cîmp de gheaţă de dimensiuni neobişnuite a pus capăt călătoriei noastre spre sud la 71° 10: latitudine sudică.

Cind privesc în urmă şi râd desfăşurîndu-sc drumul parcurs acum 13 ani, întâmplarea mi se pare petrecută în vis. Fără a socoti devierile de la rută sau pe cele din Noua Zeelandă spre Tahiti şi înapoi, drum care însumează trei mii de mile marine, am parcurs în optsprezece luni mai mult de două treimi din circumferinţa pământului şi am cercetat tărîmurile din extremul sud pînă la 60° latitudine, depăşind-o de multe ori. Este adevărat că absenţa uscatului a contribuit mult la accelerarea vitezei în această călătorie-, dar era nevoie de fermitate şi tăria de caracter a lui James Cook pentru a prelungi atît de mult o călătorie în ernîpu-rri sudică. Navigaţia în aceste părţi este mai dificilă

decît în emisfera nordică, din pricina vînturilor schimbătoare şi aprige care produc furtuni în lanţ ; uneori se iscă vijelia chiar pe timp de ceaţă, alteori nu vedeam soarele «îte două, trei săptămini. Blocurile de gheaţă se iveau pe neaşteptate, plutind ca nişte insule uriaşe, mărind pericolul prin schimbarea continuă a direcţiei. Deseori le zăream in ultimul moment, când de-abia izbuteam să schimbăm direcţia navei. Cine ştie oare de dte ori am scăpat de la pieire, fără să ştim că ne paşte primejdia în întunericul nopţii! De cîto ori am ascultat cuprinşi de teamă zgomotul valurilor care se spărgeau de stîncile de gheaţă fără să fi putut vedea cauza îngrijorărilor noastre ! Era vară atunci cînd am străbătut aceste meleaguri, dar termometrul se ridica arareori deasupra punctului de îngheţ, iar vasul era acoperit cu o crustă groasă de gheaţă încărcată cu ţurţuri; zăpada şi grindina alternau cu averse reci de ploaie, distrugînd pînzele şi funiile. Efcctele negative ale intemperiilor corelate cu efortul susţinut la care erau supuşi şi cu hrana alcătuită timp de patru luni din carne sărată altei'ată şi pesmeţi mucegăiţi au influenţat sănătatea echipajului. Cook a izbutit prin aplicarea strictă a măsurilor preventive să împiedice apariţia scorbutului. Epuizarea era însă inevitabilă ca urmare a lipsei prelungite de hrană proaspătă. Căpitanul Cook, obişnuit din tinereţe cu
o viaţă aspră, constituia un exemplu pentru toţi ceilalţi. Hrana lui era aceeaşi ev cea a echipajului, care se simţea îmbărbătat de purtarea căpitanului. Dar omul a fost învins de nenumărate necazuri care îl asaltau. Atunci cînd pe drumul întoarcerii, temperatura scăzută nu a mai împiedicat izbucnirea frigurilor, am ştiut că va sosi clipa, cînd se vor spulbera speranţele de a-1 salva. A rezistat atît timp cît i-a trebuit descoperitorului ca să cerceteze petele albe de pe acest pămînt.

începe marea călătorie

...Două nave puternice, *Revolution* şi *Adventure,* au fost armate ca vase regale de rangul şase, iar James Cook şi Tobias Fumeaux au fost desemnaţi în calitate de comandanţi. La 11

iunie, tatăl meu a primit ordinul să participe la călătorie pentru a colecţiona, a descrie şi desena plan- 1 tele şi animalele întîlnite. Ne-am pregătit în mare grabă ... ta în răstimpul a nouă zile bagajele noastre să se afle laţ bordul vasului *Revolucn* care staţiona la Sheerness. In 4 ziua de 22 iunie vasul a plecat spre Plymouth...

In zorii zilei de 13 am ridicat pînzele şi împreună cu f ***Adventure*** am plecat din Plymouth. Am privit ultima dată | colinele fertile ale Angliei, lăsîndu-ne pradă nostalgiilor, 1 dar strălucirea unei dimineţi luminoase, noutatea călăto- I riei şi întinderea liniştita a mării au alungat gîndunle 1 triste...

La 20 iunie am zărit promontoriul Ortegal, pe coasta Spaniei... La 22 iunie ne aflam în faţa farului de la Co- runna... în ziua următoare, pe la orele 3 după-amiază, vase de îăzboi spaniole au trecut spre portul Ferrol. Unul dintre vase avea şaptezeci şi patru de tunuri, celelalte şaizeci. Ultimul a arborat steagul englez, dar după ce noi am ridicat pavilionul nostru, l-au coborît pe al lor, au tras o Ralvă şi au arborat steagul spaniol. Au tras şi în direcţia lui *Advenlure,* dar pentru că nu-i luam în seamă, spaniolii au făcut cale întoarsă, nu înainte de a mai trage o salvă asupra noastră. Căpitanul Cook a oprit înaintarea. ***Adventure*** ne-a urmat exemplul. Spaniolii au chemat pe ***Adventure*** în limba engleză şi, arătînd spre nava noastră, a întrebat ce fregată se află în faţa sa. Auzind răspuns îl ne-a urat drum bun. După acest incident, nedemn de ,,stă- Pînii mărilor", ne-am continuat nestingher iţi drumul.

în timpul nopţii am depăşit promontoriul Finisterre.

Un popor sărac pe o insulă bogată a Capului Verde

La 11 august am zărit Bonavista, una din insulele Capului Verde, iar a doua zi, după ce s-a limpezit zarea în urma ploii de scurtă durată, am văzut şi insula Mayo. Către prînz ne-am apropiat de insula San Iago şi am ancorat la orele trei după-amiază în rada din Porto Praya, situat de

partea sudică a insulei, între 14° 53° 30° latitudine nordică şi 23° 30° longitudine vestică.

Am debarcat a doua zi în zori şi ne-am dus să-l vizităm pe comandantul portului, Don Jose de Sylva, un om cu suflet bun, care vorbea niţel franţuzeşte şi ne-a promis să ne prezinte guvernatorului general al insulelor Capului Verde. Acest domn se numea Joachim Salama Saldancha de Lobos, iar reşedinţa se află de fapt la San Iago, capitala ncestei insule. Fiind însă bolnav, aşa cum o arăta paloarea feţei, se stabilise în acest oraş. De la ei am aflat cîteva date asupra insulei pe care le redau în continuare.

Antonio Nolli, probabil celebrul Antoniotto, genovez de origine, a descoperit în 1449 aceste insule şi a debarcat pe una din ele, pe care, în cinstea zilei de 1 mai, ziua descoperirii, a numit-o Mayo. Nolli se afla în serviciul Infan- telui Portugaliei, Don Enrico. în acelaşi an a descoperit şi insula San Iago. în timpul unei noi expediţii, întreprinsă în 1460, a luat această insulă în stăpînire, întemeind o cofe Lonie, unde s-a stabilit definitiv. De acolo a făcut numeroase deplasări, cereetînd întregul grup de insule. San , Iago, cea mai mare dintre ele, poate fi străbătută în şapte- ; sprezece ore. Capitala cu acelaşi nume se află în interior şi este reşedinţa episcopului, în a cărui grijă şi ascultare
Ise află întreaga suflare a insulelor Capului Verde. Tinu-
I tul e împărţit în unsprezece parohii, dintre care cea mai
I populată numără patru mii de case ; restul insulei e foarte
1 puţin locuită. Porto Praya e aşezat pe un pinten ds stîncă,
■ la care urcă o cărare abruptă şi întortocheată. Partea
■ dinspre mare este înconjurată de ziduri mucede, rămă-
■ şiţe ale fortificaţiilor de odinioară. De cealaltă parte stau ■de strajă Lntărituri înalte cît un stat de om, care sînt lucrate

I din pietre suprapuse, necimentate. în apropierea fortului
I e situată o clădire destul de arătoasă, aparţinînd unei com-
1 panii comerciale, care se îndeletniceşte cu schimbul de
■ mărfuri pentru Lisabona şi deţine un fel de monopol asu- | pra comerţului acestor insule. în Porto Praya se află şi
1 agentul acestei companii la care am fost îndreptaţi de că- Itre guvernator să cumpărăm alimentele pentru aprovizio-
I narea navelor. Reprezentantul companiei era un om foarte
■ comod; ne-a promis tot ce i-am cerut, dar nu ne-a pro-
■ curat decît un bou pricăjit. Compania tiranizează pe bieţii

locuitori şi le vinde mărfuri de cea mai proastă calitate a preţuri -exorbitante.

Locuitorii insulei Sau iago sînt de statura mijlocie, 1 urî ţi şi aproape negri, eu părul creţ şi buzele răsfrînte. Ca- A fonicul Pauw din Xanten crede că strămoşii localnicilor * acestor insule sînt primii portughezi debarcaţi eu 300 de j ani în urmă. Culoarea închisă a pielii s-ar datora, după ■ cura afirmă şi .abatele de Manet, temperaturilor ridicate j sie acestor ţinuturi. Nu ar fi oare mai verosimilă expli- 1 cârca nuanţei închişii a pielii în urma căsătoriilor frec-* vente cu băştinaşii de pe coasta apropiată ? Oricare ar fi ■ adevărul, în prezent sînt foarte puţini albi; induzînd pe ■ guvernator, comandantul portului şi agentul comercial, am 1 văzut doar cînd-şase albi. In multe insule chiar guverna-, 1 tarii şi preoţii sînt negri. Nobilii sînt îmbrăcaţi în haine I europeneşti uzate, pe care k-au obţinut prin schimb îna-1 inte de înfiinţarea societăţii comerciale. Ceilalţi locuitori j se mulţumesc cu o îmbrăcăminte modestă, alcătuită din- 1 tr-un fel de cămaşă **numită** camizol, un pantalon şi pălă-] rie. După toate aparenţele se simt foarte bine în această j ţinută. Femeile au trăsături urîte. Sînt înveşmîntate în- j tr-o bucată de pînză de bumbac. în dungi, oe o poartă I aruncată peste umeri, şi care le ajunge pînă la genunchi. 1 Copiii umblă goi puşcă pînă la adolescenţă. Despotismul guvernatorului, păstorirea superstiţioasă şi obtuză a preo- i ţilor, neglijenţa organelor portugheze ţin pe locuitori | într-o stare mai rea dccît a populaţiei din Africa, iar drept 1 urmare a condiţiilor mizere, populaţia, adevărata bogăţie j

* unei ţări, scade pe zi ce trece. Oamenii continentului cald cu o înclinare naturală spre încetineală, dar sînt şi împinşi la această inactivitate, care-i face nepăsători faţă de orice încercări de îndreptare a situaţiei, deoarece ştiu că vor fi nud chinuiţi şi mai nefericiţi. Aduşi în stare de apatie totalii, ajung cerşetori, singura stare socială care-i apără de tirania şi rapacitatea stăpânilor. De ce ar lucra, renunţînd la linişte şi somn, singurele plăoeri care le-au mai rămas, cînd ştiu că folosul nu este al lor, ci

al stăpinilor.

Perspectivele triste, lipsite de speranţa unei posibile fericiri, mi-i îndeamnă la căsătorie. Dificultăţile do :i pro mira şi puţinul necesar traiului îi fac să evite întemeierea unei familii. Ta toate aceste necazuri se mai adaugă şi lipsa de fertilitate a solului, unde recolta depinde exclusiv de ploile musonice. Dacă nu plouă la timp, soarele pîrjoleşte cîmpul şi foametea îşi arată colţii. Este de înţeles că în asemenea condiţii locuitorii renunţă la căsătorie, ştiind că soarta copiilor va fi sărăcia şi viaţa de sclav. Insulele Capului Verde sînt muntoase, iar înălţimile descresc spre mare în coaste domoale, întrerupte de văi largi, înverzite. Apa lipseşte. Cu excepţia lui San Tago, care are un riu mare, Ribeira Grande, nu există pe insulă decît apă de fîntînă. Fîntînile, prost construite şi nezidite, au o apă sărată, tulbure şi seacă de două ori pe an. Valea din apropierea portului, mai fertilă, este plantată cu palmieri, trestie de zahăr, banane, bumbac, agave şi pomi papao ; o mare parte a terenului e acoperită de păşuni şi mărăcinişuri.

Selavo de la Capul Bonei Speranţe

După ce am coborît din bărci ne-am îndreptat spre reşedinţa guvernatorului, baronul Joachim de Plettenberg, pentru a prezenta omagiile noastre. Guvernatorul este un erudit a cărui politeţe şi conversaţie ne-a făcut o bună impresie. Am vizitat multe persoane oficiale printre care şi pe comandantul portului False-Bai, domnul Brand, în casa căruia locuiesc căpitanii vaselor engleze pe timpul escalei, şi unde intenţionăm să tragem şi noi. Aproape toţi funcţionarii Companiei închiriază camere ofiţerilor şi călătorilor de pe navele care ancorează aici în drumul spre Indii.

Ne-a surprins plăcut diferenţa evidentă dintre această t colonie şi cea portugheză de pe insula San Iago. Frumoasa insulă de la tropicul Capricornului are condiţii de dezvoltare mult mai favorabile, dar a fost lăsată în paragină. La Capul Bunei Speranţe, am descoperit în mijlocul unui Ipustiu înconjurat de munţi întunecaţi şi

neprimitori un oraş prosper, dovadă de netăgăduit a sîrguinţei locuitorilor. Singur cartierul dinspre mare nu e prea aspectuos. Antrepozitele Companiei se află în imediata apropiere a ţărmului, iar loeuinţele funcţionarilor pe o colină învecinală. Forlul, carc apără rada portului, se ridică în par leu de est a oraşului şi nu pare să fie prea puternic, cu toalu că este înarmat cu baterii pe ambele laturi. Străzile ora* şului sînt drepte şi late ; unele au pe margini o perdea de stejari, altele au canale de scurgere prin mijloc. Cu toate ecluzele construite, apa lipseşte deseori şi atunci canalele împrăştie un miros tare neplăcut. în acest oraş caracterul naţional olandez se face foarte bine simţit, oraşele fiind I împînzite cu o reţea de canal*...

Casele construite din cărămidă au faţadele tencuite. ca* i mere încăpătoare, înalte şi aerisite, oferind condiţii bun® I de locuit in această zonă caldă. în oraş există o singură J biserică, mult prea mică pentru marele număr de enoriaşi*! Spiritul tolerant de care dau dovadă olandezii din EuropaŞ I este aproape inexistent prin aceste ţinuturi. Numai cu pu«| |ţin timp în urmă au permis luteranilor să ridice biserick |în Batavia, dar nici astăzi nu oficiază vreun preot protes® tant la Capul Bunei Speranţe. Credincioşii se mulţumes® cu slujbele, destul de bine remunerate, ale predicatorilor! I de pe vasele daneze sau suedeze care opresc aici în drumul! | spre Indii. Sclavii o duc mai prost în această privinţă j nici stăpînirea nici proprietarii lor nu se îngrijesc de unii lucru atît de minor cum consideră a fi credinţa supuşilor* I lor. Cu excepţia dtorva mahomedani, care se strîng dini cînd în cînd şi psalmodiază cîteva versete din Coran, ei nus au nici un fel de religie.

Compania are cîteva sute de sclavi care locuiesc şi lu-§ crează într-o clădire spaţioasă ; alături se află spitalul | pentru marinarii de pe vasele Companiei. Căci navele în| drum spre Indiile răsăritene au la bord şase pînă la opt sute de recruţi, iar apa potabilă în raţii neîndestulătoarei şi carnea sărată, uneori alterată, duc la îmbolnăviri grave. Din Europa pînă la Capul Bunei

Speranţe se prăpădesc! optzeci pînă la o sută de oameni la bordul unui vas ; altej două sau trei sute de cazuri de îmbolnăviri grave sînt spitalizate. Vînzătorii de suflete, care recrutează cu cheltuieli? minime şi o gravă lipsă de conştiinţă, oameni pentru Compania Indiilor Răsăritene sînt nepăsători faţă de viaţa bieţilor rccruţi. Soldaţii Companiei afirmă că au fost] „furaţi" din ţară ca să ajungă aici pe ultima treaptă a so

cietăţii. In farmacia spitalului se găsesc medicamente ieftine ; două sau trei sticle conţin leacul pentru toate bolile. însănătoşirea se datoreşte mai mult aerului curat şi alimentelor proaspete decît iscusinţei medicilor.

Stăpînirca colonială olandeză

...în ziua de 22 am părăsit Tafel-Bai. Mai înainte de a continua povestirea călătoriei, voi încerca să dau cîtcva amănunte despre această colonie olandeză...

Capul sudic al Africii a fost înconjurat în timpul faraonului Neho şi mai tîrziu în vremea lui Ptolomeu La- thvrus. Odată cu scurgerea secolelor omenirea a uitat de existenţa lui, aşa că Bartolomeu Diaz, marele navigator portughez, era îndreptăţit să afirme că a descoperit acest Cap in anul 1487. Vasco Da Gama a înconjurat primul acest promontoriu în anul 1497, cînd a descoperit drumul spre Indii, fapt considerat pe atunci o adevărată minune. Tărâmurile redescoperite au rămas nefolosite pînă în anul 1650 cînd van Riebeck, un felcer olandez, a intuit importanţa întemeierii unei colonii pentru Companiile Comerciale Olandeze. De atunci promontoriul acesta este în continuă dezvoltare.

Guvernatorul depinde nemijlocit de Companie şi este numit Nobil Stăpîn, titlu care se conferă membrilor consiliului suprem din Batavia. El este şi preşedintele unui consiliu compus din viceguvernator, procuror, maiorul-coman- dant al fortului, un secretar, un casier, un pivnicer şi un contabil. Fiecare dintre membri are sub control direct o branşă comercială din activitatea Companiei. De competenţa acestui consiliu ţin toate problemele civile şi militare. Viceguvernatorul are în subordine un colegiu juridic, compus din membrii diferitelor departamente, şi soluţionează problemele juridice. Pentru a garanta imparţialitatea nu se aleg rude în consiliu.

Veniturile guvernatorului reprezintă o sumă considerabilă ; în afara unei sume fixe, a locuinţei gratuite, a mobilierului şi alimentelor, primeşte zece taleri de fiecare butoi cu vin achiziţionat

pentru Companie şi transportat la Batavia. Compania plăteşte patruzeci de taleri pentru fiecare butoi; ţăranul primeşte douăzeci şi patru, restul revine celor 2 guvernatori, primul primind două treimi ţfin samă. Venitul anual al guvernatorului se ridică astfel la patru mii de taleri. Viceguvernatorul are în grijă ;oate ala cerile Companiei în această paîte a globului. El sem- 1 neazâ ordinele către toate departamentele. împreună cu I procurorul, deţine titlul de comerciant-şef. Procurorul ad- 1 niinlstreqgă paratul poliţienesc şi veghează la respectarea 1 legilor. Venirii său este compus din amenzi şi taxei > percepute pentru anumite mărfuri. Dacă dă dovadă de 1 prea mult zel în încasarea taxelor. îşi atrage ura tuturor. Pblitica sănătoasă a olandezilor l-a numit pe procuror ca supraveghetor general al tuturor angajaţilor Companiei, * pentru a evita acţiunile repobabile şi pe cele neproductive, fi Procurorul trebuie să fie un bun cunoscător al legilor şr 1 depinde direct do Olanda. Maiorul (postul acesta este < rcu- 1 Pat acum de domnul von Ptehn, care a fost foarte amabil 1 faţă de noi) are şi titlul de comerciant bizar pentru noi, obişnuiţi fiind cu obiceiul statelor europene ca militarii să nu aibă altă funcţie. Doar în Rusia, funcţionarii de stat şi chiar profesorii universitari au grade militare. Numărul trupelor regulate de la Capul ! Bunei Speranţe se ridică la şapte sute de oameni, dintre I care patru sute se află încazarmaţi în fort. Locuitorii apţi pentru armată formează o miliţie a cărei efectiv se ridică Ia patru mii de oameni care cu ajutorul unor semnale pot fi strînşi în cîteva ore la locul de instrucţie. Din aceste cifre deducem cu aproximaţie numărul populaţiei albe, care se află răşpîndită pe im teritoriu atît de vast, încît e î călătoreşte patru săptămîni pentru a ajunge din aşezării îndepărtate la oraş. Plantaţiile se află la zile întregi depărtare una de altă şi sînt înconjurate de satele hotento- ţilor. Distanţele enorme îi fac pe colonişti să se simtă singuri şi lipsiţi de apărare. Viaţa acestora e suportabilă, şi dacă stăpînul îi agrează, primesc chiar îmbrăcăminte acceptabilă, cu excepţia încălţămintei, pentru că ciorapii Şi ghetele sînt însemnele distinctive ale stăpîniior. Sclavii sînt

aduşi cu nave speciale din Madagascar, dar se întîl- Resc şi mulţi malaezi, bengalezi şi negri. Coloniştii albi «înt olandezi, protestanţi francezi şi în cea mai mare parte, germani. Caracterul locuitorilor oraşului este contraciic- toriu : sînt harnici dar le place să trăiască comod ; sociabili şi primitori, nu se pot însă abţine să profite de pe urma camerelor pe care le închiriază şi aşteaptă cadouri în obiecte şi mărfuri de la ofiţerii navelor comerciale. Le lipseşte din păcate ocazia să se cultive, neavînd nici o şcoală mai răsărită. Băieţii sînt trimişi la studii în Olanda, dar educaţia fetelor este neglijată. Lipsa evenimentelor în viaţii publică şi aversiunea faţă de lectură transformă conversaţia lor într-o bârfă, la fel de lipsită de interes ca şi oea din micile oraşe europene. Se vorbeşte franceza, portugheza, engleza, olandeza şi malaeza. Multe femei cunosc toate aceste limbi pentru că însuşirea limbilor străine, în- demînarea la muzică şi dans sînt atribute obişnuite şi înlocuiesc într-o oarecare măsură lipsa unor bune maniere. Totuşi în elita societăţii există persoane a căror comportare, educaţie, cultură şi înţelepciune ar fi de admirat şi în Europa.

Alimentele sînt ieftine, dar nu întîlneşti bogăţiile imense care pot fi acumulate în Batavia. Cel mai avut om de la Capul Bunei Speranţe nu are mai mult de două suie de mii de taleri sau de douăzeci de mii de lire sterline.

Oamenii de la ţară sînt buni şi primitori. Locuind în regiuni depărtate de oraş au puţine cunoştinţe ; ceea ce e uşor de înţeles dacă ne gîndim că se află la zDe întregi distanţă unii de alţii şi nu au altă companie decît aceea a hotentoţilor. Viţa de vie se cultivă numai pe plantaţiile apropiate de oraş, butaşii fiind sădiţi încă de primii colonişti şi aparţiiund prin moştenire familiei. Astăzi însă Compania nu mai recunoaşte acest drept de moştenire şi arendează viile în fiecare an. Arenda este foarte mică, douăzeci şi cinci de taleri pentru şaizeci de acri, dar prin această măsură s-a împiedicat amenajarea unor noi plantaţii. în ţinuturile depărtate se cultivă grîu ; unii colonişti se îndeletnicesc în exclusivitate cu creşterea animalelor Mi s-a povestit despre doi

colonişti care au turme de cîte cincisprezece mii de oi şi vite. Majoritatea au şase pînă 1H opt mii de oi şi duc anual turme imense la oraş, dar leii, bizonii şi oboseala unui drum lung împuţinează numărul acestora, Colonistul pleacă cu întreaga familie la tîrg, de-

plasîndu-se în cape acoperite cu coviltir de pînxă şi trase de zece sau douăsprezece perechi de boi. în afara vitelor duc la piaţă unt, seu de oaie, carne şi piei de hipopotam, blănuri de leu şi piei de rinocer. Munca cîmpului se face cu sclavi, dar la nevoie sint luaţi şi hotentoţi săraci din tribul boşimanilor, care trăiesc din vînat şi pescuit. Arendaşii bogaţi ajută pe începători încredinţîndu-le turme de
oi pentru a le duce pe păşunile bune, dar foarte îndepărtate ; în schimbul muncii li se dau jumătate din miei, oferindu-li-se astfel posibilitatea să ajungă în scurt timp tot atît de avuţi ca şi cei care i-au ajutat. Compania îşi rezervă dreptul de proprietate dar nu încurajează pe noii colonişti. Totuşi hărnicia acestora e răsplătită din plin pentru că ei aprovizionează Isle de France şi Bourbon-ul cu grîne şi din cînd în cînd trimit vase pînă în Olanda Acest export s-ar efectua la preţuri mai bune dacă plantaţiile ar fi mai apropiate de ţărm. Aşa griul e adus cu carele pe drumuri foarte proaste pînă la Tafel-Bai. Dar marile depărtări între ferme se explică prin existenţa unoiv regiuni nedesţelenite, dat fiind imposibilitatea de a fi lucrate. Pe de altă parte nici Compania nu permite aşezarea Unei noi ferme la o distanţă mai mică de o milă germană faţă de vecinul său. Dacă colonia s-ar afla dependentă direct de Olanda populaţia ar fi mai numeroasă şi mai avută ; Compania însă obţine profituri mult mai importante păstrînd în proprietate pămînturile şi împiedicînd astfel pe colonişti să devină prea puternici.

Navele se pot aproviziona din belşug, la preţuri scăzute cu grîu, făină, carne de vită, vin, zarzavaturi şi fructe. Clima foarte sănătoasă fereşte pe locuitori de îmbolnăviri, iar străinii se vindecă în scurt timp de scorbut şi alte maladii. în oraş iernile sînt foarte blînde, dar în munţi şi în interior zăpezile, furtunile şi gerurile încep din noiembrie. Guturaiul şi răceala, pricinuite de vînturile puternice care bat în toate anotimpurile, sînt singurele neajunsuri.

Hotentoţii, locuitorii autohtoni, s-au retras în interior. Satul — aşa-zisul Kraal — cel mai

apropiat se află la o sută de mile engleze de Capetown. Uneori vin în oraş pentru a vinde vite sau ca să-i ajute pe crescătorii olandezi să ducă turmele la tîrg...

Prima escală în Noua Zeelandă **Aroganta europeană**

...în lipsa noastră au venit la bord doisprezece indieni[3] tntr-o canoe, să ne vîndă obiecte de îmbrăcăminte lucrate de ei, topoare de piatră, măciuci, suliţe şi vîsle. Şalupa noastră, plecată de dimineaţă spre golful din apropiere să aducă zarzavaturi şi iarbă pentru capre nu se înapoiase. Spre marea noastră îngrijorare nici a doua zi nu s-au întors. Printre ei se afla locotenentul de marină de rangul DI, locotenentul puşcaşilor marini, domnul Hodges, tîmplarul şi comisarul vasului. îngrijorarea noastră era cu atît mai îndreptăţită cu cit vremea, care era frumoasă în ziua de 25, la plecarea şalupei, a început să se strice. Abia în ziua de 26, după-amiază, odată cu înseninarea cerului, s-au întors în sfîrşit şi oamenii noştri, sleiţi de oboseală şi de foame, pentrucă la plecare luaseră drept provizii doar biscuiţi şi o sticlă de rachiu. Din cauza timpului nefavorabil nu reuşiseră să prindă nici peşte. Vîsliseră din greu contra valurilor pentru a se întoarce la navă, dar nereuşind să înainteze, au căutat scăparea pe ţărm, unde s-au adăpostit în nişte colibe părăsite. Singura hrană a» fost scoicile pe care le găseau pe stînci.

!n ziua următoare ne-am dus pe insulă să colecţionăm plante şi păsări : după amiază ne-am îndreptat spre coastele stîneoase de la Point Jackson să vînăm *shag* [4], pe ca- re-1 mîncam în loc de raţă sălbatică. între timp am fost vizitaţi din nou de familia indienilor. De data aceasta au venit să mănînoe, fără să aducă ceva pentru schimb. I-am întrebat cum se numesc. A trecut mult timp pînă să înţeleagă întrebarea noastră. Cel mai în vîrstă se numea To- wahar.gha, ceilalţi Kotughăa, Koghăa, Kollăkh şi Taywahe- rus. Ultimul era un băieţandru de 14 ani, foarte plăcut la înfăţişare şi cel mai vioi dintre toţi. L-am invitat în cabină,

is
a

unde a mîncat cu multă poftă o raţă sălbatică, o porţie de pateu de poşte şi plăcintă cu came. Căpitanul i-a turnat

> Numele dat de Forster locuitorilor din Noua Zeelandă.

* Specie de cormoran.

vin de Madera într-un pahar pe care l-a golit cu multe i strîmbături. Vinul dulce de Capetown i-a plăcut mai mult şi a cerut al doilea pahar, după care a început să danseze prin cabină. A cerut mantaua căpitanului aflată pe un scaun şi s-a supărat crunt cînd a fost refuzat. Pentru ca nu i-am dat o sticlă goală pe care a vrut-o, a ieşit alergînd din cabină. Pe covertă a încercat să ia o faţă de masă pusă ' la uscat. Văzînd că i-o luăm înapoi nu s-a mai putut stă- pîni; a început să bată din picioare şi să mîrîie, apoi a eăzut într-o stare de melancolie. în atitudinea băiatului se oglindea sensibilitatea atît de uşor de rănit a oamenilor acestor ţinuturi. Spre fericirea lor nu cunosc băuturile alcoolice care i-ar face să-şi piardă stăpînirea de sine.

A doua ri pluteau în jurul navei mai multe bărci în care se aflau vreo treizeci de indieni, aduceau spre vînzare unelte, arme şi diferite obiecte ştiind că marinarii sînt mari amatori de astfel de schimburi. Printre ei erau şi cîteva femei, cu obrajii vopsiţi cu roşu şi buzele vinete, probabil din cauza tatuaj ului. Aproape toate aveau picioarele strîmbe şi genunchii groşi, deformaţie care se datorează probabil obiceiului de a se aşeza cu picioarele ghemuite. Culoarea pielii e un maroniu deschis, plani negru, faţa rotundă, nasul plat, ochii negri şi vioi; partea superioară a corpului e bine proporţionată şi figura plăcută. Marinarii le asediau cu multă rivnă, iar felul cum erau primite avansurile lăsa să se întrevadă o cucerire nu prea dificilă...

E întristător faptul că aceste descoperiri au costat viaţa multor oameni nevinovaţi. Subminarea principiilor morale a fost cel mai mare rău pe care l-au făcut europenii grupurilor de populaţii autohtone. Dacă aceşti cuceritori i-ar fi învăţat

lucruri folositoare sau i-ar fi dezobişnuit pe băştinaşi de unele practici dăunătoare, ne-am mîngîia cu gîndul de a fi compensat întrucîtva neajunsurile pricinuite. Situaţia de fapt mă îndreptăţeşte să afirm cu toată convingerea că venirea noastră a fost în detrimentul locuitorilor din Mările Sudului. Populaţiile care au fugit de noi sînt mai fericite că nu i-au cunoscut pe marinarii europeni...

într-o dimineaţă, mai frumoasă decît cele descrise de poeţi, am văzut apărînd în faţa noastră insula TaMti. Vin- tul de răsărit care ne-a fost însoţitor credincios pînă acum, s-a oprit dintr-o dată, iar noi am simţit răcoarca înmiresmată a ţărmului — Munţii împăduriţi ridicau vîrfurile semeţe în scăpărarea răsăritului de soare. La poalele lor, ochiul îşi desfăta privirea pe dealurile înveşmântate în ruginiul toamnelor. Cîmpia era umbrită de arbori de pîine şi nenumăraţi palmieri, ai căror vîrfuri maiestuoase întrec cu mult cieştetul arborilor. întregul peisaj părea cuprins de vraja somnului; abia mijea de ziuă şi umbri tăcute adăstau în văi. Pe nisipul plajelor erau risipite ennoe, iar în umbra palmierilor am zărit locuinţe. La jumătate milă de ţărm se întindea un lanţ de recife pe care le bateau valurile înspumate. în spatele stîncilor apa liniştită ne oferea un loc sigur de ancorare. Lumina scăpărătoare a soarelui a cuprins curînd întreaga cîmpie. Locuitorii s-au trezit şi peisajul a prins viaţă.

Deîndată ce au zărit navele noastre, băştinaşii au împins bărcile în apă, îndreptîndu-se spre noi. Nu după mult timp au ieşit prin trecătoarea recifului şi au venit atît de aproape de noi îneît le-am putut vorbi. în barcă erau doi bărbaţi încinşi cu o eşarfă în jurul şoldurilor şi un fel de turban pe cap. Agitau o frunză uriaşă de palmier strigînd „Tayo !“. I-am înţeles fără dicţionar şi fără bătaie de cap... ne salutau şi ne urau bun venit. Cînd s-au apropiat de pupa navei le-am dat cadou şiraguri de mărgele, cuie şi monezi. Ei ne-au oferit o frunză de bananier, simbol al păcii, şi ne-au rugat s-o prindem de vas să poată fi văzută. Am fixat enorma frunză de greement-ul marelui catarg. Prietenii noştri s-au întors la ţărm unde se adunase o mare

mulţime. Cei mai mulţi se mulţumeau să ne priveas-
că ; alţii, mai încrezători în pactul de amiciţie încheiat de curînd, lăsau bărcile la apă şi le încărcau cu fructe. în răstimpul unei ore am fost înconjuraţi de sute de bărci, în fiecare canoe se aflau cîte doi, trei, şi chiar patra bărbaţi. încrederea le era atît de mare, îneît nu purtau firme, ne adresau saluturi de bun venit, „Tayo“, pe care r.oi te repetam cu entuziasm. Pentru nucile de cocos, bana-
nele, fructele arborelui de pline şi alte fructe le-am dat cuie, bucăţi de pîn/.ă, cîrlige de undiţă şi unelte. Mulţimea bărcilor care forfoteau între noi şi ţărm alcătuia un spectacol atractiv, un fel de tîrg pe apă. Prin hubloul cabinei am cumpărat trei specii de păsări necunoscute şi o mare varietate de peşti. Culorile peştilor erau de o frumuseţe ui-I mitoare, de aoeea ne-am grăbit să-i desenăm, copiindu-le întocmai.

Oamenii care ne înconjurau aveau figuri blînde şi pur- Jj tări prietenoase. Erau cam de statura noastră, cu pielea | de culoarea mahonului şi ochii negri. Purtau o bucată de ! pîr.ză în jurul şoldurilor şi a doua înfăşurată pe cap, ca un j turban. Femeile, destul de drăguţe pentru a încînta ochiul europeanului plecat de mult timp de acasă, se îmbracă cu ; un fel de tunică din pînză, care le acoperă din cap pînă la genunchi. Peste tunică îşi înfăşoară în jurul trupului o pînză foarte subţire, al cărei capăt îl petrec peste umăr. Această îmbrăcăminte care ne aminteşte de eleganţa veş-
mintelor Greciei antice întreceau cu mult aşteptările noastre. Atît bărbaţii cît şi femeile se împodobesc, mai bine zis se desfigurează, cu nişte pete negre, obţinute prin înţeparea pielii şi introducerea în rănile produse de înţepături a unei vopsele negre. Iar oamenii de rînd, care umblă aproape dezbrăcaţi, îşi aplică vopseaua neagră pe şolduri. Iată o dovadă certă a diferenţelor de gusturi şi a străduinţelor oamenilor de pretutindeni pentru înfrumuseţare. Nu după mult timp am primit la bord vizita elitei din insulă. Firea blîndă este caracteristica fundamentală a

tahitienilor. Am avut deseori prilejul să constatăm bunătatea inimii lor. Semnele prin care ne dovedeau afecţiunea erau felurite : unii ne ţineau de mînă, alţii ni se sprijineau pe umăr sau ne îmbrăţişau. Admirau frumoasa culoare albă a pielii noastre şi ne dezveleau piepturile pentru a se convinge că sîntem asemenea lor.

Cînd au observat că vrem să le învăţăm limba, şi-au dat toată silinţa să ne ajute, bucurîndu-se dacă nimeream pronunţia corectă a cuvintelor scoase din dicţionarele scrise de călătorii trecuţi înaintea noastră. Mi se părea cea mai uşoară limbă. Nu conţine consoane dure şi aproape fiecare cuvînt se termină cu o vocală. Trebuie să ai un auz foarte fin să poţi distinge numeroasele modificări in
pronunţarea vocalelor. Odată obişnuit cu aceste modificări, limba sună foarte plăcut şi armonios. Printre alte caracteristici am observat că vocalele o şi e aflate la începutul numelor notate de domnul Cook în prima călătorie sînt articole, care, ca şi în alte limbi orientale, preced numele propriu. în această povestire însă voi renunţa la ele sau le voi separa de numele proprii printr-o linie. Ţin să amintesc că domnul de Bougainville a descoperit de la început adevăratul nume al insulei, fără articol, şi l-a exprimat atît de corect pe cît îi permitea limba franceză în lucrarea sa asupra insulei: „Taiti", indienii însă îl pronunţă cu o uşoară aspiraţie „Tahiti". Reciful din faţa noastră avea o trecere spre portul Whai-Urua, situat pe o insulă de mici dimensiuni. A fost trimisă o barcă să sondeze intrarea. Marinarii au găsit un loc bun pentru ancorare şi apoi au debarcat. Imediat s-au strins în jurul lor o mulţime de băştinaşi. Eram aşa de aproape de ţărm, încît se auzea guitatu] purceilor, sunete care mi se păreau pe atunci mai plăcute decît cea mai minunată muzică. Oamenii noştri nu au avut norocul să cumpere mult doriţii godaci ; în ciuda numeroaselor încercări au fost refuzaţi sub pretextul că animalele sînt ale aerife-ului, ale regelui. în timp ce pe ţărm se purtau negocieri pentru achiziţionarea purceilor, a sosit la navă o canoe, în oare se afla un bărbat frumos şi

bine făcut. Era însoţit de trei femei. S-au suit la bord, iar bărbatul s-a prezentat: O-Tai. Părea să fie un om de vază al acestei regiuni şi să aparţină clasei oamenilor liberi, clasă care în timpul primei călătorii a căpitanului Cook era numită *manahună's*. O-Tai s-a îndreptat spre puntea unde erau adunaţi ofiţerii, ştiind probabil din instinct că acolo îi este locul, între cei de un rang cu el. Era mai alb decît tahitienii văzuţi pînă acum şi semăna cu un metis indian. Avea trăsături regulate, frunte înaltă, sprâncenele arcuite, ochi mari, negri şi expresivi, nasul bine proporţionat, gura frumos formată, buzele puţin prea groase, dar nu răsfrînte. Ba'ba neagră şi fină era ondulată, la fel părul negru ca pana corbului pe care-1 purta în plete lungi pînă la umăr. Cînd a observat că noi purtăm părul prins la spate, s-a hotărît imediat să adopte această modă şi l-a strîns cu un fular, primit în dar de la domnul Clerke. Corpul îl avea bine proporţionat, dar puţin prea gras şi picioarele prea

mari. Cu ajutorul dicţionarelor noastre am prins a-i pune întrebări ; prima întrebare a fost dacă Tutahah este bine, sănătos ? Era mort, omorît de locuitorii din Taiarrubu. . Această veste a fost confirmată de toţi locuitorii. Dintre cele trei femei, care-1 însoţeau, una îi era soţie, celelalte surori. Acestea din urmă simţeau o deosebită plăcere să ne înveţe pronunţia corectă a numelor lor atît de armonioase. Pe una o chema Maroya, pe cealaltă Marorai. Aveau tenul mai deschis decît O-Tai şi erau mai scunde cu nouă, zece ţoii. Marorai era graţioasă şi foarte bine proporţionată, mai ales în partea superioară a trupului. Nu avea trăsăturile atît de regulate ca fratele, dar figura rotundă şi plăcută era luminată de un zîmbet. Probabil că nu se mai urcase vreodată pe un vas şi de aceea se minuna la tot pasul. Surorile nu s-au mulţumit numai cu vizitarea punţii, ci au coborît, însoţite de un marinar, în cabinele ofiţerilor, unde au cercetat

totul cu atenţie. Lui Marorai i-a plăcut aşternutul de pe un pat şi a încercat în fel şi chip să-l primească în dar, dar fără succes. însoţitorul i l-ar fi cedat în contra unei anumite răsplăţi pe care Marorai nu era înclinată să i-o dea. Văzînd că nu e posibil să primească cearceafurile pe gratis s-a înduplecat de marinarul înamorai, doi* în acel moment vasul s-a lovit de o stâncă, iar marinarul s-a văzut nevoit să alerge pe punte, unde oamenii se grăbeau la posturile lor. Fluxul ne împinsese pe nesimţite spre stâncile din apropiere, unde ne-am înţepenit. Situaţia era destul de dificilă, marea fiind însă liniştită, valurile nu .ne izbeau de stînci cu prea mare forţă. A fost lăsată la apă o barcă care a aruncat ancora la oare- uare distanţă de vas. Cu ajutorul ei am scos nava din strîxn - toare. Indienii au pus mîna şi ne-au ajutat cu tragere de inimă la cabc^Lan şi strînsul odgoanelor. Dacă ar fi venit cu gînduri rele, aveau posibilitatea să-şi pună planurile în aplicare, dar tahitienid au rămas în această împrejurări-, grea pentru noi, tot aşa de prietenoşi şi binevoitori. Ope raţia aducerii navei pe linia de plutire s-a desfăşurat ta o temperatură de 90° F, sub un cer complet lipsit de nori. A doua navă, *Adventure,* era lîngă noi cînd s-a întîmplat accidentul, dar a scăpat de pericol aţijndnd ancora. Salvarea noastră a fost tocmai stxnca spre care am fost împinşi de flux, pentru că ancora s-a prins de unul din colţii de

is
a

st încă; şansa a fost extraordinară, deoarece stîncile de coral sînt în mod obişnuit netede. Se făcuse ora trei cînd, după o muncă îndîrjită, am izbutit să ne desprindem de recif. Am mîncat în grabă. Locul era foarte periculos, mai cu seamă dacă ar fi început să bată vîntul dinspre răsărit, aşa îneît am lăsat la apă bărcile ambelor nave, să ne remorcheze spre apa adîncă. La ora cinci ne-a venit în ajutor vîntul care bătea dinspre uscat. Cei de pa *Adventure* nu ne-au mai aşteptat, ci s-au descurcat singuri, derulînd cablul, pentru a folosi fără zăbavă vîntul prielnic. întreaga noapte am navigat în voltă. Reciful era scăldat în luminile focurilor aprinse de tahitienii cârc pescuiau. La culcare un ofiţer a observat că lipsesc cear-ceafurile. Probabil că Marorai cu multă îndemînare şi iuţeală le subtilizase.

Excursii

în ziua de 20, am făcut o plimbare cu mai mulţi ofiţeri spre limba de pămînt situată în partea de est a portului. După ce am străbătut o parte din drum ne-a barat calea un rîu, prea lat şi prea adine pentru a fi trecut cu piciorul. Instalaţi într-o canoe indiană am ajuns cu bine pe celălalt mal, unde se întindea o pădure nu prea deasa, printre ale cărei ramuri se zărea o clădire. întinse pe iarbă 1a uscat se aflau o mulţime de ţesături foarte fin lucrate. în apropierea casei, agăţat de un stilp, se afla un pieptar, lucrat din fibre de cocos, asemănător împletiturilor din răchită ; partea din afară era împodobită cu pene de porumbel de un albastru strălucitor şi cu trei colţi de rechin. Am întrebat dacă armura este de vînzare dar mi s-a răspuns că a fost scoasă la aerisit. Un bărbat de virstă mijlocie a ieşit din casă şi ne-a invitat să luăm loc.

„ Cerceta cu multă atenţie îmbrăcămintea noastră, atît de E străină pentru el. Omul avea unghiile foarte lungi, semn i distinctiv al celor avuţi... Bărbaţii şedeau într-un colţ ;1 . casei, iar femeile erau strinse în alt colţ ; astfel separaţi unii de alţii luau masa de prînz, compusă din banane fructe

ale copacului de piine. Am găsit foarte curios acest obicei, ale cărui mctive nu le-am descoperit nici noi, nici căpitanul Cook în prima călătorie.

înconjurată de un cimp plăcut mirositor, se înălţa casa unde locuia O-Tai cu soţia, copiii şi cele două surori, Maroya şi Marorai. Ofiţerul, căruia îi dispăruseră cearceafurile, a oferit drept cadouri corali, cuie şi multe alte nimicuri, sperînd să o cîştige astfel pe frumoasa fată, care a primit totul cu multă plăcere, dar nu s-a lăsat înduioşată de rugăminţi. Ea îşi dorise din toată inima cearceafurile şi ar fi plătit orice preţ, dar acum cînd le avea nu era dispusă să asculte de nici un fel dc rugăminţi. In plus, fata făcea parte dintr-o familie de vază şi se comporta cu demnitate. Vizita noastră a fost destul de scurtă pentru că se însera ; oricum pînă ne-am întors la ţărm se făcuse târziu şi bărcile noastre se întorseseră la navă. M-am înţeles cu un indian să mă ducă cu canoea sa pinâ la vas în schimbul unui şirag de mărgele de coral ^i astfel am ajuns la bord într-o ambarcaţie destul de şubredă. A 'doua zi am debarcat din nou şi am pornit-o spre răsărit. în apropierea portului Aitepieha se lăţea şi fîşia de cîmpie, pe care erau plantaţi arbori de pîine, cocotieri şi bananieri. Casele erau mai dese şi păreau nou construite. într-una din case, făcută din trestie, am zărit baloturi mari de pînză, iar pe marginea acoperişului erau agăţate pieptare. Această casă cu tot ce se afla înăuntru aparţinea regelui Aheatua. Ne-am plimbat cam vreo două mile printr-o pădure foarte frumoasă şi prin plantaţiile de arbori de pîine, unde oamenii îşi desfăşurau munca obişnuită. Am auzit şi bătaia războaielor de ţesut. Cred că oamenii nu erau minaţi dc nevoi ca să lucreze din răsputeri, pentru că se adunau mereu în jurul nostru, ba ne şi întovărăşeau ziua întreagă, renun- ţînd pentru această plimbare chiar şi la masa de prinz. Erau prietenoşi, gala oricînd să ne facă vreun serviciu, dar pîndeau ocaziile propice să ne subtilizeze cine ştie ce nimicuri sau să ne ceară „*Tayo*, poc /“ ceea ce înseamnă „Prietene, dă-ne o boabă de coral !“ Fie că le dădeam sau nu, rămâneau în continuare binedispuşi şi prietenoşi. Uneori repetam

rugămintea lor, imitîndu-le tonul, fapt care-i făcca să ridă în hohote. Vorbeau tot timpul cu glas tare şi cred că subiectul discuţiilor erau persoanele noastre. Fiecare nou venit, care mărea numărul alaiului nostru, era

întâmpinat gălăgios şi îi rosteau numele, compus din puţine vocale şi câteva consoane moi. Bineînţeles că i se povestea cu multe amănunte tot ce făcusem pînă atunci. Prima rugăminte pe care ne-o adresa de obicei era să slo- bozim un foc de armă, lucru pe care îl făceam cu condiţia să ne arate o pasăre drept ţintă. Uneori eram în încurcătură, pentru că păsările arătate erau în afara bătăii puştilor noastre. Băştinaşii nu ştiau că nu putem ţinti mai departe de cinci sute de paşi, pentru că socotim mai înţelept să nu le destăinuim acest secret, aşa că ne prefăceam că nu vedem pasărea propusă drept ţintă, pînă ajungeam la distanţa cuvenită. Prima împuşcătură îi făcea pe noii veniţi să se trîntească la pârnînt de frică ; alţii o rupeau la fugă. Le alungam teama cu vorbe bune, în timp ce tovarăşii lor adunau păsările împuşcate. Se obişnuiau însă repede cu zgomotul armelor, iar la următoarele salve tresăreau abia perceptibil. Eram întîmpinaţi cu multă prietenie dar prima grijă a locuitorilor era să ascundă porcii. Dacă voiam să cumpărăm, oamenii tăceau sau spuneau că aceste animale aparţin lui Aheatuan. Am socotit că cea mai indicată ati- tudine din partea noastră era sa nu manifestăm vreun interes deosebit pentru aceşti godaci. Cu toate că aproape în toate colibele erau dosiţi porci, ne făceam că nu-i vedem şi astfel băştinaşii au căpătat mai multă încredere. După un drum de mai multe miie am poposit In faţa unei colibe, care avea o piatră mare drept trotuar şi am rugat gazda să ne procure, cu plata în boabe de mărgean, fructe ale arborelui de pline şi nuci de cocos. Ne-a adus tot ce am cerut şi micul dejun a fost pregătit. Ca să mîncăm în linişte am rugat gazda să se aşeze cu întreaga familie la

o mică distanţă de locul unde mîncam, aşezîndu- se mai departe de armele sau lucrurile noastre. Gazda :ie-a oferit „o gustare aleasă" ; într-o coajă de nucă de cocos, umplută cu apă sărată, ni s-au oferit nişte peştişori, pe care localnicii îi mănîncă cruzi. Am gustat din acest fel de mîncare, al cărui gust era plăcut, dar nefiind obişnuiţi cu alimente nefierte am oferit peştii şi fructele rămase însoţitorilor noştri.

După terminarea micului dejun am vrut să ne îndreptăm spre munţi, dar indienii au încercat să ne convingă să rămînem în cîmpie, pentru că le era prea greu să suie coastele abrupte ale muntelui. Am pornit mai departe şi atunci, supăraţi pe noi, însoţitorii au rămas pe loc, urmărindu-ne eu privirea ; mulţi au plecat pe la casele lor şi foarte puţini s-au oferit să ne fie călăuze. Am 6uit muntele de-a lungul unei fisuri adinei în teren. în aceste locuri am descoperit cîteva specii de plante necunoscute. Rîndunelele zburau în stoluri mari trecând peste pîrîul ale cărui maluri erau smălţuite de flori. în dreptul unei stînci, pîrîul se prăvălea în coloane cristaline într-un lac. Era una dintre cele mai frumoase privelişti pe care le-am văzut In viaţa mea. La picioarele noastre se întindea cîmpia fertilă, bine lucrată şi presărată cu mici aşezări, iar în depărtare sclipeau valurile mării. Copacii din jurul lacului ne îmbiau cu umbra lor, iar briza răcoroasă care bâtea dinspre lac atenua arşiţa zilei. întins în iarbă cercetam şi notam caracteristicile plantelor culese, în timp ce ascultam cîntecul păsărilor. Călăuzele întinse la umbra copacilor mă urmăreau cu multă atenţie. Am fi petrecut cu dragă inimă întreaga zi în aceste locuri fermecătoare şi singuratice, dar obligaţiile noastre nu ne lăsau răgaz. Deîndată ce am terminat descrierea plantelor am aruncat o ultimă privire asupra priveliştii romantice şi ne-am întors în cîmpie. Acolo am fost întîm- pinaţi de domnii Hodges şi GrindalL însoţiţi de un numeros grup. Domnul Hodges încredinţase mapa cu desene unui Dăieţandru care îi arăta o deosebită simpatie. Nici o altă favoare nu l-ar fi îneîntat mai mult decît dovada publică a încrederii de care se bucura ; păşea mîndru ţinînd mapa sub braţ în văzul şi admiraţia tuturor. Băştinaşii erau astăzi meu încrezători şi mai îndrăzneţi ; probabil că preţuirea acordată unuifi dintre ei îi măgulea sau poate le făcea plă- ccre să-i vadă pe străini mergînd în mijlocul lor fără teamă şi nepurtînd arme. întovărăşiţi dc acest alai paşnic am ajuns la o colibă mai arătoasă. Un bătrin se odihnea culcat pe o rogojină cu capul sprijinit pe un scăunel,

părul argintiu se încolăcea in bucle, iar barba deasă şi albă ca zăpada i se revărsa pe piept. Ochii vioi şi obrajii radiau sănătate. Zbîrciturilc, aceste însemne ale bătrîneţii, nu-i urîţeau obrazul, pentru că necazurile şi grijile, care ne îmbătrînesc atît de repede pe noi, europenii, par să fie necunoscute
acestor oameni fericiţi. Cîţiva copii, probabil nepoţii săi, se jucau goi puşcă cu bătrînul, ale cărui priviri şi mişcări dovedeau fără putinţă de tăgadă că simplitatea traiului menţine vigoarea pînă la adinei bătrîneţe. In jurul său şedeau bărbaţii familiei, oameni bine clădiţi, şi cîteva femei nu prea arătoase. La sosirea noastră imncau stînd de vorbă în tihnă. Ne-au invitat să stăm pe rogojină lingă ei. Se părea că nu mai văzuseră europeni de aproape, pentru că ne cercetau cu multă curiozitate îmbrăcămintea şi armele. Firea lor nestatornică nu le lăsa răgazul necesar de a cerceta cu atenţie un obiect mai mult de cîteva secunde. Admirau culoarea pielii hainelor noastre, ne strîngeau mîi- nile şi nu conteneau să se minuneze că nu sîntem tatuaţi şi nu avem unghiile lungi. Noutatea numelor noastre îi făcea să le rostească cu plăcere, dar in pronunţarea lor ciudată nu erai de recunoscut: Forster se transformase în Matara, Sparmann în Pamani, şi George în Teori. Ni s-au oferit nuci de cocos şi E- vihs ca să ne potolim setea Bă- trînul şi familia au ţinut să ne prezinte un mic spectacol muzical; unul din bărbaţi sufla cu nările intr-un fluier de bambus cu trei găuri şi altul cînta. Melodia uniformă pe care o cînta cu gura sau la fluier se compunea doar din trei, patru note. **In** mijlocul acestei familii am aflat adînca şi adevărata fericire. Domnul Hodges a făcut cîteva schiţe pentru a lăsa urmaşilor amintirea unor clipe atît de rare. Ochii tuturora erau aţintiţi asupra hîrtiei şi au rămas ui- [miţi văzîndu-şi chipurile. Deşi cunoşteam frinturi de fraze [din limba lor, nu am reuşit să închegăm o conversaţie ci [ne-am făcut înţeleşi mai mult prin gesturi, decît prin cu- I vinte. Bătrînul a pus unele întrebări, fără a-şi ridica capul [de pe scăunel: „Cum se numeşte comandantul navei ? I Care este numele ţării de

unde venim ? Cît timp vom rămîne ? Aveţi neveste pe navă ?“ Părea să fie foarte bine informat asupra tuturor acestor chestiuni, dorind să capete o confirmare din partea noastră. Am oferit membrilor familiei boabe de mărgean, monezi şi alte daruri, după care am plecat din nou la drum. Am fi putut străbate întreaga insulă pe jos cu multă uşurinţă, pe de-o parte pentrucă şesul, acoperit cu iarbă mătăsoasă, se întindea pe întreaga insulă, iar pe de altă parte, fiindcă oamenii sînt

foarte primitori. In drumul nostru nu am intîlnit animale periculoase şi nici măcar muştele nu ne-au deranjat. Pădurile de arbori de pîine dau umbră chiar şi la vremea amiezii, iar căldura este temperată de adierea răcoroasă dinspre mare. Locuitorii obişnuiesc să se odihnească în timpul prînzului aşa că însoţitorii s-au retras în umbra tufişurilor, iar în jurul nostru au rămas doar cîţiva. După vreo două mile de mers în direcţia sud-est, am ajuns la ţărmul mării care intră adînc în uscat, formînd un mic golf înconjurat de plantaţii. într-o poiană am zărit un *marai* (mormînt), formai din trei rînduri de trepte de piatră. Treptele aveau înălţime de un sfert de picior şi erau năpădite de iarbă, ferigă şi tufişuri pitice. Pe latura dinspre uscat era înălţat un zid din pietre aşezate unele peste altele şi înalt cam de trei picioare. între acest zid şi marai erau plantaţi palmieri şi căsuarini care-şi plecaseră ramurile spre pămînt. Puţin mai departe era ridicată o colibă în care se afla un mort, acoperit cu o pînză în falduri. Bananierii şi palmierii din jurul acestei colibe erau în floare. într-o a doua colibă erau depuse ofrande pentru duhuri. La o mică depărtare era înfipt un stîlp de care era agăţată o pasăre înfăşurată într-o rogojină. Aşezată pe o ridicătură am zărit o a treia colibă, în care se afla o femeie întristată şi îngîndurată. La apropierea noastră s-a ridicat şi ne-a făcut semn să ne apropiem. I-am oferit dc la distanţă un dar pe care nu l-a primit. De la însoţitorii noştri am aflat că mormîntul era al unei femei, iar aceea pc care am întîlnit-o îndeplinea ritualul obişnuit în asemenea împrejurări triste. Nu am vrut s-o stînjenim cu prezenţa noastră şi am plecat deîn- dată ce domnul Hodges şi-a terminat schiţa. întreaga scenă avea atîta măreţie tragică, încît mi-a insuflat simţăminte pioase.

în drumul spre locul de îmbarcare am trecui prin faţa unei case arătoase, situată într-o poziţie pitorească, la umbra palmierilor plini de roade. Aici am primit peşte prăjit în schimbul unor boabe de mărgean. Unii din noi care nu aveau chef de mîncare, au pornit spre mare să se scalde. La ieşirea din apă s-au înfăşurat în pînze după obiceiul

băştinaşilor, spre hazul cclor din jur.

De aici drumul nostru trecea de-a lungul ţărmului, pe linga un mormânt asemănător cu primul. în scurt timp am ajuns la o colibă în care se lăfăia, lungit intr-o poziţie comodă, un grăsan, cu capul sprijinit pe un jug de lemn. Servitorii acestuia pregăteau desertul : amestecau intr-un ciubăr fructe ale arborelui de pîine. banane, fistic şi zeamă fermentată a fructului de pîine pînă ce amestecul se dilua ca o băutură. Unealta pentru sfărîmat fructele era un pisălog lucrat dintr-o piatră neagră şi lustruită, care părea să fie bazalt. O femeie îi băga în gură grăsanului peşte şi fructe, pe care acesta le înghiţea cu multă poftă. Se vedea de la o poştă că individul nu se îngrijea decît de burta lui, fiind în general personificarea nesimţirii. Abia dacă ne-a onorat cu o privire fugară, ca apoi să-şi îndemne oamenii prin cuvinte răstite să nu se zgîiască la noi, ci să-l hrănească. Comportarea acestui om ne-a stricat farmecul întregii zile. Pînă acum nutrisem speranţa să aflu un colţ de lume, unde oamenii, aflaţi pe o treaptă mai ridicată a dezvoltării, păstrează egalitatea între indivizi. Frumoasele mele iluzii s-au spulberat la vederea acestui parazit, ca- re-şi irosea viaţa în belşug şi trândăvie, fără să fie de folos semenilor săi. Era întru totul aidoma paraziţilor dm ţările civilizate care se îmbuibă din belşugul ţării, în timp ce oamenii harnici ostenesc din greu, luptîndu-se cu multe lipsuri.

Dorinţa de pace, caractcristică general **umană**

...O inimă sensibilă încearcă o adevărată mîngîicre la eindul că iubirea de oameni este un simţămînt profund omenesc, iar neîncrederea, răutatea şi răzbunarea sînt urmări ale degradării morale. Puţine sînt exemplele care I să contrazică acest adevăr şi numai puţine sînt popoarele i care, fără a fi decăzut la treapta primară a barbariei ac-
I ţionează contrar acestui instinct al omului: iubirea de pace. Povestirile lui Columb, Cartez, Pizarro despre

America, ale lui Mondana, Quiros, Schouten, Tasman şi Waliis din timpul călătoriilor în, Mările Sudului confirmă acest adevăr...

Asupritori şl asupriţi In Tahiti

...Pentru că vîntul care bătea la plecare era foarte slab am rămas întreaga seară în apropierea ţărmului. Ne-am petrecut timpul privind şesul întins al insulei, care chiar şi în acest anotimp sterp al iernii rămînea una din cele mai frumoase privelişti pe care le văzusem vreodată. Pă- mîntul fertil şi clima blîndă dau belşug de roade întru folosul localnicilor, iar cînd mă gîndesc cît de relativă este noţiunea de fericire, socot că puţine sînt popoarele care să aibă parte de condiţii naturale atît de favorabile. Uşurinţa procurării celor necesare traiului şi cerinţele modeste ale locuitorilor facilitează realizarea scopului nostru suprem pe acest păxnînt, şi anume, zămislirea unor fiinţe raţionale, lucru care nu se Sntîmplă în societatea civilizată, unde lipsurile şi necazurile învenincază căsniciile. In Tahiti oamenii iubesc şi procreează fără să fie copleşiţi de grijile materiale, iar rezultatul se vădeşte în populaţia atît de numeroasă a acestei insule în raport cu suprafaţa ei cultivată de dimensiuni reduse. In zilele noastre se cultivă doar văile şi fîşia de şes lingă malul mării, dar în cazul în care oamenii nu vor fi bîntuiţi de necazuri neprevăzute se va trece în curînd şi la lucrarea pămîntului astăzi neatins. Populaţia trăieşte într-un sistem legislativ care se aseamănă celui din sistemul nostru feudal; există un suzeran şi trei clase sociale : *erihs, manahaunas* şi *tautaus.* Deosebirile dintre aceste clase sînt atît de infime încît nu împiedică pe nimeni să fie fericit, dat fiind că modul lor simplu de viaţă nu face posibilă o diferenţiere prea mare. Acolo unde clima şi moravurile nu cer ca omul si se îmbrace din cap pînă în picioare, acolo unde materia primă se găseşte din belşug, acolo unde toate cerinţele existenţei pot fi satisfăcute aproape fără nici un efort, acolo ambiţia şi gelozia sînt aproape necunoscute. E adevărat că turmele de porci, peştii, cîrdurile de găini şi cîteva obiecte de îm-

brăcăminte constituie averea popoarelor de aici, însă do

rinţa neîmplinită a citorva de a poseda asemenea lucruri face nefericiţi pe puţini, dar nu o întreagă naţiune. Aceasta se întîmplă însă atunci cînd lipsesc obiectele de primă necesitate, iar în astfel de situaţii precare întSlnim statele civilizate, unde lipsurile omului de rînd sînt urmarea directă a îmbuibării claselor avute. în Tahiti diferenţa dintre clase este asemănătoare celei dintre felul de trai al muncitorilor cu ziua şi al meseriaşilor. Omul de rînd din Tahiti arată iubire faţă de cei din clasa nobilă, şi se poate trage concluzia că ei alcătuiesc o singură familie, iar conducătorii le sînt fraţii mai vîrstnici, cărora li se cuvine respectul arătat primului născut. Probabil că legile au avut la început un caracter patriarhal, regele fiind socotit „tatăl întregului popor". Această formă de guvernare s-a modificat dar şi astăzi sînt perceptibile relaţiile patriarhale dintre rege şi supuşi, care vorbesc nestînjeniţi cu regele Ict şi au posibilitatea să-l vadă ori de cîte ori vor. Probabil că evoluţia firească spre despotism va schimba aceste relaţii. Astăzi însă, regele se îndeletniceşte cu aceleaşi ocupaţii ca şi supuşii săi. Nefiind influenţat de falsele concepţii despre onoare şi prerogative, el nu socoteşte că e mai prejos de rangul său să tragă din greu la vîsle. Nu se poate şti cît va mai dura această formă de relaţii sociale şi cred că trîn- dăvia va contribui în mod substanţial la schimbarea ei. Deocamdată munca cîmpului nu pare obositoare celor din clasa *tautaus* care îndeplinesc această lucrare. Prevăd însă că cei privilegiaţi vor tinde să scape de asemenea obligaţii, împovărînd clasa aservită cu un volum mai mare de muncă, iar urmările vor fi dăunătoare pentru toţi. Obligat să stea mai tot timpul în soare, omul de rînd va ajunge fără pic de vlagă şi i se va înnegri pielea ; escapadele prea timpurii ale fiicelor sale vor avea drept rezultat urmaşi de statură liliputană. Clasa nobililor va păstra însă pielea de culoarea deschisă, statura înaltă şi conformaţia armonioasă a corpului pentru că membrii acestei clase vor **fi singurii** care vor mînca **pe săturate şi vor trăi** fără **griji Atunci** însă poporul de rînd **va**

simţi presiunea exercitată asupra sa şi va cerceta **cauzele, pentru că aceasta este evoluţia firească,** în Tahiti **nu s-a ajuns tnei la acest stadiu, dar introducerea** luxului **prin obiectele aduse de navigatori accelerează evo**luţia, fapt care ar trebui si **dea de gînflit.** Dacă **bunăstarea** şi educarea cîtorva indivizi se obţine prin nefericirea unei întregi populaţii, ar fi mai bine atît pentru descoperitori cît şi pentru cei descoperiţi ca Mările Sudului să rămînă necunoscute europenilor...

Al doilea popas în Noua Zeelandă

...A doua zi i-am văzut pe insulari mîncînd nişte rădăcini pe care le fierseseră. Domnul Whitehouse, primul subofiţer, a adus pe vas o porţie din această mîncare, care i s-a părut mai bună la gust decît sfecla noastră. **Aşa** că tatăl meu **a** coborît şi el la ţărm şi a cumpărat rădăcini, ru- gindu-1 apoi pe domnul Whitehouse să-l însoţească împreună cu doi dintre băştinaşi pînă la pădurea unde creş-] teau plantele cu această rădăcină. Deplin încrezători în cinstea celor doi băştinaşi, tatăl meu şi domnul Whitehouse au plecat neînarmaţi. După o bucată bună de drum ghizii le-au arătat planta cu rădăcini comestibile, un fel de ferigă numită *mamaghu.* I-au învăţat să deosebească planta *mamaghu* de *ponga,* asemănătoare cu prima, dar cu rădăcini necomestibile. Ambele plante fac parte din familia fa- nerogamelor, însă planta *mamaghu* are tulpina plină cu
o substanţă compactă care secretă un suc roşietic şi lipicios, foarte asemănător cu *sago,* care, în fapt, este tot o fancrogamă. Rădăcina de *mamaghu* nu trebuie însă confundată cu aceea a ferigii *(acrostichum furcatum Linnaei)* care este lemnoasă, fără gust şi lipsită de valoare nutritivă, dar care constituie hrana obişnuită a neozeelandezilor. Ei
o ţin deasupra unei flăcări, apoi o bat sau o fărîmă

cu ajutorul a două pietre sau două bucăţi de lemn şi storc apoi sucul *sago* din masa lemnoasă înfrăgezită prin procedeul descris. Restul de fibre uscate se aruncă. Rădăcina de *ma- maghu* e gustoasă dar se găseşte foarte greu, aşa încît nu poate constitui hrana zilnică a băştinaşilor. La întoarcerea din pădure, tatăl meu a fost martorul unei scene neobişnuite care ilustrează moravurile localnicilor. Un băieţel de şase, şapte ani **a** cerut mamei sale bucata de pinguin prăjit, pe care aceasta o ţinea în mînă. Pentru că nu i-a îndeplinit imediat dorinţa copilul a zvîrlit cu o piatră după ea. Iar atunci cînd **mama a** vrut să-l pedepsească pentru neobrăzare, a apărut tatăl care a bătut-o fără pic de milă. Oamenii noştri au povestit la rîndul lor că au văzut deseori copii bătîndu-şi mamele în prezenţa tatălui, care nu face altceva decît să observe dacă nu cumva nefericita femeie se apără. Dealtfel la majoritatea popoarelor primitive, unde domneşte dreptul celui mai tare, femeile sînt tratate drept sclave şi sînt obligate să lucreze îmbrăcămintea pentru toată familia, să construiască colibele, să prepare mîncarea, şi cu toate că sînt blînde şi harnice, purtarea bărbaţilor este tiranică,, mai ales în Noua Zeelandă, unde, contrar tuturor legilor morale, copiii sînt îndemnaţi de mici să-şi dispreţuiască mamele...

Crima

...A doua zi eram nerăbdători să debarcăm. In zare mai pluteau scame de ceaţă, dar insulele numite de spanioli Dominica. St. Pedro şi St. Cristina se distingeau cu claritate. Am fost tare miraţi că insula cu maluri abrupte peste care am dat mai întîi nu fusese observată de Mendanna. Căpitanul Cook a numit-o Hood, după numele marinarului care o zărise primul. Insula Dominica, muntoasă şi foarte abruptă în partea nordică, era cea mai apropiată de noi. Spre nord se distingeau cîteva depresiuni împădurite, terenuri aride şi

aşezările băştinaşilor risipite ici şi colo. După ce s-a ridicat ceaţa am zărit multe vîrfuri de munţi asemănătoare unor turnuri ; unul se afla chiar în mijlocul insulei. Toate aceste stînci dovedesc că insula e de origină vulcanică. în partea de răsărit se află un perete de piatră abruptă care nu oferă ochiului decît colţi ascuţiţi şi pră- vălişuri.

St. Pedro c o insulă mică dc o înălţime medie. Nu mi s-a părut prea fertilă şi nici prea populată. St. Cristina, situată spre apus, pare să fie mai promiţătoare. Ţărmurile sînt abrupte, văile sc deschid spre mare, iar munţii sînt împăduriţi pînă aproape de creştet. La ora 3 am ajuns pe canalul dintre extrema sudică a insulei Dominica şi partea nord-estică a insulei St. Cristina. Acest canal are o lăţime de aproximativ două mile. Pe ambele insule se zăreau văi cu aspect plăcut, dar nu am înlîlnit cîmpiile largi care dau
farmec Insulelor Societăţii. Totuşi ţărmul Insulei Cristina se înfăţişa foarte atrăgător privirilor noastre de navigatori osteniţi. Am trecut prin faţa multor golfuri mărunte, unde marea lovea cu putere în maluri. Extremităţile acestor golfuri închideau o vale cu iarbă mătăsoasă şi păduri falnice. Pe ţărm am văzut băştinaşi alergînd de colo pînă colo şi privind cu mult interes la nava noastră. Cîţiva au încercat să ne ajungă cu bărcile, dar vîntul puternic a împins vasul, îndepărtîndu-ne. în partea de vest a insulei am doscoperit un golf îmbietor, unde doream să ancorăm, dar
o rafală năprasnică de vînt ne-a culcat nava pe o parte şi ne-a sfărîmat arboretul din mijloc. Am eşuat în partea de sud a insulei. După repararea stricăciunilor, la ora cinci am ancorat la intrarea în golf. Furtuna tîrîse departe de mal cam cincisprezece bărci ale locuitorilor, aducîndu-le foarte aproape de noi. Unele din ele erau duble şi aveau cincisprezece rame, altele însă erau doar de trei pînă la şapte oameni.

După aruncarea ancorei am invitat pe locuitori prin semne prieteneşti şi cuvinte rostite în limba tahitiană să urce la bord. Nu au îndrăznit să vină pe

vas decît după ce ne-au oferit ca semn al păcii rădăcini ale plantei de piper ; aceleaşi daruri le primisem şi pe Insulele Societăţii. Mănunchiul de rădăcini odată prins de frînghia velelor, ei şi-au luat inima în dinţi şi s-au învoit să schimbe cuiele noastre pe fructe ale arborelui de pîine şi peşte ; alimente ¡ primite cu exclamaţii de bucurie din partea echipajului Locuitorii sînt bine făcuţi, plăcuţi la înfăţişare şi au pielea ¡galbenă sau brună. Umblau doar cu un petec de pînză înfăşurat în jurul coapselor, la fel ca şi cei din Tahiti. Barba] şi părul sînt de un negru strălucitor. Vorbesc o limbă mult] mai asemănătoare cu cea din Tahiti decît alte dialecte din] Mările Sudului dar cu diferenţa că nu pot pronunţa litera] r. Bărcile înguste sînt lucrate din seînduri prinse una de] alta, iar căuşul lopeţilor este asemănător cu cel al vîslelor din Tahiti; în partea de sus vîslele se termină cu un cap rotunjit. Am întrebat dacă au porci şi i-am rugat să ne aducă cîţiva. Spre seară am primit un singur purcel înj schimbul unui cuţit...

A doi zi, la răsăritul soarelui, nava noastră era înconjurată de o mulţime de bărci, ai căror ocupanţi, atraşi fiind de comerţul favorabil făcut cu o zi înainte, ne-au **adus** mari cantităţi de fructe ale arborelui **de** pîine şi banane, cerînd în schimb cuie mici. în timpul tratativelor **au dat** dovadă dc multă cinste, dar nu aveau destul curaj să **se** aventureze la bord. Curînd am descoperit că felul lor **de** a gîndi este asemănător cu cel al tahitienilor. Spre sur- prinderea noastră unii au încercat să ne ia cuiele fără să dea ceva în schimb. Căpitanul a socotit că este necesar să se facă respecta: şi a ordonat să se tragă un foc în aer. Zgomotul neobişnuit şi-a făcut efectul asupra băştinaşilor fă- cîndu-i să scoată la iveală fructele pe care le dosiseră.

După încheierea negoţului cîţiva ş-au suit pe punte ca să admire şi să fie admiraţi. în momentul în care căpitanul şi tatăl meu au dat să se urce în barcă pentru a merge la ţărm, unul din oaspeţi observînd că bara de fier care fixează frînghia de coborîre nu stă prinsă s-a repezit la ca, a înşfăcat-o

şi a sărit peste bord îndreptîndu-se înot spre barca sa. Căpitanul Cook a ordonat să se tragă o salvă în direcţia fugarului, dar împuşcătura nu l-a speriat, după cum nu l-a înfricoşat nid a doua salvă. Un ofiţer venit în această clipă pe punte, şi-a pierdut cumpătul, a scos puşca

■ şi a tras în sărmanul nefericit, omorîndu-1 pe loc. Speriat, însoţitorul victimei a aruncat fierul, care le adusese atîta nenorocire, în mare. Căpitanul nostru, sosit prea tîrziu cu barca, n-a mai putut face nimic, ci a privit plin de mîh- nire : tovarăşul mortului curăţă barca de sînge şi se îndreptă apoi spre ţărm însoţit de toate celelalte bărci. I-am zărit cum se străduiau să tragă la mal barca victimei ţi trupul acestuia. La scurt timp după această tragică întîm- plarc am auzit bătîndu-se tobele şi am văzut pe băştinaşi înarmîndu-se cu suliţe şi măciuci. Am ştiut că sintem în primejdie şi nu vom mai primi alimente. Era mai mult decît regretabil că furia necontrolată a unuia dintre noi, **I** care nici nu văzuse bine cele întâmplate, a pricinuit moar- | tea unui om. Descoperitorii şi cuceritorii Americii au fost I învinuiţi dc cruzime pentru că tratau pe oamenii acestui ı continent nu ca pe nişte semeni, ci drept vînat. Nimeni nu i ar fi crezut însă ca, în epoca noastră, prejudecata şi impulsivitatea să pricinuiască atîta rău locuitorilor din **aceste** insule. Maheine plîngea la gîndul cft **a** putut fi omorît un ; om pentru o cauză minoră. **Durerea sa era mai mult de-** cît stînjenitoare pentru europenii care fac atîta caz de omenie, dar nu au în inimă nici urmă de iubire faţă de semeni...

Spaniolii, primii descoperitori ai acestor insule, au găsit aid o populaţie blîndă, prietenoasă, şi lucrurile au decurs paşnic, cu excepţia unei singure ciocniri, pe insula Magda- lena, provocată mai mult ca sigur de o neînţelegere sau, mai curînd, de violenţa binecunoscută a marinarilor. Şi noi am fost primiţi cu prietenie şi însemne ale păcii. Localnicii ne-au dat alimente şi s-au purtat cu multă îngăduinţă ; cu toate că fusese omorît unul dintre ai lor, ne-au lăsat să străbatem insula în bună pace.

Comportamentul, obiceiurile, fizicul, îmbrăcămintea şi alimentaţia, cunoştinţele despre navigaţie, limba vorbită, toate aceste elemente sînt mărturii ale originii comune cu locuitorii din Tahiti, iar neînsemnatele deosebiri se datorează configuraţiei diferite a solului. Locuitorii de pe Insulele Marchize nu au cîmpiile largi şi mănoase din Tahiti şi din Insulele Societăţii, ci doar un pămînt sărac care produce puţinul necesar hranei zilnice. Aici nu vezi nici plantaţii întinse de dud, iar agricultura este mult mai anevoioasă. în Insulele Marchize nu ai să întîlneşti belşugul de alimente care îndestulează pe cei din Tahiti. Totuşi locuitorii nu du-c lipsă de hrană şi se bucură, drept compensaţie pentru traiul de viaţă spartan, de mai multă egalitate între ei. Sînt sănătoşi, veseli şi bine făcuţi. în schimb la tahitieni, care se bucură de mai mult belşug şi au o mare îndemînare la acele meşteşuguri prin care îşi duc traiul mai plăcut, egalitatea socială a început să dispară ; cei de neam ales trăiesc pe spinarea celor umili şi cu toţii resimt urmările abuzurilor unui trai îmbelşugat.

Marinarii şi sexul slab

...De cînd vindem pene de culoare roşie a crescut numărul vizitatoarelor la bordul vasului nostru. Astăzi au sosit în număr atît de mare îneît cele care nu şi-au găsit un tovarăş se învîrteau fără rost pe punte. în afara penelor roşii probabil că şi dorinţa de a căpăta came de porc le atrăgea pe vas. Oamenii de rînd găsesc rareori asemenea bunătăţi şi de aceea, femeile se lăsau invitate cu multă plă-
cere de marinarii care aveau carne din belşug. Deseori mă-

nîncă atît de mult încît petrec nopţi neliniştite şi ele şi însoţitorii lor galanţi. Serile obişnuiesc să se stringă pe punte şi să danseze, iar veselia lor gălăgioasă e presărată cu idei caraghioase. De pildă un marinar suferind de scorbut, care se simţea destul de bine în urma tratamentului cu legume proaspete, a invitat la căderea nopţii pe una din femei în cabină. Cînd au aprins lampa femeia a văzut că iubitului
ii lipseşte un ochi. L-a apucat de mînă şi l-a condus pe punte înapoi la o fată care avea tot un singur ochi, spunînd că se potrivesc unul cu altul...

Despre fericire

O-Tuh a venit la bordul vasului fiind invitat la masă. El a propus tatălui meu şi domnului Hodges să rămînă în Tahiti şi le-a promis să-i facă *erisi* (conducători) în bogatele districte O-Parre şi Matavi. Nu ştiu dacă oferta era făcută din adîncul inimii sau cu intenţii egoiste, dar ştiu că a fost respinsă. Imediat după-roasă am ridicat ancora. O-Tuh a rugat pe căpitan să permită marinarilor să tragă cîteva salve de tun ; a rămas cu noi pînă la plecarea ultimului său supus, apoi ne-a îmbrăţişat cu multă căldură şi a părăsit nava. Zgomotul salvelor de tun ne-a împiedicat să simţim tristeţea despărţirii de nişte oameni buni şi blînzi. Unul din marinari a încercat să se reîntoarcă pe insulă. A fost observat cînd înota în apropierea unor bărci care-1 aşteptau. Căpitanul a ordonat să fie adus înapoi cu forţa şi pus în lanţuri. Dacă stai să te gîndeşti cît de grea este viaţa de marinar şi compari traiul tău cu acela al locuitorilor din insulă, este uşor de înţeles că omul nostru încerca să scape de grijile unei călătorii în jurul lumii, preferind o viaţă liniştită şi lipsită de griji în cel mai frumos loc de pe pă- mînt. Nici cea mai mare fericire, la care ar fi putut năzui în Anglia, nu-i promitea viaţa plăcută pe care o aflase în Tahiti.

întors în Anglia din lunga călătorie, nu ar fi avut răgazul să se odihnească, ci ar fi trebuit să se îmbarce din nou, să mănînce o mîncare nesănătoasă, să îndure oboselile nopţilor de veghe şi să treacă prin primejdiile de care abia scăpase. Iar dacă ar fi izbutit să rămînă în Anglia, tot nu a- fi dus o viaţă tihnită; ar fi fost luat la oaste, contrar voinţei sale, da să se întoarcă mutilat sau să moară în floarea Tîrstei. Presupunînd că ar fi scăpat şi de aceste necazuri, ar fi fost constrîns să lucreze din greu pentru a-şi cîştiga exis- tanţa, aşa cum nu ar fi nevoit să muncească în Tahiti. La aoi oamenii simpli au parte de muncă şi necazuri fără preget. înainte de a măcina grîul, ţăranul trebuie să-l semene ţi să-l secere ; e obligat să cultive cantităţi mult mai mari decît are nevoie, pentru a- şi hrăni vitele, fără de care nu poate să lucreze cîmpul şi pentru a cumpăra uneltele, pe rare le-ar putea face singur, dacă munca cîmpului nu i-ar răpi tot timpul. Negustorul, meseriaşul, artistul trebuie să fie şi ei sîrguincioşi pentru cîştigarea banilor necesari asi- gurăiii traiului zilnic. Ce mare este diferenţa faţă de Ta- hiti ! Doi sau trei arbori de piine, care cresc fără să ceară prea multă îngrijire, rodesc cam tot atîţia ani cît trăieşte itäpînul lor şi dau hrană suficientă pentru trei sferturi din an. Fructele care nu se consumă în stare proaspătă, se mulează şi asigură o hrană gustoasă şi sănătoasă în tot restul anului. Chiar şi plantele care în Tahiti cer un minim te îngrijire, de exemplu dudul şi rădăcinile de aruma, nu solicită mai multă muncă decît cer varza şi alte legume din Anglia. Pentru plantarea unui arbore de pîine e suficient să tai o ramură şi s-o înfigi în pămînt. Bananierii cresc în fiecare an din vechile rădăcini ; palmierul regal, acest dar al naturii pentru locuitorii din Tahiti, mărul de aur, ale cărui efecte curative le-am încercat, şi multe alte plante cresc de la sine sau cer atît de puţină osteneală, îneît nici iu poate fi considerată muncă. Confecţionarea îmbrăcămintei, ocupaţie rezervată exclusiv

femeilor, e mai mult
o distracţie. Fabricarea uneltelor şi armelor este mai dificilă, dar este făcută cu plăcere şi bunăvoie, pentru că fiecare lucrează spre folosul său. Viaţa este plăcută în Tahiti ! Locuitorii au o ţară frumoasă şi roditoare, o climă blîndă, influenţată de briza mării. Aceste condiţii climaterice, belşugul de fructe şi legume dau oamenilor vigoare şi frumuseţe. Sînt atît de bine făcuţi îneît pot fi aleşi drept model de frumuseţe masculină de către urmaşii lui Praxiteles şi Fidias. Trăsăturile feţei sînt plăcute şi senine, lipsite de stigmatul pasiunilor violente. Ochii mari, sprinţenele ar~
cuite şi fruntea înaltă le conferă noblete. Bărbii şi părul frumos accentuează frumuseţea trăsăturilor. Dinţii sănătoşi şi statura impunătoare sînt semne sigure ale vitalităţii. E drept, femeile nu pot fi caracterizate drept frumuseţi clasice, au în schimb farmec şi cuceresc prin afecţiune. Viaţa tahitienilor se desfăşoară într-o fermecătoare uniformitate.
Se trezesc la răsăritul soarelui şi merg să se scalde în numeroasele rîuri şi izvoare ; de lucrat se lucrează pînă începe căldura, cînd se retrag în umbra caselor sau a copacilor. In orele de odihnă îşi ung părul cu ulei aromat, se coafează, cîntă la flaut sau, lungiţi în iarbă, ascultă'cîntecul păsărilor. După ora mesei, tîrziu, se ocupă de treburile gospodăreşti. Capiii cresc înconjuraţi de afecţiunea celor mari. Ziua se încheie cu povestiri simple, glume vesele, dansuri şi, după masa frugală de seară se **mai** scaldă o dată. Locuitorii sînt mulţumiţi cu această viaţă simplă; ei nu cunosc necazurile şi grijile lumii noastre şi de aceea îi consider fericiţi.

Ocrotită, viaţa li se deapănă asemenea curgerii izvoarelor pe prundişul dintre flori.
KLEIST

Aceste condiţii de trai sînt esenţiale pentru oamenii care se gîndesc doar la bucuriile vieţii. De aceea nu

ne-am mirat că marinarul nostru a vrut să rămînă pe insulă. Şi el se gîndise doar la plăcerile clipei trecătoare. Dacă ar fi avut mai multă putere de discemâmînt şi-ar fi dat seama că un om crescut şi educat pentru viaţa activă, avînd cunoştinţe în multe domenii şi fiind obişnuit să gîndească, se va plictisi curînd de atîta linişte şi uniformitate. O asemenea viaţă este bună pentru oamenii cu noţiuni simple, cum este cazul tahitienilor.

Şi concepţiile despre fericire sînt diferite de la popor la popor, tot aşa cum sînt principiile morale şi culturale. Natura nu este la fel de darnică pentru toţi: ea îşi împarte roadele cînd cu dărnicie, cînd cu multă zgîrcenie şi, de aceea, părerile despre fericire stat o dovadă a înţelepciunii şi iubirii creatorului care a dat fiecăruia fericire pe aeest pămînt, chiar dacă ea este diferită în ţările calde şi pe meleagurile sub un soare mai puţin darnic.

Educaţie prin dans...

...în zilele următoare ni s-au luat, in chipul cel mai îndrăzneţ nenumărate lucruri pe care nu le mai putem înlocui. Desigur, făptaşii prinşi erau pedepsiţi întotdeauna în mod exemplar. Un grup de ofiţeri, plecaţi să vîneze pe un munte din apropiere au luat cu ei pe un marinar care să le ducă toporiştele şi alte unelte. S-a întîmplat în cîteva rînduri ca armele să nu ia foc, iar un indian, care îi pîn- dea, a observat acest lucru şi a profitat de momentul cînd soldatul a lăsat jos sacul cu unelte pentru a-1 înşfăca şi a o lua la fugă. A doua zi grupul de ofiţeri a fost invitat să asiste la un dans *hiva.* Spre norocul lor, printre spectatori se afla şi hoţul, care şi-a recunoscut greşeala şi a promis că va aduce drept despăgubire pentru topoarele luate pieptare. care aveau aceeaşi valoare la schimb, rugîndu-i să fie iertat de pedeapsă. Propunerea a fost acceptată, şi a doua zi omul a venit cu pieptarele, aşa cum îşi dăduse cu- vântul. Nu făcea parte din categoria celor înrăiţi şi a ştiut să aprecieze bunăvoinţa arătată. Un alţ băştinaş, care încercase să fure un corn cu pulbere, a fost prins asupra faptului şi pedepsit cu bătaia. Insularii aceştia nu se sfiau să ia pînă şi lucrurile femeii care venise cu noi din Tahiti şi era din acelaşi neam cu ei. Au atacat-o prin surprindere, viind să-i ia cu forţa hainele europene, pe care le purta, dar oamenii noştri i-au venit în ajutor şi i-au alungat pe tîlhari. Biata de ea era atît de speriată, îneît nu a mai pus piciorul pe uscat neînsoţită. Nu a fost singurul necaz al acestei sărmane femei. într-o scară asista împreună cu cîţiva ofiţeri la dansul *hiva,* însă din nefericire, subiectul dansului era propria ei poveste, plecarea ei romantică ridiculizată de dansatori. De ruşine femeia a izbucnit în lacrimi şi ofiţerii au izbutit cu greu s-o determine să rămînă

pînă la sfirşitul spectacolului. Ultima scenă, în care era redată primirea fetei de către părinţi, excela prin ironie acerbă. Aceşti oameni au multă îndemînare să improvizeze scenete cu scop educativ...

Bucuroşi de oaspeţi'

P*amani*[0] : Cine este bărbatul bine îmbrăcat care suie spro noi, însorii de o suită numeroasă ? Esle un eiih [64] ?

Nuna[65]*:* Este Oradi[66], cel mai mare proprietar de pămîn- turi din valea Matawi. A dus căpitanului navelor voastre daruri şi se întoarce acum acasă. Fata frumoasă care se află lingă el este fiica sa.

Oradi: (însoţit de suita sa) T*ayo*[67]*, Temi*[68] *1* Dragă Teori, vino cu noi! Vino să te odihneşti în casa mea ţ Te voi ospăta cu nuci de cocos şi fructe ale arborelui de pîine ! Teori, Pamani, veniţi !

Teori: Cine a rezistat vreodată unei rugăminţi rostite de inimă ? Sînlem osteniţi, dar vom veni la line. Nimeni nu poate rezista privirii sincere a lui Oradi ! Mă dau prins ochilor frumoşi ai fetei — Oradi, venim cu tine !

Pamani : Cred că nu mai avem mult de mers pentrucă valea se îngustează. înainte de căderea nopţii trebuie să fim înapoi la ţărm. Drumul este mai uşor pe terenul acesta neted şi umbros decît pe crestele golaşe, încinse dc soare.

| *Fata :* Te conduc, Teori! Dă-mi mîna !
Teori; Mîna ta, *tedua* [li]*,* face să-mi -piară oboseala.

| *Fata :* Numele meu e Imiroa.

j *Oradi:* Este departe pînă în Britania ?

---

64 **Căpetenie.**

65**Numele unui băiat din Tahiti care a servit drept ghid.**

66**Oradi, numele unui băştinaş.**

67**" Formulă de salut.**

68 **Numele lui Forster pronunţat în tahitiană. (Georg).**

im

T*eori:* Arborele de pîine[1S] are răgazul să rodească de două ori pînă să ajungem noi acolo.
Oradi: Regele vostru are multe nave aşa de mari ca cele ancorate la capul Matawai ?
Teori: Are foarte multe nave. Cele de aici sînt dintre celo mai mici. Ai văzut tunurile de pe punte ?
Oradi : Da, am văzut şi ghiulelele.
Teori : Avem nave cu o sută, ba chiar şi cu mai multe tunuri, aşezate în trei rînduri suprapuse. Toate aceste nave sînt mult mai mari şi au ghiulele cît fructul arborelui de pîine.
Oradi: Aţi putea nimici întreaga insulă ?
Imiroa : Teori, nu-i aşa că tu nu ne-ai Impuşca ?
Teori ; Prietenii nu se împuşcă între ei!
Oradi : Ce ţii în mînă ? O puşcă ?
Pom*ani: O* puşcă pentru tras în păsări.
Oradi : Aş dori să văd ce poate face.
P*amani:* Cu plăcere, dacă-mi arăţi o pasăre
Un *tahitian* ; Pamani, uite un cuc[69] .
Imiroa : E Eatua[70] al meu, nu-1 omorî ! Te rog Pamani ! Iţi dau în schimb tot ce vrei. Dragă Teori, nu mi-1 împuşca !
Femei: Nu-1 ucideţi pe Eatua !
Un tahitian : Mai slăbeşte-ne cu pasărea voastră ! Im- puşc-o[71], Pamani !
Teori : Te rog n-o împuşca ! Frumoasă Imiroa, ai salvat viaţa păsării. Fii fără grijă ! Nuna, du-mi tu arma ! Şi în Tahiti răsplata e tot o strîngere de mînă, ca la noi ? Mîna, care o duce pe a mea spre inimă, spune mai mult decît cuvintele.
Imiroa : Vai, ai un deget rănit !
Teori : Doar unghia !
Imiroa : Priveşte, unghiile mele sînt netede şi lungi. De ce sînt ale tale atît de scurte ? Nu

---

69 **Speţă de mc din Tahiti, care diferă de cucul din Europa.**
70[1S] **De fapt: e-Atua cu semnificaţia de „zeu", zeiesc". O seamă de păsări cum ar £1 bltlanul, cucul, pescăruşul şa. erau considerate sfinte sau protejate de zeităţi.**
71 **Nu toţi aetaeoa aveau acelaşi Eatua ; bărbaţii îşi bateau adesea joc de Eatuaşii femeilor.**

eşti om liber[72] ?

Teori ; Tuti[ia] este bunicul meu ! La noi toţi îşi taie unghiile. chiar şi regele. -

Imiroa : (către tatăl său) Este nepotul lui Tuti! Nu ştiam dragă Teori ! Mîna ta este albă ; a mea e galbenă. Tu nu ai puncte negre pe piele. De ce nu eşti tatuat ? Uite. eu am deja tatuaje [19]!

Teori: Nimeni dintre ai noştri nu este tatuat ! Mîna ta este frumoasă ! Ce degete lungi ai! Eşti mai albă ca celelalte ! Pielea ta pare şi mai deschisă pe şoldurile tatuate cu dungile late. A durut rău ?

Imiroa: Doar copiii plîng, cînd îi doare ceva*. Moyadua, dă-mi coşul cu mere *ewih* [n] ! Serveşte-te, Teori! Nu-1 lua pe acesta! Ia-1 pe cel galben, cu puncte ! Ţi-1 ■curăţ eu !

Teori : Uite la ce sînt bune unghiile lungi ! Ce fruct gustos şi zemos ! Pamani, gustă şi tu ! Au gust de ananas ! Ce bine ar fi să pot mulţumi în limba tahitiană ! Iţi înţeleg privirea ! A savura înseamnă a mulţumi..Aşa vorbesc şi zeii, a căror limbă n-o înţelegem !

Pamani: Fata are dreptate. Mărul trebuie cojit! Coaja arde ca focul!

Oradi: Treceţi-i pe străini peste apă ! Sînt încălţaţi şi nu trebuie să-şi ude picioarele.

Imiroa *:* Te duc eu, Teori !

Teori : Te duc eu pe tine !

Imiroa : Tu ? Tu nu ştii să calci pe pietrele alunecoase. Uite ! Te ridic ca pe un fulg.

■ Teori : Grozavă fiinţă !

i Imiroa : Ţine-te de gîtul meu.

I Teori: Mîna mea nu se va desprinde de pieptul tău.

Imiroa ; Am ajuns ! Aşa-i că sînt puternică ? Fără mine ţi-ai fi udat picioarele. Eşti obosit şi încins de atîta mers. Hainele tale sînt ude de sudoare. Eu nu simt arşiţa. Ai încă puţină răbdare ! Vezi palmierii aceia înalţi şi tufişurile înflorite, iar la stingă plantaţia de banane ?

---

72 **Qam&ii caire murgesc sînt iobagi; numai cei liberi au' unghiile Iuî2F ttodaielpe** *rsa* **muncesc.**

[n] **Unchi. Toată lumea din Tahiti îl consideră pe tatăl lui Teori drept Urate al lui Cook.**

După ce trecem de tufişuri ajungem la pajiştea unde este casa noastră. Acolo îţi voi alunga oboseala.

1 Teori: Vorbeşte sfînta naivitate sau fericita seninătate a
1 omului primitiv ?

2
3
7

Muzica populară în Tahiti

..Ne-am aşezai 1a peretele unei case pe un trunchi de copac. Cîţiva indieni s-au dus să ne aducă băuturi răcoritoare, iar noi am intrat în vorbă cu cei rămaşi. Am fost întrebaţi care este rostul hainelor pe care le purtăm şi din 1 ce material sînt lucrate. Nu am reuşit să dăm prea multe I explicaţii, necunoscînd prea bine limba, dar am învăţat | destule cuvinte noi cu această ocazie. Locuitorii din plan- 1 taţiile mai apropiate s-au strîns în jurul nostru de cum au 1 aflat că am venit, iar prezenţa noastră părea să le facă multă plăcere. întâmplător am început să fredonez o melodie. Au- 1 zindu-mă, asistenţa m-a rugat să cînt cu glas tare. Nu eram ■ priceputi nici unul din noi în ale muzicii, dar ne-am pro- 1 dus cu cîteva melodii, dorind să le satisfacem curiozitatea. Jj Le-au plăcut cîntecele germane şi engleze cu ritm vioi dar I cel mai apreciat a fost doctorul Sparrmann, care a cîntat j cîntece populare suedeze. Ascultătorii noştri aveau capaci-1 tatea să aprecieze şi să înţeleagă muzica. După ce am ter-J minat de cîntat, i-am invitat să cînte şi ei. Au intonat cu 1 toţii o melodie simplă, care avea, după părerea noastră, 1 mai multă armonie decît toate cîntecele pe care le- am I ascultat în Mările Sudului. Era mai bogată în sunete decît 1 melodiile din Tahiti şi ale locuitorilor din Tonga-Tabu, ca- racterizindu-se prin gravitatea melodiei. Probabil că textul respecta un anumit număr de silabe. Toate bucăţile cîntate aveau un registru grav care se potrivea firii lor, mai puţin expansivă decît aceea a locuitorilor din Insulele Societăţii. cărora le plăcea să glumească şi să rîdă exploziv. Indienii ne-au arătat un instrument muzical lucrat din opt tuburi de bambus asemănător naiului folosit în Tonga-Tabu, dar, spre deosebire de acesta, tuburile erau lucrate în scară, alcătuind o octavă completă cu tonurile nu prea clare. Poate că ne-ar fi cîntat la acest instrument, dacă în momentul acela nu ar fi venit un localnic cu darul de nuci de cocos, *yams* trestie de zahăr şi curmale, distrăgîndu-ne atenţia de la muzică.

Păcat că prietenul nostru, care ne iniţiase în

iul

muzica băştinaşilor, nu a venit cu noi la Tanna, pentru că am fi

“ Plantă cu bulbi comestibili.

aflat mai mult despre această muzică. Cu toate că am făcut afirmaţia că locuitorii de pe insula Tanna sînt neîncrezători şi răzbunători, trebuie totuşi să recunosc că nu erau .ipsiţi de omenie. Duritatea caracterului nu le este înnăscută, ci se datorează neîncetatelor războaie care le ameninţă existenţa. Convingerea mea se bazează pe prietenia care ne-au dovedit-o după ce s-au încredinţat de bunele noastre intenţii. Am intrat destul de greu în contact cu ei, care nu erau amatori de schimburi ca cei din Tahiti, neavînd surplusuri de bunuri, dar ospitalitatea nu însemnă a schimba prinosul pe lucruri de care ai nevoie.

„E doar un primitiv"

Cel care s-a simţit mişcat în faţa măreţiei naturii pînă în adîncul inimii, numai acela înţelege că în asemenea clipe şi cel mai neînsemnat amănunt poate declanşa simţăminte adînci. Ne emoţionează ogorul proaspăt arat, verdele crud al poienilor şi cel în mii de nuanţe al frunzişului; armonia formelor şi varietatea lor ne entuziasmează şi ne bucură. într-o stare sufletească asemănătoare mă aflam acum, cînd natura îşi desfăşura în faţa privirilor mele întreaga ei bogăţie. Soarele în bătaia razelor şi doar ici-colo petele i de umbră îmi odihneau ochii. Fumul vetrelor se ridică ; alene în rotogoale albăstrii, amintindu-mi de liniştitele bucurii ale vieţii de familie. Păduri de bananieri cu fructe ¡ aurii întregeau imaginea de pace, belşuţ* şi fericire a oamenilor din acele locuri. Cîntecul ţăranului âflat pe cîmp completa sonor atmosfera acestui peisaj. Spre apus cîmpia era mărginită de coline pe care creşteau pometuri. în depărtare ! se ridicau munţii, nu atît de înalţi ca cei din Insulele Socie- I tăţii, dar nici aşa de aspri şi sălbatici. Locul singuratic de ţ unde priveam în jur era împodobit cu arbori falnici şi plante agăţătoare, care răspîndeau mireasma florilor. Păli mîntul era atît de fertil, îneît palmierii

doborîţi de vînt I ridicau repede creştetul din nou spre cer. Păsări cu pene li în toate culorile înviorau umbra pădurii cu lumina pena
li jului şi mîngîiau auzul cu triluri.

Deasupra capului se răsfăţa albastrul cerului senin ; **I** boarea răcoroasă a mării mă împresura în timp ce priveam
Intr-o adîncă linişte sufletească înlănţuirea atîtor frumuseţi. Fără vrere gîndul ra-a purtat la felul relaţiilor noastre cu locuitorii acestui paradis pămintesc şi m-am simţit bine, ştiind că ne-am purtat cu cinste şi demnitate şi nu am făcut de ocară neamul omenesc. Eram de paisprezece zile oaspeţii unei populaţii care ne-a arătat la început neîncredere şi hotărîrea fermă de a nu lăsa nepedepsită nici o acţiune duşmănoasă din partea noastră. Prin comportare demnă, am înlăturat această lipsă de încredere a unor oameni obişnuiţi să vadă în oricare străin un duşman, iaT prin exemplul nostru i-am învăţat să preţui ască pe semenii lor. După ce am izbutit să le domolim pornirile care-i făceau bănuitori şi duşmănoşi, şi le-am rezit sentimentul sociabi- * lităţii, s-au încredinţat că noi, străinii, nu consideram bu nurile lor drept pradă do luat cu japca. Atunci au împărţit eu noi tot ce aveau ; ne-eu chemat în casele lor răcoroase | şi ne-au primit în mijlocul familiei ca mebri ai acesteia. Se simţeau bine în tovărăşia noastră şi, treptat, şi-a făcut ; loc în sufletul lor sentimentul generos al prieteniei. E un fapt înălţător să ştii că ai făcut ceva pentru fericirea unor oameni. M-am simţit mîndru că fac parte dintr-o societate evoluată din punct de vedere moral, care preţuieşte sentimentul prieteniei şi se pricepe să-l insufle şi altora. Gînduriîe mi-au fost întrerupte de foşnetul unor paşi prin iarbă. Era doctorul Sparrmahn. I-am arătat priveliştea care mă impresionase şi i-am împărtăşit gînduriîe care puseseră stăpînire pe mine. M-a încredinţat că şi el încearcă aceleaşi sentimente, iar această mărturisire m-a făcut să mă simt şi mai bine. Dar a trebuit să ne desprindem de acele Jocuri şi să ne întoarcem la navă pentru că trecuse de mult ora prînzului. Primul locuitor pe care l-am întîlnit, a

fugit din calea noastră, ascunzîndu-ee într-un tufiş. La intrarea într-o plantaţie am întâlnit o femeie care ar fi fugit şi ea, dar nu îndrăznea, pentru că apărusem pe neaşteptate. Ne-a oferit cu mîini tremurînde un coş cu mere *yambo,* pe care 5e-am cumpărat, apoi ne-am continuat drumul. In plantaţie şi în afara ei am întîlnit bărbaţi care la vederea noastră se ascundeau în tufişuri şi făceau semne să ne îndreptăm repede spre ţărm. Din ce în ce mai intrigaţi de comportarea atît de ciudată am grăbit pasuL La ieşirea din pădure am aflat explicaţia misterului. Doi oameni şedeau în iarbă şi

ţineau pe braţe un al treilea, care era mort. Cei doi ne-a» arătat o rană provocată de un glonţ tînguindu-se : „A murit". ..E mort.“ Am alergat într-un suflet la locul unde obişnuiau să se strîngă oamenii noştri în aşteptarea bărcilor. Contrar obiceiului, nu era nici un indian cu ei. Iată ce se întâmplase. Locul de adunare era însemnat cu o linie de demarcaţie pe care indienii nu aveau voie s-o depăşească, eu toate că marinarii treceau peste linie, de partea indienilor, unde puteau rămîne cît voiau. Unul dintre indieni, care, probabil, nu mai fusese pe ţărm de la venirea noastră a vrut să treacă linia. Santinela l-a luat de braţ şi l-a împins înapoi. Indianul, convins pe bună dreptate că nu se cade unui străin să-i comande, a încercat din nou să treacă peste linia dc demarcaţie, iar santinela l-a împins cu atita brutalitate, încît şi un om mai puţin irascibil s-ar fi înfuriat. Indianul a potrivit o săgeată în arc, vrînd să-l lovească pe agresor, ca să-şi apere demnitatea jignită. Santinela îl doborî însă cu un foc de armă. Căpitanul, care tocmai de-barca, i-a văzut pe băştinaşi alergînd înspăimîntaţi să scape de oamenii aceştia răi, care-şi permit într-un ţiăut străin să comită o faptă atît de nedreaptă. Doritor de bună înţelegere, căpitanul a trimis soldatul sub escortă pe vas şi şi-a dat toată silinţa să-i îmbuneze pe locuitorii insulei. Cîţiva dintre locuitorii platoului răsăritean au cedat pînă la urmă, arătînd din nou încredere celor care nesocotiseră legile ospitalităţii. Nu este acest fapt o emoţionantă dovadă a bunătăţii înnăscute a omului ? O altă dovadă de stăpînire dc sine au dat indienii atunci cînd l-au lăsat pe doctorul Sparrmaim, care venea neînsoţit, să treacă fără a-i face nici cel mai mie rău, cu toate că ar fi putut răzbuna moartea celui de un sînge cu ei. M-am întors împreună cu căpitanul la bord, dar eram tare îngrijorat pentru tatăl meu carc, neştiind nimic din cele întâmplate colinda pădurea însoţit de un singur marinar. Totul a decurs mult mai bine decît speram ! Nu trecuse nici un sfert de oră ;i l-am zărit

Spe tata stînd de vorbă cu santinela pe care o lăsase d<- pază la locul de acostare. Am trimis deîndată barca să-l I aducă. Oamenii insulei nu l-au făcut răspunzător, cum nu I ne-au făcut răspunzători nici pe noi, de moartea tragică a a unuia dintre ai lor. Cît de neaşteptat şi prin ce faptă jos- j niră mi-au "ost destrămate visele, pe care le nutrisem doar cu puţin timp mai înainte ! Ce puteau crede „aceşti sălbatici" despre noi ? Eram oare mai presus de cei care debarcaseră înaintea noastră ca nişte cuceritori ? nu meritam oare mai mult dispreţ noi, cei veniţi sub semnul prieteniei, şi care ne-am comportat ca nişte criminali ? Mulţi dintre I membrii echipajului deplîngeau această nenorocire. Ase- ■ menea fapte pripite se mai întîmplaseră şi nu puteau fii îndreptate cu nimic. Aici, în Tanna. unde comportarea* noastră fusese fără greş, la plecare am distrus bunul re-1 nume prin cea mai crudă dintre fapte. Căpitanul a vruta 6ă pedepsească în mod exemplar pe marinarii care au ne-® socotit ordinul de a întîmpina chiar şi mînia insularilor cu ■ blîndcţe. Ofiţerul sub comanda căruia se afla mica trupă» debarcată la ţărm a luat partea vinovatului, pretinzînd că 19 ordonase să împuşte pe toţi insularii a căror atitudine ar fi® ameninţătoare. Soldatul nu mai putea fi pedepsit în urma» declaraţiilor făcute de ofiţer. Faptul că un ofiţer poate sau 1 nu dispune de viaţa unor oameni nu a mai fost luată în ■ cercetare. Se ştia că ofiţerul în cauză are rude foarte in-1 fluente în Anglia, printre care şi miniştri. Se pare că în 1 această ţară un subordonat poate să nu-şi facă datoria sau să acţioneze contrar ordinelor primite. S-au văzut cazuri, * cînd un ofiţer a fost scos din funcţie *cum infamia* (cu mustrări severe) ca să ajungă la puţin timp ministru. Fiecare ţară cu legile şi moravurile sale !

După amiază marinarii şi-au încercat norocul la pescuit. Pe ţărm erau puţini băştinaşi, cei mai mulţi neînarmaţi. Probabil că ne iertaseră sau uitaseră moartea tovarăşului lor. Am plecat împreună cu tatăl meu şi doctorul Sparr- mann să

vînăm păsări. Pe drum am întîlnit un singur indian care a încercat să fugă de noi. L-am strigat şi l-am îndemnat prin semne prieteneşti să se întoarcă. Intr-un tlrziu a îndrăznit să se apropie, dar privirea îi era neîncre- xătoare şi tristă. L-am liniştit cu vorbe blînde şi i-am of :rit daruri. La despărţire eram buni prieteni. înserarea se lăsase de mult cînd am ajuns din nou la bord...

Descoperirea Noii Calcdonii

La 4 septembrie 1774, la orele şapte dimineaţa, un elev marinar a descoperit la postul de observaţie de pe catarg
0 limbă de pămînt spre sud care se întindea de la vest spre suc -est. Părea să aibă o altitudine apreciabilă, dar din pricina ceţii nu se putea aprecia depărtarea. Cînd s-a risipit ceaţa am constatat că depărtarea nu era mai mare de opt mile. Spre dezolarea noastră, vîntul a încetat însă să bată oprindu-ne înaintarea. Domnul de Bougainville [83] relatează în jurnalul său de călătoric că în timpul unui vînt puternic, ;care ridica valurile la înălţimea unor turnuri, a pătruns pe neaşteptate într-o zonă calmă, cu toate că vîntul nu încetase să bată. în aceste ape pluteau pe lingă navă bucăţi de lemne şi fructe, fapt care l-a încredinţat că se află în apropierea unui ţărm. Poziţia indicată de el pe hartă era identică cu aceea la care ne aflam şi era desigur vorba de fîşia de pămînt pe care o vedeam în faţa noastră. Lipsa oricărei adieri de vint ne ţinea încă la ora prînzului departe de .ţărmul care. judecind după coloanele de fum, era locuit. O:ˉ ţerul de cart era încredinţat că vom găsi vulcani pe insulă, fiind convins că văzuse flăcări ieşind dintr-un vîri de munte. A fost doar o iluzie, pentru că nu am descoperit pt insulă nici un fel de piatră sau cenuşă vulcanică şi CU
, atît mai puţin vreo urmă de vulcan. Promontoriul zărit se afla la 20° 30’ latitudine sudică şi 165° 2’ longitudine cstică.
I s-a dat numele tînărului ofiţer care-1 zărise primul: Cap
1 Colnett. Insula, care părea să fie de mari dimensiuni, a primit numele de Noua Calcdonie. Nu

zărisem nici un locuitor, făceam însă diferite presupuneri asupra lor. Locuitorii Insulelor Hebride se dovediseră a fi mult diferiţi de cei din Noua Zeelandă şi nu semănau prea mult nici între ei. înclinam să credem că băştinaşii din Noua Calcdonie

I se înrudcsc cu cei din Noua Zeelandă, însă presupunerile I noastre s-au dovedit eronate. Dealtfel nu e posibil să re- | constitui istoricul populaţiilor aflate pe insulele din Mările **t** Sudului.

Spre seară s-au îndreptat către noi trei canoe, venind dinspre ţărm. Probabil că din depărtare nava noastră li s-a părut a fi o barcă, dar şi-au dat destul de repede seama cTe eroare şi s-au întors din drum. Spre vest se înşirau mai multe insule, iar în faţa noastră valurile se spărgeau de un lanţ de corali.

In zorii celei de a doua zi ne-am apropiat de ţărm şi am descoperit într-adevăr lanţul de recife care se întindea paralel cu coasta. In interiorul bazinului mărginit de recif | şi ţărm pluteau bărci cu pînze aşezate una în faţa celeilalte. Ocupanţii se îndeletniceau cu pescuitul. După uni oarecare timp cîteva bărci au trecut reciful, îndreptîndu-se spre noi. Am început să-i strigăm, dar s-au uitat nepăsători» la nci şi au făcut calea întoarsă. Curînd am descoperit trecerea peste bariera de corali şi am trimis două bărci să soaS deze adîncimea. Oamenii ne-au dat de veste că au găsit o" intrare sigură. I-am zărit apoi stînd de vorbă cu echipajul unei canoe. Am urmat dramul parcurs de bărci şi am intraţi in Interiorul recifului printr-un canal lat de cîteva milei De-a lungul malurilor erau înşirate canoe din care indienii ne făceau senine prieteneşti, dîndu-ne a înţelege să păstrăm® calea de mijloc. Bărcile vîsleau înaintea noastră şi ne in-J dicau adîncimea prin semnale. Ţămîntu! era acoperit cu* iaibă alb verzuie. Nu se zăreau tufişuri sau copaci ; doar* sus pe povîrnişuri se vedea ici-colo cîte un pom cu coaja albicioasă, semănând cu salcia noastră. La piciorul nun tel ui se întindea o fîşie îngustă de cîmpie, plantată cu bananieri[4] şi palmieri, la umbra cărora se ridicau colibe de forma căniră, asemănătoare ştiubeilor. Aceste colibe erau aidoma celor de la Capul Horn şi identice cu cele descrise şi schiţate de Le Maire şi Schouten.

Locotenentul Pickersgill s-a reîntors după scurt timp la navă şi ne-a povestit că echipajul bărcilor a fost primit ie indieni cu muită prietenie şi că au făcut cunoştinţă c:u eri/ci-ul (regele) lor, Tea-Buma,- căruia locotenentul i-a dăruit insigne. Celorlalţi le-a împărţit restul de provizii şi nimicurile pe care le avea asupra sa, dar indienii au predat totul lui Tea-Buma. Locotenentul s-a întors la bord cu cîţiva peşti primiţi în schimbul darurilor,

care însă din cauza căldurii se alteraseră şi nu mai puteau fi consumaţi Am ancorat în apropierea unui petec de pămînt înconju- fetit dc recife şi de ape puţin adînci. Deîndată s-au apropiat ie noi douăzeci de ambarcaţiuni cu rîte două pînze formate de fapt din cîte două bărci fixate cu scînduri între ele. Pe pceastă platformă de scînduri se afla o vatră dintr-un jkmestee de cenuşă şi pămînt unde focul nu se stingea niciodată. Mulţi dintre indieni s-au urcat la bord făcînd astfel dovada încrederii lor faţă de noi. Un indian ne-a vîndut rădăcină de *yam* în schimbul unei bucăţi de stambă roşie. -Către ora prînzului numărul vizitatorilor a crescut. Nu au [vrut să se atingă de carnea sărată şi nici de berea pe care le-am oferit-o ; în schimb, le-au plăcut foarte mult rădă- jpmile de yam cumpărate de noi la Tanna. Ne-a părut rău leă nu aveam provizii mai mari din această plantă, ca să-i lospătăm din plin. Le plăcea mult stamba roşie, dar nu s-au loferit să facă schimb de mărfuri. Cu excepţia cuvântului peri şi a altor cîteva, limba lor nu are nici vin fel de asemă-fcare cu limbile auzite de noi în Mările Sudului. Dacă luăm rîn considerare faptul că pe toale insulele din estul Mării ijBudului şi din Noua Zeelandă se vorbeşte o singură limbă •sau dialecte ale aceleiaşi limbi) se poate trage cu uşurinţă "fconcluzia că ne-a surprins foarte mult diversitatea limbilor «Vorbit» în partea vestică a acestei mări. Dealtfel şi oamenii | sînt foarte diferiţi de cei din insulele estice : au statura ! înaltă şi corpul bine proporţionat, figura blîndă, părul şi *l* barba neagră, cu firul încreţit. Pielea este de un negru e intens, uneori cu nuanţe castanii, asemenea celei a locui- I torilor din instala Tanna.

După-amiază am debarcat însoţiţi de doisprezece sol- i daţi înarmaţi. Ne-am oprit la o limbă de pămînt, unde se ▌ strînseseră un mare număr de băştinaşi printre care cîţiva } purtau arcuri. N-au schiţat nici un gest pentru a ne in-] terzice debarcarea. Am dat ordin soldaţilor să mărşăluiască t pentru a-i impresiona pe băştinaşi, aceştia ne-au făcut loc, I iar unul dintre ei a cerut cu glas tare să se facă linişte || pentru că vorbea Tea-Buma. Cuvîntarea părea destul de | sobră, iar vocea lui Tea-Buma, melodioasă şi blîndă, doar

(cînd şi cînd creştea în intensitate. Probabil că punea în- 1 jtrebări, pentru că se oprea uneori şi primea răspuns de la ■băştinaşii mai în vîrstă. Cuvîntarea a durat în jur de trei 'tminute, după care a luat cuvîntul un alt om de vază, care 'ne-a invitat să ne alăturăm grupului lor ca să admirăm armele şi podoabele. Ne-am interesat prin semne, unde putem găsi o sursă de apă proaspătă ; o parte din grup ne-a indicai o direcţie, ceilalţi alta. Erau de statură înaltă ca şi cei pe care i-am avut oaspeţi pe vas. Abia acum am observat că unii dintre ei aveau braţele şi picioarele foarte umflate. Părul îl purtau strîns în coc pe creştet sau lung pînă la umeri şi retezat pe frunte. Mulţi semănau cu negrii, avînd buzele răsfrînte şi nasul plat. Drept îmbrăcăminte purtau un cordon in jurul şoldurilor şi altul în jurul gîtului.

Am pornit cu bărcile spre răsărit în căutarea apei de băut. Ţărmul era umbrit de mangrove, care creşteau pe teren mlăştinos şi chiar în apa puţin adîncă. La plecarea noastră indienii au pornit şi ei spre colibele lor. Doi dintre ei mergeau de-a lungul ţărmului şi se străduiau să străbată desişurile de mangrove. Văzînd cît de greu înaintează i-am invitat în barca noastră, invitaţie pe care au aecep-l tat-o cu multă satisfacţie. După cîteva mile ne-au arătat locul de vărsare al unui rîu, care avea apa destul de admdţ, ca îă putem înainta cu bărcile. Am pomit-o de-a lungul malurilor nisipoase pînă am dat de satul indienilor, care au asistat cu uimire la împuşcarea unei raţe sălbatice. Am dăruit vînatul unuia din cei doi indieni aflaţi în barcă. S-au mirat mult de efectul neaşteptat al puştii, dar nu s-au înspăimântat cîtuşi de puţin, ba chiar ne-au cerut să le arătăm cum funcţionează, împuşcînd şi o a doua pasăre, însfîrşit am tras barca la ţărm, într-un loc, unde rîul nu era mai lat de 12 picioare. Malul se ridica cel mult două picioare deasupra oglinzii apei, acum cînd fluxul atinsese punctul maxim. Cele cîteva familii care alcătuiau satul au venit cu tot alaiul să admire vizitatorii neobişnuiţi. Femeile aveau pielea castanie ; printre ele am zărit doar cîteva cu pielea mai întunecată. Statura potrivită era urîţită de forma îmbrăcăminţii. Purtau o fustă

scurtă, formată din numeroase şnururi fixate pe un cordon, petrecut de mai multe ori în jurul şoldurilor, astfel încît şnururile cădeau unele peste altele, formînd de la mijloc în jos un fel de veşmînt de paie foarte scurt. Podoabele femeilor şi bărba*
ţilor erau alcătuite din cercci şi mărgele lucrate din piatră sau scoici. Multe dintre femei erau tatuate pe bărbie cu linii şi puncte negre asemenea femeilor din Tahiti. Trasă-

turile feţei erau grosolane, dar exprimau bunătate ; fruntea înaltă, nasul borcănat, ochii foarte mici şi pometii proeminenţi lc dădeau un aspect deosebit. Părul încreţit îl tund scurt, la fel ca femeile din Insulele Societăţii. Cam la douăzeci de paşi depărtare de malul apei se ridică colibele lor înalte de zece picioare, de formă conică, cu vîrful retezat, fiind lucrate din stilpi şi nuiele împletite. De sus pînă jos coliba este învelită cu rogojini. Lumina zilei pătrunde în locuinţă prin deschizătura uşii, care este înaltă doar de patru picioare, aşa încît se intră şi se iese numai în poziţie aplecată. În colibă era mult fum, singurul mijloc de apărare împotriva ţînţarilor în aceste legiuni mlăştinoase. Noi însă am văzut puţini ţînţari pentru că timpul era destul de rece în ziua aceea. în jurul colibelor erau plantaţi co- cotieri, care nu dădeau încă fructe, trestie de zahăr, bananieri şi planta *a rum.* Exista şi un sistem de irigaţie, lucru foarte obişnuit în ţinuturile Mărilor Sudului. Plantaţia nu arăta prea bine şi cred că nu putea să îndestuleze pe toţi locuitorii în răstimpul de la o recoltă la alta. Pe aceste meleaguri nu domneşte nici bogăţia şi nici varietatea de fructe caracteristice regiunilor calde ; multe din lucrurile văzute ne aminteau de sărăcia locuitorilor din Insula Paştelui. Omul cel mai de vază şi şef al familiilor era Hibai căruia i-am oferit diferite daruri. Ne-am plimbat pe malurile rîului pînă la păduricea cu mangrove ; în jurul nostru se întindea prins la poalele muntelui, un şes trist şi aproape pustiu. Grupuri răzleţe de copaci şi mici ogoare cultivate sc pierdeau în imensitatea spaţiilor nedesţelenite.

Noile noastre cunoştinţe ne-au învăţat cîteva cuvinte care nu se asemănau cu nici unele din limbile auzite de noi şi ar fi pus oricărui lingvist probleme greu de rezolvat. Am putut observa că bunătatea şi naivitatea locuitorilor se împletea cu o bună doză de apatie ; nu ne însoţeau în p'im- bările pe care le făceam şi nici ni’.-i interesa prezenţa noastră. Doar femeile mai dădeau dovadă de curiozitate, ob-ervindu-ne de la distanţă, din spatele tufişurilor, căci nu se apropiau de grupul nostru decît însoţite de bărbaţii lor. Faptul că

împuşcam păsări nu i-a impresionat pe locuitori, doar tinerii luaseră obiceiul să ne arate păsări pe care să le împuşcăm. Nu păreau să fie prea ocupaţi cu munca, cel puţin cît ne-am aflat noi acolo, de aceea nici nu aveau

de unde să ne dea alimente. Judecind însă după cordialitatea de care au dat dovadă, cred că am fi primit fructe şi legume proaspete, dacă ar fi fost vremea recoltei. Nu-i pot caracteriza drept neprimitori, pentru că aş fi nedrept ; ospitalitatea este însuşirea de căpetenie a tuturor locuitorilor din Mările Sudului.

A doua zi marinarii au început să repare barca. Şi-au scos hainele şi le-au întins la soare. Indienii au venit în număr atît de mare încît domnul PickersgiU a socotit necesar să pună în siguranţă hainele, trăgînd un cerc pe nisip in jurul acestora. Iar indienii au înţeles ce înseamnă această linie şi nu au protestat; doar unul singur a luat un băţ şi a desenat un cerc în jurul său, interzicînd celorlalţi prin strîmbături comice să se apropie de el. Această idee plină de haz părea mai degrabă ciudată la aceşti oameni atît de gravi.

Noi descoperiri

Ne îndreptam spre nord-vest, de-a lungul stincilor de corali care înconjoară în aceste locuri Noua Caledonie ; intenţia noastră era să stabilim coordonatele acestui ţărm La 15 septembrie 1774, am descoperit la extrema vestică a Noii Caledonii trei insule, dar reciful se prelungea spre răsărit pînă adînc în mare, barîndu-ne drumul, aşa că am fost siliţi să trecem pe lîngă insule fără ca să le stabilim suprafaţa şi relieful.

în ziua de 7 octombrie 1774 navigam, duşi de vînt prielnic, spre sud-vest. Căpitanul Cook intenţiona să se îndrepte spre vest, către Noua Zeelandă, ca să evite trecerea prin strîmtoarea Cook, trecere pe care o făcusem cu un an înainte,

cu multă străduanie. Pe la orele opt «ara am zărit un grup de delfini zbenguindu-se pe lîngă vas. Unul | dintre animale a fost împuşcat cu un harpon şi a tras apoi *l.* după el o bună bucată de frînghie , marinarii noştri au | lăsat o barcă la apă şi eu am pornit pe urma delfinului. Făcea parte din specia delfinilor car< se pot întîlni în toate mările lumii. Era lung de şase picioare şi avea lapte în mamele. A doua zi a fost tranşat şi împărţit echipajului; carnea neagră nu era prea arătoasă, dar avea ifust de carne
dc vilă. Am mîncat cu toţii o masă de prînz pe săturate.
In dimineaţa zilei următoare, pe la orele opt am zărit pă- mînt. Era o insulă de mici dimensiuni cu o altitudine medie, ca Botany-Bay. acoperită în întregime cu păduri de chiparoşi. Apa era prea puţin adîncă şi nu ne puteam apropia; ne-am mulţumit deci să stabilim lungimea insulei, care era de două, trei mile şi probabil nelocuită. Numeroasele păsări de mare care zburau pe lingă ţărmul foarte abrupt ne-au întărit această convingere, dar ne-au deschis şi apetitul pentru o masă gustoasă. Am pornit deci în două bărci şi ne-am îndreptat spre un golf bine apărat, unde am acostat fără incidente. Plaja era presărată cu bucăţi de stlncă, iar ţărmul se ridica aproape vertioal. Intre două dealuri se strecura un fir de apă. Am urcat în susul pîrîu- lui şi am pătruns cu multă greutate în pădure, pentrucă plantele agăţătoare barau permanent drumul. Odată intraţi în pădure, locurile au devenit mai uşor accesibile. Stîncile formate din rocă gălbuie erau asemănătoare cu cele din Noua Zeelandă ; ici colo erau risipite bucăţi de lavă roşietică, măcinată de timp, fapt care ne-a dus la concluzia că insula este de origine vulcanică. Solul era mănos fiind fertilizat cu resturi lemnoase şi plante. Intr-un asemenea pămînt creşte orice ! Cele mai multe soiuri de plante ne erau cunoscute din Noua Zeelandă numai că pe stă insuli se râsfăţau în clima dulce a sudului şi pros- ■ui teren cum nu există altul mai bun. Cînepa *n tenax)* ajunge pînă la 10 picioare înălţime şi

de întâlnire al chiparoşilor din Noua Caledonie şi al palmierilor din Noua Zeelandă, Amândouă speciile ne-au fost de mult folos. Din lemn de chiparos tîmplarii au lucrat unelte, iar dl fructele palmierilor am abţinut o băutură gustoasă şi răcoritoare, cu gust de migdală. Am făcut o mare provizie din această băutură. Animalele de specii diferite le Noua Zeelandă ; papagalii însă aveau | penajul mai strălucitor. Am întâlnit multe specii de păsări . mici, splendid colorate, caracteristice doar pentru această | insulă. Şi pe plajă creşteau tot felul de plante, suculente şi gustoase, din care ne-am făcu' o bună provizie. Ciripi-

tul păsărilor înveselea locurile acestea singuratice, mult prea mici pentru a fi locuite, dar cele mai frumoase din Mările Sudului. Ne-am întors pe vas după apusul soarelui, cu regretul că nu am lăsat pe insulă cîţiva godaci, care ar fi prosperat pentru îndestularea altor navigatori. Căpitanul Cook a denumit aoest rai în miniatură Insula Norfolk...

Aviditate europeană

...Cînd am ajuns la bord am văzut că avem un mare număr de oaspeţi, veniţi din cealaltă parte a golfului, cu toate că era trecut de ora opt seara. în locul peştelui pe care ni-1 aduceau de obicei la schimb, locuitorii din Pi- terre au adus arme şi obiecte de îmbrăcăminte. Schimbul nu era avantajos, aşa îneît căpitanul a interzis să se cumpere astfel de articole. A doua zi băştinaţii au venit din nou să-şi încerce norocul, dar căpitanul a rămas ferm în hotărîrea sa. Această tenacitate era necesară, deoarece indienii nu ne mai aduceau peşte deîndată ce observau că se cumpără pe preţ mai bun podoabe şi arme. Aviditatea de a cumpăra asemenea lucruri era atît de nemăsurată la marinarii noştri, îneît recurgeau la tot felul de şiretlicuri ca să poată intra în posesia nimicurilor dorite. Cîţiva, care plecaseră cu nostromul să lege mături, nu s-au sfiit să fure arme şi unelte din coliba unui indigen, oferindu-i cîteva cuie pentru a masca această acţiune ruşinoasă. Din fericire localnicii au avut curajul să aducă la cunoştinţa căpitanului cele petrecute. Făptaşul a fost pedepsit după cum merita. Asemenea fapte s-au întîmplat în timpul tuturor escalelor, iar echipajul de pe *Endeavour* nu era cu nimic mai prejos : în Tahiti au furat de la soţia lui Tubo- rai Tamaide, iar în Noua Zeelandă, au declarat că întreaga avere a băştinaşilor le revine de drept. Cred că monotonia vieţii petrecută în largul mării aspreşte sufletul marinarilor tot aşa cum le întăreşte fizicul. Comandanţii se plîng de înclinarea echipajelor de a ucide

aproape fără motiv pe cel mai paşnic indian...

„Luarea în stăpînire"

...După-amiază am zărit la extremitatea nordică a Geor- giei de sud două insule stîncoasc, situate la distanţa de o milă marină una de alta. Amândouă aveau un aspect dezolant, totuşi ne-am îndreptat intr-acolo, şi la orele cinci treceam prin canalul care le desparte. Cea din nord era stîncoasă, cu povîrnişuri abrupte şi era locuită de mii d€ cormorani. Poziţia geografică este la 54° latitudine sudică şi 38° 25’ longitudine vestică. Cealaltă insulă era atît de abruptă în partea nordică, pentru că ţărmul se prelungea în pantă iină spre mare. în aceste locuri creştea iarbă din belşug şi se odihneau păsări din cele mai diferite specii, începînd de la albatros pînă la micul cintezoi, fapt care ne a determinat să numim această insulă Bird-Islam. In jurai navei zburau cîrduri de cormorani şi alte păsări de apă ce păreau eă so simt bine în aceste ţinuturi reci : zburau îi înalturi, apoi coborau pe luciul apei. Am mai văzut delfini şi multe foci, care vin aici probabil să nască... Doritori să vedem întreaga insulă am urcat pe un deal ; de douăzeci şi patru de picioare, pe care creştea un soi de t iarbă şi o plantă asemănătoare cu pătrunjelul sălbatic.

I Căpitanul Cook a dat ordin să se desfăşoare steagul brita-
I nic luînd în stăpînire aceste stînci golaşe în numele majestăţii sale. S-au tras trei salve în completarea cere-
I monieі, speriind morsele şi pinguinii. Astfel coroana bri-
I tanică s-a complet t cu un grăunte c!e pietriş în locul unui bob de diamant.

Intoarccrea în Anglia

...Am trecut prin faţa insulelor Saint George şi Gra- ciosa, apoi către prînz am zărit Terceira. La ora trei după- amiază, navigam de-a lungul coastei nordice, unde am văzut cele mai bogate culturi de grîu şi sate aşezate în «ringuri. Spre seară ne-am îndreptat spre Canalul Mînecii. In ziua de 29, la

orele patru după-amiază, am zărit Star-Point şi farul de la Eddistone. Era poarta engleză, de unde am ' Început călătoria ! In ziua următoare am trecut de stîncile
dintre insula Wight şi ţărmul roditor ni regiunii Hamp- shire. Către prînz am ancorat la Spithead.

Aici s-a încheiat o călătorie de trei ani şi optsprezece zile, timp în care am înfruntat numeroase pericole şi am suferit destule lipsuri. Am parcurs mai multe mile decît oricare altă navă, căci lungimea traseului parcurs este egală cu mai mult de trei ori înconjurul pămintului. în tot acest răstimp norocul ne-a fost prielnic. Am pierdut patru oameni : trei dintre ei în accidente ; al patrulea din pricina unei boli care în Anglia l-ar fi răpus mult mai repede. Scopul principal al călătoriei a fost realizat ; am dovedit că nu există un continent în emisfera sudică, dincolo de zona temperată, căci am ajuns pînă în marea îngheţată, dincolo de cercul polar de sud fără a zări pămin- turi întinse. Am avut ocazia să facem unele descoperiri ştiinţifice, astfel am descoperit că pe oceanul planetar se formează banchize de gheaţă care nu conţin sare şi au proprietăţile apei potabile. Am cutreierat oceanul pînă în zona tropicală; am descoperit nenumărate insule, am strins plante necunoscute şi am descris pentru antropologi oamenii întîlniţi, începînd cu locuitorii Ţării de Foc, înfometaţi pe jumătate, aproape incapabili să se apere de asprimea iernii, fiinţe ajunse la limita care desparte omul de animal. In Insulele Societăţii am întîlnit populaţii fericite care, trăind într-o climă sănătoasă, se bucurau de toate darurile naturii. La aceşti oameni am aflat iubirea faţă de oameni şi prietenia, dar şi obiceiul de a gusta plăcerile simţurilor pînă la exagerare. Spiritul nepărtinitor al cercetătorului va avea posibilitatea să constate binefacerile aduse de religie şi morală pe continentul nostru...

Contribuţiile noastre pentru ştiinţă nu au fost spectaculoase în această călătorie, totuşi au o oarecare însemnătate cu toată valoarea lor modestă. Omul mai are nenumărate descoperiri de făcut! Secole de-a rîndul se vor deschide noi perspective care vor da posibilitatea spiri- tului uman să strălucească în toată valoarea şi capacitatea sa.

Descoperirile lui James Cook

Peregrinările căpitanului Cook au trezit interesul publicului larg, dornic de a cunoaşte. Omul este pentru el însuşi cel mai apropiat şi interesant obiect de studiu, datorită varietăţii aspectului fizic, a dezvoltării culturii sale de-a lungul epocilor şi în zone diferite ale globului pămîn- tesc. Compararea nenumăratelor variante ale modului de viaţă, analiza elementelor acestui tablou atît de divers, descoperirea unor idei, noţiuni, concepţii şi atitudini existente în stare latentă în conştiinţa noastră, dar percepute abia după constatarea existenţei lor în forme asemănătoare la alte popoare, sînt tot atîtea probleme demne de a preocupa gîndirea. Intimplările din această călătorie, riscurile şi necazurile prin care am trecut, comportamentul băştinaşilor din regiuni atît de îndepărtate, într-un cuvînt, desfăşurarea evenimentelor şi surpriza neprevăzutului trezesc pasiunea cititorului şi-i potenţează la maximum interesul pentru descrierile de călătorie.

Natura face şi ea parte din obiectele care stârnesc interesul general, dată fiind influenţa sa covîrşitoare asupra vieţii umane. Sîntem dornici să aflăm modul cum sînt satisfăcute necesităţile vitale în diferite regiuni, care sînt avantajele sau dezavantajele climei şi reliefului, cum arată flora şi fauna pe întreg pămîntul... Amploarea ufiei călătorii de descoperiri geografice şi varietatea noutăţilor fic ca relatările de acest gen să fie citite cu in! fo los. Dintre rezultatele obţinute în călătoria noastră merită să fie menţionate următoarele :

1 Netemeinicia afirmaţiei despre existenţa unui

continent sudic, afirmaţie rezultată din teoria nebuloasă asupra echilibrului globului terestru.

2 Apa mării îngheaţă la ambii poli şi formează banchize de gheaţă.

3 Această gheaţă este lipsită de sare şi poate fi folosită ca apă potabilă.

4 în epoca noastră este posibil să se efectueze observaţii astronomice pe mare, observaţii care stabilesc poziţia navelor cu o precizie pînă la o jumătate de grad.

In geografia nautică s-a terminat epoca marilor descoperiri. Urmaşilor le-a rămas un dmp de acţiune destul de modest.

6 Emisfera sudică este acoperită aproape în totalitate de ape cu o temperatură mai scăzută decît în emisfera nordică.

7 în zonele calde există numeroase insule formate din
polipii coralieri.

8 In ocean există două feluri de fenomene luminiscente: unul de origine electrică, altul de origine fosforică, ultima putînd fi întîlnită în formă anorganică sau la animalele vii.

9 Apariţia frecventă a păsărilor marine şi a ierbii de mare nu sînt semne sigure de apropiere a uscatului.

10 Insulele din emisfera sudică nu sînt bogate în patrupede.

11 Drept urmare a muncii noastre botanica s-a îmbogăţit cu mai mult de două mii de plante din regiunile noi descoperite.

12 Dacă se iau măsuri severe, echipajul nu se îmbolnăveşte de scorbut nici în cursul unei călătorii de trei ani.

13 Comerţului maritim i s-au deschis multiple posibilităţi de dezvoltare.

14 Spiritul întreprinzător al europenilor poate găsi un cîmp larg de acţiune prin înfiinţarea de puncte comerciale care să ducă la întărirea relaţiilor dintre naţiuni şi la promovarea civilizaţiei.

15 In Mările Sudului, începînd cu insulele din apropierea Indiei pînă spre Mexic şi Peru, se întîlneşte o populaţie unitară din punct de

vedere al aspectului fizic şi lingvistic ; au o tradiţie comună, dar legi şi obiceiuri diferite.

16 Această populaţie este singura care se poate întâlni în spaţiul menţionat.

17 Datele precise adunate de noi pot fi folosite pentru o istorie a populaţiilor de pe glob.

18 Caracterul oamenilor depinde de climă, dar instinctele, felul de organizare şi mersul ascendent al dezvoltării sînt identice.

19 Nu există populaţii care să nu cunoască vorbirea, nu există limbă fără raţiune şi nici oameni pe treapta animalelor.

20 Nu există egalitate fizică şi morală între oameni.

Aceste puncte enunţate conferă călătoriilor marelui navigator o valoare deosebită. Sper ca cititorul să nu sară peste ele din plictiseală sau din lipsă de interes...

Peste tot, unde au ajuns Cook şi tovarăşii săi, in apropierea Poluiui Sud sau la Ecuator, au constatat că fericirea omului este în strînsă relaţie cu activitatea fizică şi spirituală. Leneşul bine hrănit este în Tahiti şi în Europa un produs monstruos al formei de viaţă socială care trăieşte pe spinare; i unei clase muncitoare aservite. Existenţa unor asemene; indivizi trebuie să ne insufle dispreţ, şi nu dorinţa de a-i imita. Dar să ne întoarcem la căpitanul Cook! Atîta timp cît acceptăm că o mai bună cunoaştere a condiţiei noastri umane sau a ceea ce numim adevărul pe care îl obţinem prin experienţe repetate, constituie scopul pentru realizarea căruia natura a creat fiinţe cu posibilităţi de dezvoltare, tot atît timp vor avea o temelie de nezdruncinat meritele căpitanului Cook, care a îmbogăţit ştiinţa cu o multitudine de cunoştinţe şi a corectat unele noţiuni eronate ; aceste merite sint cel mai bun răspuns la criticile nedrepte. Rezultatele străduaniilor sale sînt bine-venite şi necesare pentru modul nostru de a concepe viaţa, pentru cercetările ştiinţifice, pentru cerinţele noastre în continuă creştere şi pentru activitatea noastră atît de încordată. Dacă vrem ca

idealul nostru despre fericirea şi morala societăţii contemporane să nu fie considerat drept vorbărie goală şi înşelăciune, atunci marele descoperitor merită nu numai admiraţie, ci şi recunoştinţă pentru rezultatele ştiinţifice ale călătoriei sale, care deschid drumuri de cercetare in domeniul organizării politice a societăţii, a it pentru contemporani cît şi pentru urmaşi.

Problemele capitale ale politicii de stat sînt asigurarea existenţei fizice a omului şi fericirea acestuia. Popoarele care ştiu să aprecieze meritele adevărate, încing cu o cu- | nună de lauri fruntea celui care şi-a pus întreaga fiinţă în | slujba realizării acestor ţeluri nobile. In Anglia, dreptul [suveranului de a răsplăti meritele a fost preluat de socie-

I tatea oamenilor de ştiinţă, care şi-a asumat răspunderea

de a stimula iu-'iunile pentru prosperitatea statului. Cook a învins prin măsuri înţelepte izbucnirea scorbutului, o adevărată ciumă în rîndurile navigatorilor care făcea mai multe victime decît războaiele. Salvatorului navigatorilor care vor străbate oceanele în deplină siguranţă a sănătăţii, filozofia îi oferă cununa pe care în Roma antică ar fi primit-o din partea poporului şi a senatului. Prin descoperirile sale, Cook a contribuit la uşurarea condiţiilor de viaţă a păturii sociale care-şi cîştigă existenţa colindînd mările şi oceanele. Ultima tentativă, atît de periculoasă, de a găsi o trecere spre nord, trecere dovedită ca imposibilă pînă la o viitoare schimbare a axei pămîntului, a avut drept rezultat o contribuţie însemnată la cunoaşterea coastelor maritime de pe întregul glob, micşorând astfel riscul marinarilor.

Descoperirile sale geografice într-o regiune atît de puţin cunoscută sînt de o importanţă inestimabilă. Cîte locuri de ancorare, porturi şi rade, unde navele se află în siguranţă şi unde echipajul are posibilitatea de a se aproviziona cu alimente proaspete, aş putea să enumăr, fiind descoperite de-a lungul celor trei călătorii. Ca să nu mai vorbim de teritorii descoperite de Cook care au intrat în sfera comerţului european. El este cel care a stabilit poziţia exactă a noilor porturi cu toate caracteristicile practice necesare navigaţiei. Un alt merit al marelui navigator este şi faptul de a fi pus în relaţie directă astronomia cu navigaţia. Nu s-a mulţumit să aplice în mod practic datele astronomice, ci a format tineri ofiţeri în timpul călătoriilor, ofiţeri care răspândesc aceste cunoştinţe în rândurile marinei britanice. Sînt mai mult decît cunoscute urmările nefaste ale necunoaşterii datelor astronomice ; teama, mizeria şi nenorocirile la care este expus naviga rul, atunci cînd furtuna îl aruncă departe de drumul obişnuit şi-i lipsesc cunoştinţele şi instrumentele de orientare.

Este de neînţeles, cum orientarea astronomică

a rămas atît de înapoiată timp de atîtea secole. Pînă la călătoriile căpitanului Cook, era un lucru obişnuit ca marinarii să calculeze longitudinea, în plus, instrumentele necesare se găseau foarte greu. Chiar şi în anul 1770 s-a mai găsit cineva care să-l combată, în anexa la Tabelele lui Mayer, pe celebrul La Chaille care susţinea că cea mai simplă observare, aceea a înălţimii soarelui la amiază, dă o diferenţă de 5 pînă la 8 minute faţă de datele reale. Pe nave7e căpitanului Cook toţi ofiţerii şi aproape toţi elevii marinari ştiau să măsoare distanţa dintre lună şi soare sau O stea oarecare şi să efectueze cele mai subtile calcule, pentru că James Cook se pricepusc să le insufle ambiţie şi elan. Sînt tot atît de pricepuţi şi în mlnuirea compasului azimut pentru stabilii-ea deviaţiei acului magnetic. Căpitanul Cook şi-a instruit elevii să studieze curenţii marini, înălţimea, direcţia şi orele apariţiei fluxului şi refluxului, atît de necesare pentru siguranţa navigaţiei de coastă. Cercetările ştiinţifice, care nu-şi aflaseră pînă acum o utilizare practică, sînt folosite din plin, dînd astfel posibilitatea efectuării unor descoperiri importante. Pe ofiţerii navigatori i-a învăţat să gîndească : de ce în mijlocul oceanului fluxul nu era decît două treimi din înălţimea la care ar trebui să ajungă conform teoriei existente ? ..Lumina Sudului!! nu este oare un fenomen demn de a fi cercetat de către fizicieni ? Sub îndrumarea căpitanului Cook elevii matrozi au învăţat să cerceteze adîncul mărilor în cele mai diferite puncte, măsurînd temperatura şi salini- talea, să observe cauzele polarităţii, înclinarea acului magnetic şi efectele gravitaţiei. Tot căpitanul Cook i-a învăţat să întocmească o hartă maritimă să măsoare unghiuri şi distanţele cu sectantul, cu firul cu plumb şi cu lanţul. în puţinele clipe de răgaz, căpitanul desena în ca-bină conturul coastelor cercetate. Dacă ne gîndim că dirijarea navei depinde de dîrzenia şi priceperea ofiţerului, se detaşează cu pregnanţă

utilitatea studiului fizicii şi astronomiei, ca factor important de securitate în navigaţie, dar înţelegem totodată mai bine meritele căpitanului Cook, iniţiatorul acestui învăţăinînt. Căpitanii navelor au sesizat imensele avantaje ale acestei forme de învăţămînt şi au solicitat marelui navigator permisiunea de a trimite pe fiii sau rudele apropiate la această şcoală. In prima călătorie l-au însoţit cîţiva tineri care colindaseră cu Byron şi Wallis Mările Sudului. Aceşti tineri şi alţi elevi marinari, încredinţaţi de către părinţi căpitanului Cook, au format nucleul de ofiţeri destoinici care l-au urmat în celelalte călătorii, şi au făcut dovada unei bune instruiri primite în serviciile unde au fost repartizaţi. Meritul căpitanului Cook de a se fi ridicat la cele mal înalte trepte prin propriile forţe este cel mai eficace stimulent pentru formarea elevilor săi. Mulţi dintre cei care au activat sub comanda sa au fost promovaţi la gradul de locotenenţi şi comandanţi de navă. Numeroasele întîm- plări ale unei călătorii în jurul lumii constituie fundamentul unei bogate experienţe, imposibil de realizat pe alte rute şi sub ordinele altui comandant. Exerciţiile neîntrerupte, sub severa supraveghere a căpitanului, dorinţa nobilă de a se evidenţia, şansa de a sc forma după un model desăvîrşit au făcut din elevii săi ofiţeri cu înaltă pregătire. Dacă exemplul moral ar avea aceeaşi putere de influenţă ca şi cel profesional, dacă instinctul de a imita ar fi tot atît de eficace şi pe terenul comportamentului, dacă mintea mărului care nu cunoaşte josnicia, s-ar interesa să exploreze sufletul omenesc, atunci pe navele condu- de căpitanul Cook s-ar forma ofiţeri caracterizaţi prin severitate şi blîndeţe părintească faţă de echipaj şi prin respect faţă de popoarele primitive şi modul lor de viaţă. Dar. educaţia morală cere experienţă îndelungată, timp şi activitate susţinută.

Dintre cele două sarcini amintite mai sus, deosebit de dificilă este arta de a făuri fericirea oamenilor. Noţiunea de fericire este foarte diferită de la om la om şi suferă o limitare sau o modificare de conţinut înainte de a deveni o realitate, pentru că înclinaţiile, cerinţele, talentul şi capacitatea individului intră în relaţie cu fapte independente dc voinţa sa. Este evident că lucrurile cărorj 1 atribuim o semnificaţie sau a căror posesiune ne face fericiţi îşi capătă această valoare prin cunoaşterea practică din partea noastră a lipsei lor. Sentimentul de satisfacţie îl încercăm prin compararea stării noastre din faza dinainte cu faza de după obţinerea obiectului dorit. între momentul dorinţei şi al satisfacţiei se află momentul străduniei pentru realizarea dorinţei, el fiind şi cel mai important pentru natură. Instinctul tinde cu forţă impetuoasă către *ti* bună stare fizică, doreşte stări afective intense şi agreabile, iar momentul satisfacerii nu reprezintă un scop în sine ci un mijloc spre alte năzuinţe. Intenţia naturii este să potenţeze forţele, să declanşeze activitate şi mişcare. T *t* ceea ce natura reprezintă drept satisfacţie a dorinţelor şi năzuinţelor este un fel de momeală. în mod asemănător
procedează hotentoţii cînd lasă albinelor o parte din miere pentru a le întreţine elanul de a culege în continuare, rea- lizînd astfel scopul urmărit de om, şi anume, de a obţine
o cantitate cît mai mare de miere. Conştientul aliat cu instinctul dă naştere uneori la tendinţe contradictorii. Această teorie se confirmă chiar atunci cînd se înfrîng pornirile naturale. Devenită forţă dominantă a individului, dorinţa, oricît de neobişnuită, îi va promite satisfacţii pentru realizarea cărora el îşi va încorda forţele, subordonînd totul senzaţiei care i-a trezit acest sentiment. A fi fericit pare să însemne, în lumea

cunoscută nouă, o stare în care se succed munca, odihna, efortul şi epuizarea, dorinţa şi satisfacerea acesteia, bucuria şi durerea, plăcerea şi întristarea, clipele de fericire şi plăcere fiind destul de puternice pentru a incita la o nouă acţiune şi pentru a promova dezvoltarea forţelor fizice şi psihice. Extremele, deci epuizarea în urma unui efort prea mare şi lipsa totală a oricărui efort, sufocă activitatea şi nu duc la fericire. Fără un efort sau fără speranţe, mîna întinsă să prindă fericirea cade lipsită de vlagă ; relaţia justă dintre muncă şi fericire dezvoltă noi posibilităţi şi potenţează forţe întru realizarea unei eficienţe maxime. în acest caz, politica înţeleaptă a conducerii are rolul de a supraveghea dezvoltarea unor forţe diferite în aşa fel îneît ele să nu se distrugă reciproc. Ar fi util să se cerceteze dacă ţările cu cel mai mare număr de oameni fericiţi sint acelea unde libertatea individului, a proprietăţii, a venitului şi a gîn- dirii promovează orice fel de activitate la cotele cele mai înalte şi unde omul, fără să se epuizeze, se îngrijeşte de nevoile statului. Progresul în secolul luminilor imprimă un avîpt sporit acelor activităţi care alcătuiesc condiţia esenţială a fericirii omului, pentru că industria satisface creşterea continuă a necesităţilor.

Călătoriile căpitanului Cook au deschis noi perspective patriei sale. Cetăţenii Angliei ac veză intr-un nou domeniu, iar rezultatele descoperirilor sale geografice promovează dezvoltarea tuturor popoarelor civilizate. Cook s-a jertfit pentru fericirea oamenilor cucerindu-şi astfel o P glorie nepieritoare. Meritul marelui navigator nu este doar ipotetic, nu reprezintă mirajul unei fantezii înflăcărate, care se avîntă să descifreze un viitor nebulos ?i nesigur.

Roadele călătoriilor sc vădesc de pe acum. Intre Chim* şi coastele vestice ale America de Nord, recent descoperite, | neguţătorii englezi au dezvoltat un comerţ înfloriţi >1. mar- eînd astfel

utilitatea ultimei călătorii a marelui navig tor. Blănurile din nordul continentului, îndeosebi cele de nurcă, pe care mandarinii le cumpără plătind greutatea lor i în aur, vor cunoaşte timp îndelungat acelaşi preţ stabil, ſdar animalele vor deveni mai rare, cu cît americanii le I vor vîna mai mult. Cerinţele comerţului vor face necesară construirea pe coasta americană a unor manufacturi din J care se vor dezvolta cu timpul adevărate oraşe.

Dacă ne gîndim la dezvoltarea rapidă a statelor de pe coasta estică a continentului America, state care s-au unit ; de curînd într-o confederaţie republicană, este de aştep- J tat ca în decurs de cîteva sute de ani să apară oraşe noi şi] puternice şi pe coasta vestică. Toate coloniile au drept ca- j racteristică principală emanciparea faţă de ţara tutelară, j din

Aceasta este soarta, într-un viitor nu prea îndepărtat, a po- 3 sesiunilor spaniole din America. Evenimentul ar putea fi j accelerat prin crearea unui stat dezvoltat din punct de, 4

s-ar revanşa faţă de casa de Boui^bon, care sprijină astăzi lupta] iţă a sta eloi americane, dorind st acapareze comerţul acestora. Relaţiile dintre lumea vegl şi li- mea nouă ar putea apărea în curînd sub un aspect cu otul diferit datorită unor posibile revoluţii. Prin d rea corpurilor organice se formează noi organisme. în Tcile şi mucegaiul care p: mîntul pentru încolţirea unor plante mai evoluate. Din şi . i unui stat, membrii pe

care organismul apoi îi îndepărtează, se alcătuiesc noi formaţiuni speciale care evoluează In timp ajungînd la o forţă şi mărime apreciabilă. Oamenii cu însuşiri excepţionale se remarcă în noile condiţii politice favorabile, dau conţi-* nut şi formă noilor formaţiuni sociale şi insuflă dorinţa de perfecţionare şi organizare a tuturor părţilor componente. Statele Americii au pornit

de la această bază şi au avut această evoluţie, iar legislatorii s-au format din mijlocul cetăţenilor. Aportul căpitanului Cook la volumul nostru de cunoştinţe va influc pen ru o lungă perioadă activita-

tea oamenilor. Cerinţele din ce in ce mai complexe iilu societăţii noastre ne dau a vîntul necesar pentru a realiza fapte extraordinare. Secolul nostru a oferit dorinţei de afirmare a căpitanului Cook mijloacele necesare pentru a deveni un mare descoperitor, iar căpitanul a fost la înălţimea secolului său. Multe siate europene au făcut paşi uriaşi spre desăvîrşire ; chiar şi vecinii acestor a, mai asupriţi sau cu o dezvoltare mai lentă, încep să-şi dea seama de rămînerea lor în urmă şi de pierderile suferite prin această stagnare. Chiar şi în ţările cu o guvernare despotică se recunoaşte astăzi justeţea principiului potrivit căruia sclavia degradează şi înjoseşte pe om. de aceea se scot cătuşele cele mai grele şi se dezvoltă industria. Progresul ştiinţei in epoca noastră dovedeşte că omul poate greşi. Toleranţa şi libertatea conştiinţei anunţă victoria raţiunii şi deschid drumurile spre libertatea presei, spre posibilitatea de a cerceta în numele adevărului, neîngrădit de nimeni şi de nimic, relaţiile dintre oameni. Bunăstarea şi sirguinţa oamenilor dau o valoare nouă vieţii; artele ajung la desăvîrşire prin simplitate, cercetarea ştiinţifică lărgeşte orizontul şi conexează diferitele ramuri ale ştiinţei. forţele politice se stabilizează într-un echilibru: iată elementele care ne dau dreptul să afirmăm că vom păşi într-o epocă de înflorire. In dorinţa de a se realiza, omiid valorifică orice descoperire şi aplică practic întreaga experienţă. Cunoştinţele agonisite de Cook oferă oamenilor de ştiinţă material pentru a pune în mişcare forţe creatoare. Descoperirile geografice, aplicarea datelor astronomica în ştiinţa navigaţiei, extinderea comerţului britanic pînă la coastele vestice ale Americii de Nord, formarea unei

colonii în Noua Olandă[73], îmbogăţirea ştiinţelor naturii cu date noi, descoperirea unor noi populaţii şi implicit dezvoltarea noţiunii generale asupra speciei umane, înlăturarea unor concepţii greşite asupra primitivismului, barbariei sau culturii unor popoare, acceptarea că modul de viaţă al oamenilor şi organizarea lor sînt condiţionate de climă, în sfîrşit, importanţa acestor descoperiri pentru unele popoare, care primesc astfel un volum mărit de cu-

Hoştinţe ştiinţifice, toate aceste elemente pledează cu căldură pentru ca numele şi meritele marelui descoperitor să fie păstrat generaţiilor viitoare. Secolul luminilor aflat în plină dezvoltare va influenţa şi generaţia viitoare; chiar dacă momentul de înflorire va fi de mult trecut, iar roadele căzute şi risipite, seminţele vor încolţi pe alte meleaguri. Personalitatea căpitanului Cook influenţează epoca noastră şi renumele său va dăinui de-a lungul secolelor. Omul se naşte cu un grad de energie proprie şi cu o anume receptivitate. Aşa cum instinctul de procreare este diferit de la om la om şi creează cînd patagonezi, cînd laponi sau samoiezi şi c'md în condiţii de climă identice apar oameni de staturi diferite a căror dezvoltare cunoaşte forme variate, la fel există deosebiri şi în ce priveşte intensitatea activităţii spirituale, a labilităţii fanteziei şi a gradării sentimentelor. Activitatea de percepere şi noţiunile reprezentărilor sale se află într-un raport de armonie: unii oameni sînt impresionaţi de anumite fapte, care nu au nici cel mai mic efect asupra altora. Coardele sensibilităţii vibrează armonios doar la anumite sunete. Un înţelept a exprimat această relaţie în felul următor : Depinde de noi modul cum echilibrăm relaţia dintre forţele noastre spirituale pentru a ajunge la armonizarea lor. Bogăţia varietăţii lor este însă neapărat un dar al zeilor. Disonanţa dintre aceste forţe se vădeşte la

73[M] **Vechiul nume al Australiei**

o analiză mai amănunţită a activităţii umane. Exemplele de perfecţiune umană constituie excepţii în toate straturile sociale. Chiar şi cei mai slăviţi suverani, exclamă cu mult curaj un celebru cercetător al istoriei, pot coborî la clasa cea mai de jos dacă

li se scoate purpura imperială. Natura l-a înzestrat pe căpitanul Cook, provenit dintr-o modestă familie de ţărani, cu o seamă de calităţi spirituale, iar forţa sa primordială era năzuinţa impetuoasă spre acţiune. Sobrietatea îi era înnăscută şi nu rezultanta unei lupte aprige cu sine însuşi. Cerinţa de a acţiona şi satisfacţia faptei împlinite aveau la origine sîrguinţa neostoită, capacitatea de a persevera şi a rezista pericolelor şi neajunsurilor. Imaginaţia sa prindea din zbor relaţiile dintre fapte : capacitatea de apreciere sesiza în mod corect şi hotăra fără greş; sensibilitatea era de cele mai multe ori ţinută sub controlul raţiunii şi înclina spre bunătate şi omenie. Faptele dove-

deau nobleţea sufletească a căpitanului Cook, fiul unui mic arendaş. Mentalităţile şi sărăcia mediului nu erau favorabile educaţiei sale, dar pasiunea juvenilă pentru mare i-a hotărît cariei-a. Spirit activ şi hotărât s-a dus să înveţe marinăria pe un vas care transporta cărbuni. Timp de cincisprezece ani a fost marinar şi cîrmaci pe vasele unui negustor, trudind din greu, încercînd totodată să îmbunătăţească condiţiile pentru subordonaţii săi. A cunoscut riscurile şi greutăţile navigaţiei, şi-a însuşit bazele meseriei cu uşurinţă şi îndemînare ; mulţumită perspicacităţii şi capacităţii sale a descoperit importanţa matematicii şi astronomiei, absolut necesare unui navigator. Una din fazele importante în evoluţia sa a fost îmbarcarea pe o navă a marinei regale. Perspectivele de a promova la o treaptă superioară îi stimulează forţele spre noi eforturi în vederea formării sale ca ofiţer. Matematica era o pasiune căreia i s-a dedicat în întregime : cu

aceeaşi ardoare a studiat astronomia, pe ale cărei teorii se bazează arta navigaţiei. Acela care ştie cîtă ordine şi claritate oferă disciplina matematicii, acela va înţelege cît de importantă a fost transformarea petrecuttă. Cu toată multitudinea talentelor şi cu toată varietatea cunoştinţelor, căpitanul Cook nu ar fi ajuns în vîrful piramidei fără o înlănţuire favorabilă a evenimentelor. Norocul care favorizează fără discernă- mînt cînd virtutea, cînd lenea ignorează adeseori meritele modeste, jignind întreg neamul omenesc. Dar poate că nu e just acest reproş în lumea noastră în care continuitatea dintre cauză şi efect decide totul! Să lăsăm această dispută şi să revenim la căpitanul Cook. El constituie o excepţie, întrucît a fost destinat să cerceteze jumătate din globul pămîntesc.

Munca dificilă de trasare a coastelor regiunii Terra Nova a însemnat un exerciţiu pentru o carieră strălucită, iar el a ajuns la o mare dexteritate în executarea măsurătorilor şi a observaţiilor astronomice, călindu-şi curajul şi prezenţa de spirit în momentele de primejdie. Sarcina de onoare, atît de neaşteptată, de a întreprinde călătoriile în jurul lumii l-a entuziasmat. In vederea realizării acestui scop, a conceput planuri vaste, bine gîndite şi îndrăzneţe. Prestigiul şi bunăstarea legate de noua funcţie nu au înăsprit bunătatea şi nici comportamentul: a rămas acelaşi cm cu obiceiurile simple şi profunda conştiinţă a datoriei. Receptivitatea faţă de nou şi înţelegerea afectivă faţă de oameni s-a amplificat cu fiecare călătorie, iar în timpul ultimei, a dat dovadă de o accentuata gingăşie a sentimentelor, care cu greu ar putea fi bănuită privind la navigatorul asprit de vîntul mărilor. Acest fapt confirmă o dată mai mult caracterul şi năzuinţa spre "perfecţionare. Sufletul său ales nu a cunoscut ambiţia de evidenţiere, care se transformă cu timpul în sete nesăţioasă de bunăstare, ci a transformat această pornire într-un sentiment nobil de afirmare, demn de stima urmaşilor. Se

cuvine să mulţumim naturii care creează fiinţe excepţional înzestrate, capabile să realizeze fapte măreţe din iubire faţă de sine şi faţă de oameni, căci iubirea de sine exprimată în forma sa cea mai generoasă, este cea care tinde să vadă în semeni răsfrîngerea propriei fiinţe. Cook a realizat şi acest mare deziderat ! Mi-1 închipui uneori, în orele de visare, ca pe unul din eroii antichităţii. Dacă şi-ar pleca privirea spre noi, ar afla că meritele sale au fost încununate de gloria recunoaşterii din partea Societăţii de Filozofie, iar chipul
i- a fost imortalizat în metalul medaliilor. Ar şti atunci că e regretat de oamenii adevăraţi din întreaga Europă ; ar vedea strînse în volum amintiri despre călătoriile sale şi ofranda de flori adusă de cei care i-au fost prieteni şi tovarăşi.

CĂLĂTORIE PE RINUL INFERIOR

Boppard, 24 mart*

I

Călătorul tău[74] era pe punctul să apeleze la înţelepciunea filozofiei pentru a se împăca cu soarta şi împrejurările de faţă, cînd, aducîndu-şi aminte că are toc şi cerneală, s-a hotărît să scrie. Ar fi mult mai plăcut să-ţi destăinuiesc tot ce am pe suflet, acasă, la Koblenz, în clipele de tihnă ale serii, dar...

Aventura noastră pe Rin pare să devină totuşi interesantă ! Un om cumpănit parcurge în fiecare zi o distanţă bine stabilită, atunci cînd porneşte la un drum lung, pe cînd noi ne aflăm cu trei ore întîrziere faţă de program, nu din vina noastră, ci datorită unui lanţ de întîmplări nefavorabile. Astăzi, în locul soarelui de ieri care a strălucit cu

74 **Fcrster scrie soţiei sale.**

dărnicie, am avut parte de o zi mohorîtă ale cărei neajunsuri au fost compensate însă de activităţi interesante. S-a întîmplat exact ca în romanele şi revistele educative : am fost răsplătiţi cu dărnicie, pentru că vremea urîtă ne-a dat răgazul necesar să facem ceva util. Regiunea pe care o străbăteam îmi era mai mult decît cunoscută şi de aceea, sper să nu se supere locuitorii frumoasei văi a Rinului, am citit *Călătorii în Bomeo.* Culorile aprinse ale acehii pămînt arzător m-au încălzit şi mi-au aprins imaginaţia, în timp ce străbăteam locuri închircite de atâta frig. Siluetele ciuntite ale tulpinilor de viţă dau un aspect ciudat întregului peisaj : încremenite în rînduri drepte, acum desfrunzite, par nişte ţepi uriaşi care obosesc ochii cu monotonia lor. Această uniformitate este întreruptă doar ici şi oolo de pilcurile de migdali şi piersici, învăluite în albul cu sclipiri roşietice al florilor. Acolo unde valea

Gfc îngustează, piersicii şi migdalii se caţără de-a lungul culmilor abrupte, pe terasele stîncoase, încîntind prin gingăşie şi căldura culorilor. Să nu credeţi că am visat tot drumul cu gindul la vara fără sfîrşit a ţărmurilor umbrite dc palmieri. Ceasuri întregi am stat pe punte, privind la undele verzi şi atît de odihnitoare ale Rinului, mi- am în- cîntat privirea, contemplînd salba de oraşe bogate, care ti- vosc malurile plantate cu viţă de vie. In zare se conturează clădirea stăreţiei Johannesburg, cu romanticul turn al şoarecilor[2] şi donjonul înfipt pe un pinten de stincă. Pădurile aruncă umbre peste ape, iar deasupra întuneri- cului de frunze se ridică, pe albastrul cerului, tumul lui Hatto[75] la temelia căruia se frămîntâ valurile. în acest punct rîul Noh[4] şi-a croit printre văile înguste un drum nespus de frumos.

La Bingen Rinul se strecoară de-a lungul pereţilor de gresie în loc să-şi aleagă calea spre şesul care duce la Kreuznach. Cercetînd cauzele acestei devieri, am observat că şesul se ridică în pantă pînă ajunge la înălţimea unei coaste de munte. Geologul poate citi în aceste locuri ca într-o carte deschisă. Apele Rinului, stăvilite de peretele stlncos, inundau odinioară cimpia pînă la nivelul stîncii de la Bingerloch ; oprite în acest punct de zăgazurile puternice, se prăvăleau din nou în cimpie, urmînd cursul pe care-1 străbat şi astăzi. Cred că întreaga vale a Rinului, o parte din Palatinat şi împrejurimile oraşului Mainz al- cătuiau în acele vremuri îndepărtate fundul unui lac imens, pînă cînd apele au izbutit să străpungă stînca cro- îndu-şi un loc de trecere.

Viţa de vie nu se cultivă dincolo de Bingen, pentru că doar pînă aici cursul riului îi oferă văi însorite, expuse tot timpul zilei căldurii binefăcătoare a soarelui. Şi relieful munţilor din jur contribuie prin forma culmilor erodate, aproape aplatisate, la menţinerea unui climat

75 **Turnul lui Hatto este unul şi acelaşi cu turnul şoarecilor. [4] AEIuent al Rinului.** în **limba literară rîul se numeşte Nahe.**

blînd. Astfel vuiturile reci din noi*d sau răsărit mătură platoul montan, dar nu coboară spre cursul rîului, ci îşi încearcă forţele, izbind cu sete în peretele din faţă, aşa încît malurile Rinului, aflate la baza muntelui, sînt ferite de asprimea lor. Nu s-a stabilit încă dacă şi în ce măsură compoziţia mineralelor din sol influenţează tăria vinului şi, ca dc obicei, în asemenea cazuri presupunerile şi ipotezele sînt care mai de care mai hazardate. Un lucru este cert; bucu- rîndu-se de condiţii identice de climă, ca în valea Rinului, vinul obţinut în alte regiuni nu are aceeaşi calitate. Probabil că factorul detenninant îl reprezintă compoziţia solului. Pe versantul de răsărit se întîlnesc izvoare cu apă caldă şi un conţinut ridicat de sulf, fier sau acid sulfuric. Mi s-a spus că dealul de la Hochheim conţine straturi de cărbune. Ciudat este faptul că tocmai în aceste locuri, la Domdechanei, se obţin vinuri cu tărie de foc şi un buchet excelent. Am observat că aici în partea de vest, pe drumul dinspre Mainz, zăpada se topeşte mai repede pe versantul plantat cu vii decît în partea opusă a oraşului. Diferenţă este foarte evidentă, dată fiind aria restrînsă, unde are loc fenomenul ; chiar şi temperatura aerului mi-a părut mai ridicată. De cum părăseşti Hochheim, mcrgînd spre vest în direcţia Mainz, te afli într-o regiune cu climă mai blîndă. Deosebirea de temperatură pare a fi efectul curenţilor de aer care străbat fără oprelişte cimpia de la Altko- nig, aducînd frigul din regiunile înalte sau, mai bine zis, favorizînd evaporarea rapidă, producînd o răcire accentuată. Temperatura mai ridicată din podgorii s-ar datora după unii zăcămintelor de cărbuni din adîncuri. E posibil ca această afirmaţie să fie adevărată, pentru că o bucată de cărbune, ca oricare material combustibil, este mai caldă decît piatra de calcar sau de gresie. Tot atît de sigur este şi faptul că asemenea materiale degajă căldură la o anumită temperatură a aerului. Nu ar fi oare posibil ca

viţa de vie să profite de această emanaţie de căldură ? Intensitatea căldurii soarelui are rolul cel mai important în formarea sucului din boabele de struguri, iar lumina le dă aromă şi dulceaţă. Vinul nostru sec nu este pe placul străinilor şi al femeilor care preferă vinurile dulci din Grecia, Italia, Spania, Ungaria şi Franţa.

Dincolo de Bingen» malurile înguste şi lipsite de vegetaţie nu oferă nimic iubitorilor naturii. Munţii nu au înălţime semeaţă care-1 face pe drumeţ să încerce o emoţie puternică ; uniformitatea peisajului devine cu timpul obositoare. Ogoarele cultivate ce se caţără pe coastele povîr- nişurilor făcînd dovada unei sîrguinţe tenace trezesc însă senzaţia de înghesuială.

Zidurile cetăţilor din Evul Mediu alcătuiesc o splendidă podoabă, dar conturul construcţiilor se aseamănă atît de mult cu silueta stîncilor, încît simţi nevoia unui contrast în geometria formelor. Aceste adevărate cuiburi de vulturi, cîndva reşedinţe ale cavalerilor briganzi, groaza navigatorilor de pe Rin, sînt clădite nu pe spinarea largă a muntelui, ci pe marginea prăpăstiilor, oferind privirilor deschiderea largă, în evantai, a ogoarelor şi satelor pînă la linia orizontului. Castelele şi-au găsit adăpost în văi înguste, înconjurate cu pereţi de stîncă, lipite ca şi cuiburile păsărilor de ascunzişurile pietroase ale munţilor. Multe locuri sînt într-atît de sălbatice încît oferă unei fantezii mai înflăcărate imagini de infern. Chiar şi aşezările par triste, înghesuite cum sînt între pereţii verticali ai munţilor de gresie şi albia rîului, năvalnic şi ameninţător în anotimpurile ploioase sau la topirea zăpezilor.

în Bacharaeh şi Kaub am vizitat o galerie acoperită, care se întinde de-a lungul oraşului. Există aici multe case degradate, iar sărăcia şi lipsa de ocupaţie a locuitorilor accentuează aspectul deprimant. Am zîmbit, cînd la Bacharach un invalid a închiriat o barcă să-l aducă la vasul nostru, ca să ne solicite bani. Dar nu mai

putea fi caracterizat drept ridicol faptul că la St. Goar, starostele cerşetorilor a venit pe vas să ne întindă cutia milei înainte de acostare, spunînd că în oraş cerşitul este interzis de autorităţile care vor să-l apere pe călător de aspectul lor neplăcut. Este însă revoltător faptul că acest cerşetor are voie să inoportuneze călătorii care nu intenţionează să debarce, pentru a feri pe cei care vizitează oraşul de insistenţele sale.

In această parte a văii Rinului, îngustă şi sălbatică, lipseşte orice fel de industrie. Solul nici el nu este prea darnic ; se cultivă doar vita de vie, cu recolte nesigure. Dealtfel, în regiunile mai bogate, cultivarea viţei de vîe

ca monoeultură esto o dovadă evidenţă a indolenţei locuitorilor. Această plantă solicită puţine zile de muncă asiduă, iar omul s-a obişnuit să considere că a muncit destul dacă sapă buruienile, culege rodul şi... cam atît. Restul anului şi-l petrece nefâcînd nimic ; foarte rar se îndeletniceşte cu vreun meşteşug, asigurîndu-şi astfel un minim de existenţă. And de zile primeşte avansuri pentru recoltă, care doar la 7—8 ani o dată este excelentă. După ce s-a tras vinul, viticultorul trăieşte din vînzarea acestuia ; uneori în anii cu recoltă slabă, după achitarea avansului, îi rămîne atît cît să nu ajungă cerşetor. Unii socotesc acest fel' de a trăi fericire ! Chiar dacă nu se bucură de abundenţă, spun ei, podgoreanul trăieşte fără griji în speranţa unei recolte bune. Acest fel uşuratic de a judeca nu ţine însă seama de starea de degradare morală a ţăranului, care s-a obişnuit să trăiască la voia întîmplării. Doar moşierul scoate un venit apreciabil din cultura viţei. Neavînd datorii, el nu comercializează vinul abia ieşit de sub teasc, ci îl păstrează în beciuri, pentru ca timpul să-i mărească valoarea şi calitatea. S-a calculat că terenurile plantate cu viţă de vie aduc un profit de 7—8%, socotind anii buni şi slabi la un loc. Mă întreb însă dacă acest beneficiu substanţial al moşierilor poate despăgubi statul pentru greaua pierdere suferită prin degradarea morală a cetăţenilor săi.

Din pricina nivelului scăzut al apei am înaintat foârte încet, aşa că abia la optam ajuns la Boppard, tocmai bine ca să vedem răsăritul astrului nopţii, care lumina feeric întreg peisajul. Ne-am grăbit spre cel mai bun han, dar am găsit toate locurile ocupate. Al doilea avea ferestrele sparte ; despre al treilea am auzit că este cunoscut prin . dezordine şi murdărie, aşa că nici n-âm măi încercat. Am bătut la întîmplare la un al patrulea şi ne-am văzut siliţi să ne declarăm mulţumiţi cu o singură cameră pentru toţi.

Acum, în timp ce îţi scriu, beau ceai cald şi

laud spiritul tău de prevedere, datorită căruia pot sorbi licoarea binefăcătoare. Fără sfatul tău am fi rămas flămînzi şi însetaţi în acest oraş al amazoanelor [5], unde acum cîtva timp femeile au respins atacul a trei sute de soldaţi puşi să le alunge pentru că se revoltaseră contra unui decret al stă- pînirii şi răniseră cîţiva oameni ai legii. în momentul de faţă forţa militară e stăpînă pe situare şi deţine supremaţia asupra sexului slab, care pare să fie făcut nu doar pentru răzmeriţe, socotind după siluetele văzute pe stradă.

Te rog fii îngăduitoare cu digresiunile mele şi cu lipsa unui stil înflorit. îţi scriu sub impresia lucrurilor văzute şi obosit de a observa şi urmări tot ce merită să fie notat. Nu am răgazul celui care îşi povesteşte călătoria din amintiri, stînd în tihna camerei. Chiar săracă, expunerea mea are meritul de a fi făcută pe viu, la lumina unei singure luminări fumegînde, care pare atît de epuizată, încît ameninţă să se stingă la fiecare pîlpîire, aşa că abia mai pot citi ce scriu. Nu mă simt în stare să redau în culori mai vii călătoria noastră de treisprezece ore pe apă. Cu toată străduinţa, oboseala îmi închide ochii şi înceţoşează mintea.

II

Anrlei'nac'n

De pe lacul pe care Rinul îl formează la Boppard privelişte este neasemuit de frumoasă, mai ales la răsăritul soarelui, cînd priveşti crestele falnice ale munţilor. Cu tot frigul, ceaţa şi umezeala aduse de un vînt subţire dinspre răsărit, am ieşit din cabină. Culmile, frumos arcuite, sînt acoperite pînă spre vîrf de păduri dese, care măresc pitorescul acestor locuri atunci cînd îmbracă mantia de verdeaţă.

în apropiere de Koblenz am ieşit din nou pe punte. Peisajul vădeşte atîta bogăţie şi frumuseţe cum nu mai întîlneşti decît în regiunea unde Rinul părăseşte Elveţia.

Priveliştea este dominată de formele maiestuoase ale crestelor : pilcurile de copaci alternează cu grupuri de case, dealurile sînt împădurite pînă spre vîrfuri, noul palat se răsfaţă pe malul lacului, iar fortăreaţa Ehrenbreitstein se înalţă pe muntele opus în toată splendoarea. O zi însorită ar fi însemnat pentru noi un dar nepreţuit, de care nu ne-a fost dat să ne bucurăm nici astăzi. Cerul era brăzdat încă do nori ameninţători, iar lumina era mai slabă decît la că

derea nopţii. Am suit pîr.ă la Ehrenbreitstcin. Farmecul împrejurimilor nu a izbutit să-mi steargă impresia lăsată de soarta nenorocită a deţinuţilor, care întindeau prin ferestruici lingurile si cerşeau mîncare, în timp ce se auzea zornăitul lanţurilor. Nu am uitat pe acei nenorociţi nici în timp ce admiram grandoarea cetăţii, pasărea grifon, cum e denumii acel tun uriaş care nu a slobozit nici un obuz, dar care poate arunca ghiulele de o sută cincizeci de funzi piuă la Andcrnach, mortiei-elc, obuzierele do doisprezece şi două7eci şi patru do funzi, ţevile lungi, lăzile cu gloanţe şi toate celelalte grozăvii rnre pot fi văzute în arsenalul cetăţii sau pe parapete. Nici chiar desfăşurarea largă a priveliştii, văzută dir. vîrful muntelui, nu m-a făcut, să-i uit, deşi în faţa ochilor se desfăşura oraşul Koblenz, şerpuirea Rinului şi a Moselei. Nu ar fi oare drept ca cei care fac condamnări pe viaţă să petreacă cel puţin o singură zi pe an în această închisoare, avînd în urechi vaietul neîntrerupt al deţinuţilor, pentru ca nu litera legii, ci conştiinţa să-i convingă de justeţea unei astfel de condamnări ? Ne îndoiem cînd un om imoral este pedepsit de natură prin infirmitate fizică ; încercăm să-i alinăm sufe-rinţa, să-l vindecăm chiar. Oaie nu au dreptul la mila noastră şi cei caro au lezat orînduirea societăţii ? Pierderea libertăţii nu e o pedeapsa suficient de grea ? SIînta dreptate pretinde şi ir'irtirajul celor închişi ? îmi vine să cred că abolirea p?d_psei cu moartea ne-a făcut şi mai cruzi ! Nu vreau să analizez acum dacă un om

are dreptul să ridice viaţa semenului său. Dacă există în această lume bunuri intangibile, atunci cu siguranţă că nu doar viaţa face parte din această categorie, ci şi idealurile noastre, fără de caro omul nu-şi poate afirma umanitatea ! Libertatea persoanei este un asemenea ideal, strîns împletit cu noţiunea do om şi la fel de sacru ca toate idealurile noastre. Dacă legile trebuie să pronunţe privaţiunea libertăţii, această sentinţă, atît de aspră, e dată pentru a-i apăra pe ceilalţi membri ai societăţii. Rămîne deschisă însă problema dacă nu este o cruzime fără rost să transformi viaţa într-un canon fără sfîrşit prin detenţie, în locul unei sentinţe capitale. Amăgirea cucernică de a crede că un condamnat s-ar îndrepta în decursul unei detenţiuni pe viaţă ar dispare, dacă ne-am da silinţa să apelăm la expe

rienţă: atunci ani fi convinşi că o îndreptare nu poate fi realizată printr-un martiraj de o viaţă. Bolţile mucegăite ale închisorilor şi băncile pe care stau condamnaţii la galere nu sînt locuri menite să aducă pocăire, ci groază ; mai multă putere de îndreptare îţi dă o clipă de adevărată părere de rău decît un secol petrecut în lacrimi şi chin. Doar frica de moarte, pe care singură educaţia o poate diminua, e cea care convinge pe judecători că o condamnare pe viaţă înseamnă Îndurare şi trebuie să fie primită cu recunoştinţă de cel condamnat! Frica face pe om crud şi josnic I Nu legile sînt de vină, ci credinţa greşită ! Atîta timp cît există un singur om care e de părere că viaţa petrecută în temniţă, ţintuit în lanţuri, e un bun de preţ, judecătorul care dă o asemenea sentinţă e de compătimit, pentru că nu ştie ce dar face nefericitului condamnat! Nu-1 condamn însă pe acest judecător ! El nu poartă nici o vină ! Vina e a secolului în care trăieşte !...

Intr-o clădire veche şi goală din Ehrenbreitstein, negustorul Gerhardi a deschis o fabrică de prelucrarea pieilor, pentru care principele de Trier l-a scutit de dări pe timp de şase ani. In apropiere de Vallendar există o a doua fabrică, care îşi procură materia primă tocmai din Buenos Aires. Iată dar cel mai convingător exemplu de modul cum industria şi comerţul stabilesc relaţii între cele mai depărtate regiuni ale lumii.

De la Koblenz ne-am îndreptat spre Neuwied, unde am vizitat aşezămintele şi atelierele confreriei Herrnhut[6]. Biserica luminoasă mi-a plăcut foarte mult. In locul agapelor primilor creştini, aici s-a introdus obiceiul de a bea ceaiul în comun, în incinta bisericii. Şi nu doar slăbiciunea mf'a pentru această băutură m-a făcut să aprob această tradiţie. Chiar dacă nu simt fiorul credinţei, cred că această acţiune e utilă, căci prilejuieşte întruniri prieteneşti, sub semnul bucuriei de a trăi. Dar obiceiul se împacă greu cu organizarea severă a ordinului, care separă

femeile şi bărbaţii necăşătoriţi cu multă strictеţe. Experienţa mă îndreptăţeşte să afirm cu toată certitudinea că în faţa forţelor răului ieşi învingător, atunci cînd te opui
eu fruntea sus şi nu fugi. Poate afirma cineva eu toată siguranţa eă în cazul unei .voinţe încătuşate, a obligativităţii impuse din afară, imaginaţia nu poartă vina unor distrugeri morale mult mai grave decît urmările unui contact dirijat de o moralitate liber acceptată ? Nu există atîtea alunecări spre imoralitate, cînd imaginaţia slăbeşte pe om şi-i subminează existenţi ?

Scrierile moralizatoare ale celebrei Guyon[7], care au văzut lumina tiparului pentru a servi cu totul alt scop, şi mărturisirile lui Jamerai-Duval[8] povestesc despre îmbolnăvirile datorate extazului şi le consideră o mutilare metafizică. Atunci cînd capacităţile intelectuale sînt limitate şi imaginaţia destul de săracă, simptomele nu sînt grave, iar răul rămîne în limitele impuse de îngîmfarea celui în cauză. Dacă însă epidemia de îmbolnăvire psihică ataci fiinţe superioare, atunci efectele vor otrăvi viaţa popoarelor, vor deregla relaţiile sociale şi vor submina siguranţa statului. Înşelăciunea prin care se escamotează obiectul acestui extaz este perfect regizată, aşa încît şi cel mai negru abis poate apărea sufletului omenesc drept **o** treapti înaltă a virtuţii, a înălţării spirituale. Denaturarea instinctului fizic lezează ordinea naturii ; rănirea spiritului este cu atît mai pasibilă de pedeapsă, pentru că se comite o crimă faţă de specia umană. Sărăcia spiritului este de obicei scuza invocată pentru teofonia [9] începută în singurătate, dar continuată în public, fără cea mai mică urmă de reticenţă. Un suflet mare îşi caută o fiinţă apropiată, care să-l înţeleagă şi căruia să i se destăinuie. E cu neputinU să nu găseşti pe acest pământ un suflet apropiat şi chiar dacă nu-1 afli, omul are posibilitatea de **a** dărui din bogăţia

sufletului său celor din jur. înţelepciunea naturii *t* mult mai mare decît prostia omenească! Ea trezeşte pe visător chiar mai **înainte ca acesta să-şi** dea seama.

[7] **Guyon, Jeanne Mărie Bou vier de la Motte (1648—1717), scriitoare mistică franceză.**

[8] **Duval, Valentin Jamerai (1695—1775), numismat francez. în amintirile sale abundă descrierea unor momente de reverie religioasă.**

*** Relaţie erotică faţă de obiecte de cult**

ua

...Înainte de apusul soarelui am ajuns **la** Andernach. Localnicii au **o** caracteristică temperamentală mult deosebită faţă de cei din nord. Tovarăşii de drum mi-au confirmat impresia, aşa că mă încumet să ţi-o transmit. Ţărartii de pe aici şi de mai jos au figuri cu trăsături regulate, sînt blonzi, au un aspect greoi şi par flegmatici. Menţionez în treacăt ideea că natura ocupaţiilor influenţează caracterul şi fizicul. Sărăcia viticultorului îi schimbă pînă şi aspectul. în jurul oraşului Andernach şi în aval de cl cultura viţei de vie nu mai deţine locul principal. Să fi existat oare o diferenţă de limbă şi de aspect fizic şi înaintea plantării viţei de vie în Germania ? Atunci e de la sine înţeles că diferenţierile au fost adîncite în urma schimbării modului de trai. Dialectul cu inflecţiuni mai moi apare însă abia în regiunea din apropierea oraşului Koln.

III

Wohin sic*h das Gesprăch der Edlen lenkt, Du folgst gem, denn dir tcirds leicht zu folgen.*[14]

Din preajma oraşului Koln, unde Rinul unduieşte printre cîmpurile întinse, am întors privirile spre munţii ale căror creste se zăreau în contururi abia bănuite.

Geologul priveşte cu alţi ochi decît călătorul neavizat denivelările solului, în care descifrează ale transformărilor provocate de unele evenimente hotărîtoare pentru scoarţa terestră. Pe durata scurtei noastre călătorii pe Rin am purtat un dialog fără cuvinte cu plantele şi rocile şi te asigur că dezvăluirile lor au fost mai instructive decît tomuri întregi de cărţi de specialitate. Vrei să-ţi relatez c:ite ceva din acest dialog ?

Lanţul muntos care se întinde din Turingia, Fulda şi Wetterau înspre Rin sfîrşeşte mai sus de Bonn prin culmile de granit, gnais şi profir ale masivului Siebengebirge.

" >ricarc ar îi subiectul discuţiilor celor aleşi, ii urmezi ca drag, căci ţi-e uşor să-i urmăreşti. (Goethe, *Torquato Tasso,* L 1.)

Ici colo se află şisturi silicoase, bazalt şi roci colorate în funcţie de proporţia în care se găsesc diferiţii componenţi. Ramificaţiile sudice ale munţilor din Hessa se continuă dincolo de Rin şi se pierd în lanţul munţilor Vosgi. De la Bingen pînă la Bonn aceste ramificaţii sînt formate din şisturi argiloase şi silicoase, cu o compoziţie şi duritate foarte diferită fiind acoperite în cea mai mare parte de straturi groase de nisip. Straturile sînt orientate în general de la est spre vest şi au o înclinaţie spre sud de 60 pînă la 65°. înainte ca noaptea să ne ajungă din urmă, am întreprins o scurtă plimbare arheologică prin Andernach. Sub stratul de pămînt al unui defileu am văzut straturi de traso, urmă de piatră ponce, măcinată de pulbere şi apoi modelată cu ajutorul apei în cele mai felurite forme. Piatra ponce are culoarea alb-cenuşie ; e poroasă, foarte uşoară şi aspră la pipăit, bucăţile ating mărimea unui bob de mazăre, iar în ele se găsesc uneori fragmente de cărbune. Apariţia acestui produs vulcanic pe malul liniştit al Rinului a mirat pe mulţi cercetători. Pe distanţa de la An- dornach la Bonn, Gollini[76], Hamilton [77], Deluc [78] şi mulţi alţi adepţi ai teoriei originii vulcanice a văii Rinului desluşesc urme ale activităţii unor vulcani existenţi în ere îndepărtate. Aceşti munţi arzînd ar fi aruncat lava în marea care acoperea pe atunci aceste regiuni; răcindu-se brusc această lavă forma coloane de piatră ponce. Pietrele urse, cenuşa şi cărbunii s-au depus în straturile care astăzi **se** folosesc în Amsterdam la construcţia de tuburi pentru lucrările de canalizare. înainte ca oamenii să fi populat această regiune, unde au plantat grîne şi viţă de vie, pă- mîntul a cunoscut frămîntările unor spasme apocaliptice. Imaginea trezeşte un sentiment de grandoare, nu-i aşa ? Depinde doar de noi **să** ne închipuim în locurile cunoscu'" vulcani ca Etna, Vezuviu, Hekla sau Chimboiozo. Dacă munţii din

76 **Gollini, Alexander (1727—1806), director al cabinetului de ştiinţe naturale din Mannheim.**

77[18] **Hamilton, William (1730—1803), diplomat şi arheolog en- fe'ez.**

78 **Deluc, Jean-Andre (1726—1817), teolog şi meteorolog francez stabilit Ia Londra.**

regiunea Rinului iţi pot sugera o asemenea imagine, nimeni nu ;<r lua în nume de rău încercarea imaginaţiei noastre de a întregi astfel istoria transformării pă- mîntului. Piatra ponce e cu siguranţă un produs vulcanic, (dar de aci nu trebuie trasă concluzia că la Andernach a j existat într-o epocă geologică îndepărtată un vulcan pentru că nicăieri în această regiune nu se află urme ale unei activităţi vulcanice. Nimic nu pare să îndreptăţească ipo- ţ teza că aceste straturi de piatră ponce s-au format în in- 3 teriorul unui vulcan. Poziţia lor, imediat sub stratul de J pămînt, pare să ateste mai degrabă ipoteza că piatra ponce a fost mînată de ape de la mari depărtări, că a fost adusă de cine ştie ce rîu. Existenţa unei mări, care să fi acoperit toate crestele tnunţilor, e dealtfel admisă de către adepţii teoriei existenţei unor vulcani pe aceste meleaguri, căci ea explică formarea bazaltului. Chiar dacă nu apele au fost cărăuşul acestor pietre, ele se puteau forma şi prin arderea unui zăcămînt de cărbune, care a transformat argila din stratul imediat superior şi inferior filonului într-o masă asemănătoare cu piatra ponce. De fapt, substanţele denumite cu numele comun de piatră ponce sînt extrem de felurite. Diferenţa e adesea foarte mare şi de aceea cred că nu se poate trece cu uşurinţă peste această problemă. Piatra ponce a fost definită drept un produs vulcanic, sfărîmicios ca aspect. Nenumăratele diferenţe de culoare, textură şi de caracteristici exterioare pe care le-am observat în laboratoarele vizitate mă fac să cred că nu e suficient de clară această formulă foarte cuprinzătoare. Sînt sigiir că multe din aceste pietre ponce sînt de origină diferită şi nu au parcurs acelaşi proces de transformare. Cine ştie ? Poate că piatra ponce din regiunea Andernach nu face parte din acele roci, pe care mineralogii le derivă din arderea azbestului. Această piatră nu e compusă, ca piatra ponce întîl: tă la Tanna [79], din cristale ascuţite, de mici dimensiuni. Dacă ea ;-a format în arma acţiunii focului, îmi pare mai

79 **Insulă din arhipelagul Noilor Hebride, străbătută de un lanţ de munţi vulcanici. Forster a cercetat această insulă în timpul călătoriei făcute în jurul lumii, în 1774.**

acceptabilă ipoteza că la originea ei se află argila. A doua zi am continuat
călătoria pînă la L'nkel unde se află rocile de bazail in formă dc coloane ce l-au uimit şi pe Trembley [80], care nu a bănuit ce dispute aprinse se vor purta în jurul formării lor. Atunci tind nivelul apei e scăzut coloanele ies la suprafaţă acoperite de mîl albicios, acel mîl care dă un aspect atît de tulbure apelor Rinului, cînd e umflat din pricina puhoaielor. Ara trecut pe. lingă aceste coloane şi m-am îndreptat spre cariera de piatră, aflată la o bătaie de puşcă de mal. In carieră, coloanele sînt grupate în pilcuri mai mici sau mai mari, aşezate pe un suport de rocă maronie, înţesată de goluri, în parte umplute cu calcit. Coloanele au o gi anulaţie de culoare neagră şi conţin olivine şi tur- naline. Aceste coloane sînt vîrstate cu dungi de nisip de rîu şi incrustate cu formaţiuni alb-gălbui sau cu sinter calcavos. Muncitorii afirmă că dau uneori de apă limpede în adînciturile din interiorul rocii. Dealtfel coloanele sînt foarte fragile, şi de aceea munca se desfăşoară anevoios. Muncitorul înfige vîrful drugului în crăpături şi doboară coloana. Prăbuşirea mai multora în acelaşi timp îţi oferă o privelişte sinistră, oamenii fug care încotro să se pună la adăpost înainte de răsturnarea lor. Am observai la aceste coloane depuneri de calcar, a cărui provenienţă nu mi-o pot explica, cum dealtfel nu-mi explic nici originea sinterului menţionat mai înainte, căd prin apropiere nu se află zăcăminte de calcar. Probabil a fost adus de apele care pot aduce pe distanţe lungi particule de calcar dizol- vate înainte de a le depune.

Cariere de bazalt se întîlnesc pe ambele maluri ale Rinului pînă departe în Siebengebirge şi furnizează întregii regiuni piatra necesară construcţiilor de case şi drumuri. Faţada Colegiului iezuiţilor din Koblenz este placată cu bazalt, iar drumurile principale datorează buna lor stare tot pietrelor de bazalt. Cred că nu are nici un rost să căutăm „laboratoarele", unde natura a format piatra ponce din Andernach, dacă geologii noştri sînt ferm convinşi ci munţii de bazalt sînt

80 **Trembley, Aftraham (1700—17B4), naturalist, directorul bibliotecii din Geneva**

vulcani stinşi. Nu mai putem obiecta nici cu lipsa urmelor lăsate de flăcări, dacă bazaltul de la Unkel are drept fundament lava spongioasă. Nu au munţii
de bazalt formă conică ? Nu a descoperit oare Deluc şi un crater, mare cît o palmă ? Te rog să mă crezi că voia bună, care ne-a însoţit întreaga zi, nu a contribuit cu nimic la această lungă peroraţie asupra vulcanilor. Cred că în elucidarea problemei se porneşte de la un punct, care el însuşi ar avea nevoie de clarificare. Se afirmă de pildă : munţii de bazalt sînt vulcani stinşi, deci bazaltul este un produs vulcanic ! Sau : bazaltul are drept strat de bază lavă spongioasă, deci bazaltul este lavă pietrificată ! Sau; vulcanii sînt munţi de formă conică, deci culmile bazaltiee sînt vulcani ! Sau : prăpastia, din care se ridică fumul şi flăcările erupţiei vulcanice şi din care sînt azvîrlite piatră ponce şi bucăţi de stîncă este un crater, deci orice scobi- ; tură într-un munte de bazalt, chiar dacă e atît de mică încii o poţi astupa cu palma, este un crater, iar muntele de bazalt un vulcan ! Pînă şi un necunoscător intr-ale geologiei sesizează lipsa de consistenţă a acestor concluzii, în privinţa descoperirii lui Deluc prefer să nu mai insist. Forma conică a vulcanilor însă, care se naşte prin acumularea de roci, pămînt şi cenuşă, azvîrlite din crater, nu aduce nici o dovadă asupra formării coloanelor de bazalt, caiʼe au o compoziţie dură şi extremitatea superioară în formă conică. Există destui munţi de calcar cu formă conică şi mase bazaltiee cu cele mai diferite aspecte. Roca spongioasă de la Unkel nu trebuie să fie în mod obligatoriu lavă, chiar dacă are aspectul acesteia. Sînt convins că acest principiu al originii vulcanice a munţilor de bazalt este destul de incert. Cei care consideră această afirmaţie drept un adevăr de netăgăduit, ar trebui să-şi amintească dictonul *„nullius in verba“* [16]. Cercetătorii mai moderaţi, chiar dacă înclină să susţină această teorie, recunosc totuşi că e doar o ipoteză şi nu un fapt verificat. Ereticii în ale mineralogiei, care vor să introducă pînă şi în ştiinţele experimentale tirania unui simbol cu valabilitate generală, condamnă pe

toţi cei care nu acordă presupunerilor tot atîta crezare ca şi constatărilor verificate. Nu consider bazaltul o rocă montană formată în apă, dar mărturisesc că nu mă mulţumesc nici explicaţiile date pînă acum care susţin formarea acestei roci cu ajutorul focului, iar cri-

ginea lor vulcanică mi se pare imposibil de susţinut, pentru că în acest caz ar trebui să se mai găsească şi astăzi specia de roci din care s-au format. în nici un laborator de ştiinţe naturale şi în nici o regiune muntoasă nu s-a găsit o bucată de bazalt unde să fie vizibile urmele unei formări prin topire din granit, gnais, profir, şist argilos sau calcar. La Jacci, în Sicilia, s-au găsit coloane de bazalt sub un strat de lavă. Dar nu rezultă de aci că au origine comună. Bazaltul ar putea să fi existat cu mult înainte ca lava să-l fi acoperit. Pe muntele Etna se găseşte, de asemenea, bazalt. Conform ipotezei originii vulcanice, acest bazalt este lavă, răcită în forme prismatice, atunci cînd a ajuns în stratul de apă marină. Această teorie susţine că Marea Mediterană scălda poalele vîrfului Etna. Admiţînd acest nivel ridicat al apelor, rămîne totuşi neexplicat faptul că la baza Vezuviului există, aproape de ţărmul actual al Mediteranei, lavă cu o vechime apreciabilă, care însă nu s-a transformat în bazalt, şi la răcire nu a luat formă de coloană. E adevărat că multe din soiurile de lavă au compoziţia şi chiar culoarea şi conformaţia asemănătoare bazaltului. Mi se pare însă de neînţeles, de ce nu se acceptă cu tot atîta uşurinţă teoria că lava s-a format din bazaltul, care prins în flăcările din interiorul vulcanului, s-a topit. Cu tot atîta îndreptăţire s-ar putea afirma că rocile asemănătoare lavei, care se găsesc pe tot cuprinsul Italiei, s-au format în interiorul vulcanilor. Mi se pare mai aproape de adevăr afirmaţia că, în funcţie de locul unde a avut loc arderea, în mediul de granit, gnais. profir, şist argilos, bazalt sau marmură şi în funcţie de gradul de transformare pe care l-au suferit aceste roci, fie singure, fie împreună cu alte roci, formele produsului rezultat sînt variate, aşa cum, de fapt, le întîlnim în natură. Una dintre cele mai frumoase şi complete colecţii de roci de pe Vezuviu, se găseşte la Bonn, în cabinetul de ştiinţe naturale. Acolo sînt destule dovezi întru susţinerea acestei afirmaţii... Tot aci afli şi confirmarea că lava din diferitele regiuni cu adevărat vulcanice, ca de pildă din Islanda sau Santorini e mult diferită de

lava din Italia. Diferenţa rezultă din varietatea rocilor care au format-o. Dacă mai ţinem seama că eroziunea are efecte asemănătoare pentru lavă, cît şi pentru roca din care s-a format, devine tot mai evidentă imposibilitatea de a se putea afirma ceva pozitiv în problema bazaltului din bazinul Rinului. Profirul, şistul bazaltic şi celelalte roci din această categorie se transformă prin dizolvarea granulelor de feldspat şi calciu într-o masă inertă care are multă asemănare cu materia de origine vulcanică din Italia. Dar nu am întîlnit nicăieri în munţii de bazalt din Hessa, bazinul Rinului, din Hanovra, Fulda, Saxonia, Boemia şi nici în Carpaţi acea lavă autentică, cu aspect de zgură sticloasă, de care te loveşti la tot pasul în Islanda, pe Vesuv şi Etna, în Insula Paştelui, în Tann şi pe insulele Assen- sions. Toate cele expuse aici în mod sumar despre vulcanii din bazinul Rinului îşi află confirmarea în cele două volume ale doctorului Nose [81] şi în notiţele atît de pătrunzătoare ale prietenului meu A.v.H.[82]. Dacă bazaltul s-a format din lavă, care este atunci originea sa ? Sincer spus, nu ştiu ! Nu cunosc materialul originar, nici procesele chimice prin care natura a format aceste roci. Numai dacă va izbuti cineva să demonstreze că mult înainte de formarea vulcanilor, un incendiu universal de cu totul altă natură a decantat prin foc bazaltul pe toate cele cinci continente şi dacă îmi va numi materia primară am să fiu de acord cu această teorie pentru care voi milita, de- îndată ce va deveni o certitudine. La ora actuală ştim prea puţin despre formarea pămîntului şi tot atît de firave sînt cunoştinţele noastre despre originea animalelor şi plantelor, apărute mult mai tîrziu. E de ajuns să vedem straturi rînduite unul peste altul, ca să fim încredinţaţi că sînt formate prin depunere în decursul epocilor geologice. Oare toate rocile de calcar de pe întreg cuprinsul planetei

81 **Nose, Karl Wilhelm (1753—1835), medic şi mineralog din El- berfeld.**

82 **Humboldt, Alexander von (1769—1859), naturalist. în anul 1789 a întreprins o călătorie pe Rin în timpul căreia cercetînd regiunea a elaborat o teorie asemănătoare.**

s-au format din cochilii ? Cum arăta oceanul care acoperea odinioară uscatul ? Era un lichid diferit de cel al mărilor noastre ? Poate că în această mare pluteau particule de calcar, argilă şi magneziu ? Ştim că străvechiul granit cu ciudatele sale combinaţii de cuarţ, feldspat şi mică nu vădeşte nici un fel de stratificare în formarea
sa. Această constatare nu lămureşte însă problema dacă această rocă e un precipitat al oceanului primar sau, conform teoriei lui Buffon, este ceea ce rămîne după evaporarea apei sub influenţa soarelui. Se poate prea bine ca nici una din teorii să nu corespundă adevărului ! Dealtfel pentru a obţine rezultate concrete în domeniul ştiinţelor naturii este imperios necesar să facem paşi siguri in geologie. Chiar dacă nu o să ajungem ca Maupertius [10] cu săpăturile pînă la centrul pămîntului, la cîteva mile adîncime sub stratul exterior vom afla cu siguranţă dovezile în sprijinul teoriei formării şi transformării terrei. Sînt încă vii în memorie străduniile noastre pentru a săpa doar cîţiva stînjeni sub munte şi, de aceea, se cade să preţuim munca pe care o vor face urmaşii noştri, muncă, care nu le va acorda prea mult răgaz. Vreau să completez această pagină, care conţine mult prea multă geologie, cu unele date despre cabinetul de ştiinţe naturale din Bonn. Menţionez doar în treacăt frumuseţea peisajului şi poziţia splendidă a castelului. Scurtul popas făcut aici l-am petrecut cercetînd exponatele din cabinetul de ştiinţe naturale. Biblioteca cuprinde trei săli. In dulapurile, ornamentate din belşug cu aur, se află o selecţie de opere valoroase. Am găsit acolo operele celor mai buni scriitori ai noştri, lucrări din toate genurile. Din bibliotecă se intră in-tr-un cabinet de fizică unde se găseşte o maşină de producere a curentului electric, o oglindă concavă de mari dimensiuni, lucrată din metal şi un magnet. Colecţia de ştiinţe ale naturii este adăpostită în opt săli. în sala mare se află expuse în dulapuri de sticlă patrupede, păsări, amfibii şi peşti, totul bine aranjat, deşi nu într-o ordine strict sistematică. Tot

aici se pot vedea obiecte ds artă, unele de certă valoare, dar şi multe nimicuri, nedemne de acest loc. Multe exponate sînt în cea mai mare parte într-o stare destul de proastă. Păsările par a fi bine conservate şi multe din speciile prezente sînt rare. Expunerea împreună cu ouăle şi cuibul e destul de izbutită. Plafonul e pictat cu păsări din speciile care lipscsc colecţiei. Cabi-

'• Maupertius, Pierre-Louis Moreau (1697—1759), matematician francez.

netul unde sînt expuse cochiliile nu are prea multe piese şi nici prea multe varietăţi ; se întîlnesc specii comune şi destul de multe dublete. Colecţia de minerale este însă bogată, dar nu e aranjată într-o ordine metodică. Se găsesc destule varietăţi, care oferă cunoscătorului posibilităţi de studiu. Într-un dulap se află o bogată colecţie de roci de pe Vezuviu, formate din aur, cernit şi hematită, în formele cele mai ciudate, cuprită roşie, feldspat şi multe altele. Exponatul cel mai bizar este un craniu acoperit cu tuf. Jumătate din partea superioară şi partea posterioară sînt segmentate şi pot fi îndepărtate ca să se poată cerceta interiorul. Este destul de ciudat că substanţa din care e format craniul a acoperit în decursul timpului toate proeminenţele şi a umplut adînciturile, încît nu se disting decît urme vagi ale conturului ; doar maxilarul inferior şi zona articulaţiilor şi-au păstrat forma iniţială. Această ciudăţenie e dovada certă a unei boli şi nicidecum un exemplu de pietrificare, aşa cum se interpretează. La scheletele de animale exemplele de pietrificare sînt destul de dese, dar nu s-a găsit nici un singur caz de pietrificare a unei părţi a scheletului uman. Boala care a dat aspectul acela ciudat craniului expus, se datorează unui exces de substanţă osoasă, care a modificat în timpul vieţii craniul, dîndu-i o formă atît de ciudată. Probabil că boala i-a provocat o atrofiere a simţurilor. Asemenea cazuri sînt menţionate în studiul lui Argenviile [20], iar Sommering[21] are în colecţia sa oase de găină cu aceeaşi deformare, datorată bolii.

Sînt convins că părerile şi ipotezele din domeniul ştiinţei pot să preocupe şi pe cineva mai puţin bine pregătit, dar care are capacitatea intelectuală de a discerne adevărul. în epoca noastră de instruire atît de completă, noţiunile sînt din ce în ce mai numeroase şi raza de acţiune a gîndirii este mai cuprinzătoare ; activitatea se diversifică în relaţiile cu mediul înconjurător sînt mai variate şi mai interesante. Generaţia noastră se află pe o culme a

" Dezallier d'Argenville, Antoine-Joseph (1680—1765), naturalist francez.

[81] Sommering, Samuel Thomas (1755—1830), profesor de anatomie in Mainz ; unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Forster.

culturii. Drept mărturie pentru această afirmaţie stau institutele şi universităţile cu gradul lor înalt de pregătire ştiinţifică, universalitatea literaturii beletristice şi ştiinţifice, a concepţiilor politice, a fiziologiei şi psihiatriei, chiar şi epicureismul zgomotos şi voluptatea rafinată, cuprinderea enciclopedică a tuturor domeniilor cunoaşterii şi corelaţia dintre aceste domenii. Toate aceste fapte au impulsionat educaţia : tinerii de şaisprezece ani posedă un bagaj de cunoştinţe pentru care pe timpul lui Locke ar fi fost necesară o muncă de treizeci de ani. Timpul a separat grîul curat de pleavă, iar noi sîntem in multe privinţe beneficiarii muncii a mai multor generaţii. în secolul nostru femeia îşi însuşeşte cu uşurinţă şi graţie noţiunile ştiinţifice, ca pe niste flori culese din cîmpul vast al ştiinţei, pe care le oferă în dar, nu fără oarecare orgoliu, cunoştinţelor din cercul pe care îl frecventează. Această frivolitate întru abordarea ştiinţei mă scandalizează ; cred că ea este cu mult mai puţin superficială decît presupun moraliştii noştri atît de pedanţi. Avem numai de cîştigat dacă îndeletnicirea de a lucra cu capul se transformă în necesitate şi dacă raţiunea, despre care se afirmă cu atîta ardoare că e atributul caracteristic al speciei umane, caracteristică care nu i s-a recunoscut în alte epoci, află astăzi o perioadă favorabilă dezvoltării sale. Singur spiritul care gîndeşte independent şi care cercetează relaţia dintre sine şi lume ajunge să-şi realizeze vocaţia, iar după ce parcurge vîrtejurile tuturor combinaţiilor posibile se întoarce, bogat în cunoştinţe şi liber în acţiunile sale, spre simplitatea de la care a pornit.

După cum bine ştii, cunosc şi reversul frumoasei imagini pe care fantezia o atribuie întîmplărilor, dar fiecare eveniment are un singur punct de vedere, cel propriu, iar cine nu-I sesizează corect este sortit să piardă esenţialul. Atrunci cînd, în dimineţile de primăvară ne

bucurăm de lumina soarelui care dă o nouă viaţă pâmîntului şi trezeşte forţele vitale, nu ne preocupă nici o posibilă inso- laţie şi nici norii grei de furtună, care sînt totuşi efectele posibile ale binefăcătorului soare pe această planetă atît dc imperfectă.

Koln

Am rămas în dom pînă cînd umbrele serii au şters aproape contururile. De cîte ori sînt în Koln vizitez această splendidă catedrală, care îţi dă fiorul sublimului. în faţa originalităţii operelor de artă din acest lăcaş, spiritul se pleacă în semn de respect, iar privirile se ridică cu uimire şi admiraţie, urmărind zborul imaginaţiei în opera de artă a unui spirit înrudit cu al său. Cu cît sînt mai îndrăzneţe realizările, cu atît se avîntă mai sus şi conştiinţa creatoare a fiinţei noastre, încercînd să le depăşească îndrăzneala. Cine a fost creatorul, care prin aceste statui a făcut cu- noscut modul său de a percepe realitatea, lăsînd posterităţii, în aceste forme concrete, o dovadă grăitoare a talentului său ? Spaţiile boltindu-se spre înaltul cerului sînt de o simplitate impresionantă. Coloanele zvelte se înşiruie pe o lungime apreciabilă, asemenea copacilor într-o pădure străveche, care poartă bogăţia coroanelor sus, pe vîrfurile luminate, şi arcuiesc ramuri spre copacul vecin. Infinitul spaţiului cosmic nu poate fi sugerat de către un spaţiu închis, dar această îndrăzneaţă avîntare a coloanelor, a zidurilor, a tuturor formelor pare să prelungească liniile în in- finit. Arhitectura greacă este fără doar şi poate expresia desăvîrşirii, a consonanţelor şi înlănţuirilor, a armoniei şi a sublimului, într-un cuvînt, a frumosului. Aici însă, coloanele gotice, luate fiecare în parte, par a fi fragile, asemenea tulpinei de trestie, şi doar strînse în mănunchiuri dau impresia de masă compactă, păstrînd însă statura zveltă, care pare să plutească spre înălţimile bolţilor, desprinsă de greutatea oricărui

suport. Formele antice par să participe la tot ce le înconjoară şi la trăirile sufletului omenesc, cele gotice se înfăţişează drept alcătuiri ale visului din alte lumi. dar care vorbesc despre forţa creatoare a omului, pornită pe căi ocolite pentru a ajunge la întruchiparea sublimului. E regretabil că această construcţie nu e terminată [83]. Dacă proiectul, completat cu ajutorul imaginaţiei, poate impresiona atît de profund, cît de adîncă ar fi tulburarea produsa de opera terminată !

Amintesc doar în treacăt Capela celor trei magi şi odoa- rele care se află acolo, tapetele, picturile pe sticlă, ferestrele din nava corului, bogatul sipet, ferecat în aur şi argint, care adăposteşte moaştele sfîntului Engelberg, pentru că atenţia mi-a fost reţinută de un bărbat[84] cu imaginaţie bogată şi simţ artistic delicat, care, venit pentru prima oară în catedrală, a rămas uimit de bogăţia şi măreţia stilului gotic. A fost minunat să retrăieşti, reflectată în atita încîntare, grandoarea domului. Spre sfîrşitul vizitei se întunecase destul de mult pe coridoarele care răsunau de paşii noştri ; nesfîrşitele rînduri de morminte ale unor prinţi, episcopi şi cavaleri cu chipurile încremenite în răceala pietrei trezeau probabil în sufletul vizitatorului imagini apocaliptice. Cu un asemenea om, atît de impresionabil, nu aş veghea noaptea într-un asemenea lăcaş, printre făpturile pe care le-ar crea imaginaţia sa neîngrădită. Teama, pe care sînt sigur că o înţelegi, ne-a grăbit paşii spre ieşire. Ajunşi la hotel, i-a revenit buna dispoziţie şi verva strălucitoare, care ne făcuse pe toţi să suportăm cu voie bună călătoria de la Koblenz pînă la Koln. Nu am ajuns să cad de acord cu mine însumi asupra faptului dacă este

83 **Construcţia acestei catedrale a început în anul 12"'.**

84 Iffland, August Wilhelm (1759—1814), actor celebru, director al teatrului din Mannheim şi dramaturg.

mai bine să culegi imaginile realului în mod nemijlocit din lumea înconjurătoare sau dacă este preferabil să preiei conceptele adunate, triate şi ordonate într-un tot armonios, de către cineva înrudit nouă prin formaţie spirituală. Cred că amîndouă posibilităţile au importanţa lor şi le-am folosit din plin înainte de a pomi la drum. Natura ni se înfăţişează mai vie, imaginile văzute se imprimă mai adînc, atunci cînd le admirăm cu ochii noştri. Corelate de altcineva, formele cele mai variate, reprezentările trecutului şi, îndrăznesc să spun, ale viitorului se încheagă într-un prezent, într-o alcătuire care imită realitatea. Ştiu că nu este posibil să recepţionăm cu intensitate totdeauna egală esenţialul şi nici să sesizăm caracteristicile definitorii ale evenimentelor. Ele ne apar mult mai tîrziu, după ce altcineva decantează faptele, punîndu-le într-o lumină nouă. în sprijinul acestei afirmaţii menţionez marea varietate a caracterului ; cu cît sînt mai fine nuanţările, cu atît e mai dificil^ şi arta de a reda în mod fidel diferenţele. Trăirea unei impresii, decantată de sensibilitatea altcuiva şi transmisă, presupune din partea noastră o cunoaştere apriorică, fie şi incompletă, a subiectului în cauză. E necesar să avem o imagine, fie doar schiţată, în care fantezia să imagineze trăsăturile caracteristice ale noii reprezentări. Gradul ridicat de receptivitate a artistului faţă de individual presupune în mod necesar şi o receptivitate tot atît de intensă din partea criticului, dar sincronizarea aceasta e destul de i\~r întîlnită. Cred că aici se află cauza pentru care multe opere desâvîrşite, indiferent din ce domeniu, rămîn necunoscute. Mulţimea admiră la un tablou, la o poezie sau la o piesă de teatru nu întotdeauna ceea ce îl îndreptăţeşte pe creator să fie mîndru de realizarea sa ; marea majoritate a publicului se

mulţumeşte cu iluzia care îi prezintă ficţiunea drept realitate. Copiii şi oamenii lipsiţi de cultură pot fi înşelaţi cu multă uşurinţă. Nu iluzia, ci perfecţiunea trebuie să constituie scopul final al artei, doar ea este demnă de admiraţia cunoscătorilor care nu se lasă înşelaţi, decît dacă renunţă de bunăvoie la propria demnitate, reflectată potenţat de forţele creatoare, şi contemplă opera de artă d intr-un unghi epicureic, declarindu-se mulţumiţi atunci cînd opera de artă le satisface simţul estetic.

Ce este arta şi, exceptînd senzualul, ce oferă ea spiritului nostru, înclinat spre reflecţie, dacă nu tocmai amprenta adînc întipărită a activităţii transformatoare a creatorului în materialul oferit de natură. In opera de artă vrem să recunoaştem pecetea personalităţii celui care a lucrat-o, la fel cum vedem pe monedă pecetea celui care a emis-o. Acolo unde lipseşte acest semn distinctiv ne displace pînă şi natura, care a fost copiată cu prea multă fidelitate. Fiecare artă îşi are legi’.e şi modelele proprii ; la baza ei se află o seamă de noţiuni distilate de spiritul creator, care trebuie să conducă pe artist în momentul de- săvîrşirii operei şi pe critic cînd apreciază această creaţie. Bogăţia metafizică pe care şi-a agonisit-o artistul prin contemplarea nemijlocită a naturii şi pe care o integrează în sistemul propriu al senzaţiilor şi gîndurilor o dăruieşte operelor sale. Aşa au apărut Apolo de Belvedere, Venus a familiei Modici, Şcoala din Atena. Eneida. Mahomod ; aşa f}-au format Demostene, Cicero şi Garrick [85]. Idealul in pictură şi sculptură, în poezie şi teatru se află acolo unde ceea re e bun. dar risipit în

85-'ˡ **Gnnii'k, Davscl (171G—1779), actor englez.**
J:ˡ **Poiiclet, sculptor rii'ee din a doua jumătate** a **iceolului V i.e.n.**

natură este strîns într-o lucrare şi este reprezentat în chip desăvîrşit pentru logica si raţiunea noastră, desăvîrşire, care poate fi percepută dc cătrc simţuri şi transmisă unei alte sensibilităţi, dai' este inexistentă în natură. Geniul creator al omului de artă este receptiv faţă de natură; el ştie să perceapă selectiv şi cu o intensitate sporită esenţialul şi semnificativul, în concordanţă cu armonia sa interioară. Artistul alege din natură tot ce e nobil şi frumos pentru a-şi crea operele, aceşti copii ai imaginaţiei sale.

Creatorul de artă îmbină elementele între care există afinităţi. Pentru a percepe spiritul care pluteşte in afară materiei, stăpînind-o şi recompunînd-o în forme mai armonioase, e nevoie de o seînteie într-adevăr prometeică. E imensă distanţa dintre nepriceperea artistică, care admiră la o coloană luciul marmorei, şi geniul, care descoperă in zvelteţea coloanei fantezia creatoare a lui Policlet [1]\ Situaţia se aseamănă cu cea a ţăranului căruia îi e teamă să asculte ce declamă actorii pe scenă, şi cu cea a omului înzestrat, care pătrunde în sufletul actorului şi urmăreşte eu acuitate exteriorizarea sentimentelor. Dacă o operă de artă 6e bucură de aprecierea generală, nu e totdeauna sigur că marele public s-a entuziasmat de ceea ce i-a oferit spiritul elevat al creatorului. Admirăm la Shakespeare zborul avintat al fanteziei şi simţul extraordinar al veridicului. Cred insă că spectatorul de la galeria teatrului află satisfacţie în cu totul altceva ; am întîlnit şi cunoscători care se entuziasmau privind coiful Minervei, uitînd cu totul de zeiţă. In faţa unei picturi de Rafael, în care era redat cu măiestrie sublimul, am văzut pe un cunoscut profesor de artă ad- mirînd proporţiile. întreabă-i pe docţii comentatori ai poeţilor romani şi elini în ce constă frumuseţea operelor şi vei afla că tot secretul rezidă în alăturarea cuvintelor formate din silabe scurte şi lungi, în amestecul dialectelor, în multe

artificii, pe care tu le-ai trecut cu vederea. Am auzit că *Ifigenia* lui Goethe place pentru că a fost scrisa ina: întîi de Euripide. Un actor joacă pe Hamlet, Lear sau Mac- ’ beth cum nici autorul n-ar Ii îndrăznit să spere. Iar criticul teatral, specialistul în dramaturgie* va comenta că „rolul a fast studiat cu sîrguinţă“. Dacă singura răsplată a creatorului de artă ar fi asemenea aprecieri mă îndoiesc j că s-ar mai zămisli capodopere. Pe artist îl încurajează şi-l mulţumeşte opera prin ea insaşi. El trebuie să se mulţumească că vede întruchipat sufletul în marmură, bronz sau vopsele. Nu disperaţi, voi, truditori pe tărimul artei! Dacă Becolul nostru e prea mic pentru a vă înţelege, dacă nu există printre contemporani nimeni, care să descopere în operă pe artist, în artist pe om şi în ora pe demiurgul creator şi care să iubească opera, pe om şi pe artist, fiindcă regăseşte in adîncut fiinţei sale întregul tezaur de gînduri şi sentimente ale artistului, vor apărea în âH ev oamenii care vor înţelege, se vor bucura de armonia şi perfecţiunea operelor voastre!

Dar şi Ia această consolare trebuie să renunţe artistul j care lasă posterităţii nu opere lucrate în materiale palpit- i bile, ci în semne convenţionale, el însuşi fiind propria sa ■ lucrare, pentru că prin persoana sa exprimă particularul* cules din jurul său şi căruia el ii imprimă sigiliul persona- j lităţii sale. Poetul şi sculptorul recreează omul nu doar ca fiinţă, ci şi în spirit prim mijloacele caracteristice acestor arte. Dar actorul insuflă viaţă din viaţa sa, işi modifică trăsăturile, mersul, vucea, aspectul fizic ; el pune in «rvi- ciul personajului pe csre îl întruchipează întreaga sa ferţă fizică şi întregul său talent ; se identifică cu cel pe care îl interpretează. Lucrările artiştilor plastici înfruntă secolele şi impresionează tot atît de profund ca în momentul de- săvîrşirii. Receptivitatea actorului, talentul său de a selecta, energia creatoare, care nu finiseză în tihnă şi răgaz opera, ci care în momentul creaţiei o oferă

în formă desă- vîrşită, toate aceste elemente lucrează pentru clipa de faţă, strălucitoarea clipă atît de repede trecătoare. Actorul are parte şi el, asemenea florii de lumînăriţă, de bogăţia, de intensitatea şi strălucirea unui răgaz de înflorire, care se curmă la ivirea zorilor. în singuraticele locuri pe unde în-

m

Horeşte a fost oare un om, un suflet sensibil, care să se bucure de apariţia efemeră a florii de lmnînăriţă ?

Diletantul vrea, dar nu se pricepe să ridice statui intru cinstirea actorului şi a artei sale, şi îi închină entuziasmul său. Ştii de cine am vorbit: e iubitul nostru Iffland ! Du-te şi-i mulţumeşte !...

XI

LuUlch*

Am impresia că am fost duşi de puterea unei baghete magice într-o altă ţară, pînă într-atît de diferit e totul fată de Aachen. Prima impresie asupra oraşului a fost şi prima surpriză Oraşul nu poate fi zărit din depărtare^ pentru că se află într-o depresiune a rrnlui Maas, care se desparte îri acest punct. Nu cred să existe o priveBşte mai frumoasă decît aceea a oraşului Liittidi aşa cum fl vedem desfăşu- rîndu-se de la înălţimea fortificaţiei. Credeam că Liittich e un orăşel modest, dar am fost plăcut surprins de însemnătatea sa, căci aici lucrează şi locuiesc zece mii de oameni. Rîul Maas unduieşte cînd pe o parte, cînd pe alta, la poalele munţilor, tăindu-şi o vale laigă, ale cărei cîmpuri şînt cultivate pe suprafeţe întinse cu hamei. De jur Imprejurul oraşului se întind întreprinderile de exploatare a minelor de huilă, iar centrul lui e ridicat pe vechile mine părăsite. Pe malurile însorite ale riului se răsfaţă (podgoriile, care au, ca şi la Hochheim, rădăcinile adînc lioiipte în pămîntul minelor de cărbune. Galeriile părăsite, unele cu lungimi impresionante, trec chiar pe sub albia rîului. Pe dealurile aflate la orizont, ulmii, plopii şi multe alte specii de copaci străjuiesc nenumăratele castele şi vile, iar pe malul apei se află cheiul, nou construit, care se prelungeşte cu n alee mărginită de pomi.

Străzile din Luttich sînt înguste, întortocheate şi nu prea curate, dar casele strălucesc de frumuseţe. Pe chei, în pieţele publice şi pe insula «fin spatele bisericii Sf. Iaoob, casele sînt în majoritate noi. Palatul episcopal, în formă de patrulater, are curtea interioară împodobită cu pilaştri,

* **Li<'gcs, oraş în Belgia.**

dacă pot fi denumiţi astfel butucii aceia scurţi, groşi şi prevăzuţi eu postamente şi capiteluri. Faţada dinspre cate- drală este însă desăvir.şită cu ajutorul unor coloane ionice, demne de acest nume. Cupola bisericii dominicanilor c copiată după cea din Roma, şi produce efectul estetic scontat prin simplitatea foi'melor alese. în schimb, catedrala în stil gotic nu oferă prea multe satisfacţii estctice amatorului de artă. Zgomotul continuu şi aglomeraţia străzilor e în- tr-^adevăr greu de închipuit. Cărbunarii, armurierii, şlefuitorii de oglinzi, oameni necioplţi şi voinici, plini de vervă şi de spontaneitate contrastează profund cu placizii locuitori ai Aachen-ului. Trăsăturile feţei sînt alungite, fruntea înaltă, tîmplele teşite, pometii proeminenţi, ochii negri, nu prea mari, nasul frumos format, uneori adus în vint, şi un ten nu prea curat — aşa arată locuitorii. Se apropie foarte mult de tipul francez şi sînt mult deosebiţi faţă de cel al muntenilor din Alpi, care au părul blond şi tenul deschis. Figura prelungită şi liniile molatice le trădează înrudirea cu olandezii, la fel cum temperamentul, politeţea înnăscută, veselia şi limba le dezvăluie sîngele francez. Vorbesc o limbă presărată cu multe provincialisme, aşa că un membru al Academiei Franceze cu greu ar admite înrudirea cu ei. Poporul vorbeşte dialectul valon atît de neînţeles pentru un străin, căci se bazează pe cuvinte din franceza veche, dar cu alte terminaţii şi unite în construcţii specifice. De exemplu : „Iei po *vei"* înseamnă lăsaţi-mă să văd, în loc de franţuzescul *„laisse* mois *voir" ; ,.serre l-hou",* închide uşa, în loc de *erme la porte*[a]*, hou* provenind din *huis,* păstrat încă în *huis* clos[27] şi *huissicr**. Hainele celor din clasele de jos nu păstrează nimic din eleganţa croielii franţuzeşti, dar şi în Franţa situaţia nu e mult diferită. Femeile din Liittich poartă fuste scurte, în dungi, pieptare sau jachete lungi din stambă cu mîneci garnisite cu acelaşi material şi mantale lungi până în talie. Cînd ies în oraş se leagă peste bonetă cu o basma din bumbac, roşie cu puncte galbene. Probabil că această modă e dictată de vîntul rece care bate mai tot timpul.

Călătoria de la Aachcn pînă aci a decurs fără

întunplări deosebite. Aveam primele locuri din diligenţă, dar le-am găsit ocupate de trei doamne, aşa că am tăcut şi ne-am aşezat unde am găsit loc liber. La un moment dat eram unsprezece persoane pentru că la fiecare staţie suiau şi coborau destui pasageri. S-au purtat discuţii politice interminabile. M-a bucurat nespus de mult bogăţia de idei noi, care formau tema conversaţiilor şi care cu zece ani în urmă ar fi indignat pe majoritatea călătorilor din Brabant şi Germania.

La un moment dat am traversat un teren nisipos şi ne-am trezit într-un fel de văgăună, aflată nu departe de Aachen, la graniţă cu provincia Limburg. După ce am părăsit depresiunea aceasta, am ajuns într-o regiune bogată ca o grădină. Cu cît înaintam, cu atît pajiştile şi păşunile erau mai înverzite şi dealurile mai molcome. întreg ţinutul este presărat cu mici grupuri de case, construite din cărămidă sau chirpici. Locuitorii cresc şi ei vite. Turmele pasc pe dealuri, pe lîngă copaci sau la adăpostul caselor în şiruri lungi de mai multe mile. Cred că datorită simplităţii lor, egalitatea între aceşti oameni este desăvîrşită. Toţi sînt păstori harnici, pricepuţi la frămînlarea brînzeturilor, şi torcători vestiţi. în apropiere de Maastricht rîul Mass face loc văilor abrupte, atît de cunoscute naturaliştilor prin fosilele pietrificate din Petersberg. Clermont, un sat liniştit, însoţeşte drumul printr-o regiune pitorească şi bogată pînă la Limburg. La prima vedere satul pare fărîmiţat în aşezări mărunte, cu ogorul respectiv în jurul casei şi cu vitele care pasc în apropiere, sau, cum am văzut nu departe de Liittich, cu lanurile de grîu lîngă locuinţă.

Omul îşi continuă pe aceste meleaguri îndeletnicirea străbună de agricultor şi păstor. Izolarea nu-1 poate educa şi nici învăţa că a zecea parte din forţele sale ar fi suficientă pentru aceste ocupaţii. Omul ar trebui să-şi cunoască şi să-şi dezvolte capacităţile, dar acest lucru nu e posibil cu astfel de îndeletniciri, care nu cunosc binefacerile şi nici cerinţele unei vieţi trăite în cadrul societăţii. Nu am văzut îndeaproape nici un locuitor al acestor

pă- mînturi, dar izolarea în care trăiesc mă face să cred că viaţa lor spirituală este extrem de săracă.

In oraşe probabil că situaţia c cu lotu] alta. Am văzut Pentru prima oară cocarda, simbol al libertăţii Brabantului; am întîlnit acest însemn distinctiv purtat fără nici un pic <te simţ al libertăţii; am întîlnit şi trupe din Brabant, dar Aspectul lor nu mi-a inspirat nici urmă de respect. Păreau lipsite de disciplină; nu ştiau să mlnuiască armele şi nu < veau nici o idee despre respectul datorat superiorilor. Mantaua nu prea avea aspect militar, iar restul îmbrăcă- minţii era multicolor şi zdrenţuit. Cei mai mulţi dintre soldaţii văzuţi de mine erau nişte bieţi copii, dar probabil că simpla lor apariţie redă liniştea locuitorilor din Lim- burg. Soldaţii şi-au arogat unele drepturi pe care oraşul nu vrea să le acorde şi, de aceea, trupele circulă de la Herve Ia Battice şi la Aachen, apoi în satul Henri-Chapelle, unde îşi ţin întrunirile.

Marea diferenţă dintre hoardele de mercenari ale prinţilor bisericii şi soldaţii vînjoşi din Liittich sare in ochi de- cum intri în oraş. Atit trupele regulate cit şi cele voluntare sînt bine îmbrăcate, aproape elegant. Soldaţii şi populaţia se află însă într-o stare de tensiune permanentă din pricina plecării iminente a armatei Prusiei. Probabil că prezenţa acestor trupe de elită le-a insuflat voluntarilor spiritul de disciplină şi i-a înarmat cu tactica de luptă. Cred că au adoptat modul lor de a se instrui şi nutresc ambiţia să nu se prezinte mai slab decît maeştrii. Majoritatea voluntarilor au lucrat în fabricile de muniţii sau sînt cărbunari de meserie, se pricep deci foarte bine la mînuirea ar- melor şi par a fi mai nepăsători faţă de pericole dorît ţăranii dîn Brabant şi ciobanii din Luttieh. Da-că lipsa de disciplină poate fi înlocuită de curaj, cred că nu maf au nevoie decît de un conducător priceput pentru ca aeeşti luptători să fie în stare să apere cu străşnicie constituţia pe care şi-au dat-o.

Am colindat mult timp pe străzile oraşului şi am intrat în vorbă cu trecătorii, pentru a afla care este atmosfera. Nu a fost nevoie de nici un artificiu ca să-i fac pe oameni să-mi vorbească. O problemă importantă este situaţia politică, iar în momentul de faţă oamenii par a se ocupa mai mult dfi

treburile publice decît de grijile proprii, aşa cum se inii mplă atunci cînd poporul e liber pe soarta sa. Numele regelui Prusiei, al contelui Hertzberg al generalului von Schlieffen [30] şi al domnului von Dohm[Ji] sint rostite cu stimă şi entuziasm. La Aachen mi s-a povestit, şi aici s-au adeverit cele auzite, că ultimul dintre ei era cît pe-aci să fie sufocat de îmbrăţişările nevestelor de cărbunari, care par a juca un rol asemănător cu cel al precupeţelor de peşte din Paris. Toată lumea laudă disciplina trupelor : *lls* sont *doux comme des agneaux* [32]. Această părere unanim acoeptată e însă întregită, în genul atît de caracteristic al francezilor, cu : dacă nu ar fi aşa *on leur ferait voir du pays* [33]. încrederea în forţele proprii e adine înrădăcinată in sufletul lor şi îi faoe să aibă asemenea replici, ce sânt rostite cu haz, dar sună totuşi jignitor. Oamenii au o înclinaţie pronunţată de a considera ca absolut obligatorii relaţiile pe care s-au obişnuit să le întilnească ; aşa se face că îşi ascultă superiorii pentru că aşa au fost educaţi. Probabil, aici s-au petrecut abuzuri revoltătoare care au rupt vechile legături, declanşînd această aprigă înverşunare faţă de episcop[34]. Furia — acesta e cuvintul precis — îi face pe oameni să folosească la auzul numelui său cele mai tari expresii, fără cea mai mică reticenţă, pentru că îl socotesc lipsit de demnitate. Tot atît de întărîtaţi sînt şi contra Curţii supreme din Wetzlar şi a prinţilor germani care consideră apărarea legitimă a celor din Liittich drept răscoală. Am văzut destui oameni revoltaţi chiar şi numai la gîndul numirii unui coadjutor [35]. In oraş se face simţită dezaprobarea tuturor faţă de cler ; această atitudine merge pînă la dispreţ şi indignare ; iar uneori resentimentul mulţimii se îndreaptă chiar împotriva religiei. Credinţa se bazează pe încredere şi nu pe logică ; odată zdruncinată convingerea în justeţea acestui învăţător sc clatină

şi credinţa. Consiliul canonicilor, denumit *Etat primaire,* nu mai oste defel agreat de populaţie, căci a fixat un impozit pe cap de locuitor in locul împrumutului public. In cîrciumi şi cafenele se citesc ziarele cu asiduitate şi se discută politică kt toate mesele, unde la un pahar de bere sc dezbat probleme în legătură cu drepturile omului şi cu toate noile subiecte care alcătuiesc temele do meditaţie ale continentului nostru dc cîţiva ani încoace.

în orele de odihnă spiritul are nevoie dc activitate. Omul ori se ocupă dc elaborarea unor planuri, pe care le discută şi apreciază după legea contrariilor, ori dezbate înţelesul unor noţiuni, ca, de exemplu, „ce csle libertatea ?“, noţiuni carc nu pot fi înţelese fără ajutorul unui bagaj de cunoştinţe şi care, odată ce a pus stăpinire pe spiritul său, îl prinde în jocul unui *petit ionis principii* ®. Oricît dc puţin pregătiţi ar fi cei din Liittich pentru a purta discuţii asupra principiilor de viaţă, principii pe care nici filosofii nu lc-au clarificat încă, ei sînt destul de bine informaţi asupra problemelor care-i interesează. Aci, ca pretutindeni, inima a hotărît pe dată ce *e* mai bine, decizînd cu mult înaintea raţiunii, care includc în consideraţiile sale viitorul îndepărtat, pentru a descurca ghemul încîlcit al relaţiilor prezente.

Problemele de importanţă capitală, asupra cărora hotărăsc locuitorii din Liittich, nu sînt poate do competenţa unui cărbunar sau armurier, dar cîţi din oamenii care se ocupă dc aceste întrebări au capacitatea de a le rezolva ?

' De atîtea ori învăţaţii nu izbutesc să cadă de acord unii cu alţii! Dacă s-ar discuta doar analiza pe toate feţele, pînă la cel mai neînsemnat amănunt, atunci nepricepuţii sînt in primul rînd acei specialişti care se mişcă ca nişte automate în graniţele unor principii; nobilimea incultă ar furniza şi ea un număr enorm de incompetenţi ; multor jurişti şi teologi, care sc pricep să redea pe de rost dogmele învăţate automat, ar trebui să li se interzică orice părere, pentru că singur înţeleptul e

in măsură să decidă şi să conducă. Omul a renunţat la multe din drepturile individuale, pen
tru a se uni cu semenii săi, fornăind statui ; sînt însă drepturi la care nu se poate renunţa, şi unul dintre ele este acela de a-şi dezvolta forţele spirituale prin educaţie. Pre- spunînd prin absurd că a existat un contract, care să declare legală tirania şi sclavia, nici chiar atunci nu s-ar putea interzice iobagilor şi sclavilor să se realizeze conform condiţiei lor umane. Merge oare aroganţa tii'aniei atît de departe, încit să renege acestor cprimaţi calitatea de om ? Nimeni nu are voie să-şi bată joc de natuxă, coborind pe iobag la o treaptă inferioară animalului ! Tirania nu e îndreptăţită să răpească nimănui dreptul de a gîndi şi nici calitatea de fiinţă umană ! împotriva unor asemenea monştri, care îşi clădesc mărirea distrugînd pe alţii, sînt îndreptăţiţi să se revolte toţi cei care se consideră oameni! Dacă vrem să rămînem consecvenţi şi să nu subminăm fundamentul tuturor contractelor sociale, atunci pînă şi stăpînirea cea mai despotică trebuie să-şi propună drept scop al guvernării desăvârşirea morală a omului prin dezvoltarea la maximum a tuturor capacităţilor spirituale ale acestuia, punîndu-se astfel în concordanţă cu legile naturii şi cu judecăţile raţiunii. Această dezvoltare poate îi realizată în cadrul societăţii într-o formă mai perfectă decît în stadiul primitiv lipsit de legi. Noi acceptăm de bunăvoie pentru realizarea acestei educaţii îngrădirea libertăţii personale şi de acţiune, pentru ca, imiţi în cadrul unui stat, să ni se ofere posibilitatea de a păşi ne- stînjeniţi pe dramul desăvîrşirii morale. Concepţia greşită că simpla existenţă reprezintă bunul cel mai de preţ a contribuit la accentuarea disprețului, de care fac dovadă regii absoluţi faţă de supuşii lor. De aceea, ei socot că lăsîndu-le acestora viaţa şi cîteva mijloace mizere de trai dau dovadă de multă bunăvoinţă. Dar nu despre aceste rătăciri ale spiritului uman, rătăciri datorate părerii eronate de a te considera pe tine însuţi drept unic scop. iar tot ce e în jur, oameni şi lucruri, lăsate anume spre

folosul tău, vreau să discut acum, d caut să aflu temelia pe care se bazează contractele existente între membrii societăţii şi pe care stăpînitorii le pot invoca în faţa scaunului de judecată al raţiunii. Un contract care lezează morala îşi pierde valabilitatea, iar o constituţie nu este legală dacă răpeşte membrilor societăţii dreptul la desăvîr-

şîroa morală. o premisă esenţială a desăvirşirii este activitatea liberă a raţiunii şi a întregului mecanism a! cunoaşterii. Libertatea voinţei este imperios necesară.; ea nu poate fi îngrădită decît dacă este In joc interesul general, deci promovarea desăvîrşirii tuturor membrilor societăţii. Orioe limitare a voinţei, care nu e justificată de raţiuni de stat, e dăunătoare pentru moralitatea cetăţenilor. încălcarea acestui drept e tot atît de periculoasă pe cît e de mare tentaţia de a-1 încălca ; este necesar să se trăsese stăpînitorilor calea de urinat şi să fie somaţi să acorde supuşilor libertatea deplină a religiei, a conştiinţei, a presei şi a Întrunirilor, ba chiar să aibă obligaţia de a informa pe cetăţeni asupra situaţiei în stat, asupra dificultăţilor şi asupra mijloacelor de a le înlătura. Friedrich cel Mare a fost un exemplu în această privinţă şi merită să fie luat drept model de guvernare de către monarhii absoluţi. îi las să «Siribească ironic pe susţinătorii monarhiilor, atunci cînd se vorbeşte despre posibilitatea de perfecţionare a speciei umane ! ZSmbesc şi eu, cînd îi aud vorbind despre existenţa unui ideal al desăvîrşirh morale 1 Acest ideal poate exista cel mult ca o fanterie a filozofiei, dar nu conţine nici măcar atîta realitate, cît prezintă artistul într-o pictura cu tema frumuseţea ideală ! Atingerea celui mai înalt grad de perfecţiune nu este un lucru realizabil , există doar libertatea pentru fiecare individ de a ajunge la o dezvoltare pe măsura capacităţilor spirituale, a relaţiilor naturale şi a modului de organizare a societăţii, susţinută fiind această dezvoltare de către stat şi suveran. Experienţa şi istoria ne arată fără chip de tăgadă că oamenii s-au îndepărtat totdeauna de preceptele logicii pentru a da ascultare unor dorinţe independente de voinţă ; raţiunea o într-atît de înrobită de forţele instinctelor, încît senzualitatea iese biruitoare în cele mai multe cazuri, ea necunoscînd legi şi nici îngrădiri ale acestora. In noi există însă capacitatea de a cîntări şi aprecia. Latura morală a conştiinţei, proprie tuturor fiinţelor raţionale, este judecătorul suprem al acţiunilor noastre. Ea

diferenţiază binele de rău, aşa cum simţ mile separă frumosul de urît. Pe simţământul moralităţii, caracteristic tuturor oamenilor. shnţământ care acordă raţiunii şi nu apariţiilor disparate din lumea realului, un rol hotăritor, se bazeayâ determinarea generală ţii necondiţionată, Iară do care forţa fizică ar înceta să fie un mijloc întru atingerea unui scop, ci ar deveni singura şi suprema lege a justiţiei ! Ce rol nefast joacă dreptul celui mai tare ridicat la rangul de lege ! Ncfiind bazată pe repartizarea egală a forţelor, ci pe dominare, guvernarea depinde de convenienţe sau de starea de inerţie a maselor şi e sortită să fie răsturnată la prima deşteptare a conştiinţei poporului. Perfecţiunea şi valabilitatea legilor nu sînt ştirbite cu nimic dacă sînt încălcate de forţa bunului plac. Forţa arbitrarului e amestecată în mai toate acţiunile statelor şi in cele ale membrilor acestor state. Nici nu e posibil să te aştepţi la altceva atita timp cit nu există oameni perfect ra|,tan;:H. Am amintit marele progres făcui de la starea de animalitate la cea de om, prin recunoaşterea dreptului suprem al raţiunii. Raţiunea e cea care se bucură de cele mai înalte onoruri, căci nimeni n-ar recunoaşte că a întreprins o acţiune fiindcă a-a simţit mai puternic, ci va susţine că s-o ghidat după cerinţele raţiunii, care i-a indicat ce c just şi înţelept de făcut. Pentru aceste motive se crecie îndreptăţit să deschidă ochii adversarului mărginit şi să-i lumineze mintea cu ajutorul citorva pumni zdraveni.

Această diferenţiere subtilă nu schimbă nimic din relaţiile existente. Nu raţiunea general valabilă e invocată şi adulată, ci doar raţiunea proprie a fiecărui individ. Aceşta t bunul suprem, pe care-1 venerăm, cu toate că e atît de imperfect. Individul acţionează, pornind de la premisele raţiunii personale, particulare, şi în lipsa unui îndrumător mai bun ii apare drept perfectă, iar rezultatul obţinut cu ajutorul ei îse pare tot atlt de mulţumitor.

Care e posibilitatea de ii lua o decizie atunci cînd amîn- doua părţile invocă dreptul bazat pe raţiunea personală ? Acolo unde nu poţi convinge te foloseşti

de forţă ! Cel mai tare are dreptatea de partea sa ! Iar raţiunea a servit d' sar drept paravan, căci atât reprezintă această raţiune personală, care e uşor de corupt şi de manevrat de către pasiuni! Se poate obiecta pe bună dreptate că dată fiind inegalitatea dintre oameni, realizarea cea mai importantă a naturii es!e •tocmai această varietate a forţei fizice, spirituale şi a educaţiei care au drept rezultat în viaţa reală o diversitate de caractere, de pasiuni şi, implicit, de oameni Marea vaiic-
tale ii împiedică pe oameni să ajungă nişte mecanisme conduse după formule şi concluzii. E de datoria fiecăruia să-şi dezvolte forţele spirituale, capabile să-l ducă la desăvirşirea morală, pentru că omul se naşte doar cu predispoziţii care aşteaptă să fie dezvoltate.

Dacă am purta cu toţii în sinea noastră imaginea aceleiaşi perfecţiuni morale, care să ne încălzească cu lumina adevărului de netăgăduit, atunci, probabil, acţiunile noastre s-ar ghida după legi eterne, asemeni evoluţiei stelelor, iar noi nu am avea nici urmă de libertate a propriei voinţe.
E un privilegiu, pe care sper să-l păstrăm : de a fi inconsecvenţi şi incalculabili !

Situaţia politică din Liittich e cauza acestei digresiuni în domeniul filozofiei. Schlieffen ocupă de mai bine de patru luni oraşul cu ajutorul a şase mii de soldaţi veniţi din Prusia. în cele ce urmează vreau să-ţi povestesc cum s-a ajuns la această acţiune. E de mirare că un fapt atît de simplu a putut stîmi atîta vîlvă. în anul 1316 între toate păturile populaţiei din Liittich s-a încheiat acordul de pace de la Fexhe, care reprezintă legea de bază a acestei episcopii. Nu e cazul să cercetăm cum de s-a ajuns la încheierea unei asemenea înţelegeri care pare să fie tot atît de completă ca şi constituţia din Anglia. Această învoială fnsă nu era rezultatul unui consens general, ci o victorie obţinută prin lupte şi pecetluită cu sîngele multor cetăţeni. Un episcop însă, care avea de partea sa puterea, fiind principe elector de Koln şi episcop de Hildesheim, schimbă cu forţa în anul 1684 acest acord, dedarîndu-i pe cei din starea a treia

dependenţi de autoritatea sa, desfiinţîndu-i astfel din punct de vedere politic, căci a luat populaţiei din oraş dreptul de a-şi numi singură magistraţii, arogîndu-şi cu de la sine putere acest privilegiu. Această încălcare a lezat interesele tuturor păturilor sociale. înaltul prelat poseda trei pătrimi din pămînturile episcopatului şi era scutit de dări, fapt care face ca între constituţia engleză şi convenţia din Liittich să nu mai existe puncte comune. Trebuia să vină şi ziua cînd cei care schimbaseră învoielile urmau să dea seama de fapta lor. Episcopul actual s-a văzut pus în situaţia de a convoca anul trecut (în 1789) întrunirea tuturor stărilor şi de a cere clerului să preia o parte din plata impozitelor, obligaţie care le revenea pe bună

dreptate. La această hotâiire s-a ajuns din pricina nenumăratelor nedreptăţi ale episcopului, care provocaseră o ruptură adîncă între el şi orăşeni ; mai era nevoie de exemplul Franţei pentru a declanşa o criză puternică. Acolo unde tirania nu a răpit celor subjugaţi şi ultima licărire de raţiune, reduclndu-i la starea de animalitate, acolo asemenea crize sînt urmarea firească a opresiunilor duse pînă la limita extremă. Consiliul ecleziastic şi-a dat seama că nu este momentul să refuze contribuţia la plata impozitului întru acoperirea sumelor enorme ale datoriilor publice şi a decis să renunţe la scutirile, dc carc beneficiaseră din plin. Cu această ocazie însă poporul a descoperit o mulţime de neorînduieli şi. pentru a curma răul din rădăcină, a cerut abolirea dccretului din anul 1684, obligîndu-i pe magistraţi să demisioneze. După o întrerupere dc o sută de ani cetăţenii şi-au numit singuri magistraţii. Răsturnarea situaţiei a fost realizată fără vărsare de sînge. cu toate că în rindurile orăşenilor nemulţumirea se aprinsese. Poporul a făcut cu această ocazie dovada unităţii sale şi nimeni nu a cutezat să-i opună rezistenţă. Dealtfel a fost intr-adevăr o înlănţuire fericită a evenimentelor. în noaptea dc 17 august, episcopul şi-a dat consimţămînt-ul la schimbările preconizate, iar în ziua alegerilor s-a întors la reşedinţa sa de la Seraing, după cum îi ceruse delegaţia cetăţenilor. Orăşenii i-au adus caleaşca pînă în faţa primăriei, trăgînd în locul cailor.

Bucuria şi entuziasmul au fost însă dc scurtă durată. La 26 august, episcopul a fugit de la Seraing la aboţia Sf. Maximin de lîngă Trier. Zece zile a ţinut acordul episcopului faţă de măsurile luate de supuşii săi şi toi atît de puţin a durat şi recunoaşterea noului primar ales, cu toate că episcopul îl invitase la masă şi-l plimbase cu caleaşca sa. In acest scurt răgaz a organizat şi consfătuiri cu aleşii poporului, cărora le-a înaintat în scris încuroştin- ţarea că urmează să plece într-o

călătorie din motive de sănătate. Odată ajuns la Trier a negat în mod public valabilitatea oricărei revendicări făcute în numele său. E mai mult decît evident că atitudinea sa binevoitoare fusese dictată de prevedere şi teamă. Tribunalul din Wetzlar[86] a împărtăşit această părere şi a considerat incidentele din Liittich drept revoltă, deschizîndu-le un proces cetăţenilor,

-•u toate că nu exista nici o reclamaţie împotriva lor. Episcopul a făcut tot ce era posibil ca să-l convingă pe principe să dea curs sentinţei date de tribunal îneît nu mai poate îxista nici cea mai mică îndoială că înaltul prelat a încetat să recunoască legitimitatea de procedură a supuşilor săi,

itun ci dnd s-a simţit la adăpost.

Iată că forţa a fost factorul hotărî tor în transformările petrecute în acest stat liliputan, şi nu raţiunea cu puterea 2i de convingere. Oricît ne-am întoarce înapoi pe firul istoriei, pînă în Evul Mediu sau mai departe, forţa a fost [actorul care a produs răsturnări în viaţa statelor. Forţa

i încheiat pacea din 1316, a instaurat despotismul în 1648 şi a recâştigat drepturile cetăţeneşti în 1739. Ea a impus decizia tribunalului din Wetzlar şi mai mult ca sigur, forţa, nu justiţia şi dreptatea sa, va da cetăţenilor din Liittich mult dorita constituţie. Acesta e cursul istoriei ! Nimic nu se întîmplă aşa cum stabilesc epicureic legile raţiunii. Comunităţile sociale şi statele s-au format în timpurile vechi, pe dnd raţiunea se afla într-un stadiu incipient al dezvoltării, fiind supusă forţelor fizice ale omului. Războiul a precedat dintotdeauna acordurile de paoe. Chiar dacă învingătorii erau pătrunşi de spiritul dreptăţii, ei au impus condiţii nedrepte învinsului. Dacă învingătorii erau însetaţi de putere, diferenţierile apăreau aşa cum erau dictate de tirania lor ; dependenţa feudală s-a transformat treptat într-o constituţie-eonglomerat, potrivit căreia greutăţile nu sînt suportate în mod egal de toate păturile sociale. In Anglia, a cărei constituţie e considerată de multe popoare din Europa drept un lucru de invidiat, poporul nu o reprezentat nici pe

86r **Wetzlar, sediul tribunalului camcral la 1800-**

departe in măsura în care s-ar cere, iar liber-, tăţile cetăţeneşti sînt in permanent pericol de a fi nesocotite din pricina necinstei politicienilor. Dealtfel poporul n-a avut posibilitatea să elaboreze o constituţie mai bună ; aceasta s-a cristalizat treptat în cadrul unor condiţii nu totdeauna favorabile, căci poporului îi lipsea clarviziunea, iar în momentul cînd a dobîndit această clarviziune, conjunctura politică nu i-a mai fost favorabilă.

Ce însemnătate au pentru noi aceste date ale experienţei istorice ? Ne ajută oare să definim cu precizie noţiunea

de dreptate ? Nu ! Dreptatea se bazează pe legile eticii, după care apreciem toate acţiunile indivizilor, legi absolut necesare pentru perfecţionarea morală a individului, cate să nu împieteze asupra desăvârşirii sale morale. Realitatea ■ne dovedeşte că obligativitatea prin caje se confirma un drept trebuie considerată ca acţiune a bunului plac, daci acest drept nu e recunoscut de colectivitate. Atunci cînd părţile discută asupra drepturilor fiecăreia dintre ele se naşte de la sine întrebarea cine urmează să arbitreze şi si decidă ? A cui raţiune va fi recunoscută de cele două tabere drept superioară ? Ale cui pretenţii sînt echitabile şi îndreptăţite ? Ce se întâmplă dacă una dLn părţi nu se lasă convinsă şi-l consideră pe arbitru nedrept sau necinstit f Dacă arbitrul va acorda un cîştig de cauză uneia dintre ele, nu va considera oare partea învinsă drept violare a dreptului său orice tentativă de constrîngcre ? Cine e îndreptăţit să decidă ? E destul ca una dintre tabere să fie mai puternică sau mai numeroasă pentru a avea de partea sa toate atuurile şi, impliçit, dreptatea ? E suficient ca o întreagă naţiune să protesteze împotriva unui singur om, cum e cazul cu oraşul Liittich. pentru a convinge că are dreptatea de partea sa ? Nu se întîmplă oare în cele mai multe cazuri ca filozoful şi istoricul să fie îndreptăţiţi sâ exclame asemeni poetului Lucanus

Virtrir **causa** *diis plaoiiit, sed* **vicia Catoni**

Partea favorizată de soartă îl are duşman pe cel drept şi cumsecade ? Există un semn distinctiv al dreptăţii în afară de recunoaşterea ei de bună voie ţ-i de către cel în culpă ? Principiile teoretice şi aplicarea lor în practică sînt două lucruri complet diferite. E greu să decizi în mod apodictic între dreptate şi nedreptate în sfera concretului!

Care om, nedreptăţit sau convins că i s-a făcut o nedreptate, aşteaptă ca adversarul să recunoască eroarea comisă şi încearcă să-l convingă prin demonstraţii, cînd are la îndemînă alte mijloace,

mai eficiente de afirmare a dreptu-

w Lucanus, Marcus Enneus (39—65), scriitor roman.

***» Cauza celor victorioşi era pe placul zeilor, iar cauza învinşilor pe placul lui Goto. (Pharttalia. 1,12B).**

lui său ? Alunei cînd nedreptatea îi ameninţă existenţa sau îi răpeşte posibilitatea de desăvîrşire morală, este de la sine înţeles că nimeni nu aşteaptă ca sentinţa să fie îndeplinită, dacă îi stă în putinţă să împiedice executarea ei. In viaţă sîntem uneori în situaţia de a decide de la o clipă la alta, fără a avea posibilitatea unui răgaz de gîndiro, dacă modul de a judeca şi hotărîrea luată vor fi aprobate do toată lumea sau dacă au fost recunoscute ca fiind în concordanţă cu legile raţiunii. Legile şi contractele sociale se bazează pe această obligativitate de a lua decizii rapide. De bună voie sau constrîns de situaţie pentru a evita o nenorocire de proporţii mari, este recunoscută drept legală o părere mai înţeleaptă decît cea proprie şi se decide rapid, conform acestei păreri pentru a nu prelungi o stare de nesiguranţă, conflictul dintre dreptate şi nedreptate ; a doua alternativă o reprezintă stabilirea unor legi care eă reglementeze relaţiile dintre membrii societăţii în cadrul statului. Se acordă puteri depline celui, în a cărui capacitate de discernămînt se înci'cde toată lumea, pentru a constrmge pe toţi cei care nu acţionează conform contractului social şi nu urmează legile. Dacă scopul unei asemenea măsuri este permanentizarea unor relaţii sociale, străduniile sint zadarnice, pentru că astfel de relaţii sînt supuse transformărilor prin însăşi structura lor. Nici constituţia cea mai perfectă din punct de vedere al preceptelor morale nu are o durată nelimitată, vecinii puternici vor complota cu siguranţă pentru distrugerea ei. Cu atît mai scurtă va fi durata unei constituţii care nu ţine seama de preceptele moralei ! Cu cît abaterea va fi mai flagrantă, cu atît va fi mai scurtă şi viaţa unui asemenea codex de legi ! Timpul aduce în prim plan evenimente noi, declanşează crize periculoase pentru un stat slab organizat, unde cetăţenii nu sînt uniţi in vederea unui scop comun.

Hotărîrile adoptate în urma cerinţelor de a

soluţiona rapid divergenţele au la bază renunţarea la drepturile individuale şi punctul de vedere personal ; aceste hotărîri sînt considerate legi imuabile şi inviolabile, întărite fiind de contractul social încheiat înti'e membrii societăţii respective. Dar aceste legi oprimă pe membrii care au renunţat la colo mai multe drepturi. Dacă din lipsă de perspicacitate, au renunţat şi la *dreptul fundamental,* de asigurare

a desăvîrşirii moi'ale, constituţia alcătuită din asemenea legi e considerată de raţiune ca injustă. Se menţine doar prin foi*tă şi încălcarea drepturilor celor care plătesc destul de scump o asemenea experienţă dureroasă. în tot ce am expus aici, este vorba de un caz tipic de drepturi *pozitive,* liber consimţite între oameni, dar care contrazic divp- tul *natural,* stabilit de raţiune. Constrîngerea exercitată pentru afirmarea unor asemenea drepturi se manifestă prin opresiune. Membrii unei societăţi au obligaţia să accepte unele constrîngeri pentru a nu declanşa prin nesupunere necugetată, şi în dorinţa de a îndrepta o inj asii ţie minora, prăbuşirea statului şi ruperea tuturor relaţiilor sociale. Experienţa dovedeşte că omul poate suporta foarte mult în dorinţa de a fi liniştit, din comoditate, obişnuinţă sau teamă faţă de consecinţe neprevăzute, ba chiar şi din considerente religioase. Tot experienţa ne învaţă că atîta timp cît deficienţele unei organizări statale îmbracă forme acute, încît şi cel mai mărginit om ar putea să-şi dea seama de carenţele devenite cronice, este mai recomandabilă o corectare prin adoptarea de modificări în cadrul existent, decît oprirea întregului angrenaj în scopul orientării me-canismului organizatoric într-o cu totul altă direcţie. Suveranii îşi pot continua acţiunile nedrepte pentru că ei ştiu din experienţă că cel care a cedat unul din drepturile *fundamentale* rabdă şi va răbda, pentru că se simte lipsit de apărare faţă de suveranul atotputernic, ceea ce un om liber nu admite. Semenii săi, la fel de înjosiţi, rabdă din teamă sau prejudecată şi nu sînt nici ei capabili să acţioneze pentru eliberare. In această situaţie individul decade treptat pînă şi în ochii

proprii, îşi reneagă raţiunea sau nu mai are încredere în puterea ei de judecată ; el e singur, pentru că în jurul său nu are pe nimeni care să-l înţeleagă. Dacă îşi cunosc inteiesele, nici cei mai aprigi suverani nu înăbuşesc **cu** totul scinleia divină a raţiunii, care deosebeşte pe om dc lucrurile neînsufleţite şi de **animalele dc** povară. Dintre toţi oprimatorii Europei, doar mai-marn Poloniei au dus atît de departe necugetarea şi barbaria încît au distrus la iobagii lor şi ultima fărîmă de gîndire. Ei sînt acum cei carc suportă consecinţele ; supuşii lor **nu** produc nici măcar zece la sută din agoniseala, pe carc v-n ţăran liber, **mu1tum.it** şi **stăpîn pe** propria sa **judecată, rr** fi dat-o cu uşurinţă. Astfel eei mari, lipsiţi de aportul maselor, ajung ţinta batjocurii vecinilor, în timp ce secretul tuturor asupritorilor constă tocmai în faptul că permit supuşilor utilizarea forţelor spirituale în scopul satisfacerii cerinţelor lor, a stăpînitorilor.

Dincolo de aoest cadru, opreliştile de tot felul, îndemnul de a irosi timpul liber cu tot felul de lucruri nefolositoare» teama provocată de ameninţările cu nenumărate superstiţii, înnegurează mintea bieţilor oameni. In cazul cînd un suveran se pricepe să separe esenţialul de neesenţial şi să ofere supuşilor nu doar distracţii, ci şi hrană, această politică nefericită tribulează între propriile inconsecvenţe atît timp cît acţionează forţa de inerţie. Dacă nu e capabilă sâ asigure minimul necesar traiului, opresiunea va fi resimţită (ai intensitate sporită, pînă va ajunge de nesuportat, determinîndu-1 pe cel oprimat sâ încerce o ieşire, chiar cu sacrificiul vieţii. Devenită unanimă, această hotărîre îl va impulsiona pe cel asuprit care asemeni lui Camilie Des- moulins va exclama : „Domnilor, îmi **vîr** singur gîtul în streang ! Ştiu că voi fi spînzurat pentru îndemnul acesta, totuşi vă conjur : Puneţi mîna pe arme !".

Buf fon [87] explică forţa de respingere in fizică în felul următor : „Această forţă intră în acţiune cînd particulele de materie, care se atrag reciproc atât

87 **Pasajul apare în Memoriile cardinalului de Ho1z.**

timp cît se află la o anumită distanţă unele de altele, se apropie prea mult în interiorul cîmpului de atracţie, pro&ucînd un dezechilibru. Particulele se vor respinge cu o forţă egală celei de atracţie" Cred că situaţia este aceeaşi şi în domeniul moralei. Există un spaţiu în interiorul căruia puterea suveranului nu trebuie să ae facă simţită, in vădind cu autoritatea sa Ucest teritoriu. Acţiunea sa va fi negativă chiar dacă anterior a fost considerată ca pozitivă. ScSnteia care se stinge la atingerea cu o substanţă identică în compoziţie poate declansa un incendiu, dacă se ciocneşte de materiale inflamabile ; acestea însă, în anumite condiţii, se pot aprinde, chiar şi fără scânteia incendiară. îmi amintesc de un pasaj

din scrierile cardinalului Retz [a], unde spune că pentru izbucnirea unei revoluţii e suficient doar să fii convins că e foarte uşor să o declanşezi[88].

Cîtă fierbere şi cîtă frămîntare nu presupune o asemenea stare de spirit ! CSt a îndurat un popor pînă să ajungă la disperare şi să aleagă această cale ! In asemenea clipe se dau uitării toate neajunsurile, pentru evitarea cărora s-a hotăiît unirea într-un stat, supunerea faţă de legi şi suveran. Nenorocirile clipei de faţă şterg din amintire pe cele ale trecutului. Fiecare vrea să obţină dreptatea prin folosirea forţei, luptele între părţile adveise izbucnesc. Neajunsurile unei constituţii pot fi îndepărtate însă şi fără asemenea zguduiri năprasnice, dacă se recurge din timp la mijloace eficiente de îndreptare, imprimîndu-se treptat direcţia necesară pentru atingerea scopului final, care este desăvîrşirea morală. Regii prevăzători acordă o permanentă atenţie perfecţionării legislaţiei şi acordă noilor ho- tărîri valabilitatea de lege, pentru a servi unor urmaşi, nu atît de capabili, în acţiunea de consolidare a noţiunii de dreptate în rîndul maselor. In statele conduse după acest sistem înţelept se dezvoltă forţe din eeîn ce mai independente de puterea suverană, diferitele clase sociale avînd posibilitatea de afirmare a drepturilor acordate prin lege. Bunăstarea, această urmare firească a unei politici înţelepte, le dă puterea şi curajul de a se opune oricărei încercări de încălcare a drepturilor. Statele generale şi municipalităţile îşi desfăşoară activitatea într-un domeniu de interes local, încet dar sigur se schimbă astfel constituţia spre folosul tuturor. în Prusia, modificările aduse de fostul rege[89] şi de cel actual[45] cunosc acest curs pozitiv. Presupun că acesta este motivul pentru care acolo nu există pericolul unei revoluţii.

îţi împărtăşesc aceste gînduri care mă frămîntă

---

88 **Frredrich Wilhehn al II-!ea (1744—1797). din 1786 ru^e aJ**

89 **Desmoulins, Benoit Camilie (1760—1794), revoluţionar francez şi avocat.**

“ Birffon, George Louis I<eclerc (1707—1788), naturalist francez.

de cînd mă aflu la Liittich. Nu vreau să aplic principiile enunţate la acest caz şi nici să condamn pe nimeni. Pentru ; usc menea acţiuni ar trebui să fiu la curent cu secretele cabinetelor ministeriale şi să ştiu totul, asemenea iniţialilor preoţi ale misterelor eleusine [1,e]. Cauzele acţiunilor nu le cunoaştem ::r>i profanii ! Cu toate că ele ne preocupă in cea mai mare măsură, rămin totuşi zăvorite în tăcerea adincă şi doar deciziile ne sînt aduse la cunoştinţă cu multă zarvă. Esle exact modul de a proceda al oracolului din Delfi !

Judecind în linişte tot ce am scris, constat că e foarte greu să apreciezi, atunci cînd nu eşti obişnuit să dai decizii sau să construieşti afirmaţii pe un fundament inconsistent. Cel mai virtuos democrat şi autocratul cel mai au- turitar vorbesc astăzi în termeni *identici.* Amîndoi folosesc cuvintele : salvarea statului, justiţie şi lege : amindoi invocă contracte sociale inviolabile, amîndoi sînt convinşi că trebuie să încerce totul cînd e vorba de păstrarea intereselor, dar nu recunosc făţiş acest motiv. Cred că la baza afirmaţiilor e destul adevăr, dar şi neadevăr. Dreptatea, dar şi nedreptatea e de partea amîndyrora. Un stat nu poate dăinui dacă ficcare îşi face singur dreptate. Această maximă e perfect adevărată, dar tot atît de just este şi aforismul democraţilor : un stat nu poate exista dacă celor oprimaţi nu li se face dreptate. împotrivirea faţă de voinţa suveranului e categorisită drept revoltă ; abuzul de putere reprezintă insă culpa cea mai gravă, date fiind consecinţele nefaste pentru stat şi pentru moralitatea supuşilor, care văd nesocotită încrederea acordată celui ce urma să ducă la bun slirşit promisiunile asumate. Un spirit turbulent poate folosi drept pretext încălcarea drepturilor cetăţeneşti pentru a dczlănţui o revoltă, atunci cînd intenţionează să-şi reali- ',e?.e pe această cale ambiţiile personale. Domnitorul absolut ptxite invoca raţiuni de stat pentru a nu da urmare cererilor îndreptăţite ale poporului şi acuză poporul de trădare, orică continuă să insiste

asupra drepturilor sale recunoscute, în cadrul monarhiilor ereditare regele are puterea, atunci cînd supuşii nu mai vor să-i dea ascultare, să-i declare răzvrătiţi şi sperjuri în virtutea dreptului său ereditar şi să-i

“ Mistere celebrate în oraşul Eleusis (în apropiere de Atena) spre cinstirea zeiţei Ceres.

readucă cu foiţii la supunere. La rindul lor, protestatarii vor invoca principala condiţie a contractului social aflat **la** temelia sistemului ereditar : regele să fie cel mai bun şi mai înţelept în statul pe care îl conduce. Dacă se dovedeşte în decursul timpului şi al generaţiilor ce sc perindă că supuşii au ajuns mai înţelepţi decît regele, a cărui capacitate spirituală şi afectivă a scăzut, dacă supuşii nu mai sînt săraci 'cu duhul, cum erau odinioară strămoşii lor, mă întreb atunci dacă acel contract social încheiat în timpuri îndepărtate îi mai poate obliga la supunere ? Politica, ca oricare altă ştiinţă, îşi are antinomiile proprii. Nu există nimic *absolut, pozitiv* şi *necondiţionat.* Percepcm doar formele condiţionate ale absolutului, forme care se modifică necontenit in funcţie de loc şi timp. Filozofia ar trebui să critice naivitatea celor care consideră relaţiile cele rrai primitive drept norme imuabile. O simplă privire retrospectivă c suficientă pentru a ne convinge de valoarea relativă a lucrurilor şi evenimentelor.

Omul este apt să-şi înţeleagă semenul pentru că natura umană constituie trăsătura definitorie a specici. Senzaţiile percepute se aseamănă intre ele şi, independent dc existenţa obiectivă, omul are capacitatea, comună tuturor, ue a deosebi binele de rău, dreptatea de nedreptate, plăcutul de neplăcut, frumosul de urît, ca urmare firească a modificărilor petrecute în conştiinţa sa. Dar care impresii anume declanşează un sentiment sau altul, ei bine, aceasta depinde de organizarea socială, de educaţie, în bună parte de obişnuinţă. Diversitatea de sentimente şi de opinii nu poate fi adusă la un numitor comun. Problema dacă aceste diferenţieri se pot anihila sau nu îmi pare a fi de maximă importanţă. La prima vedere s-ar părea că identitatea de opinie, recunoaşterea de către toţi a unei singure voinţe supreme şi a unei singure legi morale, care să reglementeze mersul lumii şi pe cel al fiecărui individ, ar reprezenta un înalt grad de perfecţiune.

Drumul cel mai scurt către o asemenea uniformitate a fost descoperit de cei care sînt de

părere că eu izbutit să contopească într-o armonie desăvîrşită credinţa în infailibilitatea suveranului absolut cu originea divină a acestuia, aflîndu-se astfel în contradicţie flagrantă cu raţiunea iscoditoare a secolului nostru. Puterea unei singure voir.V» a nnei singure raţiuni şi a unei singure valori morale, faţă de care rezistenţa era socotită drept nebunie, pretenţia de a contesta, drept prostie, şi negarea originii divine, drept blasfemie, a fost capabilă să subjuge spiritele şi să-şi atingă scopul, acel scop spre care tind suveranii absoluţi întotdeauna, chiar dacă ar fi exilaţi pe o planetă minusculă, anume : subjugarea a mii sau milioane de oameni raţionali şi stăpînirea a tot ce creşte şi înfloreşte pe acest pămînt. Această putere s-a dezvoltat în mod haotic. Regii s-au bucurat asemenea zeilor de existenţa clipei şi nu s-au gîndit la ziua de mîine. Sistemul s-a cristalizat tîrziu, mult după dispariţia credinţei, unicul şi firavul susţinător pe care îl mai avea regalitatea în faţa supuşilor din ce in ce mai greu de convins. în Europa, noua teocraţie s-a prăbuşit în favoarea constituţiei. Singurul sprijin al teocraţiei, credinţa, a fost nesocotită în primul rînd de beneficiarii acestui sistem, de regi. De cînd s-a destrămat credinţa in infailibilitatea regilor au dispărut şi posibilităţile de realizare a unei monarhii universale. Raţiunea încearcă o unire a oamenilor cu ajutorul sistemului opus, sistemul republican, în speranţa că omenirea va aproba fără ezitare toate principiile unei asemenea uniuni. Urmările unei astfel de organizări nu au fost probabil analizate de nimeni. O uniformitate totală în aplicarea practică a principiilor duce la unilateralitate şi îngustarea ariei noţiunilor, asupra cărora oamenii s-au fixat de mult. dar al căror conţinut diferă în funcţie de obişnuinţă sau modul de viaţă. Un mecanism politic unic ar imprima o mişcare cu precizie de automat, care nu corespunde cu modul dezvoltării forţelor noastre spirituale. Cu cît sînt mai pregnante şi mai evidente diferenţele în felul de a gîndi al oamenilor, cu atît mai bogată va fi corelaţia de idei. O mare parte a bogăţiei spirituale s-ar pierde defi -

nitiv pentru secolul care ar tinde să uniformizeze modul de gîndire. Forţele noastre spirituale au nevoie pentru dezvol tarea lor de condiţii diferite. Odată neglijate sau puse să lucreze în ritm încetinit, se vor irosi din lipsă de activitate. Absenţa unei spontaneităţi în acţiune impietează asupra capacităţii de a judeca. Măreţia raţiunii se făureşte în dis- put.a dintre forţe şi concepţii opuse şi tot raţiunea asigură supremaţia moralei, a acestei gingaşe flori a spiritul n uman. Şlefuind contrastele, se oferă intr-adevăr mai multe puncte de contact spre uniformizare şi o determinare unică. Ce se mai alege în acest caz de splendida teorie a lui Lac- tantlus [90] despre lupta omului împotriva unei soarte potrivnice ?

în momentul în care nu mai facem deosebiri, am ajuns la limita cunoaşterii. Unde nu există trăsături caracteristice nu se pot obţine elemente distinctive pentru a da varietate creaţiilor spirituale. Diferenţierile reprezintă o condiţie fără de care nu se poate ajunge la o dezvoltare deplină a talentului. Repartizarea egală a forţelor înseamnă totodată menţinerea în mediocritate. O singură lege pentru întreaga omenire, lege care ne-ar elibera de jugul pasiunilor şi implicit de acţiunile nefaste ale bunului plac al celui puternic, stabilind o unică orientare către desăvârşirea morală, şi->ar greşi ţinta. De ce folos ne-ar mai fi libertatea în scopul desăvîrşirii morale dacă ne lipseşte imboldul de a ne desăvârşi ? Această năzuinţă însă nu va putea să ne-o răpească nimeni, cel puţin în lumoa pe care o cunoaştem ! Aiîta timp cît, din treizeci în treizeci de ani, se perindă o nouă generaţie, întinerind neamul omenesc prin repar- eurgerea drumului de la încolţirea vegetativă la senzualitatea animalică, şi de aid la formarea fizică şi morală, litera moartă a codicelor, formulele şi concluziile nu vor înăbuşi nicicînd imboldul atotputernic de a cerceta lucrurile prin străduanie proprie şi de a se ridica prin experienţă la treapta înaltă a înţelepciunii. în inimile tinere pulsează ua sînge fierbinte care îndeamnă spre acţiune, independent de voinţa

90rivn.innus (mnrt (lupii UIT), scriitor latin.

individuală. Acest impuls nu poate fi stăpînit, nici temperat; rezistenţa unei alte forţe, exterioare lui, îl face mai impetuos şi doar o altă individualitate îi poate pune oprelişti, creînd astfel conştiinţa unor drepturi reciproce. Raţiunea aflată în dezvoltare nu poate ţine in frîu această pornire spre acţiune. Victoria raţiunii ar însemna distrugerea ei, dar viaţa îi dă prin fiecare părticică a corpului uman noi impulsuri. De aceca, neamul omenesc tri- t ulează între lege şi arbitrar. Chiar dacă la oamenii excepţionali raţiunea şi impulsul spre acţiune se află într-o relaţie de perfectă armonie, aceste forţe vor acţiona po rînd, ridicînd astfel pe omul înzestrat în ochii mulţimilor. Forţa

motrice şi cea du rezistentă se opun şi in natură. într-o veşnică vrăjmăşie. Obţinind pe rînd victoria, ele întruchipează mişcarea plină de armonie a sferelor cereşti, distrug şi creează din nou, întinerind natura prin această mişcare perpetuu, care nu va înceta nicic'md, pentru ca lumea noastră să nu se oprească într-o încremenire de moarte !

SpecLacolul încleştării forţelor este impresionant şi sublim, chiar şi alunei cînd efectele sînt distrugătoare. în erupe rea vulcanului Yezuviu, in furtuna cea mai cumplită, admirăm libertatea nestăvilită a naturii. Nu sîntem cu nimic răspunzători, atunci cînd norii de furtună se ciocnesc în atmosferă, ameninţînd păinintul cu furia lor, şi nici dacă in pîntecul muntelui se formează vaporii care vor face drum spre lava incandescentă. Trăim timpuri fericite, cînd ne-am vindecat de superstiţia că asemenea fenomene sînt manifestări ale miniei divine. Ştim că în Calabria este pace şi linişte, chiar dacă Mongibello'*[8] dă semne de nelinişte. Aşteptăm ploaia cu tunete şi fulgere ca să prospere semănăturile, chiar dacă se întîmplă să fie lovită de trăsnet o aşezare sau un om, şi chiar dacă grindina ar putea să distrugă holdele. în domeniul moral, furtunile se manifestă cu aceeaşi intensitate, atît doar că raţiunea şi pasiunile sînt mai elastice decît praful de puşcă sau electricitatea. Dezlănţuirile furibunde ale războiului au totuşi meritul de a tempera atmosfera politică, aşa cum furtunile distrugătoare Înviorează pămîntul. Dacă însă raţiunea declanşează explozii doar pentru a produce un fura înecăcios, care înnegurează sufletul unui întreg popor, atunci e mai bine ca asemenea distracţii să aibă loc sub forma unor focuri de artificii pentru amatorii de asemenea spectacole. Da, rine ş‘ie, poate că şi un asemenea *capiit mortum* [19] e folositor la ceva. Poate că trebuie înţeleasă atitudinea de a privi ca la un spectacol evenimentele al căror curs nu-1 poţi schimba. P jate să ne jignească oare această indiferenţă aparentă ? Nu e cazul ! Nici Heraclit, cel care plînge necontenit, şi nici Democrit,

înţeleptul din Abdera, care ride de tot şi de toate, nu pot schimba nimic, dat fiind comportamentul nostru care se bazează pe un anumit mod care a devenit ca timpul obişnuinţă. De ce ne impresionează descrierea nefericirilor, pe care un scriitor le rezervă eroului său, şi de ce nu plîngern, cînd citim in ziare cifrele impresionante la care se ridică numărul morţilor dintr-o bătălie, al nefericiţilor pieriţi odată cu vasul explodat sau al răniţilor stinşi în spitalele de campanie, jertfiţi cu toţii pentru satisfacerea ambiţiilor nu ştiu cui ? Poate e mai uşor să te identifici cu o singură persoană ! Dacă am participa efectiv ori de cîte ori întîlnim suferinţa la semenul nostru, atunci nu numai asemenea întîmplâri ne-ar stoarce lacrimi, ci am descoperi în fiecare întîmplare o faţetă tristă şi am transforma pină şi cele mai neînsemnate subiecte în romane de factură tragică.

Dar să mă reîntorc la Liittich ! în ultima zi am admirat oraşul de pe înălţimea cetăţii. La vest, malul rîului formează un cot, iar localitatea e situată între rîu şi peretele de stîncă. Plopii, care tivesc drumul ce duce spre cetate erau atît de încărcaţi de floare încît păreau înfrunziţi. Cetatea nu c prea mare, dar pare foarte solidă mai ales de cînd în jur au fost săpate şanţuri. Trupele prusace au ocupat cetatea şi barierele exterioare ; în oraş însă porţile sînt păzite şi de trupele din Liittich. De la înălţimea unui bastion am contemplat mica lume a oraşului, aflat la picioarele noastre. Rîul Maas îşi unduieşte alunecarea prin văi, par- curgînd un drum cu adevărat romantic, cînd ascuns de umbre, cînd luminat de razele soarelui. Cît cuprinzi cu ochii, malurile par străpunse de aracii din culturile de hamei ; ne aflăm doar într-o binecunoscută regiune producătoare de bere, băutură pe care locuitorii de aici obişnuiesc să o condimenteze din belşug cu această plantă. Viile din jurul oraşului nu dau vinuri celebre, totuşi în Liitlich se cumpără şampanie şi vin de Burgundia la preţuri foarte avantajoase, fapt pentru care răuvoitorii afirmă că nu transportul

ieftin pe calea apei determină preţul atît de favorabil, ci locuitorii, care posedă ştiinţa secretă de a transforma licoarea viilor proprii în vestitele vinuri franceze. Mai există şi alte posibilităţi de a profita de vecinătatea Franţei : cărţile din librării sînt franţuzeşti, fiind tipărite in mod clandestin, dar cu mult mai mult talent decît în cazul şampaniei. Cele mai noi cărţi franceze se retipăresc în Liittich, imediat după apariţia lor în Franţa, şi se vind
In locul ediţiilor originale pînă în Ţările de Jos şi Germania. Această ramură de activitate, atît de prosperă, asigură traiul multor tipografi şi desenatori. Cauzele *deşteptării* celor din Liittich sînt destul de limpezi, avfnd în vedere că produsele literare locale sînt, judecind după almanahul lor, mai slăbuţe.

Am coborît, nu fără părere de rău, prin oraşul cu străzile murdare şi înguste. în drum am trecut prin faţa unei case arătoase, sediul societăţii literare, unde, după cum mi s-a povestit, s-ar fi discutat pentru prima oară ştirile despre situaţia internă dificilă a statului episcopal. Sînt sigur că au fost în joc atunci şi multe ambiţii personale. Tot ce ştiu din întreaga poveste mă ajută să-mi lămuresc cauzele, aparent minore, ale transformărilor din Atena şi Roma antică ; astfel am învăţat efi trebuie să facem deosebiri Intre asemenea motive minore şi cauza generală, comună întregii colectivităţi, singura capabilă să declanşeze revoluţii. Situaţia extrem de critică a celor din Liittich ar fi cu mult mai gravă, dacă nevoia de schimbare şi convingerea ferma că povara nu mai e de suportat nu i-ar uni pe toţi în scopul realizării unui ideal comun, dacă spiritul de clan şi ura ar fi unicul motor al acestei mişcări. Soarta oraşului Luttich e strîns legată de Germania ; iată motivul pentru care ea nu va putea fi convinsă să renunţe la această alianţă ; interesul vecinilor le dictează să nu lase acest oraş să lupte singur pentru cauza sa. Bastionul de unde am privit oraşul era mult prea sus şi de aceea mi-au scăpat amănuntele. linia orizontului era atît de departe încât lucrurile mărunte au rămas neohservate. Jos, în oraş,

lucrurile stau altfel : tot ce părea, văzut de sus. limpede şi strălucitor, frumoasele noţiuni despre drepturile omului, dezvoltarea spirituală şi desăvîrşirea morală se estompează aici, din pricina micilor interese şi preocupări ale furnicarului de oameni. „Cum! Soldaţii străini nu îţi amintesc...“ Ce să-mi amintească ? Nu cred că se află în oraş din generozitatea celui puternic faţă de cel slab ! Ca să nu mai vorbim despre ciudata dragoste de libertate a unui rege care apără un popor de exagerările unui alt suveran ! Sau despre patriotismul unui corp electoral, care încearcă să preîntâmpine desprinderea din sistemul de stat german a unor oameni îndîrjiţl din pricina unei sentinţe nedrepte, care şi-ar căuta mai de* graba salvarea în revoluţia instaurată la veeini ! Poate că există temeiuri pentru o* politică clarvăzătoare, preocupata de viitorul oraşului ? Poate că înlănţuirea evenimentelor din Europa vor veni în ajutorul Brabantului pentru a-i consolida independenţa şi. prin unirea cu Liittich. să-l facă mai puternic. Dar cine ş-tie ce înlesniri comerciale şi ce teritorii se vor cere în schimb ! Cred că aceste presupuneri sînt cele mai apropiate de realitate şi, privite din punctul de vedere al omului de stat, mai acceptabile decît entuziasmul pentru libertăţile democratice.

Interesele personale ale unei curţi pot duce uneori ta favorizarea partidei poporului, în timp ce instinctul de conservare dictează altei curţi domnitoare un cu totul alt drum. Orice îngrădire a privilegiilor unui prinţ al bre- ricii, orice avantaj obţinut de starea a treia, orice cale prin care acesta va încerca să se apropie de poziţia clerului sau a nobililor va zgudui din temelii legile statelor, bazate pe sistemul electiv. Dacă presupunem că populaţia din Luttich s-a abătut de la formele legale, declarând cu de la sine putere drept ilegal edictul din 1684, numindu-şi în entuziasmul unei clipe pe noii magistraţi, atunci ilegalitatea procedurii va duce ea singură la anularea hotărârilor acolo unde

forma este totul. Cabinetul ministerial prusac pare să fi recunoscut acest punct de vedere, dar, nevoind să rupă relaţiile cu prinţii germani şi nici să se dezică de Luttich, pe care l-a apărat pînă nu demult, îşi retrage trupele, lăsînd în sarcina prinţilor renani aducerea la îndeplinire a decretului tribunaMui din Wetzlar. Cheltuielile pentru executarea forţată a deciziei necesită un corp de armată şi se ridică Ia sume considerabile, care vor încărca cu noi datorii locuitorii episcopatului, cu toate că regele, în mărinimia sa, a renunţat la aceşti bani, care se ridică la o mie trei sute de taleri pe » fără a socoti cheltuielile cu staţionarea trupelor.

Mă tem că vor urma conflicte grave. Mă doare inima cînd mă gîndesc că acest ţinut frumos şi înfloritor va fi bîntuit de neajunsurile provocate de trecerea trupelor, neajunsuri mult mai greu de suportat decît nedreptatea

suferită. Judecata îmi spune că, indiferent de partea cui va înclina balanţa justiţiei, decizia nu va duce la mulţumirea nici a locuitorilor şi nici a episcopului. Filozofia, care cînlâreştc cu propria-i balanţă, consideră că viaţa oamenilor e mai valoroasă decît soluţionarea unei probleme de drept. Se vor cutremura oare spiritele cucernice din pricina sîngelui vărsat pentru nişte motive atît de neînsemnate ? Politica, minată de ambiţii şi interese, va învrăjbi cele două partide şi le va determina să nu cedeze chiar dacă va curge sînge nevinovat. Sărmani oameni, în numele vostru şi invocînd filozofia, religia şi raţiunea, dar neţinind seama de bunurile, vieţile şi idealurile voastre, taberele se vor încăicra din încăpăţinare !

Populaţia din Luttich pregăteşte cu îndîrjire apărarea oraşului. Se arborează cocarda neagră, verde şi roşie ; oamenii încearcă să se îmbărbăteze reciproc cu afirmaţia că regele Prusiei nu va retrage odată cu trupele şi sprijinul său. Primarul, de Fabry, un bătrîn de 70 de ani, despre a cărui cinste şi capacitate nu se îndoieşte nimeni, lucrează neobosit, pentru a face în aceste timpuri grele tot ce e posibil spre folosul cetăţenilor. Sarcina sa nu e deloc uşoară, ţinînd seama de atmosfera incendiai'ă care domneşte în oraş şi dc perspectivele nesigure pentru viitor. Excesele mulţimii întăritate, care confundă libertatea cu dezmăţul, pot îmbrăca forme neprevăzute. în timpul mişcărilor din 7 octombrie un tînăr voluntar şi-a pierdut viaţa, iar mulţimea a silit pe magistrat să împartă în faţa bisericii Sf. Cristof întreaga valoare a unei donaţii modeste, care în mod obişnuit se distribuia anual. Aceste puţine exemple dovedesc că există temeiuri de îngrijorare atunci cînd mulţimea învaţă mai repede mînuirea forţei decît respectarea legalităţii.

Cu excepţia accidentului mortal amintit, se pare

[4]* Schlieffen.

că soarta l-a lovit şi pe comandantul armatelor prusace [1], al cărui cal a alunecat în timpul marşului de la Luttich spre Maastricht pe zăpada sub care se afla un strat dc gheaţă Şi s-a rostogolit de două ori, rupînd piciorul călăreţului.

Accidentul, supărător şi din cauza întinderilor pe care le-a pricinuit, ar fi putut avea urmări tragice. Insă generalul, deşi bolnav, şi-a continuat munca, învingînd boala cu ajutorul spiritului său înclinat spre filozofie şi a felului său vesel.

L-am revăzut aici. Dintre toate sentimentele caracteristice demnităţii umane există unul mai presus de recunoştinţă, dar pe carp nu vreau să-l denumesc...

I

V.V ţ*

.. ■ '■ - ■ ■ - ■

CUPRI
NS

CUPRI
NS

Prefaţă . * I ′î î •î î 1 * î * î 5
Scrieri filozofic* şi politice . . . . . : ! ; J 1
Arta şi epoca.....îî$*J 3
Influenţa politicii asupra fericirii oamenilor ! } }' 1
Revoluţia din Mainz Schite pariziene 4
Relatări ale călătoriilor . . 141 2
împreună cu James Cook în jurul lumii .'ICI.' 142 »
Călătorie pe Rinul Inferior 211 5
C
a
s

[1] **Articolul a fost scris de Forster după lectura poeziei *Die Kunstler (Artiştii)* de Fr. Schiller, apărută în caietul din luna martie 1700 al revistei *Dcutschar Merkur.* Forster şl-a publicat lucrarea in toamna anului 1789, în caietul 9 al revistei *Thalia,* editată de Fr. Schiller.**

CUPRI
NS

[3] **în lucrarea sa *Despre Canoane* arhitectul grec Policlet (sec. V î.e.n.) a stabilit legile proporţionalităţii corpului uman, legi pe care le-a exemplificat dăltuiiîd statuia M Doriforos (sulițașul).**

[5] **Guido Reni (1575—[1]1642), pictor italian. Picturile sale se re**

[7] **Lisandru (+ 395 î.e.n.), general şi om de stat din Sparţa.**

[9] **Appelles, pictor din suita lui Alexandru Macedon. în jurul anului 332 î.e.n. se bucura de un foarte bun renume.**

*** Alt nume al zeiţei Afrodita, dat după numele insulei unde se afla un altar ridicat în cinstea sa.**

***♦ Zeuxis (sec. V Len.), pictor grea**

* Fiul **zeiţe* Mala este ilermes.**

[4] **Declaraţii prin care Rusia şi Prusia motivau împărţirea Poloniei (16 aprilie 1793).**

*** iean Jacqucs Bousseau (1712—177X).**

" Abatele' Maury, Jean-Siffrein (174fl—1817), reprezentantul regaliştllor în Adunarea Naţională ; emigrat în 1791.

ţiei acestuia. In cazai de faţă e vorba **de Stanjslas-Xavter, principe**

[1,1] **Franţa trimisese în 1792 un ministru carc .să**

CUPRI
NS

încerce să împiedice ul[:].;ini;i dintre Austria şi Prusia.

[18] Raporturile secrete trimise de iscoadele germane în Franţa împărtăşesc aceeaşi optică. Depeşele oficiale ale ambasadorilor au un alt conţinut, date fiind sursele diferite. Cel care observa reacţiil® poporului era mai în măs-ură să aibă o părere conformă realităţii. (N.a.)

* *• Frecl'-ioh WMitflm al IT-len

**** Custine, Adam-Philippe, conte de (1740—17D9), general francez, comandantul suprem al armatelor de pe Rinul Mijlociu. A cucerit oraşul Mainz. Acuzat de trădare a fost executat în anul 1783. [87] Neuwinger, general francez din timpul Revoluţiei.**

[42] Ziar revoluţionar în limba germană.

***[13] Autorul se referă la loviturile de picior pe cave le-a pririait un nobil de a valeţi ' său, care nu s-a lăsat ignit.**

***• Dorsch, Anton Joseph (1758—1819), profesor la Mainz, membru al clubului iacobinilor din acest oraş.**

[49] Canonada de la Valmy.

*** Clerfait, Franz** Sebastian **Karl,** duce **de (1733—1798), mareşal austriac.**

[47] Teschen, Albrecht Kasimir, dace de Saxa-Tesehen (173S— 1)822), fost guvernator austriac al Ţărilor de Jos.

CUPRI
NS

[49] **Oraş în Elveţia.**

■ [49] **Montesquiou-Fezensac, Philippo-Andră-Franţois, conte de (1753—1833), general francez.**

[68] **Aluzie Ia minunile prin care Moise a obţinut de In faraon tnvoirea ca poporul evreu să plece din Égipt.**

[41] **Rosicrucius (Christian Rosenkreuz) a înfiinţat în secolul j XVI-lea ordinul mistic al alchimiştilor.**

** **Printre stînci. printre flăcări (lat.).**

[75] **Hetoert, Jacques-Rene (1753—1794), unul dintre cei mai consecvenţi »nducători ai Revoluţiei.**

[5] **Explicaţiile la această piesă, scrisă după redactarea povestirii** călătoriei, **sînt elaborate de autor.**

• **Numele doctorului Sparrmann de pe nava Rcsolution, pronunţat în limbi i tahitiană.**

[15] **Doamnă.**

“ **Arixa-iilo t\e pîh-rf rodeşte** *o* **data la opt luni.**

** **A fi tatuat sau a fi obţinut prin intermediul unei operaţii (dureroase acele pete negre oare nu dispar de sub piele e Ia fefceJe (Hn Tahiti semnul că sint** apte **pentru măritiş, ceea ce constituie pentru ele o onoare. Din cauza aceasta le place mult să-şi** arate **j lemnele şi mai ales acele dungi late şi negre de pe şolduri.**

CUPRI
NS

” Ele se laudă cu durerile prin care au trecut.
“ Fruct cu denumirea *spondias dulcis.*
ŞB
[53] Bougainville, **Louis-Antoine (1729—1811), navigator francez,** I care a participai **la o călătorie în junii lumii în 1766—1769.**
*** Construcţie veche care se află în faţă cu castelul Ehrenfels. Legenda spune că episcopul Hatto s-ar fi refugiat în acest turn ca să scape de şoarecii care îl urmăreau.**
*** liste vorba de primăvara anului 1790, cînd femeile au luat parte activă în lupta împotriva** trupelor **trimise în oraş.**
*** Aşezăminte fondate în 1724, avînd caracter religios.**
[18] Să nu dai crezare spuselor nimănui (lat.).
[n] Cu uşile închise.
***• Portărel, aprod.**
" Hertzberg, Ewald Friedrich von (1725—1795), ministru de stat în Prusia.
*** Schlie£fen, Martin Ernst von (1732—1825), general în armata Prusiei, comandantul trupelor din Brabant.**
“ Dohm, Christian Wilhelm von (1751—1820), Istoric şi om politic, mediator în cazul diferendelor din Liittich.

CUPRI
NS

[12] **Sînt bEnzi ca niște miei (franc.).**
**** Le-am arătat drumul spre casă (franc.).**
•* Constantin von Honsbroeck, episcop în Liittich din 1784.
***■′ Locţiitor şi, eventual, urmaş la scaunul episcopal.**
***• Greşeală de logică (lat.) : se ia drept punct de plecare al unei motivaţii un fapt carc urmează abia a fi dovedit.**
[48] **Gondi, Jean Franţois Paul <1614—lfiTS). cardinal de Retz. unul din conducătorii Frondei <1648—1653), acţiune politică îndreptată în contra cardinalului Mazuri n.**
[44] **Friodrich al Il-Lea (1712—1786), din 1740 rege al Prusiei. Prusiei.**
[19] **Vulcan In Calabria.**
**** Nume dat în Evul Mediu reziduurilor din vasele de distilat.**